

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DOĞU PERİNÇEK
**Stalin'den
Gorbaçov'a**

DOĞU PERİNÇEK Stalin'den Gorbaçov'a

83

947.0854
PERs

3. BASKI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranney.org>

Doğu Perinçek
Stalin'den Gorbaçov'a

**Bu kitabın yayın hakları
Güney Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nindir.
Birinci Baskı: Ocak 1990
İkinci Baskı: Şubat 1990
Üçüncü Baskı: Ağustos 1991
Kapak fotoğrafı: Hürriyet Gazetesi
Kapak Baskı: Matbaa 70
Baskı: Aydınlar Matbaası**

KAYNAK YAYINLARI: 83

**GÜNEY YAYINCILIK
TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Nuruosmaniye Cad. 19/2 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 513 83 52 - 513 83 53 - 513 98 78**

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rentey.org>

DOĞU PERİNÇEK Stalin'den Gorbaçov'a

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
I. YÖNTEM: İSİMLENDİRME DEĞİL SÜREKLİLİK VE KOPUŞLAR	15
II. DÜZLEYİCİ STALİN BEKÇİ BREJNEV	
1. Statükoya Tavır: Tırpanlayan veya Üzerine Oturan	21
2. Alternatiflerin Dili: Devrimde Direnme Çizgisinden Çözumsuzluğa	25
• Troçki: Devrimin Olanaksızlığı • Buharin: Kestirmeden Kapitalizm • Brejnev: Çözumsuzlük	
3. Öncü : Lokomotiften Hurdaya	33
4. Üretici Güçler: Gelişmeden Boğulmaya	36
5. Refah: Emekçilere veya Devlet Sınıfına	40
6. Ayrıcalıklar ve Sınıflaşma: Zorunluluktan Gerekliliğe	46
7. Parti'nin Bileşimi: İşçi Partisinden Bürokratlar Partisine	57
8. Dış İlişkiler: Devrimin Kalesinden Dünya Bekçiliğine	59
9. Dönemeç: 1950'lerde Toplanan Kopmalar	65
III. PİYASACI GORBAÇOV DEVRİMCİ PROLETARYA	
1. Sistemin İflası: Tıkanmadan Krize	71
2. Dışta: Yükseliştten İnişe	75
• İkinci Dünya Savaşı Sonrasındaki ABD Üstünlüğü	
• 1945 - 1975: SB ABD'ye Yetişiyor • 1975 -1980: SB Atakta	
• Günümüzdeki Pat Durumu • 2000'lere Doğru SB-ABD Kuvvet İlişkileri • SB'nin Diğer Kuvvet Odaklarıyla İlişkisi	
3. Çözüm: Piyasa Devrimi	84
• İdarenin Kumandasından Piyasanın "Sihirli Eli"ne	
• Rekâbetin Biricik Amacı: İşgücünün Maliyetini Düşürmek	
• İşsizliğin Fazileti • Düşük Ücret ve Makasın Açılması	
• İşgücünün Pazara Düşmesi • Tarımda Özel Mülkiyet	
4. Yeni Enternasyonalizm: Dünya Kapitalizmiyle Bütünleşme	95
• Zenginler Kulübüne Başvuru • "Avrupa Ortak Evi"	
• Ortak Girişimler	

5. Siyasal Yapı: Aygıtın Tekelinden Piyasanın Çoğulculuğuna	101
6. Milli Ayaklanmalar: İmparatorluk Parçalanıyor mu?	104
• <i>Milli baskının Yarattığı Zemin</i> • <i>Ekonomik Sıkıntılar ve ABD'nin rolü</i> • <i>Piyasa Millî Eşitsizliği Derinleştiriyor</i>	
7. Dış Politika: Dünya Düzeninin Korunması ve Kriz Korkusu	107
• <i>Belirleyici Olgular</i> • <i>"Yeni Düşünce"</i> • <i>Başlıca Eğilimler</i>	
8. İdeoloji: Kuru Bir Ekonomizm	114
• <i>Tarihsel Köklere Tavr</i> • <i>Dubçek Moskova'da</i> • <i>Yeni Girişimcinin Bireyci-Liberal Felsefesi</i> • <i>Glasnost'a Avrupa Soykütüğü</i> • <i>Kapitalizme Alternatif Değil</i>	
9. Sınıfsal Dayanak: Devlet Burjuvazisi	123
• <i>Hakim Sınıfın İki Kanadı</i> • <i>İşçi Sınıfı Korkusu</i>	
10. Yabancılaşma: Uzlaşmaz Sınıf Çelişmelerinin Ürünü	128
11. İşçi Hareketi: Sosyalizm Seçeneği	130
• <i>SB Tarihinin En Büyük İşçi Eylemleri</i> • <i>1960'lerden Bugüne İşçi Hareketleri</i> • <i>Grev ve Kapitalizm</i>	
12. Toplumsal Sistem: Tekelci Devlet Kapitalizmi	137
• <i>Bürokratik Kapitalizmden Piyasaya</i> • <i>Kapitalizme Geri Dönüşün Krizi</i> • <i>İşçilerin, Halkın ve Teori Dünyasının Yargısı</i> • <i>Tartışmaya Hayatın Verdiği Cevap</i>	
13. Sovyetler Birliği'nin Geleceği: Ya Piyasa Ya İşçi Devrimi	154
• <i>Piyasa Seçeneği</i> • <i>Askeri Diktatörlük</i> • <i>İşçi Sınıfının Devrimci Seçeneği</i> • <i>Ulusal-Burjuva Çözümler</i> • <i>Dünya Koşulları</i>	

IV. TEORİK SONUÇLAR

1. Sosyalizmin Kuruluşu Açısından Kısa Marksizm Tarihi	161
• <i>En İlkel Marksist: Marx</i> • <i>İlk Sosyalist Devrim</i> • <i>Mao Zedung'un Katkısı</i>	
2. Geri Dönüş Sorunu	168
• <i>Sosyalizmin Ölçütü</i> • <i>Geri Dönüşün Ekonomik ve Toplumsal Zemini</i> • <i>Geri Dönüşün Siyasal Zemini</i> • <i>Özgürlükler ve Geri Dönüş</i> • <i>Geri Dönüşün Uluslararası Zemini</i>	
3. Devrimlerin Öncü-Kitle Diyalektiği	186
• <i>Öncü Bir Olgudur İcat Değil</i> • <i>Öncü ile Devrim Arasındaki Zorunlu Bağlantı</i> • <i>İşçi Sınıfının Öncüsü Çoğunluğun Bir Parçasıdır</i> • <i>Öncü Aynı Zamanda Sınıfın İçinde Bir Azınlıktır</i> • <i>Sol Vicdan ve Emekçi Vicdanı</i> • <i>Külenin Öncüye Dönüşmesi</i>	

4. Avrupa Bencili Üretici Güçler Teorisi	196
• Batıdan Doğuya Kuzeyden Güneye • Anormal Olan Devrim mi "Erken Doğum" Teorisi mi • Lenin ve Mao'nun Katkılarıyla Marksizmin Dünyalaşması • Dünya Savaşları "Olağanüstü " Değil-Olağandı • Asyalı Devrimlere Avrupa'dan İzin Yok • İsyancı "Geri" Sömürücü "İleri" • Gorbaçov'un Avrupalılaştırma Programı • Türkiye'de Üretici Güçler Teorisi: Avrupa'dan Demokrasi İthalı ! • İhtiyar Avrupa'nın dölüyle Ölü Doğum • Bireysel Kâr Sisteminin Kutsanması	
5. Bir İktidarsızlık Doktrini: Troçkizm	212
• Devrim Yapmış Gelenekten Bilinçli Kopuş • Ezilen Dünyanın Devrimci Potansiyelini Reddetmek • Köylülüğün Devrimci Potansiyelini Reddetmek • "Saf Proleter Devrimi"nden Sosyalizmin Olanaksızlığına • Taktiğin Teoriye İndirgenmesi • Dogmatizm ve idealizm • "Bir Muhalif Olarak Değerli"	
6. Stalin'i Türkiye'de Aşmak	224
• Zengin Köylü Meselesi • Sol İçinde Şiddet ve Halka Karşı Şiddet Sorunu • Yekpare Partinin Reddedilmesi • Komintern Eleştirisi ve Dünya Ölçeğinde İdeolojik Merkezin Reddi • "İyi Adamın Sorguya Çekilmesi"	
7. Sosyalizmin Kuruluşu ve Aydınlar	233
8. Teorik Atılımın Kaynağı: Pratik Enerji	238
• Dünya Çapında Saga Kayış • "Teorik Yenileşme"nin Döneme Özgü İçeriği • Teoride Bunalımın ve Çözümün Kaynağı • Teorik Atılımın İki Sıçrama Tahtası	
ZAMANDIZIN	262
KAYNAKÇA	265

**"KADIN pencereden: Duydunuz mu, yasaklı adam
başkentten yüzelli mil uzaktaymış."**

BRECHT

Turandot ve Aklayıcılar Kongres.

ÖNSÖZ

Bu kitabın kapağındaki Ukrayna'lı maden işçisinin resmini *Hürriyet* gazetesinde gördüğüm zaman, kendi kendime "Duydunuz mu, yasaklı adam başkentten yüzelli mil uzaktaymış" diye mırıldandım. Bu sözleri, Brecht'in *"Turandot ve Aklayıcılar Kongresi"* adlı oyununda bir kadın pencereden sarkarak bağırır. Belleğime mih gibi saplanmıştı o kadının seslenmesi.

Sibiryaya ve Ukrayna madenleri Moskova'ya yüzelli milden çok uzaklardır. Ama Moskova'dan demiryolları da geçer. "Yasaklı adam" yalnız madenlerde değildir ki... Dahası, "yüzelli mil" bir coğrafya uzaklığını anlatmıyor. "Mil", burada saat gibidir, ay gibidir, yıl gibidir, zamanı ölçüyor.

Lenin, Stalin, Troçki, Buharin, Kruşçev, Brejnev, Gorbaçov: Bizim için hep o Ukrayna'lı işçiye karşı tavırlarıyla sınıdılar ve sinanıyorlar.

Ve Ekim devriminde başkenti fetheden o işçi, şimdi yeniden başkente ilerliyor. Sibiryaya ve Ukrayna'lı bir milyona yakın madencinin Temmuz 1989'daki grev hareketleri, Sovyetler Birliği (SB)'nin çelişmelerini çözecek Tanrının yerinden doğrulduğu haberini veriyor.

Bugün dünyada herkes, Gorbaçov'un ülkesinde olanları özel bir merakla izliyor. SB, hele sosyalistler için her zaman bir ilgi odağıdır. İlk emekçi devriminin ülkesi, hangi süreçlerden geçerek bugünlere geldi sorusu günümüzde daha çok tartışılıyor.

Bu kitapta yer alan her satırı yazarken bana baktığını hissettiğim insan, işte kapakta size de bakan o "yasaklı adam"dır. Yalnız O'na karşı sorumluluk duydum. O'nun bakışını anlamaya çalıştım.

Elinizdeki kitap bir Sovyetler Birliği Tarihi değildir. Yoğunlaşılacak konular, Ekim devriminden sonraki önemli dönemlerdir; çelişmeler, süreklilikler ve kopuşlardır. Bu açıdan 1930'ların, 1950'lerin ve 1980'le-

rin kritik olduğu görülüyor. SB'nin dününü ve yar n n  anlamak için, saflaşmalar , bu saflaşmalar n tarih içindeki bağlantılar n , süreklilik ve kopuşları tahlil etme ihtiyacı ortadadır.

Lenin, daha çok Ekim devrimi demektir, kuruluşun köklerini açıkla- mak bakımından önem taşıyor. Sosyalizmin kuruluşu ise, 1950'lere kadar Stalin'le  zdeşleşiyor. Bu nedenle SB analizine giren herkes, kerteriz olarak Stalin dönemini alır. Süreklilik ve kopuşlar bu eksenle ilişkisi için- de incelenir. Stalin, günümüz pratiği ve teorisi açısından da çok önemli. Çünkü Bilimsel Sosyalizmi aşmak isteyenler de, yıkmak isteyenler de işe Stalin eleştirisinden başlamak zorundalar ve öyle davranıyorlar. Tabii Stalin, bu kitapta bir insanın değil, otuz yıllık bir sürecin, bir devletin, bir sınıfın ve toplumsal bir sistemin adıdır. Gene Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov'un kişisel özellikleri konumuzu ilgilendirmiyor. Bu isimler, bura- da belli kişileri değil, belli dönemlerin toplumsal kuruluşunu, belli sınıf ve devletleri temsil ediyorlar.

Kruşçev dönemiyle birlikte Stalin karşıtı bir sürecin başladığını her- kes kabul ediyor. Ancak görüntüyle ilgilenen "teorik"  abalarda, Stalin ve Brejnev'in aynı çizgi üzerinde birleştirildiğini saptıyoruz. Oysa Stalin ile Brejnev arasındaki zıtlığı ve kopukluğu anlamak, süreci açıklamakta anahtar değerindedir.

Sürecin bugünkü düğümü ise Gorbaçov'dur. Prestroyka ve Glasnost'la Sovyet toplumunun bir köşeyi döndüğü tezi genellikle paylaşılı- yor. Ama dönemecin karakteri konusunda rivayet muhtelifdir. Böylece incelemek durumunda olduğumuz ikinci sorunsal da karşımızda beliri- yor.

Kitab n adı da kendiliğinden ortaya çıkıyor : "Stalin'den Gorbaçov'a". Yar n n  da anlamak istiyoruz elbette. Ve Ukrayna'lı işçi bizlere bakma- ya devam ediyor.

Bu  alışma, belli bir zaman aralığı içine sığdırılmadı, uzunca bir biri- kimin ürünüdür. Bazı bölümler daha önce yazı olarak da yayımlandı. Hepsini yeniden gözden geçirdim, ekler yaptım ve yeni bölümler yaz- dım.

Stalin'in adını ilk kez yedi-sekiz yaşlarında duydum. Kırk yıl kadar önce Anafartalar'dan Samanpazarı'na doğru çıkarken kulağımda yankı- lanan ses bugün de tazeliğini koruyor: "Yazıyor, Stalin'in cinayetlerini yazıyor." *Karakedi* adlı mizah gazetesini satan çocuklar böyle bağınıyor- du. O sıralarda Stalin, sık sık ölürdü, ama bir türlü  lmezdi. Akşam gaze- teleri, " ld " haberlerini verir, fakat daha sonra bu haberler yalanlanırdı. Biz Soğuk Savaş yıllarının çocuklarıyız. Stalin'in "ne korkunç bir canı" olduğunu duya duya büyüdük. Bu konuda bizi Glasnost'tan önce aydınla- tanlar çok oldu!

1965'ten sonra fakültede Teknokrasi konusunda araştırmalara başlarken, bu kez Stalin'in akademi dünyasındaki izdüşümü ile tanıştım. James Burhamların teorileriyle o zaman karşılaştım ve 1967 yılında Hukuk Fakültesi Dergisinde "Teknokrasi Meselesine Genel Bir Bakış" başlıklı uzun yazım yayınlandı.¹ 1973-74 yıllarında Mamak'ta *TİİKP Davası Savunma'nın*² Marksizm bölümünü hazırlarken arkadaşlarımla uzun uzun Stalin tartıştım. 1980'e doğru TİİKP'nin Stalin sorununun incelenmesi sırasında araştırma grubunun topladığı bilgileri inceledim. 1980'den sonra ise, çok sayıda Stalin eleştirisi okudum. Okumakla yetinmedim, ilgilenen herkes tarafından incelenmesi için çeviriler yaptım. Carlo ve Kuron'un kitapları Kaynak yayınlarından çıktı.³ Havemann'ın kitabının *Saçak* ve *İktisat* dergilerinde uzun birer özetini ve eleştirisini yazdım.⁴ Ota Şik, Kolman, Medwedjev, Voslensky'nin çok uzun özetlerini daktilo nüshalar halinde arkadaşlarıma verdim.⁵ Marks'ın Rus despotizminin kökenlerine ilişkin eserini tanıttım.⁶ Bu eserin Almanca baskısında yer alan, Ulf Wolter'in Stalin'i eleştiren uzun önsözünü çevirdim ve *Saçak*'ta yayımladım.⁷ Sovyetler Birliği üzerine Batı'da yapılan önemli analizleri okudum.

Özet olarak Stalin eleştirisiyle 1980 sonrasında tanışmadım. 1960'larda bu eleştirilerin ana çizgisini bilerek ve içimde tartışarak Bilimsel Sosyalizmi benimsedim. Daha sonra da Stalin'i karşıtlarından öğrenmeyi sürdürdüm ve herkesin bu Stalin karşıtı edebiyatı okumasına, incelemesine elimden geldiği kadar yardımcı oldum. Çünkü her teorik tavır, karşıt görüşlerle boy ölçüşerek gelişir ve olgunlaşır.

Bugün öyle koşullarda yaşıyoruz ki, *Time* dergisi 1988 sonunda yılın adamını seçmedi, yılın gezegenini seçti. Dünyamız bu seçimi bir marifette bulunarak kazanmadı, özellikle doğa krizi nedeniyle felâkete gittiği için "yılın gezegeni" ünvanını aldı. Ve böyle bir dünyada, Türkiye sosyalistleri bıraksanız bir yirmi yıl daha Stalin tartışması yapacaklar. Zaman tüneline çember çevirmektir bu yapılan. Bir anakronizmdir, zamanı şa-

- 1 Doğu Perinçek, "Teknokrasi Meselesine Genel Bir Bakış", *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1967, s. 119 vd. Bu yazı 1965 yılında yazıldı, fakat 1967'de yayımlandı.
- 2 *Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma*, 3. baskı, Aydınlık yayınları, İstanbul, Aralık 1979, s. 495 vd.
- 3 Antonio Carlo, *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-ekonomik Karakteri*, çev. Emre Adıgüzel [Doğu Perinçek], Kaynak yayınları, İstanbul, Şubat 1985.
- 4 Doğu Perinçek, "Havemann'da Ekolojik Kriz ve Ütopya", *İktisat* dergisi, sayı 253, Aralık 1985, s. 8 vd. Aynı kitabın *Saçak*'ta yayımlanan özetini için bkz. sayı 15, Nisan 1985.
- 5 Bu uzun özetlerden biri daha sonra *Saçak*'ta yayımlandı. Bkz. sayı 59, Ocak 1989, s. 41 vd.
- 6 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, *Toplum ve Devlet*, Kaynak yayınları, İstanbul, Temmuz 1986, s. 14 vd.
- 7 Ulf Wolter, "Marks ve Rus Despotizminin Asyatik Kökeni". *Saçak*, sayı 57, Ekim/Kasım 1988, s. 42 vd.

şırmaktır. Ortaçağ papazlarının tartışmasını akla getiriyor. Bir aydın "Sovyet tarihi yetti artık, makinanın insan üzerindeki etkisini tartışsana" dedi. Haklı!

Dünya devriminin ve Türkiye devriminin teori ve programı, Stalin değerlendirmesinden çıkmayacak, günümüz dünyası ve Türkiye'sinin analizinden ve devrimci olanakların ve olanaksızlıkların günümüz zemininde tartışılmasından çıkacak. Sosyalizmin teorik sorunu, işte örneğin *Time* dergisinin kapak yaptığı konudur. Dünya nereye gidiyor sorusunun cevabının araştırılmasıdır. Kapitalizmde insanlığın içine gittiği çıkmaza bir çıkış yolu bulma yeteneği var mı? Teori, bunun tahlil edilmesidir, Türkiye'nin sınıfsal yapısının incelenmesidir, Türkiye-emperyalizm ilişkilerinin aydınlatılmasıdır. Bir kısım sosyalist, bütün bu olaylardan kopmuştur. Diğer bir kısmı ise, demokrasinin içini boşaltıp budalalık haline dönüştürerek, kendilerine dayatılan tartışmaların içine girmekte, sınıfın ve devrimin teorik sorunlarına ayıracağı zamanı israf etmektedir.

Hiç kimse demokrasi adına devrimci kolektiflere kendi saplantılarının tartışılmasını dayatamaz. Daha önemlisi, herhangi bir devrimci kolektif bu tür dayatmaları elinin tersiyle kenara itip, devrimin canalcı teorik sorunlarına yönelebilmelidir. Tabii eğer emekçi halka karşı bir sorumluluk duyuyorsa. İdeolojik inşa önderlik gerektirir. Herhangi bir sosyalist öncü, devrimci pratiğin önüne çıkan anlamlı sorunları bulmak ve bunları kolektifin önüne tek tek getirmek sorumluluğunu taşır. 1980'den sonra sosyalist solda, demokrasi ile acizlik ve dirayetsizlik birbirine karıştırıldı.

Bu kitabın birçok bölümü, bir ızdırap içinde yazıldı, bugün Türkiye devrimcilerinin temel sorunları bunlar mı, sosyalizmin teorik sorunları bunlar mı diye. Kuşkusuz Sovyet sürecini anlamak da önemlidir. Ancak bu çaba, günümüz dünya ve Türkiye'sini açıklama sorumluluğunu unutturmamalı, tersine o sorumluluğa bağımlı kılınmalıdır.

Türkiye sosyalistlerinin, Sovyetler Birliği tarihi konusunda belli niyeti noktalarını belirlemenin ötesinde resmî bir teorileri olamaz. Gelecekte de olmamalıdır. İktidardayken de olmamalıdır. Tarih incelemeleri resmîyetin tekeline alınamaz. Sosyalist bir Türkiye'de sendikalara, üniversitelere, halk inisiyatiflerine bağlı bilim kurumlarının veya bilim adamlarının kendilerine özgü tarih analizleri olacak, yüzlerce tarih okulu birbiriyle yarışacaktır.

Stalin düşmanlığı adına ille resmî bir Sovyetler Birliği tarihi talebi acayip bir çelişme değil midir? Eğer Stalin aşılacaksa, burakalım başka ülkelerin tarihlerini, kendi tarihimiz konusunda resmî tarihçilik reddedilecektir. Burada renklilik her zaman yaşamalıdır.

Öte yandan dünyanın ve Türkiye'nin gerçek teorik sorunları sahibini bekliyor.

Bazı sosyalistler 1980 sonrasında niçin Sovyet tarihi kuyusunun içine düştüler? Bunun nedeni, sınıfsal pratiklerden ve devrimci amaçlardan kopmaktır. Sınıf çizgisini terketmek, kaçınılmaz olarak entelektüel akademik vakumlara çekti bazı arkadaşları. Ama onların problemi, devrimin problemi değildir. Sovyetler Birliği tarihi, bizim teorik çalışmamızın ancak yüzde beşini işgal etmelidir. Çünkü oraya ayrılan zaman, bugünün gerçek teorik çalışmasından feda edilen zamandır.

Teori nedir? Liberal sosyalizmden etkilenen arkadaşlar bunu anlayamadılar. Onlar kitabî bilginin teori olduğunu düşünüyorlar. Teorinin pratikten, hayattan çıktığını kavrayamıyorlar. Marks'a, Lenin'e veya Mao'ya hiç bakmıyorlar. Büyük teorisyenlerin hepsi, yaşadıkları dünyanın ve ülkenin pratiğini teorileştirdiler. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'ni incelerken, ülkesindeki at sayısına, tarım aletlerinin miktarına kadar ilgilendi. Mao, kendi toplumunun sınıfsal ve siyasal analizini yaptı döne döne. Bir Mao'nun dokuz yıl Sovyet tarihine sardırıldığını tasavvur edebiliyor muyuz? Sınıfsal pratiklerden uzak entelektüel sığınaklarda devrimcilik yapılamaz. Kaldı ki, bu vakumun içine girenler, önümüze gerçek teori diyebileceğimiz hiçbir şey getiremediler.

Sosyalist ülkelerin deneylerini kuşkusuz araştıracağız. Ama teorik çalışmanın bütününe bu alan kapsayamaz. Devrimi, bugünün ve geleceğin dünyasında ve Türkiye'sinde yapacağız. Bu kitap, işte böyle bir çerçevede içinde incelenmelidir. Stalin Rusyası başka bir mekân ve zaman. Üstelik Türkiye'de tekrar etmesi mümkün olmayan bir deneyim. Ekim devriminin devraldığı Rusya ile Türkiye'yi, o günün dünyası ile bugünün dünyasını bir karşılaştıralım. Ekonomisiyle, toplumuyla, siyasal ve kültürel kurumlarıyla, çevreleyen uluslararası koşullarla, deneyim birikimiyle bir kez karşılaştıralım. Bugün kapitalizm, içinde yaşadığımız ve yaşamak zorunda kaldığımız doğayı yıkıma uğratacak kadar tahripkâr bir yere gelmiş. Bireysel çıkar sistemi, ilk kez insanlığın ezici çoğunluğunun çıkarlarıyla çok keskin bir çelişme içine giriyor. Bu konular hiç ilkimizi çekmiyecek mi? Teorik çaba, günümüz kapitalizmini tahlile ve eleştiriye yönelmelidir.

Gorbaçov reformlarını tahlil etmek, bu bağlamda anlamlıdır. Bir de dünyanın geleceğini etkileyen bir dünya devletinin, büyük bir komşunun yerini ve etkisini belirleyebilmek için.

Sovyetler Birliği'nde Stalin eleştirisinin başlaması elbette gerekli ve önemli, çünkü geleceğe bir yol açmak için tarihlerini tahlil etmek zorundalar. Kaldı ki, geçmişlerini özgürce inceleyemediler bugüne kadar. Türkiye'de ise geleceğin sosyalist pratikleri bu toprak üzerinde olacak, bu

toplumla olacak. Bu toprağı koklamadan, bu toplumu tahlil etmeden, teorik atılım nasıl yapılacak, cehaletle mi?

Dünya'da ve Türkiye'de devrim diye bir sorunu olanlar, günümüz kapitalizminin gelişme yönlerini araştırmak ve tartışmayı bu sorunlar çevresinde yapmak için köktenci bir tavır almak durumundadırlar. Sınıf mücadelesinin dışında kalmak isteyen bir eğilime tabi olamayız. Tartışma gündemini belirlemek gibi bir özgürlüğümüz var.

Kitabın IV. Bölümü sosyalizmin kuruluşuna ilişkin bazı evrensel sonuçlar çıkarmaya yönelik denemeleri içeriyor. "Teorik Sonuçlar" başlığını taşıyan bu bölüm, aslında Sovyet deneyinden dünyaya kalanları tartışıyor. Türkiye'de sosyalizmin kuruluşuna ilişkin çeşitli tezler ve teorik yenileşme de ele alınıyor.

Sovyet deneyi ile dünya ve Türkiye arasındaki bağlantıları kuran "Teorik Sonuçlar" bölümünün, daha bir dikkatle incelenmesini ve tartışılmasını ümit ediyorum.

Bir de "Zamandizin" ekledim kitabın arkasına. Ele alınan sorunların SB Tarihi içindeki akışını görebilmek için.

I

Y Ö N T E M :

İSİMLENDİRME DEĞİL SÜREKLİLİK VE KOPUŞLAR

"İnanılması kolay olanı söylemek, doğruyu söylemekten daha kolaydır."
Brecht*

Tarihsel süreçlerin tahlilinde, isimlendirmeden daha önemli olan, süreklilik ve kopuşların belirlenmesidir. Tarihsel materyalizm, ilişkilere ve kurumlara isim takarken değil, tarihsel süreçler içinde ilişkiler ve kurumlar arasındaki içsel bağlantıları çözümlerken kendini gösterir. Açacak olursak, "içsel bağlantılar"dan kastımız, kurumlar ve ilişkiler arasındaki süreklilik ve kopuşlardır.

Toplumların sınıflara bölünmesinden sonraki hayatlarını, sınıf mücadelesiyle açıklamak iddiasını taşıyoruz. Bilimsel sosyalistler için söylüyoruz bunu elbette. Çok basit gelecek ama, temel bir anlayışı burada tekrar etmek durumunda kalıyoruz. Çünkü sınıf mücadelesini, tarihi açıklama yöntemi olarak yeterince ayırttığımız ve çözümlediğimiz yargısına varmak kolay değildir. Yazılanlara bakınca hemen gözümüze çarpan ve şaşkınlık uyandıran gerçek budur.

Toplumlar saflara ayrılıyor. Tarihsel roller de bu saflaşmalar içinde oynanıyor. Hiçbiri ezeli ve ebedi olmayan kurum ve ilişkilerin filizlenmesi, olgunlaşması ve çürümesi süreçleri ile toplumsal saflar arasındaki mücadeleler bir bakıma aynı düzlemler olsa da, özde içiçe geçiyor. Yeni ile eski arasındaki zıtlıkların, hem kurumsal ifadeleri, hem de sınıfsal ifadeleri var. Özünü çelişme ve mücadelenin belirlediği bir tarih teorisinde, kurumların ve sınıfların yerleştikleri tarihsel konumlar, o konumlara atılan isimlerden daima daha önemlidir. Belki de ortaçağ tarihçiliği ile

* Bertolt Brecht, *Me-ti'nin Özdeyişler Kitabı*, Alan Yayıncılık, İstanbul, Aralık 1981, s. 94.

burjuvazinin sosyolojik tarihçiliği¹ ve özellikle ta hsel materyalizm arasındaki önemli fark buradadır. Ortaçağ daha çok adlandırmalarla ilgilenir. Burjuvazinin sosyolojik tarihçiliğinde ve tarihsel materyalizmde ise, tarihsel konumlar ve roller öne çıkar. Tarihsel konumlar ise, filizlenme, olgunlaşma ve çürüme diye ifadelendirilen basit şemadaki süreklilik ve kopuşların çözümlenmesini gündeme getirir.

Ortaçağ tarihçisi için, Osman Gazi, Fatih Mehmet, Kanuni Süleyman ve Abdülhamit birer padişahdır, hepsi de aynı isimlendirmeye anılırlar. Mirî arazi sistemi, sipahilik, yeniçerilik de, her zaman mirî arazi sistemi, sipahilik ve yeniçeriliktir. İdeolojik kurumlar açısından, İslamiyet 11. yüzyılda da İslamiyettir, 19. yüzyılda da. Kurumların ve ilişkilerin isimleri, tarih içinde değişen konumları ve rolleri çoğu zaman içermez. İsimler, çoğu zaman dış görünüşler ve biçimlerle ilgili bilgiler verir. Süreçlerin ve konumların tahlili ise, özle ilgili teorik açıklamalara götürür.

Kavramlaştırma ve isimlendirme, hiç kuşkusuz tarihsel materyalizm için de önemlidir. Kavramları doğru tanımlamak, bilimin kendisi olmasa bile gereğidir. Ne ki, isimlendirmeler çerçevesindeki tartışmalara bakınca, zihinlerdeki ortaçağ mirasının bütün haşmet ve dehşetiyle depreştiğini görebiliyoruz. Daha da tehlikelisi, isimlendirmelerin süreçlere ve iç bağlantılara inmeden yalnız biçimlerde kalarak yapılmasıdır. Bunlara da sık rastlıyoruz.

Burada, tarihi tersyüz etmede büyük ün kazanan "totaliter" kavramı hemen akla geliyor. Amerikan siyaset sosyolojisi ve onun hegemonya alanı içindeki bilumum siyaset sosyologları, Hitler ve Mussolini'nin başında bulunduğu rejimlerden Lenin, Stalin ve Mao'nun yönetimindeki rejimlere kadar, "topyekûn diktatörlük" özelliği taşıyan bütün rejimleri "totaliter rejim" başlığı altında toplamak hünerini gösterebilmişlerdir. Bu "topyekûn diktatörlüklerin" sınıfsal karakterleri, ta hsel konumları ne kadar zıt olsa da, sınıflardan ve konumlardan soyutlanmış biçimler öne çıkarılarak da siyaset bilimciliği ve tarihçilik yapılabilir.

Başka bir bağlamda "sosyalizm", "komünizm", "proletarya diktatörlüğü", "kamu mülkiyeti" gibi kavramlar da, tarihsel süreç ve konumlardan soyutlanarak, birbirine karşıt kurumları veya birbirinden kopuk süreçleri aynı ad altında toplamak için kullanılabilir. Bu kavramlar, tarihsel materyalizmin tekeline değil. Hitler, Mussolini, Lenin, Stalin ve

1 Burjuvazinin sosyolojik tarihçiliği konusunda bkz. Doğu Perinçek, "Burjuva Liberal Tarihçilik ve Kemalizm", *Saçak*, sayı 30, Temmuz 1986, s. 20 vd.

Mao'yu "totaliter diktatörlük" isimlendirmesi altında toplayan burjuva bilim çevrelerinin Lenin, Stalin, Mao, Kruşçev, Brejnev'i proletarya diktatörlüğü veya sosyalizm kavramları altında toplaması çok daha kolay olmaktadır. Çünkü öyle değil, biçimlerle ilgili ideolojik ifadeler ve adlandırmalar için bu olayda daha geniş olanaklar var.

Sovyetler Birliği tartışmalarını isimlendirme düzeyinde yapan iki tavrı, birbirine karşıt görüntüsü veriyorlar. Bir tavır, Stalin'in başında bulunduğu 1930'ların Sovyetler Birliği'ne de Brejnevlerin başında bulunduğu 1960 ve 70'lerin Sovyetler Birliği'ne de "sosyalist" ismini yakıştırıyor. Diğer tavır ise, her iki döneme de "devlet kapitalizmi" veya bürokratik diktatörlük adını veriyor. Adlandırmalar karşı karşıya. Ama özde çok sıkı bir bağlantı var. Her iki tavır da, farklı adlandırmaların arkasında Stalin-Brejnev dönemleri arasında bir kopuş değil süreklilik, tarihsel konumlarda bir zıtlık değil özdeşlik, başka deyişle toplumsal saflaşmada bir cepheleşme değil birliktelik görüyor. İslamın kavramlaştırma ve isimlendirme konusundaki skolastik tartışmalarının tortularıyla kaplı zihinler, süreçler ve konumlarla değil de, isimlerle ilgili olduğundan sığ sular da çırpınmaya devam ediyor.

Sovyetler Birliği konusunda genellikle süreçlerin tahliliyle ilgili bir tartışmaya değil de tarif tartışmasına tanık oluyoruz. Farklı tarifler farklı isimlendirmelere neden oluyor. Süreçler analiz edilmediği için de aslında aynı yerde buluşuluyor.

Bu ortak tavır sosyalizmin kuruluşuna ilişkin bir teorik çabada özellikle hatalıdır. Çünkü sosyalizmin kuruluşu, dünyanın hiçbir ülkesinde tamamlanmış bir süreç değildir. Bugüne kadarki kuruluş çabaları emekleme çağının çok ötesine geçmedi. Bu nedenle sosyalizmi bir süreç olarak değil de, kalıp olarak anladığınız zaman, yaşanan deneyler hakkında değişik isimlendirmeleri destekleyen kanıtlar toplamak olanaklıdır.

Sosyalizmin kuruluşu, emekçi sınıfların siyasal iktidarı fethetmesi ile başlar. İktidarın ele geçirildiği günden sonra, alt yapısı ve üst yapısıyla toplumsal sistemin çeşitli unsurlarına baktığınız zaman, adına sosyalizm, kapitalizm, devlet kapitalizmi, bürokratism vb. denebilecek ilişki ve kurumlara rastlanacaktır. Bütün bir sosyalizmin kuruluşu dönemi boyunca işçi sınıfı ile burjuvazi, sosyalizm ile kapitalizm, Bilimsel Sosyalizm ile Revizyonizm arasındaki çelişmeler sürecektir. Bu çelişmeler hem bütünsel olarak toplumda, hem de çeşitli kurum ve ilişkilerde yaşanacaktır. Sosyalizmin kuruluşu, bu çelişmelerin bir süreç içinde emekçi-

ler yararına ve sınıfsız toplum yönünde çözülmesidir. Bu süreç, elbette bütün süreçler gibi zikzaklıdır; uzun bir dönemi kapsar ve büyüklü küçüklü mücadeleleri içerir. Sosyalizmin bütün toplumsal kuruluşu kucakladığı an, sosyalist kuruluşun tamamlandığı andır. Artık o zaman insanların yönetilmesine ihtiyaç kalmayan, yalnız araçların yönetildiği, sosyalizmin çelişmelerinin çözüldüğü noktaya gelinmiş demektir.

Sosyalizmi, genellikle Troçkistlerin yaptığı gibi bu en olgun özellikleriyle tanımlayacak olursanız, bugüne değin dünyada hiçbir ülkenin sosyalizmi yaşamadığını söyleyebilirsiniz.

Sosyalizmin kuruluşu, bir ülkede iktidarın sosyalizmi kuran sınıfın eline geçmesi anlamına geliyor. İktidarın kontrolü, üretim araçlarının kontrolünü amaçlayan süreçleri harekete geçirmek için kilit konum oluyor. Sosyalizmin bölüşüm ilkesi olan "herkese emeğine göre" ilkesinin gerçekleşmesi, adım adım "ihtiyaca göre" ilkesinin devreye girmesi, ideolojik hegemonyanın kurulması ve toplumun bütün örgütlenme birimlerinde iktidarın gerçek anlamda ele geçirilmesi, hep kilit sorun olan siyasal kontrolün kazanılmasıyla başlayan uzun süreçlerdir. Sosyalizmin kuruluşunu, toplumdaki belli başlı farklılaşmaların ortadan kaldırılması açısından da tanımlayabiliriz. Yaşanacak süreç, kol emeği ile kafa emeği, şehir ile köy, sanayi ile tarım arasındaki farkların adım adım kalkmasıdır.

Sürecin inişli çıkışlı olması, bütün kurumlarda birbirine zıt ilişkilerin cephe cepheye bulunduğu ve sosyalizme aykırı güç ve ilişkilerin yer yer hakim konumlar işgal ettiği anlamına da gelir. Bu, bütün sosyalizm deneyleri için doğrudur. Hatta kimi zaman toplam planda sosyalizmin mi yoksa kapitalizmin mi hakim olduğu sorusuna o kadar kolay yanıt verilemiyor. Sosyalizmin inşasının duraksamalardan, belli geri çekilmelerden geçtiği bulanık dönemlerde, bir ölçüde özellikle ihtiyaç duyuluyor. Belirleyici olan, o ülkenin yeni bir devrime gerek olmaksızın toplumsal farkları ortadan kaldırma yönünde ilerleme olanaklarını koruyup korumadığıdır. Bunu saptayabilmek ise bir analiz sorunudur.

Ortaya attığımız ölçüt, bizi süreçleri tahlil etmeye ve konumları belirlemeye yöneltiyor. İktidara esas rengini veren sınıf hangisidir? İşçi sınıfı belli iktidar odaklarını kaybetmiş, hatta yönetim içinde muhalefet konumlarına düşmüş olsa bile, yeni bir devrime gerek olmaksızın siyasal iktidarda ağır basma olanaklarını elinde tutuyor mu? İdeolojik plandaki değişiklikler üretim ilişkilerine ve genel olarak sosyo-ekonomik kuruluşuna ne ölçüde yansımıştır? Sınıf çelişmeleri uzlaşmaz bir karakter kazanmış

midir? Bütün bu sorular, gelişmenin hakim yönünü belirlemek ve içinde barındırdığı potansiyeli saptayabilmek için gerekli oluyor. Dünya koşulları da, kuşkusuz iç dinamikler üzerindeki etkileri açısından tahlilin uluslararası etkenini oluşturuyor.

Öyle görülüyor ki, bugün Türkiye'de, hatta dünyada yapılan Sovyetler Birliği tartışmalarında kritik sorunlar şunlardır:

Bir: Lenin ve Stalin dönemi ile Çarlık Rusyası arasındaki süreklilik ve kopuşlar.

İki: Stalin dönemi ile Lenin dönemi arasındaki süreklilik ve kopuşlar.

Üç: Kruşçev ve Brejnev dönemi ile Stalin dönemi arasındaki süreklilik ve kopuşlar.

Dört: Gorbaçov dönemi ile Brejnev, Kruşçev ve Stalin dönemleri arasındaki süreklilik ve kopuşlar.

Geçmişleri ve gelecekleri karşısında Stalin'in, Kruşçev'in, Brejnev'in ve Gorbaçov'un konumlarını ve süreçteki rollerini belirleyecek olan tahlile, bu sorunları çözerek varabiliriz. Yoksa 1930'ların Sovyetler Birliği'nin süreçten soyutlanmış bir sosyalizm kalıbına uygunluğunu araştırmak, metafizikten ve skolastikten başka bir şey değildir.

Yine aynı nedenlerle bugün anlamlı olan, Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği'ne vereceğimiz ismi tartışmak değildir. Sürecin gelişmelerini ve yönünü tahlil etmek çok daha önemlidir. SB'ye "sosyalist" adını verdiği halde, "Gorbaçov başarısızlığa uğrasa da bizim de düzenimiz bozulmasa" diye düşünenler vardır. Buna karşılık SB'nin sosyalist olmadığını saptamakla birlikte, Gorbaçov'u olumlu karşılayanlar vardır. Çünkü Gorbaçov'un SB konusundaki saptamaları, eskiden SB'yi onaylayanlara değil, eleştirenlere benzenmektedir.

Bugün SB içinde de dışında da saflaşmayı belirleyen, SB'ye "sosyalist" ismini vermek veya vermemek değil, sürece karşı alınan tavidir. Gorbaçov'un teorisyenlerinden bazıları bile, SB'yi "sosyalist" olarak adlandırma yanlısı değildir. Örneğin Afanasyev gibi reform hareketinin saf temsilcileri, bu görüşlerini Pravda'da açıklıyorlar². Buna karşılık, eski-

2 Pravda'daki yazının ç vi isi için bkz. "Sovyetler Birliği'ni Sosyalist Saymıyorum", 2000'e Doğru, Sayı 34, 14 Ağustos 1988, s. 32 vd. Gene Afanasyev aynı görüşlerini daha ayrıntılı olarak İtalya Komünist Partisi organı *Rinascita* dergisinin 11 Haziran 1988 tarihli 20. sayısında açıklıyor. Almanca çevirisi "Die UdSSR vor dem Spiegel", *Sozialismus*, sayı 9/1988, s. 61 vd.

den beri SB'nin "şahane sosyalist" olduğunu söyleyenlerden kimileri yaptırıp kalkıp reformların çıkmaza girmesi için dua ediyorlar.

Bu nedenle isimlendirmede beraberlik, mutlaka saflaşmada da beraberlik anlamına gelmiyor.

1989 Temmuzunda Sibiry ve Ukrayna madenlerinde yarım milyon işçinin ayağa kalkmasından sonra, artık ülkedeki esas saflaşma, sistemle proletarya arasındadır. SB'nin geleceğini belirleyecek olan bu kamplaşmada, işçi sınıfının devrimci çözümlerinin yanında yer almak, sistemle ilgili isimlendirmelerden daha önemlidir.

II

DÜZLEYİCİ STALİN BEKÇİ BREJNEV

"Me-ti, Su [Sovyetler Birliği] ile ilgili olarak şöyle dedi: Su'daki derneğin Büyük Düzen'i kurma kararı. Su halkının üzerine bir karabasan gibi çöktü. İnsanlar ilerici eğilimlere ayak uyduramayıp sendeliyor. Ekmek, öylesine şiddetle halka fırlatılıyor ki, kimileri bu ekmeğin altında kalıp eziliyor. En iyi işler kimi zaman alçaklar tarafından görülüyor, erdemli kişilerin ilerlemenin önüne geçişlerine ise ender rastlanıyor."

*Brecht **

1. STATÜKOYA TAVIR: Tırpanlayan veya Üzerine Oturan

Stalin dönemini Lenin döneminden ayıran en önemli olgu, tarımda kolektifleştirme, zengin ve orta köylünün ortadan kaldırılmasıdır. Stalin'i onaylayanlar da eleştirenler de, döneme özelliğini veren pratiğin, köylük alanlarda özel mülkiyetin kaldırılması olduğunda birleşirler. Ekim devriminden sonra "ikinci büyük devrim" olarak kabul edilen tarımın kolektifleştirilmesini tarihsel koşulların bir zorunluluğu olarak saptayanlar vardır. Öte yandan Stalin'in bütün hatalarının esas kaynağını bu erken kolektifleştirmede görenler de bulunuyor.

1929'da Stalin'in uyguladığı programın biricik alternatif olan Buharin'in zengin köylü programı tarih laboratuvarında denenmedi. Daha doğrusu çok başka koşullarda 1979 sonrasında Çin bu programı uygulamaya başladı. Bugün de Gorbacov bu denemeye girişmek istiyor. Stalin ve Buharin programlarının tartışılması bir yana, herkesin en sonunda üzerinde birleştiği bir gerçek var: Stalin bir düzleyicidir. Zamanında veya erken, Stalin, Çarlık Rusyasından ve Lenin döneminden devrıldığı toplumsal ilişki ve kurumları biçmiştir.

* Brecht, *Me-nin...*, s.103.

Stalin'in süreç içindeki yerini, tarihsel konumunu belirleyen bu eylemidir. Devrıldığı statükoyu sürdürmemiş, kararlılığı ve acımasızlığı hâlâ tartışılan köklü bir tavırla o statükonun üzerine yürümüştür. Sovyet tarımına bıraktığı sorunlar, Sovyet toplumunun daha sonraki gelişmesi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ne olursa olsun, bugün değiştiremeyeceğimiz bir olgu var: Stalin, tarımda kapitalizmin can düşmanı olmuş, dönem açan bir uygulamaya girmiştir. Stalin, bu eyleminde yoksul köylülerin ve şehirlerde beslenme sıkıntısı çeken sınıfların, özellikle işçilerin talepleri yönünde hareket etmiş, köy burjuvazisini bu sınıflardan aldığı güçle temizlemiştir. Bu durumda tarihçiye düşen, tarihsel saflaşma ve konumları nesnel olarak saptamaktır. Stalin'in temsil ettiği devlet, köy kapitalizmi ile cephe cepheye gelmiştir.

Sovyetler Birliği devletinin 1930'larda tarıma köklü müdahalesinin, "devlet kapitalizmi" adına bir müdahale olduğu ve devlet kapitalizmini inşa ettiği tezi, bir kavram kargaşasından beslenir. Ekonomiye devlet müdahalesi, kapitalizmin tüm tarihi boyunca görülür. Marks, Kapital'in I. cildinde kapitalist devletin ekonomideki rolü üzerinde durdu. Emperyalist dönemde, tekelci devlet kapitalizminin ekonomideki işlevinin çok daha büyük boyutlar kazandığı da bir gerçek. Ancak kapitalist devletin her müdahalesinin amacı, burjuvazinin hakimiyetini pekiştirmektir, yoksa burjuvazinin hakimiyetinin temelini yıkmak değil.

Kimileri, *Lenin zamanından başlayarak* Sovyetler Birliği'nin karakterinin "devlet kapitalizmi" olduğunu söylüyorlar. Ama bu kavramı bile-rek kullandıklarını düşünmek zor. Çünkü "devlet kapitalizmi", ancak burjuvazinin (veya bürokrat burjuvazinin) hakimiyeti altındaki bir devlette uygulanabilir. Orada devlet müdahalesi, burjuvazi (veya bürokrat burjuvazi) adınadır ve burjuvazi içindir. Eğer "devlet kapitalizmi" Lenin ile başlıyorsa, bu süreci 1930'larda bir kez daha yeniden başlatmak anlamsız oluyor.

Fakat daha önemlisi, 1930'lardaki devlet müdahalesinin karakterini ve hedef aldığı sistemi doğru belirlemektir.

Bütün Stalin karşıtlarının oybirliğiyle itiraf ettikleri gibi, Stalin 1930'larda kapitalizmi yıktı. Örneğin Carlo olayı şöyle özetler: "Kapitalist devletin her müdahalesinin yalnız bir amacı vardır. Burjuvaziye desteklemek, fakat hiçbir zaman onun hakimiyet temelini oymamak. Oysa Stalin'in devletin müdahalesi bütünüyle farklıdır; onun amacı burjuvaziyi

(somut olarak kulakları ve "Nepman"ları) ve dolayısıyla piyasa sistemini yıkmaktı."¹

1930'larda devlet kapitalizminin inşa edildiği tezi, ancak 1930 öncesinde emekçi halkla cephe cepheye gelmiş bir devlet sınıfının oluşmuş bulunması halinde ciddi olabilirdi. Oysa 1930 öncesinin Lenin ve Stalin zamanı gerçeğine baktığımız zaman, bürokrasi ile emekçiler arasında böyle antagonist bir çelişmeye rastlamıyoruz. İşçi sınıfı iç savaşlarda madden ve maddeten zayıf düşmüştü. Kitlelerde belli bir yorgunluk görülüyordu. Fakat bütün bunlarla birlikte, 1930'ların öncesinde ve sonrasında, Sovyet devleti ile emekçi halk hâlâ aynı saflardadır. Nesnel bir gerçek olarak emekçi sınıflar devletin yanındadır ve devlet de, varlığını emekçi sınıfların menfaatiyle açıklamakta ve daha çok bu açıklamasına uygun bir pratik yapmaktadır. Bu saflaşma, biz beğensek de beğenmesek de bir gerçekliktir. Örneğin Brecht, Stalin'e esaslı eleştiriler yönelten bir yazar olmakla birlikte bu saflaşmayı "Me-ti"nin Özdeyişler Kitabı'nda dönedenet olarak belirler. Bu enfes kitap Türkçe yayınladığı halde okunmadı ve tartışılmadı. Gene Brecht'in "Turandot ve Aklayıcılar Kongresi"² de ilgi görmedi. Oysa bu iki eser, sosyalizmin kuruluşu sorunlarına çok boyutlu ve derinlemesine yaklaşımlar içerir.

1920'lerin ve 30'ların saflaşmasına bakarak, karşıtları dahi, Stalin'i "tarihin kılıcı" olarak görmüşlerdir. Isaac Deutscher'in ünlü "Troçki" adlı eseri de, "Stalin" adlı eseri de, bütün anti-stalinizmine rağmen, dönüp dolayıp bu tezi vurgular.³ Bu vurgu 1927 yılında Preobrajenski'nin sözleriyle şöyle dile gelir: "Stalinist grup tarihsel zorunluluğun bir aracıydı; bu grup bütün karışıklıklara, yanlışlıklara ve dahası işlediği cinayetlere rağmen, Ekim geleneğini korumuş ve sosyalizmin önderi olmakta devam etmişti."⁴ Stalin, düzleyiciler kategorisine giren tarihsel kişiliği nedeniyle "Jakoben" olarak kabul edildi ve karşıtları tarafından da Robespierre'e benzetildi.⁵

1 Antonio Carlo, age, s.99.

2 Brecht, *Turandot ve Aklayıcılar Kongresi*, çev. Sezer Duru, Kaynak Yayınları, Kasım 1986.

3 Isaac Deutscher, *Troçki, I, II, III*, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, Nisan 1969, Mayıs 1970, Ekim 1974.

4 Deutscher, *Troçki, II*, s. 435.

5 Aynı eser, s. 477. Atatürk'ün Stalin değerlendirmesi de, Jakobencedir. Atatürk'le 1937'de görüşüp tartışan Ernest Jackh, bu konuda şunları yazar: "Atatürk kendisinden bir yaş büyük olan Sovyet liderinin fevkalâde vasıfları hakkında o kadar derin bir kanaat taşıyordu ki, Rusya'nın içtimai ve askeri başarılarından konuşulduğu zaman, 'gelecek yüz sene zarfında bütün diğer diktatörlerin namı şanı söndüğü zaman, tarih

Stalin ile Brejnev'i aynı çizgi üzerine oturtanlar, arada bir devamlılık kuranlar, içeriği ve tarihsel konumu değişmiş kurum ve ilişkilerin dış görünüşlerine ve biçimlerine takılmışlardır. En basiti, Stalin devrıldığı kurumları tırpanladı. Fakat Brejnev, devrıldığı kurumların üzerine oturdu, devletin bütün gücünü varolan ilişkilerin korunması için kullandı. Bu nedenle Brejnev, bir düzleyici değil, fakat bekçidir, katı bir tutucudur.

New Left Review'in gene Stalin karşıtı yayın yönetmenlerinden Anthony Barnett, Stalin ile Brejnev arasındaki zıtlığı şöyle saptıyor:

"Stalin bir başanydı. Köylülük, muhalifleri ve Hitler karşısında zaferler kazandı. Zafere giden yolunda her şeyi ezip geçerken, belki milyonlarca insan öldü. Yaşayanlar ise kurdular. Ölüm oranının yanı sıra, ekonomik bakımdan müthiş bir büyüme oranı onun gözetiminde gerçekleşti. İnsanlar (karısı dahil) onun ölümünden önce intihar ettiler ama Stalin'i öldürmeye yönelik herhangi bir girişim hakkında hiçbir kayıt yok. Tersine, Stalin'in bıraktığı miras, Kruşçev'in canlılığına, hatta selefini suçlarkenki canlılığına bile katkıda bulunan bir dinamizme sahipti.

"Brejnev ise bir başarısızlıktı. Kendini yüceltmesi bir soytarılıktan ibaretti. Büyüme oranı yılda yüzde 9 olan bir ekonomi devrıldı. Öldüğünde bu oran yüzde 2'ydi ve ülke borca batmıştı. Hızlı büyüme herkes pahasına olabilir, ama bu gerileme, ekolojik ya da insancıl bir amaca uygun davranmaktan doğmuyordu. Tersine, iki dünyanın en kötüsünü gerçekleştirmekten başka bir şey değildi: Kıtıklar ve israf, kötü hasatlar ve kirlenme. Brejnev'in rejimi bir ekonomik ve toplumsal başarısızlıktan öteye geçti. Onun detant politikası Olimpiyatların boykotuna dönüştü. Çekoslovakya'ya yapılanla başlayan müdahale hakkındaki şaşaalı 'doktrin' Afganistan'daki açmazla tamama erdi."⁶

Ünlü çek muhalifi ve Stalin karşıtlarından Zdenek Mlynar'dan Stalin ile Brejnev'i karşılaştırmasını istediğim zaman, gene aynı saptamalarla karşılaştım:

"Stalin Brejnev'le nasıl karşılaştırılabilir? Stalin devrimci bir kökenden geliyordu, devrimci diktatördü. Büyük prestiji ve otoritesi vardı, karizması vardı. Brejnev ise bayağı bir bürokrattı, bürokrasi tabakasının

Stalin'i, yirminci asır Avrupasında ve milletlerarası sahada ve muasırları içinde, en mühim bir devlet adamı olarak seçecektir.' Mamafih Sovyet Stalin'i ile "Türk Stalini" birbirlerine hürmet ettikleri kadar birbirlerinden şüphe ederlerdi." (*Yükselen Hilâl*, çev. Perihan Kuturman, Uğur Kitabevi, İstanbul 1946, s. 237)

6 Anthony Barnett, *Sovyetler'de Özgürlük*, çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 144.

temsilcisiydi."⁷

Stalin düzleyici, Brejnev bekçi, Stalin aşun bir yenilikçi, Brejnev katı bir tutucuydu: Tarihsel konumlar karşı karşıya gelmektedir. Stalin, cephesini Çarlık Rusyasına dönmüştü ve geçmişle kavga ediyordu. Brejnev ise, geçmişten kalan ve artık çürüyen kurum ve ilişkileri korumaya çalıştı, cephesini geleceğe döndü.

Statükoya çok şiddetli bir meydan okuma ile statükonun taşlaşmasını aynı çizgi üzerinde açıklamak, herhalde tarihsel materyalizmin perspektifi değildir.

2. ALTERNATİFLERİN DİLİ: Devrimde Direnme Çizgisinden Çözumsuzluğa

To-çi [Troçki], bir ülkede düzenin kurulmasının olanaksız olduğunu söyledi. Ni-en [Stalin] ise bu düzeni kurmaya girişti. To-çi, hep şunun ya da bunun eksik olduğundan yakındı. Ni-en ise bu eksikleri gidermeyi başardı. To-çi'ye göre düzenin sağlanması, ancak bütün ülkelerde bu işe aynı zamanda girişildiği takdirde düşünülebilirdi. Ni-en ise bir ülkede düzen kurulduktan sonra öteki ülkeler açısından da aynı olasılığın düşünülebileceği görüşündeydi. To-çi'ye göre önce tüm ülkelerde köklü bir değişim yapılmalı, bunun ardından da, bütün ülkelerde düzenin kurulmasına girişilmeliydi. Ni-en düzeni kurmaya kendi ülkesinde girişti ve bu girişime öteki tüm ülkeler açısından bir devrim gözüyle baktı. Ni-en, Kameh [Karl Marks]'in öğrencisi olarak, devrimin bütün ülkelerde gerçekleşebilmesi için ekonominin, endüstrinin, ekonomiye verilecek yeni düzene dayanarak da büyük kitlelerin sıkı biçimde örgütlendirilmesinin önem taşıdığına inanıyordu."

Brecht *

Tarihsel çizgiler ve çözümler, idealler aleminde ve olması gerekenler düzleminde değil, kendi dönemlerinde varolan alternatifleriyle gerçek yerlerine otururlar. Herhangi bir tarihsel süreç, herhangi bir tarihsel konum, o dönemde, maddî olarak varolan olanaklarla karşılaştırıldığı zaman, anlaşılabilir.

7 Mlynar ile İtalya Komünist Partisi kongresinde konuştuk (21 Mart 1989). Görüşmeyi TBKP temsilcisi Ahmet Karam da dinledi.

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 84 vd.

Stalin'in alternatifini iki aşamada tartışmak doğru olur. Birinci aşamada, tek ülkede sosyalizmin kuruluşunun mümkün olduğuna karar verildi. İkinci aşama ise, tarımın kolektifleştirilmesidir.

Troçki: Devrimin Olanaksızlığı

Avrupa ülkelerinde devrim beklentisinin gerçekçi olmadığını saptayan Stalin, Buharin'le birlikte "tek ülkede sosyalizmin kurulabileceği" teorisıyla aslında devrimde ısrar çizgisini ortaya koymuştu. Troçki ise, bu kritik konuda Stalin'in karşısında yer aldı.

"Sürekli devrim" teorilerine rağmen, Troçki aslında bu tavrı nedeniyle devrimde direnme çizgisiyle cephe cepheye geldi. O günkü durumda ulusal ve uluslararası alandaki bütün olumsuz koşullara rağmen, *sosyalizmin tek ülkede kurulabileceği teorisi* dışında, ikinci bir devrimci program olamazdı. Çünkü ancak "kurulabilir" teorisi, bu uğurda mücadeleyi sürdüren bir pratiği getirebilirdi. Devrimi başarmış bir öncünün, onca şiddetli hesaplaşmalardan sonra "başarabiliriz" dışında bir teoriye kulak asması olanaklı değildir. Öncünün enerjisini diri tutacak tek çözüm buydu. O tarihsel koşullarda başarısızlığın faturası, ancak karşı devrimin intikamı olabilirdi. Bedel devrimci sınıfın ve öncünün kanıyla ödenebilirdi. O nedenle başarıma zorunluluğu tek devrimci pratikti. Bu pratiğin teorik ihtiyacını Stalin yakaladı, Troçki ise ıskaladı.

"Tek ülkede sosyalizmin kurulabileceği" teorisi, o gün aynı zamanda biricik enternasyonalist teoriydi. Sovyetler Birliği'ndeki ve dünyadaki devrimci süreçlere omuz vermenin başka bir yolu yoktu. Tarihsel olarak bu nedenle de Stalin haklı çıktı. Sovyetler Birliği sosyalizmi kurmakta direnerek, aslında emperyalizme karşı bir destek üssü inşa etti. Faşizmin yenilgiye uğratılması, Çin devrimi, Doğu Avrupa devrimleri, sömürgelerin kurtuluşu, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki devrimler, Sovyetler Birliği'nin önemli bir ağırlığa sahip olduğu kuvvet ilişkileri tablosunda gerçekleşti. Bu nedenle Stalin döneminin bilançosunu yaparken, yalnız Sovyetler Birliği'ndeki kazanç ve kayıpları değil, dünya devrimine katkıları da gözönünde bulundurmak gerekiyor.

Yirminci yüzyılda bir çok geri ülkede devrimler oldu. Bu devrimler demokrasi aşamasında kalmayarak dünya kapitalist sisteminden köklü kopuşlar getirdiler ve sosyalizmi inşa denemelerine girdiler. Böyle bir pratik başladıktan sonra, sosyalizmin tek ülkede kuruluşunun olanaksızlığı yönündeki tezler dünya pratiğinde de bir yankı uyandıramazdı. Çünkü ciddi hesaplaşmalardan geçerek böyle bir çaba içine giren toplumsal

kuvvetlere, olanaksızlık tezleri hiçbir şey vaatetmiyordu. Bir süreç başlamıştı ve tarih, o toplumsal kuvvetlere bu sürece olabildiğince omuz vermek dışında bir yol bırakmamıştı. Başlayan süreç, hem bir dünya devrimi süreci hem de verili ülkede sosyalizmi inşa süreciydi. Gelişme çelişmeli ve zigzakkı olacaktı. Bu süreç başladıktan sonra, Troçkizmin "ya uluslararası bir devrim ya da sosyalizmin olanaksızlığı" tezi, aslında tek bir seçenek bırakıyordu: Sosyalizmin olanaksızlığı! Çünkü Troçki'nin Sovyetler Birliği'nde "sosyalizme gidecek en doğru yolun uluslararası devrimi kışkırtmak olduğu tezi"⁸ doğru çıkmadı. Lenin'in Ekim devriminden sonra dıştan gelen saldırıları karşılamak ve içerde sosyalizmi inşa etmek diye özetlenebilecek bir çizgiyi savunduğu söylenebilir. Troçki ise, bu tutumu "millî dargörürlük" olarak niteliyor ve "muzaffer proletaryanın ülkesinin devrimi kızıl süngülerle başka ülkelere taşınması gerektiğini" öne sürüyordu.⁹ Devrim ihracı safsatasının dünya şampiyonu sanırız Troçki'dir.

Bugün 70 yıl sonra açıkça görölüyor ki, ortada kışkırtılabilecek bir "uluslararası devrim" yoktu. Bu nedenle Troçki'nin Avrupa devrimine önderlik için yurt dışına gönderilme istekleri ve Alman devrimi planları, yanlış bir tahlil ve durum değerlendirmesinden kaynaklanıyordu. Bunlara karşılık, dünya devrimci sürecini ilerletmek için, yapılmış devrimi korumak, kazanılan devrimci mevziyi pekiştirmek, bütün zorluklara rağmen sosyalizmi inşada ısrar etmek görüşü haklı çıktı. Tarihsel gelişme, "tek ülkede sosyalizmin inşasının mümkün olduğu" teorisinden kaynaklanan bir toplumsal pratiğe olanak tanıyordu. Devrimlerin önünde yalnızca böyle bir pratik yol vardı. Troçkizm, emperyalistler arası çelişmeleri, ezilen dünyadaki devrimci potansiyeli değerlendirememiş, ayrıca gelişmiş ülkeler işçi sınıfının yaşanan dönemde yapabileceklerini büyütmüş ve pratikte olmayan bir yolun teorisini yapmıştı.

Geniş yığınlara tek ülkede sosyalizmin kuruluşunun olanaksız olduğunu söyleyen teori, devrimci pratiklere kılavuzluk şansını daha başından kaybetti. Yığınlar, nesnel olarak herhangi bir teori ve örgütün çağrılarından bağımsız olarak harekete geçerler. Bu nedenle Troçkizmin geri ülkelerde sosyalizmin imkânsızlığı tezleri, yığın eylemini önleyemedi, ama bir siyasal akım olarak kendisinin bu yığın eylemine önderliğini imkânsız hale getirdi. Böylece Troçkizm, dünya çapındaki değişikliklerle

⁸ Isaac Deutscher, *Troçki II*, s. 305.

⁹ Yedinci Olağanüstü Parti Kongresi'nin (Mart 1918) Steno Raporu, Moskova 1962, s.71'den.

rin birikimini oluşturan ulusal devrimlerden kopmakla sözünü çok ettiği dünya devriminden de kopmuş oldu.

"Tek ülkede sosyalizm olanağı" tartışması, aslında teorinin pratiğe cevap vermesi ve pratikte uygulanabilir olması ile pratikten soyutlanması arasındaki tartışmaydı. Pratikten soyut alternatifler, akademik tartışma masalarında bulunabiliyor, fakat kendisi bir pratik olan politikada bulunamıyor.

Sosyalizmin tek bir hamlede tamamlanmamış olması, tek ülkede kuruluşu olanaklı görmeyen teorinin bir zaferi değildir. Bir gün herhangi bir ülkede veya dünyada sosyalizmin kuruluşu tamamlanacaksa, buna geçmişte Sovyetler Birliği'nde "kurulamaz" diyen teori değil, "kurulabilir" diyen teori katkıda bulunmuş olacaktır. Çünkü sosyalizmin zaferi, tek tek çeşitli ülkelerdeki uygulamaların oluşturduğu birikimin ürünü olacaktır. Sovyetler Birliği'nde daha sonra geri dönüş yaşanmakla birlikte, bu birikime çok önemli bir katkı gerçekleşti. Bu katkı, yalnız Sovyetler Birliği sınırları içinde değil, dünya haritası ölçeğindedir.

Troçkizm, mülkiyetin dönüşümündeki süreçleri ve biçimleri bir çırpıda atlayan, tarım ve sanayi, köy ve şehir arasındaki dengeleri gözetmeyen program ve politikalarıyla köylülükle birleşme şansını daha baştan olanaksız kılıyordu. Daha somut olarak, köylünün artı ürününe aşın ölçülerde el koyan bir hızlandırılmış sanayileşme programı, kaçınılmaz olarak işçi-köylü ittifakını parçalayıcıydı. Bu program, köylülüğe ve dolayısıyla işçi sınıfına yukardan dayatmaların en aşırı biçimlerini içeriyordu. Aşamaları ve süreçleri bir çırpıda geçme eğilimi, emekçilere zor uygulayan bürokratik bir diktatörlükten başka bir yere varamazdı.¹⁰

Troçkizm, temel zaafı olan iktidarsızlığı ve denenmemiş olmasını bir avantaja dönüştürmek ister. Muhalef olmak, onu "demokrasi" tezleriyle ortaya çıkmaya zorlamıştır. Ama ekonomi politikaları, onu zoru en aşırı ölçülerde uygulamaya yöneltir. Bir iktidar, bir seçenek olamayışında bunun da kuşkusuz rolü vardır.

Troçki, bugün bakıldığında çok daha açık görülebileceği gibi, Sovyet devriminin gelişme seyri içinde hiçbir zaman seçenek olamamıştır. İktidar şansı hiçbir zaman yoktu. Çünkü sınıfın ve partinin önündeki sorunla-

10 Troçkizmin özet bir eleştirisi için bkz. Doğu Perinçek, "Bir İktidarsızlık Doktrini: Troçkizm", *Saçak*, Aralık 1986, sayı 35, s. 27 vd. Bu eleştiri üzerine Yavuz Alogan ve Ergun Aydınoglu'nun kaleme aldıkları yazılar için bkz. *Saçak*, sayı 36, Ocak 1987 ve sayı 40, Mayıs 1987.

ra hiçbir zaman gerçekleşebilir cevaplar vermedi; belki yalnız çok uzak geleceğin bazı sorunlarına işaret etti ve bu açıdan ancak uyarıcı bir işlevi olabilirdi. Gerçi zengin köylülüğe ve tarımda piyasa mekanizmalarının işlemesine daha büyük rol tanıyan sağ muhalefet (Buharin) de bir seçenek yaratamadı, fakat önerdiği çizgi, Troçkizme göre bugün çok daha dikkate değer ve daha uyarıcı unsurlar taşır.

Buharin: Kestirmeden Kapitalizm

Tarımda kolektifleştirme kararının arifesinde ise, Stalin'in alternatifi, Buharin'in çizgisiydi.

Buharin'in alternatifini, şu noktalarda özetleyebiliriz:¹¹

- Ekonomik sektörler arasında denge, adım adım ve oranlı gelişme.
- Sanayi ile tarım arasında pazar ilişkisinin kullanılması, bunun için zengin köylünün desteklenmesi. Köylülerin kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yararına, pazar yoluyla rekabete çekilerek ve sosyalist endüstrinin üreteceği modern tarımsal makina ve tekniğin çekici gücüyle ikna edilmesi, bu konuda zora başvurulmaması. Köylüye ağır yükler bindirilmemesi.
- Sosyalist üretimin: özel üretimi rekabet koşullarında adım adım ortadan kaldırması.
- Hafif endüstrinin tarımsal üretimle bağlantı içinde adım adım inşası, ağır endüstri için gerekli birikim kaynaklarının bu yoldan oluşturulması.
- Planlı ekonominin yalnız ekonominin kumanda merkezlerinde geçerli olması.
- Devletin adım adım liberalleştirilmesi.
- Sınıf mücadelesinin keskinleşmesi teorisinin reddedilmesi, devrimden sonra sınıf mücadelesinin yumuşayacağı perspektifi ve bu yoldan iç barışın gerçekleştirilmesi.

Buharin, 1929'da Lenin'in ölümünün 5. yılı nedeniyle yaptığı konuş-

11 Bu konuda bkz. özellikle Buharin'in Lenin'in 5. ölüm yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşma: *Das politische Verhältniss Lenins, Sozialismus*, sayı 9/1988, s. 47 vd. Ayrıca aynı dergide yer alan Theodor Bergmann'ın Buharin üzerine yazısı ve Afanasyev'in yukarıda belirtilen yazısı. Ota Şik de *Saçak*'ın 59. sayısında özetlediğim kitabında Buharin'in görüşlerini aktarıyor.

masında bu programını üç aşağı beş yukarı ortaya koyuyordu. Resmî bir törende yapıldığı için, bu konuşmayı o gün "kişisel görüş" çerçevesi içinde değerlendirmek güç. Aslında Stalin de, Bolşevik çizgiye uygun olarak, önce köylülerin gönüllü katıldığı bir kolektifleştirmenin koşullarını aradı. Başlangıçta Buharin'le birlikte Troçkistlere karşı tavır almasının nedeni de buydu. Stalin yönetimi, Troçkistlerden gelen "sağcılık" suçlamalarına rağmen, köylülüğe karşı dikkatli bir tutumu sürdürme denemesinde bulundu. 1929'da başlayan kolektifleştirme, Bolşeviklerin gönüllü seçtikleri bir program olmaktan çok, o zamanki tahlile göre Bolşeviklere dayatılan bir programdı. Zengin köylülük şehirleri açlıkla tehdit ederek, Bolşevik iktidarı kendi doğal çizgisinden ayrılmaya zorluyordu. Ota Şik gibi 1930'lardaki kolektifleştirmenin şiddetli karşıtları bile, 1920'lerin sonlarına doğru şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasını tehdit eden bir köylü direnişinin varlığını kabul ediyorlar.¹²

Ayrıca ufukta yeni bir dünya savaşı tehlikesinin belirmesi de hızlı sanayileşmeyi dayatıyordu. Bu nedenle 1928-29'da izlenmeye başlanan program, olağanın değil, olağanüstünün geçirdiği programdı. İç ve dış konjonktür, normalde değiştiriyordu.

Perestroyka'nın ekonomik mimarı Aganbegyan bile 1920'lerin sonunda oluşan "ekonominin emirle yönlendirilmesi sistemi"ni, olağanüstü hızla endüstrileşmenin dayattığı bir zorunluluk olarak görüyor: "O zaman on yıl içinde teknik bir devrimle gerilikten kurtulmak zorundaydık. Bu, bir ölüm kalım sorunuymuş. Eğer o zaman SB'yi endüstrileştirmeseydik, bugün yoktuk. Savaşı bütün sonuçlarıyla kaybederdik. Tarımın kolektifleştirilmesinde zor kullanılması doğru değildi. Gene kitlesel tutuklamalar, yiyecek karneleri doğru değildi. ... Fakat bir bütün olarak endüstrileşme, tarihsel açıdan haklı çıktı."¹³

Görüldüğü gibi bugün Buharin'in çizgisini benimseyenlerin dahi, 1930'ların eşiğindeki çözümleri Buharin değil, Stalin'dir.

Stalin'in kolektifleştirme hareketinde köylü inisiyatifinin yetersizliği bir gerçektir. Burada Sovyet devriminin özelliklerinden kaynaklanan nesnel nedenler de vardır. Gerçi kolektifleştirmede, yoksul köylülerden gelen talebin de belli bir etkisi oldu. Fakat olumsuz etken, köylülüğün Sovyet devrimindeki rolündeydi. Çin devriminin tarım alanlarındaki ba-

12. Ota Şik, *Das kommunistische Machsystem*, Hoffmann und Campe, Hamburg 1976, s. 72. Şağak'ın 59. sayısında yayınlanan geniş özete de bakılabilir.

13. Aganbegyan ile *Zeit* gazetesinin yaptığı görüşme, 18.9.1987. Özeti için bkz. 2000'e Doğru, sayı 44, 1987.

şansı ile Sovyet devriminin başansızlığı arasındaki farkı bu olgu belirledi. Bolşevik Partisinin köylüler içinde kökleri yoktu. Lenin'in partisi Menşeviklere karşı ideolojik mücadelede, köylülüğe önem vermekle birlikte, köylü kitleleriyle sağlam bağlar kurmuş değildi. Kuşkusuz bu durum, köylü mücadelesinin boyutlarıyla yakından ilgilidir, tek başına iradî etkenle ve parti çizgisiyle açıklanamaz. Daha sonra İç Savaş döneminde, köylülükle belli ilişkiler geliştirilmesi ve yoksul köylü kitlelerinin önemli bir güç olarak savaşın sonucunu etkilemesi, kuşkusuz olumlu bir rol oynadı. Ama gene de işçi-köylü ittifakının köylü ayağı o kadar sağlam değildi. Çünkü bu ayak, toprak sahipliğine ve zengin köylülüğe karşı aktif köylü mücadeleleri içinde oluşmamıştı. Çin devrimi ise, köylülüğün soluklu mücadelelerinden kuvvet almış ve köylünün gönüllülüğüne dayanan bir toprak devriminin kitlesel tabanını yaratmıştı. 1930'lardaki kolektifleştirmenin kaderini belirleyen başlıca nesnel gerçek buydu. 1929 sonrasındaki uygulama bu nedenle ortaya çıktı ve önemli ölçüde de bu nedenle haklı sayıldı. Buharin ise, bu nesnel durumu, daha sabırlı bir köylü politikasının ve köylük alanlarda burjuva ilişkilerini bir süre desteklemenin gerekçesi olarak kabul etti.

Buharin zengin köylülükten gelen tehdide piyasa mekanizmalarını genişleterek cevap vermeyi öneriyordu. Ayrıca sanayi işletmeleri üzerindeki kontrolün de tasfiyesinden yanaydı. Bu ekonomik programın kuşkusuz siyasal bir programı da vardı. Buharin'in, siyasal düzlemde Bolşevik Partisi'nin, genel olarak öncünün rolünü zayıflatmak ve piyasa kuvvetlerinin siyasal rolünü güçlendirmek gibi bir çözüm getirdiği açıktır. Daha mülkiyetin dönüşümü gerçekleşmeden sınıf mücadelesinin yumuşadığı tezi de aslında bu çözümün parçasıdır. Buharin'in programı denenmedi, denenemedi. Sovyetler Birliği'nin bu yoldan nereye gideceği tarihin laboratuvarından geçmedi. Ancak bu ekonomik ve siyasal programın kestirme yoldan kapitalizme açıldığını görebilmek zor değildir. Ayrıca bu programın iktidar şansı da yoktu. Dışta ve içte kendisini bir ölüm kalım savaşı içinde gören bir devrimci öncüden siyasal dizginleri bırakmasını beklemek, gerçekçi değildi. Buharin'in çizgisinin reddedilmesi bu nedenle kolayca acıklanabiliyor.

1930'larda Stalin'in alternatifi, bizzat Troçki'nin saptamasına göre, karşı-devrimdi: "Eğer SSCB'deki bürokratik denge [yani Stalin yönetimi] bugün yıkılacak olursa, bu durumdan karşı - devrim güçlerinin yararlanacağı hemen hemen kesindir."¹⁴

14 Deutscher, *Troçki*, III, s. 214.

Troçki, olayların sıcaklığı içinde günün saflaşmasını bu kadar net belirliyordu. Kolektifleştirme atılımı başlayınca, Troçki mülk sahibi köylülüğe dayanarak ordunun darbe yapmasından korkuyordu. Böyle bir darbe ile kurulacak askerî bir diktatörlüğün karşı - devrimci olacağı kanısındaydı.¹⁵

İlginç bir tablo çıkıyor ortaya: Stalin'i Buharin'in yanından sağdan eleştiren Aganbegyanlar da, soldan eleştiren Troçki de, 1930'larda Stalin'in devrimci bir alternatifi olmadığını itirafta birleşiyorlar.

Stalin'in alternatiflerinin her dönemde, devrimin o gün ayakta kalan kuvvetinden, öncüden kopmayı içerdiğini görüyoruz. Kuşkusuz yalnız öncüyle devrim olmaz. Gerçekleştirilmiş bir devrimi yalnız öncüye dayanarak sürdürme bir noktadan sonra başarısızlığa uğrayacaktır. Buna karşılık kitlelerin devrimci coşkusunu yitirdiği koşullarda, öncüyle karşı karşıya gelmek sosyalizmden geri dönüşün en kestirme yoludur. Çünkü öncünün olumsuz eğilimlerine karşı koyacak devrimci bir kitlenin olmayışı, tarihsel olanakları sınırlamıştır. Başka tarihsel koşullarda Buharin'in programını kuşkusuz ciddiye almak gerekir. Ancak 1930'ların eşliğindeki Sovyetler Birliği'nde, Stalin'in devrimci bir alternatifinin bulunmadığını söyleyebiliriz.

Brejnev: Çözumsuzlük

Brejnev ise, bugünkü Sovyet yöneticilerinin de saptadığı gibi, tarihsel bir çıkmazın temsilcisiydi, bir çürümeyi ve iflası ifade ediyordu. Sovyetler Birliği'nin Brejnev döneminin kurum ve ilişkileriyle yönetilmesi, artık olanaksız hale gelmişti. Bu nedenle Brejnev'in alternatifleri bir bir tarih sahnesine çıkmaya başlamışlardır.

Brejnev'in ilk alternatifi, bürokrasinin özellikle işletme yöneticilerinden güç alan kesimidir ve bugün Perestroyka programıyla iktidara esas hakim olan güçtür. Batının demokratik ideallerini benimseyen aydınlar ve gençler de bu reformcu hareketi destekliyor. Öte yandan millî hareketler Sovyetler Birliği'nin her tarafından söz yerindeyse fışkırıyor. 1989 Temmuz'unda Sibiry ve Ukrayna madenlerinde yarım milyon işçinin "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganıyla ayağa kalkmasından sonra sistemin devrimci alternatifi de tarihin gündemine girmiştir.¹⁶

¹⁵ Deutscher, *Troçki*, II, s. 472 vd.

¹⁶ Sovyetler Birliği'ndeki çeşitli sınıfsal güçler için bkz. Carlo, *age*, s. 175 vd. Gene bkz. Jacek Kuron ile Mehmet Salih Çeviker'in yaptığı görüşme, 2000'e *Doğru*, sayı 36, 28 Ağustos 1988, s. 36 vd.

Hayatın kanıtladığı gibi Brejnev'in alternatifleri, en ılımlısından en köktencisine kadar uzanan yenilik hareketleridir. Brejnev'in temsil ettiği bürokratik sistem tarihsel olarak yenilgiye uğradı. Sistem çökerken, toplum sistemi düzeltecek reformcu seçeneği ve sistemi yıkarak Sovyet iktidarını kuracak emekçi seçeneğini de üretiyor.

Stalin yeni yükselen bir çözümdü ve karşısında devrimci bir seçenek yoktu.

Brejnev ise, çözümsüzlüğün temsilcisiydi ve bütün alternatifleri sistem içinde veya sistem dışında birer yeniliği ifade ediyorlar.

Stalin ve Brejnev'in alternatifleri arasındaki zıtlık, aslında Stalin ile Brejnev arasındaki zıtlıktır.

3. ÖNCÜ: Lokomotiften Hurdaya

"Onlar büyük değişimden önce gönüllü olarak savaşıyorlardı. Onları ne savaşıma, ne de belli bir biçimde savaşmaya zorlayan vardı. Gerçekte savaşı kazanmalarını, kendi kendilerine karşı kullanabilecekleri gücün az olması zorlaştırıyordu. Yengiden sonra bu gücü elde ettiler ve bu güç, yenilenlerin bastırılması zorunluluğu yüzünden, eskisinden daha az gerekli değildi. Ka-oş, şöyle dedi: Anlıyorum: Burjuva özgürlükleri ortadan kalkınca, proleter özgürlüklerini de yitirdiler. ... Me-ti şöyle karşılık verdi: Gerekli olan, yoksulluktan kurtulmaktır. Erek budur. Bu erek pek çok kuruluş çabasını ve sürekli olarak özgürlüğe susamışlığı gerekli kılar."
Brecht *

Hızlandırılmış sanayileşme programının Preobrajenski'ye ait olduğu ve Stalin'in 1929'dan sonra bu programı uyguladığı çok söylenir. Bu belirleme yapılırken birçok gerçek ihmal edilir. Stalin, 1920'lerin ilk yıllarından başlayarak inşa ettiği sağlam bir aygıtla, aslında 1929 sonrasında kolektifleştirme ve sanayileşme hareketinin lokomotifini yapmıştı. Bu parti aygıtı, Ota Şik'in de saptadığı gibi bütün kritik karar anlarında kararlı olarak Stalin'in arkasındaydı.¹⁷ Bu parti aygıtı kolektifleştirmeye direnen güçlerin tasfiyesinde en etkili rolü oynadı.

Hızlandırılmış sanayileşme programının iki ayağı vardı. Bu iki ayağa yalnız Stalin sahipti. Birinci ayak programın kendisi ise, ikinci ayak o programı uygulayacak güç ve mekanizmalardı. İşte Stalin, 1920'lerden

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 118.

17 Ota Şik, *age*, s. 72.

başlayarak kuvvetli ve merkezî bir devlet aygıtı ile bu aygıtı kumanda eden bir parti aygıtı inşa etmekle, hızlandırılmış sanayileşme programının asıl sahibi haline geldi.

Stalin'in Lenin'in ölümünden sonra NEP ilkelerini savunması, öncü partinin o günkü çıkarlarına uygundu. Parti aygıtı, henüz görece küçük ve zayıftı. Bu durumda geniş halk yığınlarının gönüllü desteği olmaksızın köylülerin çok güçlü direnmesine yol açacak bir endüstrileşmeyi yürütmekte çıkarı yoktu. Ota Şik'in de belirttiği gibi o koşullarda "tarımdan sağlanan merkezileşmiş birikim araçlarının yardımıyla hızla sanayileşme" yolundaki Troçkist önerinin başarı şansı yoktu. Endüstri işletmelerinin merkezkaç ve bağımsızlık eğilimlerine karşı işçi konseylerinin desteğiyle mücadele yanında endüstride ileri derecede merkezileşmiş bir yönetim örgütlenmesinin inşası, o zaman öncünün esas çıkarını temsil eden politikaydı. Stalin, bu politikayı savunarak 1929'daki kolektifleştirme için kuvvetleri birikirmiş ve düzenlemişti. Stalin bu çizgiyi "en tutarlı" biçimde anlamış, her zaman ve her dönemde Bolşevik partisinin çıkarlarını formüle etmesini bilmişti.¹⁸ İşçi sınıfı öncüsü, sınıfın aktif desteğini kaybettiği koşullarda, hayatını sürdürecektir lideri, Stalin'in kişiliğinde ve çözümlerinde buldu. Bu öncü, devraldığı Çarlık toplumuna karşı elindeki devleti kullanarak, köylük alanlarda bir boy ölçüşmeye girdi. Devlet de, bürokrasi de, Rusya'nın o günkü gelişme düzeyinde ve zengin köylülükle hesaplaşma şartlarında zorunlu araçlardı. Devrimin eski toplumdan devraldığı sınıflarla hesaplaşmasını tamamlamadan devlet aygıtının söneceğini sanmak, aslında devrimin yasalarını da, sosyalizmin bir süreç olduğunu da anlamamaktan kaynaklanıyor. Sovyet devriminin tarihi, 1917 değildir. Devrimci hesaplaşmayı belirleyen tarih, 1917 ile 1930'ların ilk yılları arasındaki dönemdir. Aşağı yukarı 15 yıllık bir süreçtir bu.

Devletin ve partinin güçlendirilmesi ve merkezileşmesi, bu hesaplaşma koşullarında hem devrimci zorunluluktan, hem de bedelini gene devrimin ödediği olumsuzluklardı. Sovyet devrimine ve Bolşevik Partisine ilişkin bütün eleştiriler, aslında gerçeklik payı taşırlar. Ama bu eleştirilerin çoğunlukla devrimin diyalektiğini kavramadığı da gerçektir. *Şiddet ve devlet, hangi amaçlarla kullanılırsa kullanılsın, aynı zamanda kirli araçlardır.* Bu araçlar, tarihe bir ivme verirken, bir yandan da kullananları kirletir, yabancılaştırır ve geleceğe açılan yolu bozarlar ve bozmuşlardır.

18 Bkz. Ota Şik, age, s. 70 vd.

Öyle araçlar ki, hem yolun açılmasında kullanılmaları tarihsel bir zorunluluk haline gelmiş, hem de açtıkları yolu bozmuşlardır.

Stalin, 1930'larda esas olarak öncünün gücüne ve aktivizmine dayan-
dı, bu manivela ile tarihi zorladı. İşçi sınıfı iç savaşta yorgun düşmüştü,
devrimin ilk yıllarında sanayideki büyük gerileme nedeniyle sayıca ola-
ğanüstü küçülmüştü. Sanayide çalışanlar 100'den 13'e kadar inmişti. Bu
olgular nedeniyle kitlesel destek pasifleşirken, öncünün rolü büyüdü.
Öncü, kitlesinin zayıflığını kendi rolünü aşırı büyüterek telafi etmeye yö-
neldi.

Sonuç deformasyondur, yani biçimsizleşmeydi kuşkusuz. Ancak be-
lirttiğimiz maddî koşullar nesneldi ve o tarihte işçi sınıfı için politika ya-
pan herkesin sınırlarını da belirliyordu. Bununla birlikte ideolojik etke-
nin rolünü de unutmamak gerekir. Leninizm, tarihsel ilerlemeyi öncü ile
zorlama tavrını meşrulaştıran zengin bir malzeme de sunuyordu.

Birinci politik tercih, değiştirme yönünde yapılmıştı. Bu değiştirme-
nin manivelasını bulmak arkadan geliyordu. Hangi düzleyici, büyük kit-
lelerin gücünü istemez ki! Varolan koşullarda Bolşevik iktidarın elindeki
başlıca kuvvet, en sonunda toplum içinde bir azınlık olan işçi sınıfı öncü-
süydü. Stalin, aslında devrim yapmış ve iç savaşlardan geçmiş bir öncü-
nün, arkasındaki sınıfın aktivizmini kaybetmesinden sonra da devrimde
ısrarını temsil ediyordu. Değiştirmeye birinci önceliği veren öncü, aktif
olmayan kitlelere başrolü vermedi. Bu güvensizlik, demokratik gelişme
olanaklarını daha da köreltti. Sonuç, kitlelerin *politika alanının* dışında
kalması ve dışında kaldıkça da öncü tarafından daha dışlara sürülmesi-
ydi. Enerji, ekonomik inşa için seferber ediliyordu. Bir emekçi demokrasi-
sinin geliştirilememesi, hem kitlelerin yorgunluğunun bir türeviydi, hem
de kitlelerin politik enerjisini zayıflatan bir rol oynadı. Bu iki olay, karşı-
lıklı titreşimlerle birbirlerini olumsuz etkiledi.

Bunun üzerine bir de uluslararası olumsuzluk bindi. Bir Avrupa dev-
rimi veya birkaç Avrupa ülkesinde devrim, Sovyetler Birliği'nde öncüyü
rahatlatabilirdi. Ama bir Avrupa devrimi beklentisinin de gerçekçi olma-
dığı ortaya çıkmıştı. Bunu net olarak Stalin gördü. Emperyalizmin kuşat-
ması yanında olağanüstü zor iç koşullarda, o öncü iktidardan da vazgeçe-
mezdi. Çünkü böyle bir tavrın bedeli, ancak milyonların kanı olabilirdi.

Stalin'in öncüye kuvvetle dayanmasını gerektiren tarihsel koşullar,
hem o günkü Sovyet toplumunun ekonomik geriliği nedeniyle hem de

öncünün pekiştirilmesi diye ifade edeceğimiz özel nedenle belli imtiyazları, belli farklılaşmaları da getirmiştir. Stalin döneminin bu imtiyazlarını kendi başlarına gerçekler olarak değil, alternatifleriyle karşılaştırarak değerlendirmek gerekir. Örneğin Buharin'in zengin köylü programı, imtiyazların ve tüketimde eşitsizliklerin çok ötesinde, sınıfsal farkların korunmasını, hatta derinleştirilmesini öngörüyordu.

Peki Brejnev neydi? O, çok küçük bir artçı azınlığın şefiydi. Tarihi tersten zorluyordu. Hurda bir demir yığını gibi toplumsal gelişmenin önüne yığılmıştı. Bu hurda, bir zamanlar toplumu sürükleyen bir lokomotifin kalıntılarıydı. Ama artık bir lokomotif değildi. Bu hurda parçalarının eskiden kalmış olması, lokomotif ile özdeş olması anlamını taşıyor. Enerjisi, pistonu ve tekerlekleri olan, yürüyen bir lokomotif ile bütün bunlardan yoksun paslanmış demir parçaların birbirine ne kadar benziyorsa, Stalin ve Brejnev dönemlerinin toplumsal sistemleri de birbirine o kadar benziyordu. Biçimde benzeme, fonksiyonda zıtlığa dönüşüyordu.

Sosyalizm döneminde geri dönüşün kaynağı, eski hakim sınıflar değil, bizzat devletin ve partinin içinden çıkan ayrıcalıklı kesimdi. Hurda'nın bir zamanlar yürüyen bir demir olması gibi.

4. ÜRETİCİ GÜÇLER : Gelişmeden Boğulmaya

"Su demircileri,... kendi yöntemleriyle, demirci yöntemleriyle açlığı yenmeye çalışıyorlar; bunu demirci işliklerini geliştirerek ve ülkeyi sabanlarla donatarak yapıyorlar. Ülkeyi de engelleyici tüm güçlerden kurtardılar. Onlar, patronlardan ve ülkenin efendilerinden farklı olarak, ekonomik özgürlüğe tek tek değil, ama birlikte sahip olabileceklerini biliyorlar. Şimdi kuruluşlarını örgütlediler ve bundan zor kullanma gereği doğdu; malların büyük ölçüde üretimini herkes için tehlikeye sokan bütün akımlara karşı zor kullanılmakta. Örgütlenme açısından kişisel anlamda başına buyruk olmak isteyen, iktisadî alanda da çoğunlukla böyle olanların yakınmaları, işte bu zor kullanma yüzünden -sanırsınız ki, imparatorun uyguladığı bir kaba kuvvete bağ kaldırmaktalar!"

*Brecht **

Stalin ve Brejnev dönemleri arasında süreklilik iddiası taşıyan teorilere en çok Batı'nın burjuva akademik çevrelerinde rastlanıyor. Bu çevreler, mülkiyetin biçimsel ifadelerini esas alıyorlar. Çeşitli kurum ve ilişkiler

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 27.

lerin tarihsel süreç içinde zıtlarına dönüştüklerini dikkate almıyorlar. Onlara göre, biçimler aynı kaldıkça, içerik ve roller de aynı kalıyor. Bugün gelişmenin önünde engel oluşturan kurum ve ilişkilerin, dün geliştirici bir rol oynadığını düşünemiyorlar. Çünkü mülkiyet ilişkilerinin fonksiyonuna ve sınıfsal karakterine bakmıyorlar.

İki ayrı soruyla karşı karşıyayız:

Birincisi, bir toplumda üretim ilişkilerinin üretici güçler üzerinde nasıl bir rol oynadığıdır.

İkincisi ise, üretim ve bölüşüm süreçlerini hangi sınıfsal çıkarların belirlediğidir.

Bu bölümde, birinci soruya cevap arayacağız.

1930'larda oluşan üretim ilişkilerinin ve toplumsal kurumların, üretici güçlerde tarih boyunca eşine rastlanmayan bir gelişmeye yol açtığını hem kapitalizmin ideologları, hem de kendilerini "anti-stalinist" diye tanımlayan sosyalist teorisyenler kabul ederler. Burada istisnasız bir görüş birliği vardır.

Örneğin Sabine, 1928'den sonraki on yıllık gelişmeyi "mucize" olarak görür ve kazançları şöyle özetler: "Parti Alınan taaruzuna karşı koyabilecek bir askeri güç yarattı. Son derece genişletilmiş bir üretim yeteneğine sahip ve olağanüstü bir yıllık büyüme hızıyla sınırsız ölçüde genişleyebilen bir sanayi düzeyi yarattı. Askerî gücü üzerindeki hakimiyetini koruyabilecek kadar istikrarlı ve sınaî düzeni başlatıp işletecek kadar becerikli bir hükümet yarattı... Köylüleri sınaî işgücü haline getirmek için gerekli okur-yazarlığı sağladı; modern bir sanayi toplumu için zorunlu olan işletmecileri, teknisyenleri, mühendisleri ve bilginleri yetiştirdi."¹⁹

Troçki de, çok önceden saptamıştı ki, "Stalincilik Sovyetler Birliği'ni sanayileştirmekle ve eğitimi halk yığınlarına yaymakla, üzerinde büyüdüğü ve beslendiği toprağı, yani ilkel yoksulluk, cahillik ve barbarlık toprağını yokedebildi."²⁰

Sistemin 1950'lere kadar üretici güçleri geliştirici bir rol oynadığını herkes kabul etmektedir. Sovyetler Birliği'nin büyük işgücü yedeğinin

19 George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, III, çev. Özer Ozankaya, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara 1969, s. 247.

20 Deutscher, *Troçki*, II, s. 247.

Üretim süreçlerine sokulması, ekonomik gelişmenin anahtarı oldu. Ne var ki, 1950'lerden itibaren emek yoğun bir ekonomik gelişmenin sınırlarına varılmış, emek verimliliğini yükseltmeden ve ekonomide bozulan dengeleri düzeltmeden gelişmeyi sürdürmenin olanağı kalmamıştı. Emek yoğun politikalar ve dengesiz bir şekilde ağır sanayiye yüklenme açısından deniz bitmişti. Gelişme 1950'lerde gelip bir yere dayanımıştı. O güne kadar emekçilerin yararına olan emek yoğun politikalar gelişmeyi boğan kalıplara dönüşüyordu. Bu kritik anda, topluma ancak köklü dönüşümlerle yeni bir istim verilebilirdi.

Sovyetler Birliği'nde üretim ilişkilerinin ve ekonomik kurumların 1950'lerde bir yenilenme ihtiyacıyla karşı karşıya geldiği açıktır. Üretici güçleri geliştiren emek yoğun bir gelişme çizgisi, 1950'lerde artık emeğin verimliliğini artıracak ilişkilerle ve kurumlarla yenilenmek durumundaydı. Aynı şekilde Aganbegyan da sistemin 1950'lerde "fren" rolü oynadığını, oysa 1930'larda ülkeyi "gerilikten kurtaran teknik bir devrimi" gerçekleştirdiğini söylüyor.²¹ öte yandan 1950'lerde üretim araçları üreten sanayi ile tüketim araçları üreten sanayi arasındaki ilişkide de, emekçilerin ihtiyaçları lehine yeni dengeler gerekiyordu. Üstelik ekonomik gelişme, bu olanağı sağlamıştı. Sanayi ile tarım, ağır sanayi ile hafif sanayi, üretim araçları üreten sanayi ile tüketim araçları üreten sanayi arasındaki ilişkinin radikal bir biçimde değiştirilmesi gerekiyordu. Üretim ilişkilerindeki bu köklü değişiklikleri bir emekçi iktidarı gerçekleştirebilirdi. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin başında artık *dzleyiciler* değil, *bekçiler* vardı. O bekçiler, gericileşen ilişkiler temelinde yeni bir sınıf oluşturmaktaydılar ve devraldıkları kurumların üzerine oturdular. O kurumların kirelenmesine ve giderek taşlaşmasına neden oldular. Sovyetler Birliği'nde sınıfsal bölünmelerin belirgin-leşmesi, yeni bir hakim sınıfın oluşması ve emekçilerin bastırılması, yenilenmenin yolunu tıkamıştı.

Bu nasıl oldu? Bir emekçi demokrasisinin yokluğu üretim ilişkilerinin kirelenmesini nasıl etkiledi? Sınıfsal bölünmeler, hangi süreçler içinde katılaştı ve antagonist cepheleşmelere dönüştü?

Bu kritik soruları ilerde tartışacağız. Buraya, soruna yalnız üretici güçler ve üretim ilişkileri boyutunda bakmadığımızı belirtmek için bir not koyuyoruz.

21 Aganbegyan, *Die Zeit* gazetesindeki söyleşi, 18.9.1987. zeti için bk.z. 2000'e Doğru sayı 44, 1987,

Sovyetler Birliği'nin 1960'a kadarki gelişmesiyle 1960'tan sonraki duralama ve tıkanma dönemi arasındaki fark son derece çarpıcıdır. Stalin karşıtlarından Anthony Barnett'in çok güzel saptadığı üzere, Kruşçev'in ilk yıllarında gelişme, Stalin döneminden kalan "dinamizmle"²² yavaşla-
yarak da olsa bir süre devam etmiş fakat 1960'lardan sonra iniş başlamış-
tır.

Sovyetler Birliği'nde 1950'lerde yüzde 10 olan millî gelir artışı, 1980'lerde yüzde 2'ye kadar indi. 1950'lerde endüstride işçilerin ortalama verimliliği yüzde 7 artarken, bu hız 1960'larda yüzde 5'in altına ve yakın dönemlerde daha da aşağılara düştü. Sovyetler Birliği'nin beş büyük ekonomi içindeki payı, 1960'larda yüzde 22 iken, 1986'da yüzde 10'du. Baş-
ka deyişle SB, ekonomik rakiplerine göre, yarı yarıya geriledi.²³

Sayıların dili çok açık: Stalin döneminin ilişkileri üretici güçleri ge-
liştirdi. Brejnev dönemininkiler ise boğdu.

Stalin döneminde dünyanın iki büyük ekonomisinden biri haline ge-
len Sovyetler Birliği, Brejnev döneminde ünlü Doğu Almanya'lı uzman
Obst'un deyişiyle "Orta büyüklükte bir devlet" olma yoluna girdi.²⁴

Gelişen bir ekonomi rasyonalini bulmuş demektir ve hiçbir irade onu
değiştiremez. Her toplumda değişiklik ihtiyacı , tıkanmalar ve çıkmazlar-
la birlikte ortaya çıkar.

Kuşkusuz üretici güçleri geliştiren her sistem, emekçi karakterde de-
ğildir. Bir sistem ilerici olabilir, ama emekçi olmayabilir. Stalin dönemi-
nin üretici güçleri geliştirdiğini Stalin karşıtları da kabul ediyorlar. Ama
bir de sistemin sınıfsal karakteri var. Stalin ve Kruşçev-Brejnev dönemi-
nin sınıfsal yapısını karşılaştırmak bu bakımdan gerekli oluyor.

22 Barnett, age, s. 114

23 Werner Obst, "Moskaus Abstieg zur Mitelmacht," *Süddeutsche Zeitung*, 10. 12. 1986.
Ayrıca Sovyetler Birliği'nin 1960 sonrasındaki ekonomik gidişinin çeşitli göstergeleri
için bkz. Doğu Perinçek, "Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru," *Saçak*, sayı 39, Nisan
1987, s.3 vd. Medwejev, *Sowjet-Bürger in Opposition*, Claassen Verlag, Hamburg und
Düsseldorf 1973, s. 52 ve 54.

24 Obst, aynı yazı.

5. REFAH: Emekçilere veya Devlet Sınıfına

"Mi-en-leh [Lenin]'in derneğindeki sıkıdüzene özellikle kafa işçileri şiddetle karşı çıktılar. Mi-en-leh şöyle dedi: Özgür olmaktan iktidara katılmayı anlıyorsunuz. İktidara katılmaktan, egemenliği elde bulundurmaya anlıyorsunuz. Egemen oluşunuzu ise düşüncenin egemenliği diye adlandırıyorsunuz. Egemen olabilmek için açlarla birlikte gitmeye hazırsınız, çünkü onların yolu egemenlik savaşına çıkıyor. Ama açlar egemenliği açlık çekmek için istiyor; başka deyişle bu, egemenliğin özel bir türü. Bu egemenliğin özünü ise açlığı buyruklayanların erkini kırma isteği oluşturuyor. Açlar, açlık çekenlerin savaşıma gücünü yükselterek açlığı ortadan kaldıran bir egemenliğe boyun eğmeye karşı çıkmıyorlar. Onlar, sizin aşırı özgür nitelikteki özgürlüğünüzü değer vermiyorlar."

*Brecht **

Kapitalizm açısından sosyalizmin tanımı, devlet mülkiyetidir. Kapitalist dünyada sağ-sol ayrımı, özel mülkiyet ve devlet mülkiyeti yandaşlığı ölçütüne göre yapılıyor. Bu tanımlamalara bakılacak olsa, devlet kapitalizmi ile sosyalizm arasında hiçbir fark kalınaz. Biçimsel olarak ikisi de devlet mülkiyetidir. Devlet iktidarı, üretim araçları ve artı-değer hangi sınıfın kontrolündedir sorusu, ancak işçi sınıfına ve sosyalistlere ait bir sorudur. Mülkiyetin biçimsel karakteriyle ilgilenmek, burjuvaziye yetmektedir. Sovyetler Birliği'nde üretim araçları, 1917'den başlayıp 1930'ların başlarında sona eren bir süreç içinde toplumsal mülkiyete dönüştürülmüştü. Ancak bu "toplumsal" mülkiyet, ne ölçüde "toplumsal"dı? İşte burada devlet mülkiyeti ile toplumsal mülkiyet arasında bir ayrım yapmaya gerek duyuyoruz. Dış görünüşlere göre farkedemeyeceğimiz bu ayrımı, ancak emekçilerin üretim ve bölüşüm süreçlerindeki etkilerine bakarak belirleyebiliriz. Başka deyişle bu süreçlerin nesnel olarak hangi ölçülerde emekçilerin yararına olduğunu saptamak gerekiyor.

Sosyalizmde üretimin amacı, halkın ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Stalin ve Kruşçev-Brejnev dönemlerini bu açıdan karşılaştırmak konuya aydınlık getirecek.

Stalin döneminde halkın tüketiminin olağanüstü kısıldığı ve sanayileşme için birikimin vahşi yöntemlerle sağlandığı sık sık vurgulanır. O kadar hızlı bir sanayileşmenin, ancak büyük birikim oranlarıyla gerçekleştirilebileceği çok açıktır.

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 11.

Ama önyargıların tersine Stalin döneminde, halkın ihtiyaçları, Kruşçev ve Brejnev dönemlerine göre karşılaştırılmayacak kadar çok gözetilmiştir. Rakamlar bunu çarpıcı biçimde kanıtlıyor. Üretim araçlarının üretimi ile tüketim araçlarının üretiminde kullanılacak üretim araçları arasındaki ilişkiyi incelediğimiz zaman bunu görüyoruz. Stalin'i ajanlıkla bile suçlayan Voslensky'nin verdiği rakamları kullanacağız. Sovyet planlamasında birinci türden üretim araçlarına A-1 grubu, ikinci türden olanlara A-2 grubu adı veriliyor. A-2 grubu oranı, aslında halkın tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelişin göstergesidir.²⁵

	A-1 grubu	A-2 grubu
Stalin dönemi (1950)	% 72	% 28
Kruşçev dönemi (1960)	% 78	% 22
Brejnev dönemi (1965-66)	% 82	% 18

Görüldüğü gibi, Stalin döneminden Kruşçev ve oradan Brejnev dönemine gidildikçe, tüketicinin ve halkın ihtiyaçları geri plana itilmektedir. Yukarıda verilen oranların Stalin dönemi lehine büyütülerek analiz edilmesi zorunluluğu da vardır. Çünkü tüketimin toplum içindeki bölüşümü, Kruşçev ve Brejnev dönemlerinde geniş kitleler zararına bozulmuştur. Bu durumda emekçilerin tüketim ihtiyaçlarını karşılama konusunda, Stalin sonrası değişme yukarıda verilen rakamlardan daha da vahimdir. Bu çarpıcı gerçeği Perest-royka'nın mimarlarından da öğrenebiliyoruz. Aganbegyan, Gorbaçov'un ekonomi alanında sağ koludur, koyu bir anti-stalinist olduğunu da kendisi her fırsatta açıklıyor. Halkın refahı konusunda, sağlık ve eğitim gibi başlıca iki göstergenin Stalin döneminden sonra nasıl başaşağı gittiğini Aganbegyan'dan aktarıyoruz:

"Halk Sağlığı. 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarında Sovyetler Birliği diğer ülkelerle karşılaştırıldığında çok iyi durumdaydı; örneğin ölüm oranı binde 6-7 ile yeryüzündeki en düşük orandı; 70 yıllık yaşam beklentisi Japonya'nınkine eşitti; çocuk ölüm oranı en düşük 15 ülke arasındaydı. O zamandan bu yana ciddi bir kötüleşme meydana gelmiştir... 20 yılda... millî gelirin sağlık bakımına tahsis edilen oranı, diğer ileri ülkelerden iki veya üç misli daha düşük bir düzeye indi... Doktorların ve hemşirelerin ücretleri görece olarak düştü. Sonuç olarak 1985'e gelindi-

25 Michael S. Voslensky, *Nomenklatura*, Moewig, 1982, s.270.

ğinde ölüm oranı binde 10,8'e çıkmış, yaşam beklentisi iki yıl azalarak 68'e inmişti.

"Eğitim. 1950'lerde eğitime millî gelirin yüzde 10'u ayrılıyordu. İlk Sputnik uzaya fırlatıldığında, bir ABD Komisyonu Sovyetler Birliği'ndeki ilerlemelerin nedenlerini araştırmış; sırrın, okul düzeyindeki Sovyet eğitiminin kalitesinde yattığına karar vermişti. O sırada SSCB'nin yüzde 10'una karşılık, ABD kendi GSMH'sinin sadece yüzde 4'ünü eğitime harcıyordu.

"1985'e gelindiğinde ise, ABD'nin eğitim harcamaları millî gelirin yüzde 11'ine çıkarken, Sovyetler Birliği'ninki yüzde 7'ye, yani çağdaş hayatın icaplarının oldukça altında bir düzeye inmişti." ²⁶

Aganbegyan'ın verdiği rakamlar, Stalin döneminin *sıradan* insana getirdiklerini bütün yalınlığıyla ortaya koyuyor. Sosyalizm, çok geri bir ülkede basit emekçilerin hayatını 70 yıla çıkardı, onları dünyanın en uzun ömürlü insanları haline getirdi. Gene sosyalizm, sıradan insanlara eğitim, sanat ve kültür götürdü. Kruşçev ve Brejnev döneminde ise, bırakalım ilerlemeyi, kazançların bir kısmı geri alındı. 1950'lerde Türkiye'de ortalama yaşam 48 yıldır, 1980'de 63 yıla ulaştı. Sovyetler Birliği'nde ise aynı dönemde ortalama yaşam 70'ten 68'e düşüyor. 1960'lardan sonra gene Aganbegyan'ın anlattığına göre alkole düşkünlük alabildiğine yayılıyor. Kruşçev-Brejnev döneminde yabancılaşmanın ulaştığı boyutlar, ifadesini alkol tüketiminde buluyor.

Sovyetler Birliği, 1930'larda tarım ve hayvancılık potansiyelinde büyük kayıplara uğradığı ve İkinci Dünya Savaşında harap olduğu halde, Stalin döneminde halkın refahı için önemli kazançlar elde etti. Stalin, Kruşçev-Brejnevlere halkın ihtiyaçlarına daha büyük pay ayırabilecekleri bir ekonomi devretti. Buna rağmen, Stalin'den sonra toplumsal fonların oranı küçüldü. Üstelik ağır endüstriye yüklenmek için, bir varlık-yokluk sorunu da bulunmuyordu. Ayrıca 1960'lardan sonra tüketimden askerî amaçlarla kısılan paylar, Stalin dönemindeki gibi savunmanın inşasına değil, saldırgan bir savaş aygıtının inşasına harcandı.

Bütün bu olgularda üretimin amacındaki değişimin sonuçlarını görüyoruz. Veriler, halkın ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen bir ekonomiden, devlet sınıfının çıkarlarına göre biçimlenen bir ekonomiye geçişi somut olarak ortaya koyuyor.

26 Abel Aganbegyan, "Sovyet Ekonomisinde Yeni Yönelimler," *Saçak*, sayı 57, s. 54 vd.

Peki bizzat işçiler her iki dönemi nasıl değerlendiriyorlar? Gerçeklerin onların bilincinde de bir yansıması olacaktır elbette. Tanığımız gene koyu bir anti-stalinisttir: Roy Medvedev. Bugün de adını sık sık duyduğumuz ünlü Sovyet muhalifi - şimdi tabii Gorbaçov'un hararetili yandaşı - 1972 yılında Amsterdam ve Paris'te yayınlanan kitabında, işçilerin Stalin dönemiyle ilgili değerlendirmelerini samimiyetle anlatır. Medvedev, Brejnev döneminde, eski iyi günlere özlem doğduğunu ve Stalin'in de "bu güzel geçmişin" sembolü haline geldiğini saptar. "Stalin efsanesi", işçi semtlerinde hâlâ tasfiye edilememiştir. Sözü Medvedev'e bırakıyoruz:

"Son on yılın [1962-72] ekonomik ve politik zorlukları birçok sıradan parti üyesini, aynı zamanda partisiz işçi ve memurları, yakın geçmişi idealize etmeye götürmüştür.

"Fiyatlar yükselince, 'Stalin yönetiminde düşerdi' denmektedir.

" ...

"Yeterli eğitim görmemiş çok sayıda işçi ve memurun ...henüz az gelişmiş bilinçlerinin geçmişe 'kaçması' hayret verici değildir.

"Stalincilik 1930-40 arasında, halkımızın çoğunluğunun gözü kapalı coşkusuna ve genç kadrolarımızın en iyi en dürüstlerinin sınırsız bağlılıklarına dayanıyordu.

" ...

"Stalincilik, mülksüz işçinin her gün kendisini hor görenlerle hesaplaşma hayalini temsil etmektedir. ...Böyle bir Stalincilik bürokrasiye duyulan kinin ifadesidir. (abç)

"Sovyetler Birliği Elçisi' ve 'Kurtuluş' filmlerinin gösterilmesi sırasında, Stalin perdede gözükünce, seyircilerin gösterdikleri olumlu tepki... Birçok sinemada, bu arada işçi semtlerinde halk Stalin'i alkışladı. Bunun için birçok neden vardır. Özellikle bugünkü durumun yol açtığı hoşnutsuzluk, zorlukları protesto ve verilen sözlerin yerine getirilmemesi, bu nedenlerin başında geliyordu." ²⁷

Stalin'in işçiler arasındaki etkisi nedeniyle Medvedev, kendisinin de içinde yer aldığı "Parti Demokratları"nın, daha çok Sovyet intelligentsyası

27 Roy Medwedjew, *Sowjet-Bürger in Opposition*, Claassen Verlag, Hamburg und Düsseldorf 1973, s. 52 ve 54.

ğinde yandaş bulacağı kanısındadır.²⁸ Nitekim Gorbaçov reformculuğu, işçilerden değil, fakat intelligentsiadan destek görüyor.

Stalin karşıtlarının yazdıkları, Stalin ve Brejnev dönemlerinde emekçilerin devletle ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Nesnel olarak, emekçinin bilincinden bakınca, Stalin halkın yanındadır, Kruşçev ve Brejnev ise halkın karşısında. Kuşkusuz bu değerlendirme, insanlarla değil, temsil ettikleri devletle ilgilidir.

"İşçilerin cahilliği", gerçek olduğu kadıyla gene bu nesnel tablonun parçasıdır. İşçilerin "geri" olması, onların bir çıkarlarının bulunmadığı anlamına gelmiyor. Bu geri işçilerin kendi çıkarlarının farkında olmadığı iddiasına gelince: Bir işçi devriminden sonra işçilerin çıkarlarını bazı aydınların işçilerden daha iyi bildikleri görüşünü kabul etmektense, işçilerin kendi çıkarlarına ilişkin görüşlerini kabul etmek, daha mantıklıdır. Ayrıca devrimin itici gücünü her zaman ilerlemiş küçük azınlıkların *geriliğe* mahkûm ettiği emekçi çoğunluk oluşturur.

Stalin'in başında bulunduğu iktidar, hangi sınıfın iktidarıydı? O zamanların Sovyetler Birliği devleti hangi sınıfın devletiydi? Bu sorulara kendi öznel niyetlerimize göre cevap veremeyiz. Tarihsel olarak gerçekleşen saflaşmalar nesneldir. Biz daha sonra tarihi yazarken bu saflaşmalarla istediğimiz gibi oynayamayız. Çünkü saflaşma bir olgudur. Teori de olgulardan hareket etmek zorundadır.

Amerikan siyaset sosyologlarından liberal sosyalistlere kadar paylaşılan saptamaya göre, Stalin esas olarak Rusya'nın eğitimden nasibini almamış, modern niteliklerden yoksun, geri ve kaba işçi yığınlarına dayanmıştır. Stalin'in hoşgöründen yoksun, sert uygulamaları da genellikle bu sınıfsal temelle açıklanmıştır. Bu kitlesel destek yanında, iktidarın çekirdek gücü ve önder kadrolarının kaynağı olarak da, Bolşeviklerin uzun sınıf mücadeleleri içinde oluşan işçi önderlerine işaret edilmiştir.

Troçki bile, Stalin'in başında bulunduğu devletin bir "işçi devleti" olduğu saptamasını değiştirmedir. "Troçki'ye göre, Stalin iktidar gücünü işçilerin aktif desteğinden olmasa bile, boyun eğmelerinden ve rıza göstermelerinden alıyordu. Bu destek olmasa bir dokunuşta yıkılırdı."²⁹ Bir numaralı rakip, Stalin'in sınıfsal temelini ancak bu kadar itiraf edebilirdi.

Sınıfın geniş kesimlerinin rızası, öncü kesimlerin kararlı ve aktif ini-

28 Iring Fetscher'in Medvedev'in kitabına yazdığı Önsöz'den, s. 20.

29 Deutscher, *Troçki*, III, s. 246.

siyatifiyle tamamlanıyordu. Parti ezici bir çoğunlukla Stalin'in yanındaydı. Partili işçi önderleri özellikle Stalin'e güvendiler. 1923 yılında ve daha sonrasında bu böyleydi. Troçki, 1928 yılında şöyle diyordu: "Stalin, durumunu yalnız parti mekanizmasının yaptığı teröre değil, aynı zamanda bir kısım Bolşevik işçilerin güvenine ya da yarı-güvenine borçludur."³⁰ Nitekim Ekim 1927'de açılan Parti tartışmasında, Parti üyelerinin yüzde 99'dan çoğu Stalin'i desteklerken, Troçki-Zinov'ev bloğunun aldığı oy yüzde 1'i bile bulmamıştı. 724 bin üye Stalin'in politikalarına güven belirtirken, muhalefet ancak 4 bin üyede kalıyordu ³¹.

Isaac Deutscher, Troçki'nin ve muhalefet blokunun Stalin'e niçin yenildiklerini anlatırken, tarafların kitlelerin talepleri karşısındaki tutumlarını çok güzel açıklar: "Stalin'in gücü, halkın barış, güven ve huzur içinde yaşama özlemine cevap vermiş olmasından ileri geliyordu. Troçki ise yeniden bu özlemin dikine gidiyor ve halkın umutlarını kırıyordu." Stalin'in muhaliflerinden Radek, "halkın tutacağı pratik fikirler" yaymadıklarını Troçki'ye yazdığı bir mektubunda belirtmişti.³²

Stalin nesnel bir gerçeklik olarak, politikalarını belirlerken halk kitlelerinin "yorgun ve bıkkın" oluşunu dikkate aldı. Halk artık çalkantıyı değil, güvenlik içinde yaşamayı istiyordu. Deutscher, bu gerçeği saptadıktan sonra Troçki'nin "halkın gerici havasına uymak Marksizme yakışmaz diye düşündüğünü" söyler.³³

Troçki, kolektifleştirme sırasında da Stalin'in mülk sahiplerinden yana olmadığını belirtir, rakibinin "proleter sonradan görmelerden yana" olduğunu ve işçi sınıfı ile açık bir çatışmaya girişmekten hiç olmazsa kaçındığını" söyler. Bu nedenle Troçki muhalefete Stalin'le işbirliği yapmasını salık verir.³⁴

Deutscher'in anlatıklarından da açıkça görülüyor ki, Stalin politikalarını saptarken, kitlelerin ruh haline dikkat ediyor, kitle çizgisi izliyordu. Troçki ise, Stalin'in kendisine yönelttiği "Komünizm Don Kişot'u" suçlamasını haklı çıkartan tavırlar aldı.

Sosyalizmin kuruluşuna önderlik edenler, en sonunda emekçilerdeki aktivizmin tanıdığı olanaklar içinde hedefler koyabilir ve eylemler yapar-

30 Deutscher, *Troçki, II*, s. 119 ve 447.

31 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi*, Aydınlık Yayınları, İstanbul Eylül 1975, s. 347.

32 Deutscher, *Troçki, II*, s. 300 ve 302.

33 Aynı eser, s. 325.

34 Aynı eser, s. 472 vd.

bilirler. İşçi sınıfının aktivizmi ise, iradî olarak yaratılmaz, nesnel bir olaydır. Devrimci coşku dönemlerinde gelişmenin önünü açacak daha geniş oylumlu mücadele fırsatını elde tutabilmek için bile, işçi sınıfından kopmamak gerekir. Elbette işçi sınıfının inisiyatifini olabildiğince zorlamak, yapılabilecek olanın azamisi için çaba göstermek koşuluyla. "Halkın gerici havası" saptaması nedeniyle, Troçkistler tarihsel gelişmenin kenarına, hatta dışına düştüler. Tarihe omuz veren konumlardan kopmayan ise Stalin oldu. Çünkü kitlenin durumunu ve tarihin tanıdığı şansı gerçekçi olarak saptıyordu.

6. AYRICALIKLAR VE SINIFLAŞMA: Zorunluluktan Gerekliliğe

"... ücretler arasındaki fark uzun süre çok büyük olarak kaldı, üstelik daha da büyüdü. Uzmanlık isteyen işler topluma pahalıya mal oldu. Öğrenim özgür kılındı. Ama bu öğrenim güç olduğundan ve özel çaba gerektirdiğinden, onu özel biçimde ödüllendirme gereği doğdu. İçerisinde onaylanması olanaksız, eşitliğe aykırı bir takım ilişkiler barındıran eski aile tipi de uzun süre korundu, dahası bir süre yine türlü yasalarla güvence altına alındı. Çünkü ücretler istenildiği gibi yükseltilemediğinden, kazançlarını birleştirebilecek küçük birimler gereksinildi. Varlığını uzun süre koruyan toplumsal ayrımların arasına yenileri katıldı; ülkenin üretici güçleri yüksek bir düzeye varana değin bu farklara dokunulmadı ve ses çıkarılmadı. Birçok gözlemciler bu tür durumlardan yakındılar. Eskiden ülkelerde polisin aile gibi bir kurumu ayakta tuttuğunu görmüşlerdi. Şimdi ise polisin aileyi ortadan kaldıramayacağına tanık olmuşlardı. Bu kişilerin Büyük Yöntem'i bilmeksizin gerçekleri görebilmeleri olanaksızdı."

*Brecht **

Sovyetler Birliği'nde ücret farkları, eşitsizlikler ve ayrıcalıklar, daha Lenin ve Stalin zamanında vardı. Sovyetler Birliği'nin gelişme düzeyini dikkate aldığımız zaman, ücret farkları kaçınılmaz olarak olacaktı. Bilindiği gibi, sosyalist toplumun bölüşüm ilkesi, "herkese emeğine göre"dir. Emeğin nitelik ve miktan, ücret farklarının da nedenidir. Herkes toplumsal üretime katkıda bulunduğu oranda pay alacaktır.

Burada bir inceliğe işaret etmek yerinde olur. Sosyalist toplumda ücret "emeğin tam karşılığı" değildir. Yani, herkes toplumsal üretime kattığı kadar değil, kattığı oranda ücret alacaktır. Emeğin ödenmeyen bir kısmı da vardır. Kapitalist toplumda artıdeğeri, kâr oluşturan bu kısım, sos-

* Brecht, *Me-ti...*, s. 89 vd.

yalist toplumda kamu fonlarını yaratır. Yatırımlar, hizmetler ve diğer kamusal harcamaların kaynağı, işte emekçilerin bu ödenmeyen emekleridir. Ama paylaşım, herkesin emeği oranındadır.

Aslında "emeğine göre", burjuva hukukunun da paylaşım ilkesidir. Kapitalist sınıfın kârlarını ve diğer emek dışı rant ve faizleri vb. bir kenara koyduğunuz zaman, kapitalizmin ücret ilkesi "emeğe göre"dir. Bu nedenle sosyalizm aşamasında emeğe göre ücret, teorik ifadesiyle "burjuva hakkı"dır. Sınıfsız toplumun, bolluk toplumunun bölüşüm ilkesi ise, "herkese ihtiyacına göre"dir.

İhtiyaca göre bölüşüm, daha sosyalist toplumda filizlenmeye başlar. Parasız sağlık, eğitim, ulaşım, kültür, yakıt ve aydınlanma gibi hizmetler yanında emeklilik, sakatlara yardım, çocuk bakımı gibi toplumsal fonların genişlemesi, "burjuva hakkı"nın adım adım sınırlandırılması ve ihtiyaca göre bölüşüm ilkesine doğru ilerlenmesi anlamına gelir. Çünkü bu fonların dağılımında ölçü, yararlananların toplumsal üretime emekleriyle yaptıkları katkı değildir.

Sosyalist toplumda burjuva hakkının geçerli olmasının nedeni, toplumsal üretimin ihtiyaca yetecek düzeyde olmayışı, kaynakların sınırlılığı, malların kıtlığıdır. Bu nedenle üretim düzeyinin düşük olduğu maddi koşullar, kaçınılmaz olarak ücret farklarının ve eşitsizliklerin de çerçevesini oluşturur.

Yalnız üretimin sınırlılığı değil, ücret makasına ilişkin politikalar da, sosyalist toplumlarda farklılıkların ve eşitsizliklerin boyutlarını belirler.

Ayrıcalıklar ise, burjuva anlamda eşitlik ilkesine de aykırı düşen uygulama ve kurumlaşmalardır. Sovyetler Birliği'nde özellikle kitleler yorgun düştükten ve azınlığı oluşturan öncünün rolü büyüdükten sonra, bu öncü içindeki bağları ve dayanışmayı sıkılaştırma yönünde eğilimler gelişti. Bu politikalar, belirgin olarak daha İç Savaş dönemlerinde, Lenin tarafından başlatıldı.

Parti ve devlet kadrolarını oluşturan öncünün bazı ayrıcalıklarla pekiştirilmesi, Lenin ve Stalin zamanında belli koşullarla açıklandı. Ama bu olay, aynı zamanda ilerideki sınıflaşmaların tohumlarının atılması anlamına da geliyordu. Bu tür ayrıcalıkları uygulayanlar, bu uygulamanın *devlet ve parti içinden* emekçilere yabancı yeni bir sınıfın oluşması tehlikesini de göze almış oldular.

Sorun, bu olgularla sınıfsal antagonizma düzlemini birbirinden ayırtılamamaktır. Konuyu gene yalnızca Stalin karşıtı kaynakların verdiği

malzemelerle tartışacağız.

Carlo'nun saptadığı gibi, "Stalin döneminde maddî teşvikler, hâlâ tüm topluma yönelik (abç) merkezî bir planın gerçekleştirilmesi üst kavramının kapsamı içindeydi." ³⁵

Troçki'ye göre, "Stalinciliğin teşvik ettiği eşitsizlik kişisel tüketim alanının dışına çıkmış değildi." ³⁶ Lenin'in ünlü karşıtı, bu saptamayı 1920'lerin ortalarından başlayarak hayatının sonuna kadar tekrarladi. Yukardaki alıntı, 1936 yılına aittir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Biz Troçki'nin teorisine gönderme yapmıyoruz, Troçki'nin saptadığı bir gerçeğe gönderme yapıyoruz. Çünkü farklılaşmaların tüketim alanında kalması, Marx için de, Lenin için de, Mao için de sınıfsal antagonizmanın oluşmadığı anlamına gelir. Aynı sınıflar içinde de tüketim farklılaşmaları vardır.

Aslında Stalin döneminin son derece kısıtlı maddî koşullarında, Sovyet yöneticilerinin tüketimlerine baktığımız zaman, yokluk içinde yaşayan insanlar görürüz. Özellikle hatıralar ve romanlar bu açıdan belgesel değerdedir. Örneğin Kolman, 1931 yılında Buharin ve Rubinstein ile birlikte bir Sovyet delegasyonunun üyeleri olarak Cambridge'e gittiği zaman, bir üniversite öğrencisinin odasını gezer ve "Moskova'daki profesörlerin böyle yaşayabileceği günleri ne zaman göreceğiz" diye düşünür. ³⁷ Sovyetler Birliği'nin ayrıcalıklı insanlarından olan üniversite profesörleri için bir İngiliz öğrencisinin yaşam düzeyi o günün koşullarında ancak bir özlemdir.

Tüketim farkları, Stalin döneminde, birinin diğerinin emek ürününü kontrol ettiği ve bu yoldan sömürdüğü, cephe cepheye gelmiş iki sınıf arasındaki yaşam farkını yansıtmıyordu. Bu farkların bir sömürü biçimi olmadığını ve bir sömürü ilişkisinden kaynaklanmadığını Troçki de belirtmiştir. Bu tüketim farklarının nedeni, malların kıtlığıydı. Troçki, "yoksulluk ve madde azlığından" ileri geliyordu bu farklar diyor. Öte yandan "Bir dereceye kadar verimliliği ve üretimi artırmaya yarayan" ayrıcalıklar ve eşitsizlikler, "sosyalist ilerlemenin burjuva araçları" idiler. Bürokrasinin baskıcı ve asalak egemenliği devrimin bütün kazançlarını tehlikeye atabilir ve karşı-devrimi kışkırtabilirdi; ama aynı zamanda 'sosyalist gelişmenin' güçsüz ve pahalı bir "aracı" da olabilirdi. ³⁸

³⁵ Carlo, age, s. 101.

³⁶ Deutscher, *Troçki*, III, s. 362.

³⁷ Arnoşt Kolman, *Die verirrte Generation*, Fischer, Frankfurt am Main 1982, s. 137.

³⁸ Deutscher, *Troçki*, III, s. 246.

Nitekim Sovyet görevlileri Stalin zamanında olağanüstü sıkı ve disiplinli bir çalışma tarzına sahiptilerdi. Bu sıkı çalışma, daha çok ideolojik etkenle açıklanmakla birlikte, görevde kalmanın, dolayısıyla görece yüksek ücret ve ayrıcalığı korumanın da şartıydı. Moskova Parti Komitesi'nde ve şehir planını hazırlayan komisyonda çalışan ve daha sonra anti-stalinist olan Kolman o günleri şöyle anlatır: "Komisyonumuz, tam anlamıyla gece gündüz çalıştı. Çoğu zaman gecenin üçüne veya hatta sabahın alacakaranlığına kadar oturur çalışırdık. Stalin ölünceye değin o yılların çalışma stili böyleydi. "³⁹ Emeğe göre ücret sistemi açısından bu çalışma yoğunluğu da hesaba katılmalıdır.

Bu değerlendirme, sosyalist süreçteki çelişmeyi ve iki yolun da açık oluşunu (ilerleme ve geri dönüş), çok tartışılan eşitsizlikler bağlamında ortaya koyuyor. Stalin dönemindeki eşitsizliklere ve ücret makasına karşı soldan ve sağdan iki eleştiri yapılır.

Aslında Preobrajenski'nin hızlandırılmış sanayileşme programını benimseyen Troçkistlerin eşitsizlikleri eleştirmeleri, daha çok muhalefet güdüsü nedeniyledir. Çünkü Preobrajenski'nin sanayileşme çizgisi, kaçınılmaz olarak bu eşitsizlikleri öngörüyordu. Bununla birlikte örneğin Deutscher 1936 yılında "sosyalist yarışma"nın, "imtiyaz elde etmek ve geçim sağlamak için yapılan yaban bir çekişmeye dönüştüğünü" söyler ve Stalin'e "yeni zenginlerin başına geçmek" ve "onların iştahlarını kabartmak" suçlamasını yöneltir. "⁴⁰ Bu eleştiri, maddî özendirilmenin sıkı çalışma ve üretimi artırmada bir "burjuva araç" olarak kullandığını da içermektedir. İdeolojik ve kültürel araçları yeterince değerlendiremeyen Stalin'e böyle bir eleştiri yapılmasının devrimci bir anlamı vardır. Ayrıca hangi ülkede olursa olsun, bazen bilinç etkenine olduğundan fazla bir rol tanısı da, bu eleştirinin sosyalizmin kuruluş sürecinde canlı kalması gerekir. Çünkü üretimin gelişmesine paralel olarak daha eşitlikçi bir toplumun kurulmasında, bu eleştiri itici bir rol oynayacaktır.

Ayrıcalıklara karşı eleştiri ile önerilen programlar arasında çoğu zaman uyum bulunmadığı da bir gerçektir. Troçki ve izleyicileri tutarsızlık belâsından bu konuda da kurtulamıyorlar. Troçki, sosyalizmin hangi uygarlık düzeyinden işe başlayacağı sorusunu, uzmanların ve bürokrasinin rolünü pekiştiren bir eğilimin ifadesi olarak gündeme getirmişti. Hangi uygarlıktan başlayacağız sorusu ile "hangi sınıf için" sorusu arasındaki

³⁹ Kolman, *age*, s. 132.

⁴⁰ Deutscher, *Troçki*, III, s. 356.

dengeleri gözetmediği için eleştirilerle karşılaştı. Bu nedenle Stalin'in Troçki için "bürokrat babası" demesine, Deutscher dahi hak verebilmektedir⁴¹. Troçki'nin ağır sanayi uğruna bütün dengeleri ortadan kaldıran programı, yöneticilere, uzmanlara ve usta işçilere belli ayrıcalıklar tanınmasını gerektiriyordu. Bu program, sosyal bir farklılaşmayı da zorunlu kılıyordu. Ağır sanayi çizgisi, ayrıcalıklar ve farklılaşma demekti. Buharin'in zengin köylüleri gözetken çizgisi de özellikle köylük alanlarda farklılaşmayı korumanın ötesinde derinleştirecekti. Aslında gelişme düzeyi, toplumsal farklılıkları kısa dönemde ortadan kaldırma olanakları tanııyordu. Bölüşümde hâlâ "burjuva hakkı"nın, yani emeğe göre bölüşüm ilkesinin geçerli olduğu, böylece farklılıkların kaçınılmaz olarak sürdüğü bir aşamada, öyle anlaşıyor ki, sorun zamanından önce bir eşitleme değil, bir emekçi demokrasisini her düzeyde genişliğine ve derinliğine geliştirerek, farklılıkları adım adım ortadan kaldırma olanğını korumaktır. Troçki'nin ağır sanayi çizgisi, ayrıcalıklı kesimin kaçınılmaz olarak devlet ve parti içinde gelişmesini getirir. Bu kesim, iktidarı tekeline alma eğiliminde olacaktır. Buna karşılık sanayi ile tarım, ağır sanayi ile hafif sanayi arasında daha dengeli bir gelişme çizgisi, toplum inisiyatifine daha büyük olanak tanıyan, kısaca daha demokratik ve daha sancısız bir sosyalist inşanın güvencesidir. Burada çok önemli nokta, küçük mülk sahiplerinin ve ayrıcalıkların siyasal yönelişi belirleyemeyecikleri koşulların sürdürülebilmesidir.

Stalin, bölüşüm alanındaki uygulamaları nedeniyle sağ'dan yöneltilen saldırılara da hedef olmuştur. Liberal sosyalistler, Stalin'i aşırı eşitlikçi olduğu gerekçesiyle eleştirirler. Sosyalizmin kuruluşunda piyasa etkenini vurgulayan iktisatçıların tutumu genellikle böyledir. Bugün Sovyetler Birliği'nde Aganbegyan'ın kişiliğinde Perestroyka'nın mimarlığını yapan bu çizgi Türkiye'de daha çok Libermancılık olarak tanınır. Fakat bu akımın asıl büyük teorisyei, Polonya'lı Wlodzimierz Brus⁴² ve uygulamacısı da Ota Şik'tir. "Rıag Baharı"nın ünlü ekonomik mimarı Ota Şik, George Urban'ın sorularına cevap verirken, Çekoslovakya'daki Stalinci eşitlikçi uygulamanın "ilkel bir işçi demokrasisine denk düşen çok aşırı biçimlerde ortaya çıktığını" belirttikten sonra eleştirisini şöyle sürdürür: "Böylece insanlar en yüksek kalitedeki mesleklerde dahi, niteliksiz işçiler kadar kazanıyorlardı. Sıkı çalışmak veya kaliteyi artırmak için özendirme kalmıyordu. Ne yoğun çalışma ne de diploma hayat koşullarını

41 Deutscher, Troçki, I, s. 575 vd.

42 Wlodzimierz Brus, *Funktionsprobleme der sozialistischen Wirtschaft*, Edition Suhrkamp.

yükseltmiyordu. Postabaşılar altlarında çalışan işçilerden daha az ücret alıyorlardı vb. Bütün bunlar kayıtsızlığa, rahata bakmaya, tembelliğe, gevşekliğe yol açıyordu. Tartışmalarda eşitlikçilik ilkesine dikkat çektik. Belki de Bohemya Taboritlerinin ve diğer eski mezheplerin eşitlikçiliğinin kalıntısıydı bunlar."⁴³

Ota Şik, Stalinci eşitlikçiliğin kaynağının Marx olduğunu da belirtir. Der ki: "Marx, kamu hizmetinde çalışanların işçilerden daha çok ücret almamalarını savunmuştu. Sanırım O, yeterince düşünmediği için böyle bir sonuca vardı. Pratikte eşitçi bir ücret politikası tutunamaz. Lenin, eşitçi ücret politikasından oldukça erken ayrıldı. Çünkü o deneyimle görmek zorunda kaldı ki, insanlar gerçek parasal özendirmeler olmadan ya hiç çalışmıyorlar veya en yüksek verimle çalışmıyorlar."⁴⁴ Lenin'in gerçeği bu düşüncelerden hareketle kavradığını belirten Ota Şik, bir başka kitabında kendi "anti-bürokratik" programını iki etkenle temellendirir. Birinci etken "insan faaliyetinin fiilî katkıya göre ücretlendirilmesi"dir. Bu "iç etken"i açıklarken Ota Şik, özetle insan emeğinin bütün karmaşıklığıyla anlaşılması gerektiğini belirtir. Ücretler emeğin miktar ve kalitesine göre belirlenecektir.⁴⁵

Nitekim "Prag Baharı" Çekoslovakya'da ücret makasını açmaya çalıştı. Bu yönde kararlar alındı.

Ota Şik'lerin vurguları günümüzde, hem Gorbaçov hem de Deng Siapong yönetimince hemen hemen aynı tonda tekrar ediliyor. Aslında sosyalist ücretin üretimin fiilî olmasıyla ilişkisi, ücretin emek miktar ve kalitesine göre olması, herkesçe kabul edilir. Ne var ki, bazen herkesçe paylaşılan doğrular, belli vurgularla belli akımların alameti haline de dönüşebiliyor. Burada da aynı olayla karşılaşyoruz. Lenin ve Mao çizgisini, liberal sosyalistlerden ayıran, ücretin miktar ve kaliteye göre belirlenmesi ilkesi değil, fakat bilincin ve üretimin gelişmesine paralel olarak bu "burjuva bölüşüm ilkesi"nin adım adım "ihtiyaca göre" ilkesi yönünde değişmesidir. Liberal sosyalistler, insanın değiştirilmesi, sosyalist ahlâkın olgunlaştırılması ve ideolojik mücadele sorunlarına kayıtsızdırlar. Halil Berktaş arkadaş da öyle. Yalnız ekonomik etkenleri ve üretici güçleri vurguluyor, ideolojik etkeni "iradecilik" diye küçümsüyorlar.

43 Ota Şik, *Bürokratisierung oder Humanisierung*, Edition Dritter Weg, Achberg 1973, s. 21. Görüşmenin İngilizce aslı için bkz. "A conversation with Ota Şik", *Survey*, No 2 (87), Spring 1973, London W 1.

44 Ota Şik, aynı yerde, s. 20, ayrıca bkz. s. 10, 19.

45 Ota Şik, *das Kommunistische...*, s. 119 vd. *Saçak'ın* 59. sayısında bu kitabın uzun bir özetini bulacaksınız.

Sonuç olarak, Buharinlerden başlayarak Ota'şiklere, Gorbaçovlara ve Denglere kadar Stalin'e yöneltilen eleştiri, aşırı eşitlikçi olmasıdır. Pi-yasa etkenini vurgulayan alternatifin bu tavrı, kuşkusuz, kendi progra-mıyla tutarlıdır. Ne var ki, tutarlılık kaygısını herkes paylaşmıyor. Örne-ğin Mehmet Gündüz arkadaş, hem Stalin'i eşitliği bozduğu için eleştirir, hem de 1929'un kolektifleştirmesini erken bulur ve daha yavaş gelişme çizgilerini savunur. Ama bütün bunları yaparken, her zainanki gibi, farklı program paketlerinden karpuz seçer gibi unsur seçilemeyeceğini dikkate almaz. Ekonomi-politik ile siyasal programların belli bağlantıları vardır. Belli ekonomik çözümler, belli siyasal çözümlerle raslantı eseri biraraya gelmiyor. Ne yapıp yapıp Stalin'i yıpratmak dürtüsüyle Stalin'in bazen sağına bazen soluna geçerek yapılan eleştiriler bir alternatif sunmuyor. Yalnızca uyumsuz bir görüntü veriyor.

Stalin zamanında Sovyetler Birliği'nde görelî yüksek ücret alan ve ba-zı ayrıcalıklara sahip olan parti ve devlet yöneticilerinin bir sınıf oluşturma-dıklarını, farklılaşmanın yalnız tüketim alanında kalmasıyla değil, başka nedenlerle de saptayabiliyoruz.

Bizzat Troçki, yöneticiler arasındaki bağların bir sınıfta olmayacak kadar zayıf ve çürük olduğunu saptar. Bunlar ortak bir çıkar ve görüş çev-resinde toplanmış değillerdir. Komünist olmayan yönetici ve uzmanlar, NEP yıllarında devrimi yapan dinamik güçlerin durulacağını ve Rus-ya'nın yeniden "normal" bir devlete döneceğini umut etmişlerdi. Bu öz-lemleri nedeniyle, başlangıçta sol programlar savunan Troçki ve Zinov-yev'e karşı Stalin ve Buharin'i tutmuşlardı. Troçki-Zinovyev muhalefe-tinden sonra ise umutlarını Buharin'in sağ çizgisine bağladılar. Ne var ki, Stalin, Buharincileri "alaşağı etmiş ve devlet hizmetlerinden atmış"tı. "Yerlerine ve durmadan açılan yeni mevkilere işçi sınıfından ve genç ay-dınlardan yeni elemanlar" yetiştirilmişti. "Bürokrasiyi birbirine bağla-yan tek bağ, yani imtiyaz bağı pek çürüktü, çünkü yalnız teker teker me-murların değil, çoğu zaman bir bürokrasi grubunun elinden imtiyazları hemen hemen bir gün içinde alınıyor, birer parya haline getiriliyor ve top-lama kamplarına sürülüyordu. Hakim grubu oluşturan yüzde yüz Stalinci elemanlar, parti örgütünde çalışanlar ve kamulaştırılmış sanayinin lider-leri bile Stalin'in hışmından korkan hiyerarşinin duyduğu güvensizlikten kurtulmuş değillerdi."⁴⁶

Stalin döneminde, eşitsizlikler ve ayrıcalıklar istikrarlı olarak sınıf

46 Deutscher, *Troçki*, III, s. 149 vd.

denebilecek bir kesimin elinde toplanamadı. Ayrıcalık sahipleri bütünleşemediler. Ortak çıkarlar çevresinde birleşemediler. Çıkarlarını koruyacak bir devlet aygıtı oluşturamadılar. Her an ayrıcalıklarını kaybetme tehlikesi içinde yaşadılar. Zaman zaman kitleler halinde emekçi devletin hışmına uğradılar, ellerindeki olanaklardan oldular, biçildiler. Stalin zamanında yeni bir sınıfın oluşması konusunu tartışan bütün Stalin karşıları bu gerçeğin altını çizmişlerdir.

Voslensky, Nomenklatura'ya (yeni sınıfa) girildikten sonra kural olarak bir daha hakim sınıf dışına çıkılmadığını belirtir. Sınıf karakterinin kazanılması açısından önemlidir bu. Ne ki Stalin zamanında Nomenklatura'dan uzaklaştırılan ve fizik olarak yok edilenlerin sayısının bir hayli olduğuna da dikkat çeker.⁴⁷ Bu temizlikler zaman zaman önemli bir yönetici kesimini toptan dağıtacak genişliktedir. Örneğin 1936 yılında hemen hemen bütün eski ÇK (Devlet Güvenlik Örgütü) tasfiye edilmiş ve yerlerine parti örgütünden yeni elemanlar getirilmişti.⁴⁸ Bütün bu uygulamalar, bürokrasinin bir sınıf olarak istikrar kazanmasını önledi.

O dönem Moskova Parti Komitesinde çalışan ve akademik hiyerarşi içinde yaşayan Kolman'a göre, parti ve devlet yönetiminde yolsuzlukların büyük ölçüde 1936 yılında başlaması üzerine Stalin, sistematik olarak "çörek ve kamçı" politikasına yönelir.⁴⁹

Bu olayı Deutscher şöyle özetler: "Stalin kulakları tasfiye ettiği gibi yeni burjuvazinin çekirdeğini de durmadan tasfiye ediyordu."⁵⁰

Stalin, yeni bir sınıflaşmayı önlemede, devlet aygıtını aşırı ölçüde kullandı, Mao'nun Stalin'e yönelttiği esaslı eleştirilerden biri budur. Bu eleştiri yerindedir kuşkusuz. Nitekim 1939 yılında yapılan XVIII. Parti Kongresi Raporu'nda, Temizlik Hareketinin "suçsuz kurbanları" olduğunu Stalin de kabul etti. Ancak biz burada yanlış ve doğrulardan çok, konumları, safları, rolleri ve süreçleri tartışıyoruz. Bu temelde süreklilik ve kopuşları saptıyoruz. Stalin'in kendi bürokrasisine uyguladığı terörün kaynağını ve işlevini, Deutscher daha ayrıntılı olarak şöyle anlatır:

"Stalin'in bir restorasyon uçurumuna atlamayacağından Troçki emindi. Ama Stalin'in ölüsü üzerinden başkalarının bu uçuruma atlamasından korkuyordu.

47 Voslensky, age, s. 184 .

48 Aynı eser, s. 155. Ayrıca Sovyetler Birliğinde 1934-38 döneminde temizlik hareketlerini konu alan şu kitaba bkz: Joel Carnichael, *Saeuberung*, Ullstein, Frankfurt-Berlin-Wien 1981.

49 Kolman, age, s.146 vd.

50 Deutscher, *Troçki*, III, s. 365.

"Aynı korku Stalin'de de vardı; kendi bürokrasisine karşı öfkelenmesinin ve aynı zamanda Troçkizm ve Buharinizm bahanesiyle bu bürokrasiyi birbiri ardına gelen temizlemelerle kısmen imha etmesinin nedeni de buydu. Stalin döneminde yönetici grupların sosyal bir tabaka halinde bir araya gelerek güçlenmemesi, bu temizlik hareketinin önemli sonuçlarından biri oldu. Stalin bürokratların önce iştahlarını kabartmış, sonra kafalarına vurmuştu. Sürekli terörün en karanlık kalmış, en az tartışılan, ama en önemli yanlarından ve sonuçlarından biri de budur. Terör bir yandan eski Bolşevik kadroları yok ederken ve işçi sınıfını yıldırırken, öte yandan bürokrasiyi durmadan şaşırtıyor, oluşumunu durmadan yenilemeye zorluyor, protoplazma ya da amip durumundan kurtulmasını, kendine özgü sosyal-politik bir kişiliği olan sıkı ve sağlam bir yapı haline gelmesini önlüyordu."⁵¹

Troçki ve yandaşları, bu değerlendirmelerine bağlı olarak, bürokrasinin yeni bir sınıfa dönüştüğü zaman, Stalinizmle çatışacağını da saptadılar: "Uzun vadede ya sosyalist etken, ya da burjuva etken kazanacaktı. Eşitsizliğin durmadan artması bir tehlike işaretiydi. Yönetici gruplar, sonsuzluğa değin tüketici imtiyazlarıyla yönetmezlerdi. Bunlar ergeç devlete el koyacak ve tröstlerde işletmelerin ortakları haline gelerek yeni bir mülk sahibi sınıf olmanın yollarını arayacaklardı. ...Bir insan imtiyazlarını çocuklarına geçiremezse bu imtiyazlar yarımıdır. ...Bürokrasi yeni bir burjuvazi olduğu zaman zorunlukla Stalinizmle çatışacaktı."⁵²

1936 Anayasası, Sovyetler Birliği'nde sınıfların ortadan kalktığını söylüyordu. Fakat Stalin'in uygulamaları Anayasa'nın bu değerlendirme-siyle uyum içinde değildi. Sosyalizmin kuruluşu döneminde sınıf mücadelesi konusunda da, tıpkı eşitlik konusunda olduğu gibi Stalin'e soldan ve sağdan farklı eleştiriler yöneltilmiştir. Mao, Stalin'in 1936 Anayasasında sınıfların kalktığını öne sürmekle gerçeklerden koptuğunu belirtmiştir. Liberal sosyalistler ise, Stalin'in "keskinleşen sınıf mücadelesi" tezini, köylünün hızla ve zorla kolektifleştirilmesi hareketinin teorik temeli olarak eleştirdiler. Wolfgang Leonhard, bu tezin 1937 ilkbaharında formüle edildiğini ve devlet aygıtının bu teze dayanarak güçlendirildiğini saptar.⁵³ Ota Şik de, Sovyetler Birliği'nde devlet aygıtının güçlendirilmesinin ekonomik nedenlerini açıklarken, piyasa ilişkileri ve burjuvazinin

51 Aynı eser, s. 364 vd.

52 Troçki'nin *İhanete Uğrayan Devrim* adlı eserinden aktaran Deutscher, *Troçki*, III, s.363.

53 Wolfgang Leonhard, *Sowjetideologie Heute*, II, Fischer, Frankfurt-Hamburg 1961, s.305 vd. Türkçesi için bkz. *Bugünkü Sovyet İdeolojisi*, II, çev. Cemil Ziya Şanbey, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, s.480.

bütününü tasfiyesinin keskinleşen sınıf mücadelesi teorisiyle temellendirildiğini belirtir.⁵⁴

Sosyalizm döneminde sınıf mücadelesinin sürdürülmesini vurgulayanlar, Stalin'in bu gerçeği net olarak saptayamadığını dile getirirlerken, sağdan gelen eleştiriler Stalin'in hatalarının sınıf mücadelesi teorisiyle bağına dikkat çekmişlerdir. Genel olarak Stalin ve Mao aynı çizgi üzerine yerleştirilirken de, proletarya diktatörlüğü ve sınıf mücadelesi anlayışının bu bağlantıyı kurduğu belirtilmiştir. Nitekim bir süre önce, TBKP liderlerinden Osman Sakalsız da, aynı bağlantıya Ota Şiklerin veya bugünkü Perestroyka'nın teorik pozisyonundan gönderme yapıyordu.⁵⁵

Burada yeniden bütünlüklü program paketleriyle karşılaşıyoruz. Bugünkü Sovyetler Birliği ve Çin yöneticilerinin çizgilerinde görüldüğü gibi, piyasa etkeninin altını çizenler ve bunu açıkça söylemeseler bile kalıcı gibi görenler, sosyalizmin kuruluş döneminde "sınıf mücadelesini" barışçı ve istikrarlı bir gelişmeye zararlı buluyorlar. Sosyalizm döneminde sınıf mücadelesi teorisi, tarımın kolektifleştirilmesi ile bir program paketini oluşturuyor. Toprak üzerinde özel mülkiyeti ebedî görmeyen bir sosyalist iktidar, günün birinde ister istemez bu teori paketine başvurmak durumunda kalacaktır.

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nde antagonist sınıf çelişmelerinin oluşması, teoriden çıkarak değil, olgulardan hareketle incelenebilir. Stalin dönemiyle ilgili gözlemler, eşitsizliklerin, ücret farklarının, ayrıcalıkların kendi içinde bütünleşmiş, emekçi sınıflarla cephe cepheye gelen, istikrar kazanmış bir iktidar sınıfı yaratmadığını ortaya koyuyor. Ödenmeyen emeğe el koyan ve toplumsal artıyı emekçi halkla karşı karşıya gelen çıkarları için kullanan, kapalı bir yeni burjuvazi oluşmuş değildir.

Sovyetler Birliği'nde sınıflaşma süreçlerini inceleyen bazı yazarlar, Lenin ve Stalin ile Kruşçev ve Brejnev'in bürokrasiyle ilişkilerini de tahlil etmişlerdir. Örneğin Voslensky'ye göre, Lenin ve Stalin "Nomenklatura" diye adlandırılan Sovyet yöneticileri karşısında bağımsız ve inisiyatifli bir konumdaydılar. Kruşçev ve Brejnev ise, Nomenklatura'nın icracıları idiler. Voslensky, Lenin ve Stalin'i "Nomenklatura'nın ataları" olarak görür. Bununla birlikte Nomenklatura'nın Lenin ve Stalin zamanında henüz temelini pekiştirmedeğini söyler. Bu "iki baba", Nomenkla-

54 Ota Şik, *das Kommunistische*, s. 67 vd. Aynı şekilde bkz. Svetozar Stojanović, *Geschichte und Parteibewusstsein*, Carl Hanser Verlag, München-Wien 1978, s. 67 vd.

55 Osman Sakalsız ile görüşme için bkz. 2000'e Doğru, Yıl:2, sayı: 25, 12 Haziran 1988.

tura'nın arzularını yerine getirmekle birlikte babalık haklarını da kullanabilmektedirler. Kruşçev ve Brejnev'in konumları ise farklı değerlendirilir. Her ikisi de, Nomenklatura'ya sımsıkı bağlıdır ve onun iradesinin yüksek düzeydeki icracılarıdır.

Voslensky, Stalin'in Nomenklatura'ya karşı operasyonlar yapabilme hakkını elde tuttuğuna işaret eder. Nomenklatura ile Stalin'in çıkarlarının ayrıldığı en önemli noktayı burada görür. Ayrıca Stalin, devlet aygıtının belli güvenlik organlarını Nomenklatura'ya karşı kullanabilmektedir. Nomenklatura karşısındaki inisiyatifi de bu güce dayanmaktadır.

Stalin sonrası yönetim ise, 1953-56 arasında birkaç aşamada devlet güvenlik organlarını kendine bağlı hale getirmiş, bu organların Nomenklatura karşısındaki serbestisine enerjik olarak son vermişti. Artık KGB de parti aygıtına tabidir.⁵⁶

Voslensky'nin sosyalizme bakışını paylaşmayabilirsiniz, ancak Sovyetler Birliği'nde bir devlet sınıfının oluşumunda önemli bir gerçeğe parmak basmıştır. Güvenlik güçlerini denetleyemeyen ve bu güçlerin ikide bir kendisine karşı operasyonlara girişmesini önlemeyen bir hakim sınıf düşünülemez. Sovyet bürokrasisinin Stalin zamanında devletin sahibi haline gelemediğini bu olgu da ortaya koymaktadır. Bürokrasi, 1953-56 arasında devletin zor kuvvetinin kilit mevzilerini bir dizi operasyonla ele geçirirken, devleti de fethetmektedir.

Bu olayda kuşkusuz halkın konumu ve halka karşı konum çok önemlidir. Stalin'e büyük bir düşmanlık besleyen Voslensky, gizli polisin saygınlığı açısından iki dönemi karşılaştırır. Stalin zamanında ÇK mensupları emekliye ayrıldıktan sonra "ÇK Onur Nişanını" ve üniformalarını gururla taşımaya devam etmektedirler. "Ama şimdi" der Voslensky, "geçmişlerini gizliyorlar. Toplum içinde tecrit edilmiş durumdadırlar."⁵⁷ Bu tecrit, kuşkusuz devletin güvenlik güçlerinin bürokrasinin kontrolüne geçmesi ve doğrudan doğruya emekçi halka karşı ve halka yabancı amaçların hizmetine girmesiyle ilgilidir.

Stalin yönetimini geniş halk yığınları kendi karşısında, düşman safta görmedi. Gene Stalin karşıtlarından olan Prag Baharı'nın önde gelenlerinden Jiri Pelikan, Stalin'in iktidarını "otorite ve kendine güven duygusunun belirlediğini" saptar. Stalin sonrası rejimin ise bunlardan yoksun olduğunu belirtir. Kruşçev ve Brejnev'in aynı otoriteye ve özgüvene sa-

56 Voslensky, age, s. 394 ile s. 190 vd.

57 Aynı eser, s. 431.

hip olmadıkları için, baskıya eskisi kadar başvuramadıklarına işaret eder.⁵⁸

Ünlü Doğu Avrupa incelemeleri uzmanlarından Boris Meissner ise, bürokrasinin sınırsız hakimiyetinin Brejnev döneminde gerçekleştiği görüşündedir. Meissner, Sovyetler Birliği'nde çizgi değişikliklerini inceleyen kitabında şöyle der: "Bürokrasi, Brejnev döneminde sosyolojik açıdan hemen hemen sınırsız bir hakimiyet kurmayı başardı. Stalin ve Kruşçev zamanında bu yoktu."⁵⁹

Bu görüş, Barnett'in Kruşçev döneminde Stalin zamanından kalma dinamizmin bir süre devam ettiği yolundaki saptamasıyla da birleşiyor.

Bir dönem üretimin gelişme düzeyi nedeniyle zorunlu olan ayrıcalıklar, emekçilere yabancı bir iktidar sınıfının hakimiyeti ile payandalanarak nitelik değiştiriyor ve sistem için gerekli hale geliyor.

Bu olayın Brejnev döneminde artık tamamlandığı konusunda, Sovyetler Birliği incelemeleri alanında aşağı yukarı bir görüş birliği vardır. Antagonist sınıfların varlığını ve emekçileri ezen bir iktidar sınıfının devlete hakim olduğunu hemen herkes saptayabilmektedir.

7. PARTİ'NİN BİLEŞİMİ : İşçi Partisinden Bürokratlar Partisine

"Kafa işçileri kafalarının çalışmasıyla karınlarını doyurmaya bakarlar. Zamanımızda ise çoğunluk için zararlı şeyler düşündüklerinde, kafalarıyla daha iyi beslenebiliyorlar. Bundan ötürü Me-ti, onlar için şöyle der: Çabaları karşısında kaygı duyuyorum."

Brecht *

SBKP'nin toplumsal bileşimi, partinin geçirdiği değişikliklere paralel gitmiştir. 1936 yılında işçi sınıfı halkın yüzde 30'undan çok değildi, ama Partide çoğunluğu oluşturuyordu. 1959 yılında işçiler, nüfusun yarısını bulmuştu. 1972 yılında ise, işçiler nüfusun yüzde 60'ına ulaştılar. Ne var ki, 1959 ve 1972 yılında işçiler, Parti'de çoğunluğu kaybetmişlerdi.

58 Jini Pelikan, *Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet*, çev. Halim Spatar, Kaynak yayınları, İstanbul, Nisan 1984, s. 106.

59 Boris Meissner, *Sowjetische Kurskorrekturen*, Edition Interfrom, Zürich 1984, s. 132.

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s.22.

1918-1939 Yılları Arasında SBKP Üyelerinin Sayısı ve Toplumsal Bileşimi :

Yıl	O r a n o l a r a k			
	Üye Sayısı	İşçiler	Köylüler	Aydınlar
1918	270.000	56.9	14.5	28.6
1919	313.000	47.8	21.8	30.4
1920	612.000	43.8	25.1	31.1
1921	732.000	41.0	28.2	30.8
1922	532.000	44.4	26.7	28.9
1923	485.000	44.9	25.7	29.4
1924	680.000	55.4	23.0	21.6
1925	911.000	58.6	23.8	17.6
1927	1.025.000	56.3	22.3	21.4
1930	1.270.000	65.3	20.2	14.5
1934	1.874.000	64.5	27.8	7.7
1939	1.588.000	-	-	-
1956	7.215.000	32.0	17.1	50.9

Görüldüğü gibi 1956 yılına gelindiği zaman, aydınlar ve bürokratlar Parti'yi ele geçirmişlerdi. İkinci Dünya Savaşında Parti'nin cephelerde verdiği olağanüstü kayıp, burada kuşkusuz önemli bir rol oynadı . Toplam 4 milyon olan üye ve aday üyelerin 1 milyon 600 bini faşizme karşı savaşta can verdi. Bunların büyük çoğunluğunun işçi ve köylü olduğunu tahmin etmek zor değil. Faşizm yenilgiye uğratıldı, ama bunun bedelini Sovyet emekçileri ve sosyalizm ödedi. Parti içinde emekçilerin büyük kuvvet kaybına uğraması, ağır bir bedel değil mi? Hem de öyle bir bedel ki, dünya sosyalizmine çıktı faturası.

1952 yılında toplanan 9. Parti Kongresinde Malenkov, Parti'nin bileşimindeki "kötüleşmeye" ve Parti saflarında belli bir "bilinç gerileyişine" dikkat çekiyordu.

Parti savaşta büyük emekçi kaybının yerini dolduramamıştı. 1934 yılında Parti üyeleri arasında yüzde 8'e düşen aydınlar, 1956 yılında yüzde 51'e yükselmişlerdi.

Partinin toplumsal bileşiminin bozulması, Parti kongrelerinin bileşimine de yansdı.

O r a n o l a r a k

Kongre	İşçiler	Köylüler	Aydınlar
1924	63.2	5.4	31.4
1927	71.0	5.7	23.3
1930	71.2	6.7	22.1
1934	60.0	8.0	32.0
1956	18.5	13.8	67.7

1956 yılında Partinin yüzde 32'sini oluşturan işçiler, Büyük Kongre delegeleri arasında ancak yüzde 18.5 idiler. Aydınlar (ve bürokratlar) ise, Parti'nin yüzde 51'ini oluştururken, Kongrede yüzde 68'lik bir orana ulaşıyorlardı.⁶⁰ İşte Kruşçev, Stalin'i "canı" ilan eden ünlü Raporunu böyle bir bürokratlar kongresinde okudu.

SBKP'nin bir işçi partisinden bürokratlar partisine dönüşümünü sayılar da açıkça ortaya koyuyor. Stalin'in hataları, İkinci Dünya Savaşındaki kan kaybı, ideolojik zaafılar, devrimin yorgun düşmesi ve diğer etkenler, 1950'lerde bürokrasinin atılım yapması için elverişli bir ortam doğurmuştu. Kruşçev ve Brejnev bu ortamın ürünleri olarak iktidara geldiler.

8. DIŞ İLİŞKİLER: Devrimin Kalesinden Dünya Bekçiliğine

"Ni-en, [Stalin] geleceğin korkutucu ve büyük savaşlarında yalnız kalmamak için sömürücü devletlerin aralarındaki uzlaşmazlıklardan yararlandı ve bazı sömürücü devletlerle bağlaştı. Sömürüye karşı olan kimi filozoflarsa, Su [Sovyetler Birliği] ile bağlaşan devletlerin işçilerinin de hemen başlarındaki yönetimle savaşmalarını ve o devletlerin Su'nun yanında savaşa girmelerini önlemelerini istediler. Bu savaşların da birer sömürü savaşısı olduğunu söylediler.

"Me-ti şöyle dedi: Bu filozoflar Büyük Yöntem'i [Marksizmi] uygulayamadılar: bu yüzden sömürülenleri şaşırtıyorlar."

*Brecht **

60 Tablolar ve diğer sayılar için bkz. Nils Homberg, *Friedliche Konterrevolution*, II, Oberbaum Verlag, Berlin 1974, s. 49, 65, 88.

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s.17.

Burada Sovyet dış politikasının bir tarihini vermeye kalkışmayacağız.⁶¹ Dolayısıyla hatalar düzeyinde bir tartışma da açmayacağız. Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmi kurma sürecindeki süreklilik ve kopuşları araştırıyoruz.

İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Sovyetler Birliği'nin Dünya ile ilişkisinde göze çarpan başlıca olay, emperyalizmin kuşatmalarına, komplolarına, müdahalelerine karşı sosyalizmin ilk yurdunu savunmaktır.

Bu dönemin Sovyetler Birliği'nin dışa karşı yayılmacı bir karakter taşıdığı öne sürülemez. Zamanın kuvvet dengeleri içinde Sovyetler Birliği'nin böyle bir rol üstlenemeyeceği kolaylıkla söylenebilir. Fakat daha önemlisi, böyle yayılmacı bir faaliyetin toplumsal temeli de bulunmuyordu o gün. Sovyetler Birliği, büyük emek yedeğini üretim süreçlerine sevk ederek kendi iç pazarının sınırsız ihtiyaçlarını karşılama çabası içine girmişti. Kendi içindeki tüketim farkları da yoksulluğundan kaynaklanıyordu ve sınıfsal uzlaşmazlıklar düzeyinde değildi. İç pazar, üretilen mallar için sınırsız bir talep potansiyeline sahipti.

Bu karakterde bir ülkenin yayılmaya ihtiyacı olmadığı gibi, tam tersine askerî harcamalarını savunmanın zorunlu kıldığı en düşük düzeyde tutma gereği vardı. Sovyetler Birliği, bu dönemde elbette uluslararası ekonomik ilişkilere girdi, çeşitli ülkelerle alışverişte bulundu. Ancak emperyalist ülkelerle köprübaşlarını tutmak, pazarlara hakim olmak ve etki bölgeleri kurmak için bir rekâbet ve çatışma içinde olmadı. Lenin ve Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nin dünya hegemonyası amacıyla rekâbete girecek bir kuvveti olmadığı gibi bunun toplumsal-ekonomik temelleri de yoktu. Nitekim bu gerçeği, bugün Türkiye'de Komünizm ve Stalin düşmanlığının şampiyonluğunu yapan Yeni Forum dergisi bile açıkça yazabiliyor: "Stalin döneminde bu ülkenin Komünizmi dış dünyaya yaymaktan çok, rejimi içerde güçlendirme politikası gütmesi, Türk-Sovyet ilişkilerinin 1920 ve 1930'larda normal dostluk çerçevesi içinde sürdürülmesine olanak vermiştir."⁶²

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaşta, kararlı bir barış politikası uyguladı. Savaş öncesinde, bütün çabasını savaşın dışında kalmaya yöneltti, emperyalistler arasındaki paylaşım kavgalarında

61 Bu konuda 1945-70 dönemi için, Ponomarev, Gromyko ve Chvostov'un redaksiyonu yaptığı şu esere bkz. *Geschichte der sowjetischen Aussenpolitik, 1945-1970*, Verlag Maxistsche Blaetter, Frankfurt a.M.1971.

62 *Yeni Forum*, Başyazı, sayı: 58, 1 Nisan 1986.

taraf olmamaya çalıştı. Hitler'in "Drang nach Osten" (Doğu'yu zorlama) politikasının eyleme dönüşmemesi için politikalar geliştirdi. Batılı kapitalist ülkeler ise 1938 yılındaki ünlü Münih Sözleşmesi ile Hitler'i Sovyetler Birliği'nin üzerine sürerek bir taşla iki kuş vurmak istediler. Savaşı yaklaştıran olağanüstü bir gafletti bu. Oysa Sovyetler Birliği, yıllar boyu Faşizme karşı bir demokratik cephe ve Hitler'den gelecek müdahalelere başından itibaren hep birlikte dişe diş karşı koyma çağrılarında bulunuyordu. Bu çağrılara müttefiklerin verdiği cevap, Hitler'i Doğu'ya yöneltmekti. Stalin'in bu durumda Hitler ile bir saldırmazlık paktı imzalaması, kuşkusuz bir deha eseri değil. Çünkü savaşın dışında kalmak veya savaşa mümkün olduğu kadar geç ve mümkün olduğu kadar yıpranmış bir Hitler'e karşı girmek durumunda olan Sovyetler Birliği'nin başındaki herhangi bir yönetici için başka bir çözüm olamazdı. Nitekim bu sayede Sovyetler Birliği 21 Haziran 1941 tarihindeki Hitler saldırısına kadar altın değerinde iki yıl kazanmış oldu.

Sovyetler Birliği'nin Hitler ile saldırmazlığı ideolojik alana da yayması kuşkusuz ciddi bir hataydı. Hitler saldırısı karşısında askeri açıdan gafil avlanması da eleştiriye değer. Ama kimsenin reddedemeyeceği gerçek, Sovyetler Birliği'nin Alman, İtalyan ve Japon faşist mihverinin yenilgiye uğratılmasında oynadığı belirleyici roldür. Sovyetler Birliği bu uğurda olağanüstü fedakârlıkta bulundu, 17 milyon insanını kurban verdi, ülke korkunç bir yıkımla karşılaştı. SBKP'nin 4 milyon üyesinden 1 milyon 600 bini, yani hemen hemen yarısı savaş cephelerinde can verdi. İnsanlığın faşizmden kurtuluşu komünistlerin büyük fedakârlığıyla gerçekleşti.⁶³ Bir bakıma insanlık sosyalist Sovyetler Birliği'nin doldurduğu hendeğin üzerinden geçerek demokratik başarılarla ilerledi. SBKP ve sosyalizm kan kaybetti ama demokrasi kurtuldu.

Sovyetler Birliği'nin zaferinde Stalin'in payı ne olmuştur? Aslında bu soru konumuzun dışında kalmaktadır. Ama üzerinde ileri geri konuşulduğu için, çok şiddetli bir anti-stalinistin, ünlü Sovyet muhalifi general Grigorenko'nun tanıklığına başvurabiliriz. Gene bir Stalin karşıtı olan Anthony Barnett aktarıyor:

“...hiç kimse, Stalin'in katlını olmaksızın veya onun iradesine karşı bu zaferlerin hazırlandıklarını ve gerçekleştirildiklerini tasavvur bile edemeyecektir.

“Daha da ötesinde Grigorenko, ‘Başkomandan olarak ne müttefiklerimiz ne de düşmanlarımız arasında dengi yoktu’ der. ‘Bugüne kadar,

63 Sayılar için bkz. Nils Homborg, age, I, s. 42.

Avrupa Stalin'in onu bıraktığı haldedir.' Neydi Stalin'in üstünlüğü?

“Savaşın başındaki kafa karışıklığını ve paniğini atlattıktan sonra, Stalin sadece askerî uzmanların gerekliliğini anlamakla kalmadı, ayrıca onları dinlemeyi ve görüşlerine saygılı olmayı da öğrendi. Aynı zamanda harekâtlar ve stratejik faaliyetler ile yakından ilgilendi. Onun katılımı her yerde hissedilebilirdi. Her harekâta onun aklının gölgesi vardı. Herşey, onun insanlık dışı standartlarıyla yapıldı: ‘Adamları esirgeme-yin!’”⁶⁴

İkinci Dünya Savaşının zaferi, Sovyetler Birliği'ne olağanüstü bir saygınlık kazandırdı. ABD dünya jandarmalığına soyunur soyunmaz, Sovyetler Birliği ‘tehdidi’ propagandasına girdi. Bu suçlama, o günün gerçeğine dayanmıyordu. Toplumsal karakteri bir yana, kuvvet ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin bir yayılma ve saldırı siyaseti izlemesine olanak tanımıyordu. Kuzey Atlantik Paktı (NATO) bir savunma paktı olarak değil, ABD'nin dünya hegemonyası ve Sovyetler Birliği'ni kuşatma siyasetlerinin bir aracı olarak kuruldu.

Sovyetler Birliği 1950'lere kadar, enternasyonalizmle bağdaşmayan “büyük devlet şovenizmi” diye ifade edilebilecek bazı pratiklerde bulundu. Örneğin Lenin zamanında Polonya'ya girilmesi, Stalin zamanında Hitler'le Polonya'nın paylaşılması, İkinci Dünya Savaşının zaferine doğru müttefiklerle nüfuz alanlarının paylaşılması bu tür eylemlerdendir. Buna rağmen sözü geçen dönemde, Sovyetler Birliği emperyalizme karşı ezilen halkların ve dünya emekçilerinin yanında yer aldı, Faşizme karşı savaşın en ağır yükünü kaldırdı. Çin devrimi ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalist devrimler, SB'nin varlığından kuvvet aldılar.

Kruşçev dönemiyle birlikte SB'nin uluslararası konumunda esaslı bir nitelik değişikliği görüyoruz. Kruşçev, kapitalizmle barış içinde birarada yaşama ilkesini, ezilen milletlerin emperyalizme boyun eğmesi talebine kadar genişletti. Millî kurtuluş savaşları dünyayı ateşe verecek kıvılcımlar olarak değerlendiriliyordu. Oysa sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı savaşlar yüzünden bir dünya yangını da çıkmadı. Bu dönemin özelliği, ezilen milletlerin ve halkların kurtuluş ve devrim mücadelelerinin Sovyetler Birliği'nin baltalamalarına rağmen gerçekleşmesidir. Kruşçev'in kapitalizmle işbirliği Federal Almanya Başkanı Adenauer'e “Sarı-lara karşı Avrupalıların ortak cephesi” önerisinde olduğu gibi ırkçı

64 Petro Grigorenko, *Memoirs (anılar)*, İngilizceye çev. Thomas Whitney, Londra 1983, s. 211-212'den aktaran Anthony Barnett, s. 156.

boyutlara kadar uzanıyordu.⁶⁵ Çinlilerin SB ile yakınlaşma içine girdikleri 1988 yılında yeniden belirtme gereğini duydukları gibi, "Kruşçev o günlerde büyük devlet şovenezmini ifade eden taleplerle Çin'i denetim altına almaya çalışmıştı." Girişimleri reddedilince de Çin'le yaptığı anlaşmaları bozdu ve teknolojik donatımını ve uzmanlarını geri çekti. Kruşçev, Çin'e atom bombası planını da vermemiştir, bu tehdidi elinde tutabilmek için.⁶⁶

1960'ların sonlarına doğru artık Sovyetler Birliği ABD emperyalizmine karşı dünya hegemonyası için rekâbete giriyordu. 1968 yılında Çekoslovakya'nın işgali, Macaristan'ın 1956 yılında işgal edilmesinden sonra, silahlı saldırganlık döneminin esas açılış eylemiydi. 1975'i izleyen yıllarda ise, Sovyetler Birliği ABD'nin geri çekilişinden yararlanarak inisiyatifi ele aldı. Bir dizi darbe, müdahale ve işgal eyleminde bulundu. 1979 yılında Vietnam'ın Demokratik Kamboçya'yı ve arkasından Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalleri, ancak emperyalist bir karakterle açıklanabilecek eylemlerdir.

Brejnev döneminde Sovyet ekonomisi askerileşti. Sovyet silahlı gücü, Stalin dönemindeki savunma stratejisini terkederek saldırı stratejisine göre örgütlendi. Ekonominin askerileştirilmesinin ağır yükünü Sovyet emekçileri çektiler. Brejnev döneminde dış politikayı "hakim yüksek bürokrasinin çıkarlarının belirlendiği" konusunda, hemen bütün Sovyetler Birliği uzmanları görüş birliği içindedir.⁶⁷

Ne var ki, Sovyetler Birliği ekonomisi saldırgan bir askerî stratejiyi desteklemekte yetersiz kaldı. Fakir bir süper devlet olan Sovyetler Birliği'nin askerî güçleri esas alan yayılma politikası, 1980'lerin ortasına doğru artık iflas ediyordu. Gorbacov'un reformcu çizgisi, işte bu çıkmaza bir çözüm arayışı olarak başarı kazandı. Bugün Sovyetler Birliği, askerî planlarını yeniden savunma stratejisine göre yapıyor. Dışta barışçı bir ik-

65 Samir Amin, "Marxismus in Asien und Afrika, Kommune, sayı:4, 1983, s. 46. Türkçe çevirisi için bkz. Saçak, sayı 55, Ağustos 1988. Bu yazıyı okumalarını okuyuculara haretle öneririm.

66 Yang Zenghe, "Mao Zedung und die Atombombe Chinas", *Beijing Rundschau*, sayı 36, 6 Eylül 1988, s. 26. ÇKP'nin 1960'ların ilk yıllarında SB'ye yönelttikleri eleştirileri içeren ünlü "Dokuz Makale" için bkz. *Die Polemik über die Generallinie der Internationalen kommunistischen Bewegung*, Verlag für Fremdsprachige Literatur, Peking 1965. Türçesi *Uluslararası Komünist Hareketin Genel Çizgisi Hakkında Polemik (1963)*, İnter Yayınları, İstanbul, Temmuz 1988.

67 Boris Meissner, age, s.132. Mao, Bettelheim, Ota Şik, Carlo, Kuron, Kolman, Voslensky, Leonhard gibi Marksistinden liberaline kadar bütün Sovyet araştırmacıları bu sınıfsal ilişkiyi kabul ediyorlar.

lim yaratarak içindeki sorunlarını çözmeye yöneliyor. Ne var ki, Sovyetler Birliği bugün gene dünyanın iki büyük hegemonyacı devletinden biridir. Etki alanları için rekâbet sürüyor. Sovyetler Birliği'nin sınıfsal bölünmeler temelinde yükselen hegemonyacı karakteri politik bir tercih değil, fakat toplumsal yapılanmanın ürünüdür. Nitekim bunu bizzat Glasnostun teorisyenlerinden öğreniyoruz.

Örneğin Afanasyev, Sovyetler Birliği'nin önünde bugün çok nazik bir dönem bulunduğunu saptıyor ki, bütün gözlemciler aynı görüştedir. Glasnostçulardan Gelmann'a göre, reform hareketinin başarısızlığa uğraması halinde, Sovyetler Birliği'nin başına dünyada savaş tehlikesini yükseltecek bir yönetim geçecektir. "O zaman" diyor Gelmann, "kolektif intihar projeleri gezegenimizi baykuş kanatlarının gölgesine alacaklardır."⁶⁸

Yönetim içindeki Brejnevçiliğin dizginleri ele geçirmesi halinde, Sovyetler Birliği, dünyayı savaşa sürükleyecekse, bunun anlamı nedir? Bu saptama, aynı zamanda bugünkü Sovyetler Birliği'nin toplumsal yapısı hakkında da bir şeyler söylemiyor mu? Çekoslovakya'nın işgali, Afganistan'ın işgali, dünya ölçeğindeki yayılmacı faaliyetler, hangi sınıfsal sömürü mekanizmaları sayesinde finanse edildi? Eğer emekçilerin artı-değerine el koyan bir devlet sınıfı yoksa, yayılmacı faaliyetlerin kökeni neydi? Sovyet yönetimi dünyayı ateşe verebilecek bir seçeneği hangi sınıfsal ilişkiler nedeniyle iktidarın bünyesinde barındırıyor? Bunlar, maddî olgulardır ve "Komintern kökenli ideolojik hatalar"la açıklanamaz. Sosyo-ekonomik düzlemle ideolojik düzlem birbirine karıştırılıyor.

Sovyetler Birliği'nin dünyadaki konumuna ve dış ilişkilerine baktığımız zaman da, Stalin dönemiyle Brejnev dönemi arasında kopukluk ve zıtlık görüyoruz. Dünya halklarının büyük dostu ve dünya devriminin kalesi olan Sovyetler Birliği, 1960'larda ABD ile dünya hegemonyası için rekâbet eden bir süper devlete dönüşmüştür.

68 Bkz. "Brejnev'e resmî sıfat: *Çar, 2000'e Doğru*, sayı 25, 12 Haziran 1988, s. 43 vd.

9. DÖNEMEÇ: 1950'lerde Toplanan Kopmalar

"Havuzu ikiye bö en bir tahta perde iner. Sahne de aynı zamanda ikiye bölünmüştür. Bir yanda halk ve kasketli, bir yanda Petrof ve etrafındakiler ka mıştır."

*Nazım Hikmet**

Peki Sovyetler Birliği'nin rengi nerede ne zaman değişti?⁶⁹

Bir toplumun renginin değişmesi, bir toplumsal kuruluşun hakim karakterinin değişmesi, elbette bir gecede olmaz. Ama tarihte toplumsal değişimler açısından kritik momentler vardır ve o anlar bir dönüm noktasını işaretlemek, olaya bir tarih düşürmek için kullanılmıştır. Sovyetler Birliği'nde geri dönüş kuşkusuz "Kruşçev'in karşı-devrimci hükümet darbesi"ni yaptığı anda olmadı. Bu "saray darbesi"nin rolünü uzun boylu incelemiş de değilim.

Özellikle sosyalist toplumda ilerleme ve geri dönüşler iç içe geçmiştir. Sosyalizmde geri dönüş bıçakla keser gibi gerçekleşmiyor. Geçmişte hem geri dönüşün kökleri hem de ilerleme süreci bulunuyor. Geri dönüşten sonraki süreçte ise hem eski ilerlemenin damarları devam ediyor, hem de eskime esas yön haline geliyor. Geri dönüşü karşı karşıya gelen iki el tarağının parmaklarının birbirinin içine geçmesi gibi düşünebiliriz. Sosyalist kuruluşun uzantıları bir süre geri dönüşün içinde varolacaktır. Hatta bir kısım kazançları ortadan kaldırmak hiçbir zaman mümkün olmayaacaktır. Öte yandan geri dönüş olayının kendisi de, köklerini geçmişten almaktadır.

İki sürecin iç içe geçmesi nedeniyle, dönemecin belirlenmesi tartışmalara yol açıyor. Ama herkesin katılmak zorunda olduğu nesnel ölçüler vardır. Dönemecin, tarihsel olarak kopuşların en yoğun gerçekleştiği zaman diliminde bulunduğu herhalde kimse bir şey diyemez. Burada yanlış politikalar ile toplumsal kuruluşun değişmesini birbirine karıştırmamak gerekiyor.

Sovyetler Birliği, zaten sosyalizmin kuruluşunun erken dönemlerinde bulunduğu için, süreç boyunca eski ile yeni kucak kucağaydı. Geri dönüş, sosyalizmin erken aşamalarında nihayet bir yön değiştirmedir. İlerlemenin durması ve aşınmaya başlamasıdır. Sorunların sistem içinde çözülme olanağının bitmesi, sistemin yıkılması zorunluluğunun ortaya çık-

69 Bu konuda bkz. *Kruşçev-Brejnev Kliginin Karşı-Devrimci Hükümet Darbesi*, Aydınlık yayınları, İstanbul, Ekim 1976.

* Nazım Hikmet, *Ivan Ivanoviç Var mıydı Yok mıydı*, Kaynak yayınları, İstanbul, Ekim 1985, s. 68.

masıdır. Sınıfsız toplum yönünde yol alan bir toplumun direksiyonunun kırılması ve direksiyonunun düzelmesinin yeni sınıfsal devrimlere bağlı hale gelmesidir.

Genel hatlarını çizdiğimiz böyle bir olay için, bilimsel bir tavrın herhangi bir gün belirlemeye ihtiyacı yoktur. Ama kritik tarihler ve kritik bir zaman dilimi, gerçeğin kendisinde bulunuyor.

Lenin-Stalin dönemi ile Kruşçev-Brejnev dönemi arasındaki zıtlık ve kopuşları hatırlayacak olursak:

— İdeolojik ve siyasal planda, Lenin ve Stalin'in yönettiği devlet, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar esas olarak "Jakobenlerin" devletiydi, statükoya karşı düzleyici bir tavır aldı. İkinci Dünya Savaşı da, aslında dünyaya Hitler ve Mussolini'nin dayattığı statükoya karşı mücadele yıllarıydı. Kruşçev ve Brejnev dönemlerinin devleti ise, statükonun bekçisiydi. Hattâ statükonun dışı karşı da saldırganlaşmasıydı, dünya bekçiliği idi.

— Sovyetler Birliği'nde üretici güçlerin 1950'lere kadar geliştiğinde herkes görüş birliği içindedir. 1960'lar ise tukanmanın tarihini belirliyor. Bu tarih nesnel bir tarihtir.⁷⁰ Nitekim Gorbaçov reformlarının sözcüleri de, aslında Glasnost'tan daha 25 yıl önce reformların gerekli hale geldiğini ve toplumun yenileşmede bir çeyrek yüzyıl geciktiğini kabul ediyorlar. Herkes toplama-çıkarma biliyor.

— 1950'lerin sonu halkın refahının gözetilmesi açısından da bir dönüm noktasını belirliyor. Üretimin amacının bu tarihlerde bir değişime uğradığını rakamlarla kanıtladık. İşçinin bağlı olduğu işletmeyle bağı da 1956'da koparılmıştır.⁷¹

— Lenin ve Stalin döneminde iktidarın sınıfsal dayanağı kaba işçi yığınlarıdır. Kruşçev ve özellikle Brejnev döneminde ise, bürokrasi haki-miyetini tam olarak kurmuştur. Eşitsizlikler ve ayrıcalıklar Lenin ve Stalin döneminde, yoksulluğun ve geriliğin bir sonucuydu ve hâlâ tüm toplumun ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan bir ekonominin unsuru idi. Kruşçev-Brejnev dönemlerinde ise bu ayrıcalıklar sınıfsal uzlaşmazlıklara dönüşmüş ve devletle payandalanmıştır. Voslensky'nin ve bütün araştır-

70 Yukarda Üretici Güçler bölümünde gönderme yapılanlara ek olarak, Carlo ve Kuron da, ne ad verilerse versinler, sistemin, 1950'lere kadar üretici güçleri geliştirdiğini sap-tarlar. Kuron, hızlandırılmış endüstrileşmenin ilerici rolünün 1960'larda sona erdiğini belirtir (age, s. 61). Carlo da "bürokratik kolektivizmin" yalnız geri ülkelerde gerçekleşeceğini açıklarken, üretici güçleri geliştirdiğine de işaret eder (age, s. 111). Ağanbeg-yan da, 1930'larda ilerici bir işlev gören sistemin 1950'lerde fren rolü oynadığını sap-tar (Die Zeit, 18.9.1987).

71 Carlo, age, s. 153.

çev-Brejnev dönemlerinde ise bu ayrıcalıklar sınıfsal uzlaşmazlıklara dönüşmüş ve devletle payandalanmıştır. Voslensky'nin ve bütün araştırmacıların saptadıkları gibi, Nomenklatura'nın devlet güvenlik örgütünün denetimini ele geçirme süreci, 1953-56 yıllarında tamamlanmıştır. Bürokrasiye karşı operasyonlar dönemi de böylece kapanmıştır.

— 1950'lere gelindiğinde Parti üyelerinin bileşimi olsun, kongrelerin bileşimi olsun bozulmuştu. 1956 kongresinde Parti artık bir bürokratlar partisine dönüşmüştü.

— Sovyetler Birliği, 1960'lardan başlayarak ABD ile dünya hegemonyası için rekabete girmiş ve 1968 yılında Sovyet emekçi halkının artı-değeriyle finanse edilen bir dizi yayılma hareketinin ilk adımı olarak Çekoslavakya'yı işgal etmiştir. Lenin ve Stalin dönemlerinin Sovyetler Birliği emperyalizme karşı savunmadadır ve yayılmacı bir pratiğe girmemiştir, giremezdi de.

Bu olgular, söz yerindeyse *dikey kopuşları* belirliyor. Dikey kopuşlar derken, Kruşçev dönemi Sovyetler Birliği'nin kendi *devrimci geçmişinden* kopuşunu dile getiriyoruz. Bir de *yatay kopuşlar* vardır. Yani Kruşçev'in Sovyetler Birliği'nin *zamandaşı* olan sosyalist ve anti-emperyalist mücadelelerden kopması, hatta onlarla karşıt konumlara düşmesi.

ruşçev, yalnız Lenin'den, Stalin'den, SB'nin o zamanki 40 yıllık kuruluş sürecinden kopmadı. Aynı zamanda sosyalist Çin Halk Cumhuriyetinden, Kore'den, Vietnam'ın kurtuluş mücadelesinden, ezilen dünyanın anti-emperyalist mücadelelerinden de koptu.

1960'ların bir saflaşması vardı. Kruşçev ile Mao arasındaki bölünme, bir yanlışlık değildi, belli bir gerçekliğe dayanıyordu. Nitekim 1960'ların dünyasında Kruşçevci saflardan tek bir devrimci inisiyatif çıkmamıştır. Afrika, Asya ve Latin Amerika halklarının mücadele saflarında Kruşçev'in Sovyetler Birliği'ne karşı bir sempati ve yakınlık duygusu yoktu. 1960'ların dünyasını değiştiren, özgürleştiren güçler, ruşçev revizyonizmine kuşkuyla bakıyordu. Buna karşılık Mao'ya içten bir sevgi vardı. Kaldırılan mücadele bayraklarında, pankartlarda ruşçev'in ne adına, ne resmine rastlanıyordu. Ellerde Mao Zedung'un, Ho Şiminh'in, Guevara'nın resimleri yükseliyordu. Kruşçev, arkasındaki Ekim devrimi gibi büyük bir saygınlık bulunan, bir zamanlar sosyalizmin kalesi olan bir ülkeyi yönetmesine rağmen, dünyayı değiştirme mücadelesi içinde olanlarca yerli yerine konmuştu. Kruşçev, dünya devriminin mücadele halin

deki güçlerinden kopmuştu. Saflaşma nesnel bir gerçekliğin ürünüydü, tarihe oturmuştu.⁷² Ve bugün tarihî olarak gerçekleşmiş bir saflaşmayı "teori" marifetiyle değiştirme olanağı da yoktur. Bu nedenle 1950'ler ve 60'lar yatay bir kopuşu da içeriyor.

Görüldüğü gibi, dikey ve yatay kopuşlar, bütün önemli ölçütler, Sovyetler Birliği'nin 1950'lerde bir dönemeci döndüğünü sergiliyor. Üretici güçlerin gelişmesinin duraganlaşması ve üretim ilişkilerinin fren rolü oynaması bir tarihtir. Üretimin amacının değişmesi bir tarihtir. İktidarın gerçekleştirdiği sınıfsal çıkarların değişmesi bir tarihtir. Nomenklatura'nın devlete hakimiyetinin tamamlanması bir tarihtir. Kruşçev'in "Saray darbesi" bir tarihtir. Sovyetler Birliği'nin hegemonya rekabetine girilmesi ve 1956'da Macaristan'ı, 1968'de Çekoslovakya'yı işgal etmesi birer tarihtir. Kruşçev'in Çin'e baskı uygulamak için bütün donatım teknisyenlerini Çin'den geri çekmesi bir tarihtir. SB'nin dünya halklarının mücadelesini "savaş kıskırtıcılığı" olarak görmesi bir tarihtir.

Bütün tarihlerin 1950'lerde toplanması ise, bir gerçektir. Kruşçev, Barnett'in de saptadığı gibi Stalin döneminden kalan dinamizmle eski dönemden gene de bir şeyler taşımış, fakat sınıfsal uzlaşmazlıklar 1960'lar-da iyice taşlaşmıştır.

Ünlü Sovyet fizikçisi Saharov, "kendisine özgü bir partili ve bürokratlar tabakasının", kendi adlandırmasıyla Nomenklatura'nın, Cilas'ın verdiği isimle "yeni sınıf'ın" daha 1920'lerde ve 30'larda oluşmaya başladığını, "belirli olarak da" II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda gerçekleştğini söylüyor.⁷³

Saharov'un bu gözlemini, sosyalizmin kuruluşuna ilişkin teorik birikimin ışığında ve diğer bilgilerimizle birleştirerek değerlendirecek, daha Lenin ve Stalin zamanında bir toplumsal farklılaşmanın bulunduğunu ve her sosyalizm deneyinde bunun kaçınılmaz olarak bulunacağını, daha sonraki dönemde ise sınıf adını verebileceğimiz "belirli" ve kesin hatların oluştuğunu söyleyebiliriz.

Her sosyalizm deneyinde olduğu gibi, Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmin kuruluşu yıllarında da, toplumun önünde iki yol vardı. Başka bir sosyalizmi kurma çabasında da iki yol olacaktır.

72 Bkz. Doğu Perinçek, "Dünyayı Değiştirme Mesajını 2000'lere Taşımak", *Saçak*, sayı 56, Eylül 1988, s. 14 vd.

73 Andrej D. Sacharov, *Mein Land und die Welt*, Wien-München-Zürich 1975, s. 30-31

Sovyetler Birliği'nde yaşanan geri dönüşün Lenin ve Stalin dönemindeki köklerini, maddî koşullar açısından belirlemek daha kolay olmakta ve herkes Rusya'nın geriliğine, Çarlık mirasına⁷⁴ ve deneyimi çevreleyen dünya koşullarına işaret etmektedir. Bir örnek olarak Havemann, arkada kalan 70 yılın büyük zorluklarını ve yıkımlarını sıraladıktan sonra "adım adım oluşan Stalinist yapının muazzam dış yüklenmelerle teşvik edildiğini" söylüyor ve şu değerlendirmeyi yapıyor: "Bu kadar büyük yük altında çöküşe uğramayacak, dahası demokratik düzeni bir askerî darbeye, hatta bir faşist yıkıma kurban gitmeyecek bir burjuva demokratik ülke tasavvur edemiyorum."⁷⁵

Nesnel koşulların belirlenmesinde görülen oldukça geniş görüş birliği, ideolojik ve siyasal çizginin sorumluluğunun tartışılmasında, yerini görüş ayrılığına terk ediyor.

Kapitalistler, sosyalizmin de sınıfsız toplumu kuramayacağını ve sınıfsal çatışmaları ortadan kaldıramayacağını kanıtlamaya çalışıyorlar. Sosyalistler ise, Sovyetler Birliği'nde sınıfsal uzlaşmazlıkların oluşumunun nedenlerini, kendi programlarının belirlediği açıdan tahlil ediyorlar.

Burada Bilimsel Sosyalistlerin tarihe rahat bakmalarının önemine değinmekle yetineceğiz. Hiçbir devrimci çabanın gerçeklere aykırı bir korumaya ihtiyacı yoktur. Devrimci kaygılar, gerçeğin önyargılardan kurtularak araştırılmasını gerektirir. Sosyalizmin kuruluşu deneylerine eleştirel bir bakış, yeni bir deneye girişebilme olanağını kazanmanın da şartıdır. Bu eleştirel bakışa sahip olmayanlar, dünyanın hiçbir yerinde iktidara gelmemişlerdir ve gelemezler.

Herhangi bir büyük devrimcinin uygulamalarının bu eleştirel bakışın dışında tutulması çabaları da tarihsel materyalistlere ait olamaz. Lenin ve Stalin arasına gerçekte olmayan bir duvar çekmek, Stalin'i "günah keçisi" olarak feda edip Lenin'e özel bir himaye uygulamak: Bunların hiçbirisi devrimci tavırlar değildir, çünkü gerçeğe uygun değildir. Stalin, sistemin nedeni değil, sistemin ürünüydü.⁷⁶ Stalin, Sovyetler Birliği'nin bütün

74 Marx'ın Rus tarihinden kalan gerici miras konusundaki görüşlerinin bir özeti için bkz. Doğu Perinçek, *Toplum ve Devlet*, Kaynak yayınları, İstanbul, Temmuz 1986, s. 15 vd. Marx'ın 18. Yüzyıl Gizli Diplomasisinin Tarihi adlı eserinin Almanca baskısında Ulf Wolter'in önsözü de Saçak dergisinde yayımlandı. Bkz. sayı 57, s. 42 vd., çev. Doğu Perinçek.

75 Robert Havemann, *Morgen, Die Industriegesellschaft am Scheideweg*, Fischer Verlag, Frankfurt aM, 1982, s. 42..

76 Kolman, age, s. 259 vd. Bu görüş de hemen herkesçe paylaşıyor. Örneğin Ota Şik, Voslensky.

dünyada büyük itibara sahip olduğu 30 yılının adıdır, yoksa bir insan değildir.

Sovyetler Birliği'ndeki ilk deneyde, peygamberlerin yönetmediği bir iktidar, daha önce kimsenin geçmediği bir arazide, yolunu çoğu zaman sına-
ma yanılma yöntemiyle aradı.

III

PİYASACI GORBAÇOV DEVİRİMCİ PROLETARYA

"Devrim, yalnızca yönetici sınıfı devirmenin başka bir yolu olmadığı için değil, fakat aynı zamanda onu deviren sınıf ancak ve ancak bir devrim içinde kendisini geçmişin birikmiş pisliklerinden temizleyebileceğı ve böylece toplumu yeniden kurabileceğı için de zorunludur."

*Marx**

1. SİSTEMİN İFLASI: Tıkanmadan Krize

"Me-ti, şunu öğretilirdi : Köklü değışimler, çıkmaz sokaklarda gerçekleştirilir."

*Brecht ***

1950'ler SB için bir dönemeçti. 1980'lerde ise, SB ikinci bir dönemece girdi. Kruşçev'in 1956 yılında toplanan SBKP 20. Kongresinde ünlü raporunu okumasından otuz yıl sonra bu kez de Gorbaçov, yeni bir dönemin haberini verdi.

25 Şubat 1986 günü açılan SBKP 27. Kongresinde Genel Sekreter, çarpıcı açıklamalarda bulundu. Bu iki rapor arasında kuşkusuz devamlılık var. Perestroyka'nın teorisyenleri, kendilerini hep Kruşçev köküne bağladılar. Gorbaçov ve arkadaşları, Kruşçev'in getirdiğı programın derinleştirilmesi ve ısrarla uygulanmaması yüzünden bir çeyrek yüzyılın kaybedildiğini sık sık vurguladılar.

Gorbaçov'un sunduğı Merkez Komitesi Raporu, ülkede yürürlükte

* Marx, *Alman İdeolojisi*. - Feuerbach, çev. S. Hilâv, Sosyal Y., İstanbul 1968, s. 122.

** Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 95.

olan sistemin tıkanıldığını açıkça itiraf ediyordu.¹ Sovyet liderliği ilk kez "Çağın gerisinde kaldık" diyordu. Dünya hegemonyası iddiasındaki Sovyet süper devleti, rakibi karşısında pes ediyordu; en azından bir süre için yumuşama istiyordu.

SB yöneticileri, daha 20-25 yıl önce, 1960'ların havası içinde yakında ABD ve diğer Batı ekonomilerini geçeceklerini iddia etmişlerdi. SBKP'nin resmî açıklamalarına göre, SB sosyalizmin ileri aşamalarına varmış ve komünizmin eşiğine gelmişti. 1986'da bütün bu görüşler birden kenara atıldı ve başarısızlık vurgulandı. SB, artık kendi sisteminin üstünlüğü iddialarından vazgeçiyordu. Bırakalım sistemin üstünlüğünü, Gorbaçov bürokratik hantallaşmaya dikkat çekerek varolan sistemin miadını doldurduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya serdi. Varolan ilişkiler, üretici güçleri geliştirmiyordu, artık gelişmeyi çelmeleyen ayak bağlarına dönüşmüşlerdi. Ülkenin yeniden yapılanması (Perestroyka) kaçınılmaz zorunluktur.

Gorbaçov, 27-28 Ocak 1987 günlerinde toplanan SBKP Genişletilmiş Merkez Komitesinde yaptığı konuşmada ve kapanış söylevinde, bir yıl önce Parti Kongresindeki saptamaları daha kesin çizgilerle vurguladı. SB'nin artık bir "duraganlaşma" içine girdiğini, zorlukların ve çözülmeyen sorunların yığıldığını belirtti. Bütün bunlar, sosyalizme "yabancı" belirimlerdi. Olumsuz bir sürece girilmişti. Bu sürece karşı çabalar "frenleyici" bir rol oynamış, fakat süreci durdurmamıştı. Kriz belirimlerinin büyümesi tehlikesi gündemdeydi. Gorbaçov, duraganlaşmanın başladığı tarih olarak 1970'lerin sonunu ve 1980'lerin başını saptıyordu.² Yine Perestroyka'nın mimarı olarak kabul edilen Aganbegyan, 1980-85 yılları arasında artık büyümenin durduğunu, nüfusun üçte ikisinin yaşamının kötüye gittiğini ve kumanda ekonomisinin tam anlamıyla iflas ettiğini açıklıyor.³

Başta Gorbaçov olmak üzere, Glasnost ve Perestroyka'nın bütün önderleri, yıllardan beri SB'nin artık Brejnev usulüyle yönetilemez hale gel-

1 Bu raporun bir dönüm noktası olduğunu, sanıyorum Türkiye basımında ilk kez *Saçak* dergisi vurguladı. Daha sonra yaygın olarak paylaşılan "tıkanma" tanısı da, bu yorumda konuyordu. Bkz "SBKP XXVII. Kongresi: Sisteminin Tıkanışının İtirafı", *Saçak*, sayı 27, Nisan 1986, s. 16 vd.

2 Michail Gorbatschow, *Rede und Schlusswort auf dem Plenum des ZK der KPdSU*, Dietz Verlag, Berlin 1987.

3 Abel Aganbegyan'ın Manchester Üniversitesinde 26 Kasım 1987 günü verdiği konferansın notları *New Left Review* dergisinin Mayıs-Haziran 1988 tarihli 169. sayısında yayımlandı. Türkçesi : *Saçak*, sayı 57, Ekim/Kasım 1988, s. 53 vd.

diğini anlatıyorlar. "Brejnev usulü" derken amacımız, kuşkusuz üst yapısı ve alt yapısıyla bir sistemi dile getirmek.

1980'lere gelindiği zaman, Sovyet ekonomisinin önemli bir gerçeği, üretimin ciddiye alınması gereken bir bölümünün etkin (fiilî) olmayışıdır, efektif olmayışıdır. Bu olgu, ünlü Rus mizahçısı Zoşçenko'nun planlamayı eleştiren bir hikâyesiyle açıklanabilir. Konu, tuvalette 1000 mumluk ışık altında hacet gören adamın, aşırı aydınlıkta duyduklarıdır. Bu acayip durumun nedeni, planın ihtiyaçtan kopmasıdır. Plan, yılda şu kadar ton ampül üretilecek diye emretmiştir ve fabrikalar da işin kolayına kaçıp üretim miktarına mümkün olduğu kadar büyük ampüllerle ulaşmaktadırlar. Bu durumda üretilen malların özelliklerini tüketicinin ihtiyacı belirlememiştir. Tuvalette konan 1000 mumluk ampül planın kotasını doldurmuştur ama yapılan üretim bütünüyle fiilî değildir.

Sovyetler Birliği'nde ekonominin dengeleri bozulmuştur. Sanayi ile tarım, ağır sanayi ile hafif sanayi, üretim malları üreten sanayi ile tüketim malları üreten sanayi arasındaki uyumsuzluk, artık taşlaşmış ve ekonominin gelişme yollarını tıkayan boyutlara ulaşmış bulunuyor. Stalin dönemindeki hızlı sanayileşme politikası ve ağır sanayinin lokomotif olarak kabul edilmesi, kuşkusuz bir yapılanma yaratmıştı. Ne var ki, ekonominin dengelerinin Stalin'den sonra Kruşçev ve Brejnev dönemlerinde tüketicinin zararına daha olumsuz bir bozulma sürecine girdiğini, daha önce rakamlarla göstermiştik. Sovyet hakim sınıfının 1960'tan sonra dünya hegemonyası amacıyla ağır sanayiye aşırı yüklenmesi ve ekonomiyi askerileştirilmesi, burada belirleyici bir rol oynadı. Bugün sabun bulamayan Sovyet maden işçisi ve mağazaların önünde günlük tüketim malları için kuyruklar oluşturan Sovyet vatandaşları, sınıf tahakkümü sisteminin ve askerî güçlere dayanarak yayılma politikasının bedelini ödüyorlar.

Sovyet ekonomisinin belli başlı bütün göstergeleri daha 1980'lerin başında alarm işaretleri vermeye başlamıştı. 1966'dan bu yana *beşer yıllık* plan dönemlerinde alınan sonuçları incelediğimiz zaman, ekonominin temposundaki düşüşün en sonunda duraganlık noktasına gelip dayanmasını rakamların diliyle şöyle açıklayabiliriz⁴.

4 *The Banker*, Şubat 1987'den aktaran Ozin Akgüç, *Milliyet*, 7 Mart 1987. Aganbegyan, Saçak'ta yayımlanan konferansında açıkladığı tabloda, 1981-85 dönemi GSMH artışını yüzde 16,5 ve tarımsal üretim artışını yüzde 6 olarak veriyor. Diğer rakamlar aynı. Mandel'de bazı rakamlar farklı. Bkz. *Beyond Perestroika*, London-Newyork 1989, s. 3.

		Millî gelir artışı	Kişi başına reel gelir artışı	Tarım üretimi artışı	Emeğin verimliliğinin artışı
8. plan	(1966-70)	% 41	% 33	% 21	% 35
9. plan	(1971-75)	28	24	13	25
10. plan	(1976-80)	21	18	9	17
11. plan	(1981-85)	14	9	5	13

Bunlar fiyat artışlarını hesaba katmayan resmî rakamlardır. Fiyat artışlarıyla birlikte yüzde 4'lük nüfus artışı da dikkate alındığı zaman, son beş yıllık dönemde kişi başına büyüme olmadığı saptanır. Gorbaçov'un "sağ kolu" olarak nitelenen Aganbegyan, bu verilerin "ekonomide duraganlaşma" anlamına geldiğini söylüyor. Gene Aganbegyan, sanayi sektörlerinin yüzde 40'ında üretimin fiilen düştüğünü de ekleyerek duraganlığın bunalıma dönüşmesinin söz konusu olduğunu, daha 1987 sonlarında belirtiyordu.⁵

Çin kaynakları ise, SB'deki yıllık millî gelir artış hızındaki düşüşü şu tabloyla saptıyorlar⁶:

1950'lerde	% 10,30
1960'larda	6,85
1970'lerde	4,90
1981	3,20
1982	2,60

Sovyet ekonomisinin büyümesinin her alanda çok yavaşlamış olması, Batılı ekonomistler tarafından net sermaye yatırım hızının neredeyse durma noktasına gelmesiyle açıklanıyor. Başka bir deyişle donatımın amortisman hızı yatırım oranının üzerinde seyrediyor.⁷ Bilindiği gibi, Sovyet endüstrisinin önemli bir kısmı, 1930'lardaki hızlı sanayileşme döneminde kuruldu. Bu nedenle teknolojik açıdan oldukça geri. Başbakan Nikolai Rijkov'un Yüksek Sovyet toplantısında yaptığı açıklamaya göre,

5 Aganbegyan, a.g.y, s. 53.

6 Xing Shugang, Li Yunhuo, Liu Yingna, "Veränderung des Kräfteverhältnisses zwischen der Sowjetunion und den USA", *China und die Welt* içinde, Beijing Rundschau yayını, Beijing 1983, s. 82.

7 *Business Weekly*, 11.11.1985.

makine parçaları ve parça imalatı endüstrisinde toplam üretimin ancak yüzde 14'ü; ölçü aletleri yapımı, otomasyon araçları ve kontrol sistemleri endüstrisinde ise toplam üretimin ancak yüzde 17'si dünya standartlarındadır.⁸

10. Beş Yıllık Plan'ın (1975-1980) başlamasıyla yatırımların yalnız yükselme oranı değil, mutlak büyüme oranı da düşüyor.

1980'lerde SB'nin bütün umudu, ekonomik etkinliğin yükseltilmesinde, bilim ve teknolojinin geliştirilmesinde, ekonominin yönetiminin düzeltilmesinde ve emeğin verimliliğinin yükseltilmesindeydi. Ancak beklentiler gerçekleşmedi.

SB'nin dış ödemeler bilançosu iyimserlik vermiyor. 1974'ten sonra petrol fiyatlarının yükselişi, SB'ye büyük miktarlar kazandırdı. Altın satışından da büyük kârlar sağlandı. O dönemde Batı ülkeleri Sovyetler'e kredi vermek için yarış ediyorlardı. Böylece Batı ile SB arasındaki ilişkilerde ticaret ve ekonomi alanında büyük bir gelişme yaşandı. 1980'lerin dünya piyasasında petrol ve altın fiyatlarının düşmeye başlaması, SB'nin dış ödemeler dengesini olumsuz etkiledi. Ayrıca tarımda üst üste kötü ürün alındı. Bu nedenle yılda 7-8 milyar dolarlık tahıl alımı gerekli oldu. Böylece döviz rezervleri azaldı. Ayrıca ABD, bu yıllarda diğer Batı ülkelerini, Sovyetler'e verilen kredilerde kısıntı yapmaya zorladı. Sovyetler'in yayılma politikasının getirdiği kukla hükümetlere "dış yardımlar" da Sovyet ekonomisi için gittikçe artan bir yük oluyordu. Bu olumsuz tablo yanında SB'nin Batı Avrupa'ya önümüzdeki yıllarda daha çok doğal gaz satarak elde edeceği döviz gelirleri var. Ancak bu kalemin, dış ödemeler açığını kapatmaya yetmeyeceği biliniyor.

2. DIŞTA: Yükselişten İniş

"Bakın! Emperyalizm, feodalizm, bürokrat kapitalizm bir zamanlar canlı kaplanlar, demirden kaplanlar, gerçek kaplanlar değil miydi? Ama sonunda kağıttan kaplanlar, cansız, içi kof kaplanlar haline geldiler."

*Mao Zedung **

SB, ekonomideki tıkanmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak, dışta da bir çıkmaza gelmiş dayanmıştı. 1975'ten sonra ABD'nin savunmaya çe-

⁸ *Financial Times*, 30.6.1986.

* Mao Zedung, Amerika'lı gazeteci A.L. Strong'la konuşma, *Seçme Eserler*, IV, Aydınlık-Yayınları, İstanbul 1977, s. 104 vd.

kilmesiyle rakibi karşısında inisiyatifi ele geçiren SB'nin yayılmacı politikaları 1980'lerin ortalarında iflas etti.

SB, askerî güçleriyle süper devletti, fakat ekonomisi artık silahlanma yarışını ve askerî alandaki rekabeti desteklemede yetersiz kalıyordu. Bu nedenle Kremlin, dünya hegemonyası için mücadeleyi varolan koşullarda sürdüremez duruma gelmişti. SB, Afganistan batağına saplanmış, Kamboçya'yı Vietnam aracılığıyla istikrarlı biçimde kontrol altına alamamıştı. Ayrıca Moskova'nın Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki denetimi de sürekli zayıflıyordu. SB'nin etki alanlarında bir kaynaşma geliyor, üzerine bastığı zemin sarsılıyordu. Merkezkaç eğilimi, ülke içindeki milliyetler arasında da güçleniyordu. SB'nin on parmağının altında on pire vardı, parmağını kımıldatsa pireler uçacaktı. Brejnev'in 1980'lere doğru savurduğu "bir solukta Atlas okyanusu kıyılarına ulaşma" tehditleri artık gerçekçi bir zemine oturmuyordu.

Bu koşullarda Brejnev'in "sınırlı egemenlik ve müdahale" doktrininin yerini, Gorbaçov'un barış ve işbirliği doktrini aldı. Gerçekler, Moskova'yı dünya hegemonyası iddiasından caydırmıştı. Askerî stratejinin temel kavramı da, artık saldırıdan savunmaya dönüşüyordu. Bu değişme, kuşkusuz Gorbaçov'un barışseverliğinden ileri gelmedi. Glasnost ve Perestroyka programı, kişisel yönelişlerin ürünü olarak değil, maddî gerçeklerin zorlamasıyla gündeme geldi. Silahlanma yarışına giden parasal fonları, kaynakları kurumakta olan ekonominin onarılmasına ayırmak, bir barış tercihinin sonucu değildi. Tersine barış seçeneği, askerî yayılmacılığı artık destekleyemeyen ekonominin dayatması sonucuydu.

SB'nin 1980'lerin ortasında gelip dayandığı durumu tahlil edebilmek için, iki süper devlet arasındaki rekâbetin 40 yıllık geçmişine göz atmamız gerekiyor. SB ile ABD arasındaki askerî rekâbet ile ekonomik potansiyeller arasındaki ilişkinin tahlilinde, "Gorbaçov nereden çıktı" sorusunun yanıtı da bulunuyor.

İkinci Dünya Savaşı Sonrasındaki ABD Üstünlüğü

ABD, İkinci Dünya Savaşı'nı zarar görmeden atlatan tek büyük devletti. Hatta savaştan büyük kârlarla çıkmış ve dünya hâkimiyeti için elverişli bir konum kazanmıştı. Güçlü ekonomisi ile kapitalist dünyanın lideri olmanın ötesinde, askerî yönden bir numaralı devlet durumundaydı. Bunun yanında İngiltere ve Fransa'nın köhneyen sömürgecilikleri karşısında, "Hür Dünya" gibi bir sloganı da elinde bulunduruyordu.

SB, gerçi İkinci Dünya Savaşı'nın galiplerindendi. Fakat ülke büyük bir yıkıma uğramıştı. Savaşın insan kaybı açısından en büyük kurbanını onlar verdiler. 17 milyon Sovyet yurttaşı savaşta ölmüştü. Savaşın bütün bu olumsuz etkilerine rağmen, SB toplam gücü ve etkisi dikkate alınırsa, ABD'den sonra ikinci büyük devlet durumundaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve SB arasında gelişen rekâbet, farklı toplumsal düzenlerden ve çıkar çatışmalarından kaynaklanıyordu. Sovyet ekonomisi, ABD ekonomisinin bir hayli gerisindeydi. Sovyet istatistikleri, 1950 yılında SB'de milli gelirin ABD'nin ancak yüzde 30'u, endüstri üretiminin ise ABD'nin yüzde 31'i kadar olduğunu belirtiyorlar.

SB'nin askeri gücü de, o tarihte ABD'nin çok arkasındaydı. Gerçi askerlerinin sayısı ABD'den az değildi, fakat silahları ve donatımı ABD ile karşılaştırılamayacak kadar geriydi. Deniz ve hava kuvvetleri, hem nicel, hem nitel açıdan ABD ile baş edemezdi. Stratejik nükleer gücü ise, başlangıçta hiç yoktu, daha sonra ise çok zayıftı.

Ekonomik ve askerî alanda ABD'nin önemli üstünlüğünü ifade eden bu kuvvet ilişkileri, Washington'un o zamanki inisiyatifini ve saldırgan politikasını da açıklıyor.

1945-1975: SB ABD'ye Yetişiyor

Yukarıdaki tablo, savaşı izleyen yıllarda oldukça büyük bir hızla değişti. Sovyet ekonomisi, ABD'ye oranla hızla geliyordu. 1951-1979 arasında, en önemli ekonomi dallarının bazılarında SB'nin büyüme hızı, ABD'nin iki katı kadardı. SB'nin millî gelirinin yıllık gelişme hızının ortalaması yüzde 7,6 iken, ABD'ninki ancak yüzde 3,5'te kalıyordu. Endüstri üretiminin değerinde, SB'nin yüzde 8,9 oranındaki gelişme hızına karşılık, ABD'ninki ancak yüzde 4,3'tü. Yatırım malları üretmek için yapılan yatırımlarda gelişme oranları arasındaki fark, daha da çarpıcıydı: SB'ninki yüzde 8,4 ve ABD'ninki ise ancak yüzde 2,7. İleride SB için en vahim problemlerden biri haline gelecek olan emek verimliliğinde bile SB'nin yıllık gelişme hızı ABD'nin iki katından yüksekti: Yüzde 3,1'e karşı yüzde 6,5.

1951-1979 Yıllık gelişme hızları (%)

	<u>SB</u>	<u>ABD</u>
— Millî gelir	7,6	3,5
— Endüstri üretimi	8,9	4,3
— Yatırım malları üretimine yatırım	8,4	2,7
— Emegün verimliliği	6,5	3,1

Bütün bu sayılar, savaş sonrasında, özellikle ilk yıllarda ABD ve SB ekonomileri arasındaki farkın azalan bir seyir izlediği anlamına geliyor.

Askerî alandaki kuvvet ilişkileri ise, daha büyük bir hızla değişti. SB, dev adımlarla ilerleyerek 1970'lerin başında ABD'yi yakalıyordu. Sovyetler'in geleneksel silahlı kuvvetleri, ABD'ninkini geçmişti. 1970 başlarında stratejik nükleer silahlar alanında sayısal açıdan ortaya çıkan manzara da aynıydı. Nükleer silahların kalitesi alanında ise, dünya şiddetlenen bir yarışa sahne oluyordu. Bu yarış, özellikle isabet güvenliği, seferber etme yeteneği ve MIRV'ların geliştirilmesinde görüldü. Sovyetler Birliği, bu konularda da önemli ilerlemeler kaydetti.

1945-1975 arasındaki gelişmeye toplu olarak baktığımız zaman, bu süreç sonunda ABD'nin kuvvet üstünlüğünü kaybettiği gözlenir. SB, genel olarak tırmanmış ve birçok alanda ABD'ye yaklaşmış, yetişmiş veya rakibini geçmişti. ABD'nin hâkim durumda bulunduğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerini, 1970'e doğru iki süper devlet arasında belli bir kuvvet dengesi ve rekabet aldı.

Savaş sonrasındaki kuvvet üstünlüğü, ABD'nin "kuşatma" ve "çekilmeye zorlama" politikaları izlemesine olanak vermişti. Bunun sonucu, "Soğuk Savaş" bir süre Doğu-Batı ilişkilerine damgasını vurdu. Kuvvet ilişkilerindeki değişiklik, ABD'yi adım adım siyaset değiştirmeye zorladı. 1970'lerin "yumuşama"sına yol açan en önemli etken, SB'nin askerî gücünün yükselişi ve ABD'nin "dünya jandarmalığı" iddialarının iflas etmesiydi.

1975 - 1980 : Sovyetler Birliği Atakta

1970'lerin ikinci yarısının başlıca özelliği, SB'nin inisiyatifi ele geçirmesi ve birbiri peşi sıra yeni alanlara yayılmasıdır. ABD, Vietnam yenilgisinde doruğa ulaşan büyük zorluklar içine düşmüştü. SB, artık özellikle gelişen askerî gücüne dayanarak yayılma politikası uygulayabiliyordu. 1980 yılında Sovyetler'in Afganistan'ı işgali bu yayılmanın son durağıydı. Dünyadaki güç ilişkileri SB'nin yeni sıçrama tahtaları elde etmesine kolay tahammül edilemeyecek nazik bir noktaya gelmişti. ABD, Reagan yönetimi ile gücünü pekiştirme, SB'nin atağa geçtiği her yerde diş diş karşı koyma ve fırsatını bulursa karşı atağa geçme dönemine giriyordu. Böylece 1970'lerin başlarındaki "yumuşama", yerini bir gerginlik ve çatışma dönemine bırakıyordu.

1980 yıllarında, o günlerde saptandığı gibi kritik bir dönemin perdesi açılıyordu. SB, ekonomik yönden rakibine göre fakir bir süper devletti. Esas olarak askerî güçlerine dayanıyordu ve gelecek yıllarda onu büyük zorluklar bekliyordu. Bu nedenle 1980'lerin başı, SB açısından kuvvet ilişkilerinde en elverişli yıllardı. Bir dünya savaşı tehlikesinin en çok ciddiye alındığı zaman da, bu nedenle Afganistan işgalini izleyen kritik dönem oldu. Ne var ki, ABD'nin dış karşı koyma siyaseti yanında, geniş güçlerin SB'nin yayılmasına cephe alması ve bu süper devletin şiddetle kendini gösteren iç ve dış zayıflıkları, dünya çapında bir hesaplaşmayı önleyen veya erteleyen etkenlerin başlıcalarıydı.

Günüünüzdeki Pat Durumu

Sovyet istatistiklerine göre, SB'nin millî geliri 1980'lerin ortalarında ABD'nin yüzde 67'si kadardı. Endüstri malları üretiminin değerinde bu oran yüzde 80'e çıkıyordu. Kimi Batı kaynaklarına göre, SB'nin millî geliri, ABD'nin ancak yarısı kadar. Kimi Batı kaynaklarının verdiği oran ise, daha düşük. Örneğin Werner Obst, 1986 yılında ABD'nin gayri safi millî üretiminin 4200 milyar dolar olmasına karşılık, SB'nin 1230 milyar dolarda kaldığını belirtiyor.⁹ Aradaki oran yüzde 30 dolayındadır. Çin kaynakları, SB'nin kendi ekonomik gücünü sık sık abarttığını, Batı'nın ise SB ekonomisini olduğundan zayıf gösterme eğiliminde olduğunu belirtiyorlar.¹⁰

İki süper devlet arasındaki askerî güç ilişkileri ise, son derece karmaşık bir sorun. Bu konuda yapılan değerlendirmeler farklı görüşleri yansıtıyor. İki süper devlet de, rakibini olduğundan güçlü gösterme eğiliminde. Çeşitli kaynakları birlikte değerlendirecek olursak, şöyle bir karşılaştırma yapmak mümkün:

Geleneksel güçler açısından, SB, tank, zırhlı araç, top, savaş gemileri ve savaş uçakları gibi alanlarda sayı üstünlüğünü ele geçirmiş durumda. Buna karşılık ABD, tanksavar silahlarında SB'ye ağır basıyor. Geleneksel silahların kalitesi açısından her iki tarafın üstün ve zayıf yanları var. Uçakların işlev yeteneği ve büyük suüstü savaş gemileri açısından ABD, SB'nin önünde.

9 Werner Obst, *Süddeutsche Zeitung*, 10.12.1986.

10 Xing Shugang, Li Yunhuo Liu Yingna, "Veraenderung des Kraefteverhaeltnissen zwischen der Sowjetunion und den USA", *China und die Welt-4* içinde, Beijing Rundschau yayını, Beijing 1983. Çalışmamızda bu yazıdan önemli ölçüde yararlandık.

Stratejik nükleer silahlarda, SB füzelerin sayısında ve bütün olarak stratejik silahların sayısında bir atılım yaptı. Buna karşılık ABD, daha çok başlığa, daha çok MIRV'a ve uzun menzilli bombardıman uçağına sahip. Toplam olarak bakıldığında ABD silahlarının daha kaliteli olduğu saptanıyor. Daha büyük başlıklar bir yana bırakılırsa, SB füzelerinin isabet güvenliği ve yönlendirme tekniğı, öte yandan bombardıman uçaklarının işlev yeteneğı, ABD'ninkilerden daha alt düzeyde. Özet olarak SB'nin nicel üstünlüğüne karşı, ABD'nin nitel üstünlüğü görülüyor. Toplam olarak bir denge durumundan söz ediliyor.

Avrupa'ya yerleştirilmiş olan nükleer silahlarda SB, 1970'lerin ortalarında üç başlıklı SS-20 füzelerini ve "Backfire" bombardıman uçaklarını üslendirerek nitel ve nicel olarak gözle görülür bir üstünlük sağladı. ABD, bunlara karşı ancak Pershing-II ve Cruise füzelerini Avrupa'ya yerleştirerek bir denge kurulabileceğı görüşünde. Bu program, 1983 yılından bu yana uygulanıyor.

Uzun menzilli hava ve deniz taşımacılığında, ABD, SB'ye göre daha büyük bir kapasiteye sahip. ABD'nin dünyada büyük bir deniz ve hava üsleri ağı var. Gene de ABD'nin cephe hattının genişliğı ve bu üsler arasındaki büyük uzaklıklar, ikmalle ilgili sorunlar yaratıyor. SB'nin taşıması ise, hedefleriyle ülkesi arasındaki uzaklığın görece daha kısa olması. Stratejik taşıma kapasitelerinde iki süper devlet arasındaki fark, böylece konumları nedeniyle yeniden bir denge durumuna dönüşüyor.

Bütün unsurlar birlikte gözden geçirildiğı zaman, bugün iki süper devletin askeri güçleri arasında, birinin diğerini alt edemeyeceğı bir pat durumunun var olduğu söylenebilir.

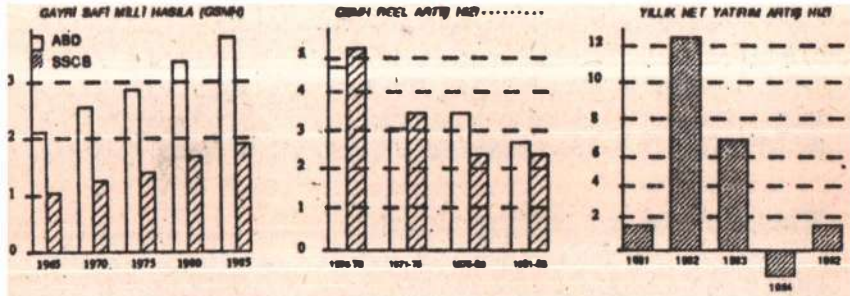
2000'lere Doğru SB-ABD Kuvvet İlişkileri

Sovyet ekonomisi askeri alandaki bu "pat" durumunu sürdürebilmenin faturasını kaldırmakta artık büyük zorluklarla karşı karşıya. Ayrıca 1990'ların ve 2000'lerin dünyasına doğru bir projeksiyon yapıldığı zaman, SB'nin askeri harcamalarında ve dış politikasında köklü değişiklikler yapma zorunluluğı ortaya çıkıyor.

SB ekonomisinin sifıra yaklaşan büyüme hızı, gidişatı parlak görünmeyen ABD ekonomisindeki büyümenin artık gerisinde kalıyor.

İki süper devletin gayri safi millî hasılları (GSMH) ile reel artış hızlarını karşılaştırdığımız zaman şöyle bir tablo çıkıyor:¹¹

¹¹ *Business Weekly*, 11.11.85.

Bu durumda Sovyet ekonomisi, askerî rekâbeti sürdürmek için yeni ve modern saldırı ve savunma sistemleri geliştirmekte zorlanıyordu. Oysa artık askerî üstünlük için rekâbetin düğümlendiği nokta, karşı konamayacak saldırı sistemleri veya karşı tarafın saldırısını etkisiz kılacak savunma sistemleri kurmaktı.

Silahlanma yarışında SB'nin kritik bir noktaya geldiğini, kuşkusuz SB yöneticileri de belirlediler. Sovyet ekonomisi bu konuda bir sınıra dayanmıştı. 1970'lerin başından beri SB'nin askerî giderleri, ekonomisiyle aynı hızla yüzde 4-5 artıyordu. Bu dönemde askerî giderler, gayri safi toplumsal üretimin yüzde 12-14'ü kadardı. Bu hızın devam etmesi artık olanaksız denecek kadar zorlaşmıştı. Ekonomik gelişme hızı düştüğü için askerî giderleri sürdürmek, birikim ve tüketimden kısmayı gerektiriyordu. Oysa SB'de zaten tüketim malları kıtlığı söz konusuydu. Sivil ekonomi zaranna silahlanma, SB'nin iç güçlüklerini artıran bir rol oynuyordu. Silahlanma yarışını aynı tempoda sürdürmek, SB'yi malî bitkinliğe götürebilecekti.

Bu koşullarda ABD'deki sağcı güçler, eski üstünlüğü sağlamak ve yeniden dünyanın bir numaralı devleti olmak amacını önlerine koydular. Bu amaç, Reagan hükümetinin iç ve dış politikasında ifadesini buldu. Re-

agan döneminde askerî giderlerin artırılması, bu amaçla bağlantılıydı. Böylece SB, askerî giderlerini artırmaya zorlanacak ve zaten zayıf olan Sovyet ekonomisi yıkıma uğratılacaktı. Ancak bu politika, ABD ekonomisi için de büyük güçlükler yarattı. Reagan'ın vaatlerine rağmen, ABD ekonomisi köşeyi dönememişti. Tersine borçlanma 1983 yılında 100 milyar doları buldu. Yıllık bütçe açığı 100 milyar dolara ve işsiz sayısı da 10 milyona ulaştı. Bu zorluklar, Reagan'ı da silahlanma programında kısıntılara zorladı. Böylece iki süper devlet arasında silahsızlanma konusunda yeni uzlaşma olanakları doğuyordu. ABD ekonomisinin zorlukları da, SB'ye Gorbaçov yönetiminde reformlara yönelme şansı veriyordu.

SB'nin Diğer Kuvvet Odaklarıyla İlişkisi

Gorbaçov reformlarının temelini açıklayabilmek için, SB'nin yalnız ABD ile rekâbet olanaklarını değil, diğer büyük kuvvet odaklarıyla ilişkilerini de tahlil etmek gerekir.

2000'lere ilerleyen gezegenimizde, her iki süper devletin kuvvetleri ve etkileri açısından inişe geçtikleri gerçeği, dünyanın geleceğini belirleyen önemli eğilimlerden ilki. ABD ve SB'nin ekonomik büyüme tempolarındaki düşüş, dünya ekonomisi içindeki paylarının azalmasına neden oluyor. Buna karşılık, dünyada yeni büyük kuvvet odakları belirlemektedir. Bu kuvvet odaklarının dünya ekonomisi içindeki paylarının 1970'lerden bu yana nasıl bir seyir izlediğini, Çin kaynaklarının Batı basınından aktardığı rakamlara bakarak saptayabiliriz.¹²

	<u>1970</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>
ABD	26,7	24,4	22
SB	13,2	9,8	8
Batı Avrupa	25,7	28,2	28
Japonya	7,4	10,6	13
Gelişen Ülkeler	14,2	14,7	16

Bir zamanlar Alman Demokratik Cumhuriyetinde merkezî planlama yöneticiliği yapmış olan, Doğu ekonomileri uzmanı Werner Obst ise, 1986 yılında dünya ekonomik potansiyeli içinde çeşitli ülkelerin paylarını şöyle sıralıyor:¹³

12 Xing Shugang ve diğerleri., agy.

13 Werner Obst, agy.

ABD	% 30
Avrupa Topluluğu (AT)	25
Japonya	14
SB	8
Diğerleri	23

1970'te SB'nin payı yüzde 13 idi. Obst'un tahmini, bu pay, kısa süre içinde yüzde 7'ye düşecek.

Obst, SB ekonomisini dört büyük ekonomik güç ile ilişkisi açısından da bir tablo halinde inceliyor.¹⁴

Beş Büyük ekonomik gücün gelişmesi ve toplam içindeki oranları (Gayri safi toplumsal üretim, milyar dolar olarak)

	1960		1970		1980		1986	
	Miktar Yüzde		Miktar Yüzde		Miktar Yüzde		Miktar Yüzde	
ABD	509	50,5	990	44,3	2602	33,1	4200	37,3
AT	191	18,9	480	21,5	2765	35,1	3400	30,2
Japonya	43	4,2	205	9,1	1040	13,2	1800	16,0
SB	223	22,1	435	19,4	1050	13,3	1230	10,9
Çin H.C.	40	3,9	122	5,4	400	5,0	600	5,3
Toplam	1006	100	2232	100	7857	100	11230	100

Beş büyük ekonomi içinde, ABD ve SB'nin üretim payları, Japonya, Avrupa ve Çin'e göre düşüyor. 1980'den sonra ABD açısından doların değer artışı nedeniyle gerçek olmayan bir yükseliş görülürken, SB'nin düşüş eğilimi devam ediyor.

SB 1960 yılında ekonomik açıdan da dünyanın ikinci ülkesiydi ve Batı Avrupa'nın önündeydi. O zaman, Japonya ve Çin Halk Cumhuriyeti henüz önemli bir ekonomik potansiyele sahip değillerdi. 1970'de Avrupa Topluluğu (AT), artık SB'yi geçmişti. Japonya göz kamaştırıcı yükselişine başlamıştı. 1980'e gelindiği zaman, AT, SB'nin üç katına yakın üretiyordu. Japonya SB'ye yetişmişti. 1960'ta SB'nin beşte birinden daha az üreten Çin, 1986 yılında SB'nin yarısı kadar üretiyordu. Bu ülke de SB'nin peşindeydi. Bu tablo, SB'nin ekonomik düşüşünün çarpıcılığını ortaya koyuyor. SB, bugün askerî güçleri ve dünya politikasındaki ağırlığı açısından iki büyük dünya devletinden biri olmakla birlikte, ekonomik

14 Obst, aynı yazıda yukardaki tabloda yer alan miktarları verdikten sonra, beş büyük ekonominin toplamı içinde yalnız SB'nin gelişme eğrisini göstermiş ancak % 23,24,15 ve 12 şeklindeki eğri, yanlış hesaplanmış. Yüzdeleri yeniden belirledik ve ayrıca beş ülke için de aynı hesabı yaptık.

yönden Avrupa ve Japonya'nın epeyi arkasındadır. Ayrıca gelişme eğrisi, farkın ilerde daha da açılacağına işaret ediyor.

Werner Obst, bu gelişme eğilimlerini dikkate alarak, SB'nin "Orta büyüklükte bir devlet" olma yönünde inişe geçtiği tezini öne sürüyor. Gerçekten de gelecekteki 25-30 yıla bakan uzmanlar SB'nin bugünkü ağırlığa sahip olamayacağını belirliyorlar. Ünlü ABD'li stratejist Brzezinski, 2010 yılında SB'nin dünya ekonomik hiyerarşisinde ancak 5. sırada olacağını saptıyor. Brzezinski ve arkadaşlarının ABD Başkanı'na sundukları rapora göre, 2010 yılındaki ekonomik sıralamada, SB ekonomisi ABD, ÇHC ve Japonya'dan sonra geliyor. Batı Avrupa'yı birlikte düşündüğümüz zaman, Avrupa Topluluğu da SB'nin önünde.¹⁵

Gorbaçov reformlarını yukarıda açıkladığımız iç ve dış gelişmeler gerekli kıldı. Gorbaçov'un stratejisine toplam planda baktığımız zaman şunu görüyoruz: Dışta rakip süper devletle rekâbette soluklanarak, içte ekonominin canlanması üzerinde yoğunlaşmak. Glasnost ve Perestroyka'nın bütün politikalarını bu temel stratejinin ufku içinde açıklayabiliriz.

3. ÇÖZÜM: Piyasa Devrimi

"Bütün kapitalist üretim sistemi, işçinin işgücünü bir meta olarak satması olgusuna dayanır."

Marx *

Perestroyka'nın tıkanmış olan Sovyet ekonomisini canlandırmak için getirdiği çözümün özeti, piyasadır, rekâbettir. Bu programa göre, üretim kâr amacıyla yapılacak; fiyatlar, bu arada işgücünün fiyatı piyasada oluşacak; kumanda ekonomisinin yerini ekonomik yöntemler alacak; entansif büyümeye yüklenilecek; tarımda özel üretime geçilecek ve dünya pazarıyla bütünleşilecek.

İşçi sınıfının mevzilerinden baktığınız zaman, bu programın özü, işgücünün fiyatının düşürülmesi, işgücünün işsizlik korkusuyla ve emek piyasasının baskısıyla kontrol edilmesidir.

Parti aygıtının mevzilerinden baktığınız zaman, programın anlamı, kumanda ekonomisinin son bulması, dolayısıyla parti bürokratlarının artı değer üzerindeki denetim tekelinin sarsılması ve giderek dağılmasıdır.

15 Brzezinski, "Sovyet imparatorluğundaki çatlaklar, *Independent*, 4 Şubat 1988'den aktaran 2000'e Doğru, sayı 11, 6-12 Mart 1988, s. 38.

* Marx, *Kapital*, I, "İşçi ile Makine Arasındaki Mücadele".

Ekonominin ve işletmelerin yöneticileri açısından baktığınız zaman, reformların en önemli içeriği, işletmelerin karar yetkisine kavuşması, ekonominin artık idarî kararlarla değil, ekonomik yöntemlerle düzenlenmesidir, dolayısıyla artı değer üzerindeki denetimin ele geçirilmesidir.

Uluslararası kapitalizm açısından Perestroyka, Sovyetler Birliği'nin dünya pazarıyla bütünleşmesidir.

Idarenin Kumandasından Piyasanın "Sihirli Eli"ne

Perestroyka, Sovyetler Birliği'nin içine düştüğü krize, Sovyet hakim sınıfının bir kesiminin getirdiği çözümdür. Bu program bütünüyle uygulanmaya konmuş değil. Fakat ülkeye getirmek istediği "Yeniden Yapılanma"nın ilkeleri ve yönelişi açıklanmıştır. Ne derece uygulanabileceği ve başarı şansı konusundaki tartışmayı bir yana bırakarak burada programın ana çizgilerini özetleyeceğiz.

Perestroyka, üretimin amacını bir anlaşmazlığa yer bırakmayacak biçimde net olarak saptamaktadır. Kâr. Sosyalist dönemde bu amaç, "halkın ihtiyaçlarını karşılamak" diye belirlenmişti. Sovyet ekonomisinin parti ve devlet yöneticilerinden oluşan bir hakim sınıfın kontrolüne geçmesinden sonra bu amaç kağıt üzerinde kaldı ve bürokratik hakim sınıfın çıkarlarının belirlediği bir içerik kazandı. Üretimin amacının bu şekilde zıddına dönüşmesi, Sovyet ekonomisindeki kireçlenmenin temel nedenidir. Üretimin amacını kendi bürokratik sınıf çıkarlarına göre düzenleyen devlet ve parti yöneticilerinin, ekonominin işleyişi ve gelişmesi açısından hiçbir rasyonallığı, verimliliği kalmamıştı. Toplumun bunlara ödediği bedelin toplum açısından artık yararı yoktu. Bu sınıf asalak bir karakter kazandı ve toplumun sırtında bir yük haline geldi.

Sovyetler Birliği daha Stalin zamanında işgücü artışıyla büyümenin sınırlarına varmıştı. Stalin, Sovyetler Birliği'nin büyük işgücü potansiye-line üretim sürecine sokarak olağanüstü bir sanayileşmeyi başardı. 1950'lere geldiği zaman, artık gelişme emeğin verimliliğini artırmaktan geçiyordu. Ancak toplum uzlaşmaz karşıt sınıflara bölündüğü için, bir işçi demokrasisinin gelişeceği ilişki ve kurumlarla emeğin verimliliğini yükseltme yolu kapanmıştı. Bürokratik bir azınlığın sınıfsal haki-miyet sistemi, emekçilerin özgürleştirilmesi yoluyla teknolojiyi geliştirmeye olanak tanııyordu.

Bu durumda sistemin üretebileceği tek çare teknolojiyi kapitalist yöntemlerle geliştirmek. Bütün Batı'lı uzmanlar, varolan ekonomik me-

kanizmanın teknolojik gelişmeye ayak bağı olduğu saptamasını yaptılar. Merkezî planlama ve kumanda sistemi rekâbete izin vermiyor ve böylece teknolojik gelişmeyi tahrik edecek süreçleri daha başından tıkiyordu. Niselişel hedeflere her koşulda ulaşma biçimindeki planları yerine getirme anlayışının teknolojik geriliğın temel nedeni olduğunu Perestroyka'nın temsilcileri de kabul ettiler. Sermaye-yoğun bir büyüme rayına oturmak amacıyla çok sayıda sermayenin birbiriyle rekâbeti gerekiyordu.

Gorbaçov reformları, üretimin amacını kâr olarak belirlerken, bu kârı paylaşacak sınıfa toplum açısından sırtta taşınabilir bir karakter kazandırmak iddiasındadır. Kâr ve piyasa mekanizmaları, üretimi etkin (fiiî) hale getirecek, üretim ile tüketicinin talebi arasındaki uyumu sağlayacak, özel çıkarıcılığı canlandırdığı için ekonomik büyümeye yeniden istim verecek, önce bir azınlığı, sonra da toplumun geri kalan kesimini zenginleştirecektir.

Perestroyka programı, ülkede yürürlükte bulunan kumanda ekonomisinin üretici güçlerin gelişmesini engellediğini saptıyor. Ekonominin merkezî emirlerle, merkezî planlamayla, özetle idarî yöntemlerle yönetilmesinden ekonomik yöntemlerle düzenlenmesine geçiş öngörülüyor. Artık ekonomiyi merkezî kararlar değil, piyasanın sihirli eli yönetecektir. Ekonominin düzenlemesi gene ekonomik yöntemlerle, örneğın faiz oranlarıyla, vergilerle, fiyat politikalarıyla, toptan satışlar aracılığıyla vb. olacaktır. Gorbaçov ve arkadaşları kumanda ekonomisinden ekonomik yöntemlere geçişi, bir reform olarak değil, bir devrim, nitel bir sıçrama olarak görüyorlar.

Aganbegyan, kumanda ekonomisini eleştirirken, artık işletmelerin üretimle ilgili talimatları yukarıdan değil, tüketicilerden alması gerektiğini belirtiyor. Tüketiciler ise, talimatı, doğal olarak piyasa mekanizmaları kanalıyla, yani taleple ve arz-talep ilişkisinin belirlediğı fiyat dalgalanmalarıyla verecektir.¹⁶ Ekonominin motoru, işletmenin çıkardır.

Kâr amacının ve piyasanın ekonomik faaliyeti belirlemesi için işletmelerin bağımsızlaşması gerekiyor. Yeni sistemin "bağımsızlık"tan sonraki diğer temel ilkeleri şöyle sıralanıyor:

- Kendi aracını kendin sağla,
- Kendi finansmanını kendin sağla,

16 Aganbegyan, 2000'e Doğru, sayı 44/1987 s. 42.

— Özyönetim.

Bu ilkelere göre işletmeler kendi kendilerini yönetecekler, kendi muhasebelerini yapacaklar ve üretim, tasarruf, yatırım, istihdam konularında özgürce karar verecekler. İşletmeler arasında doğrudan ticaret yapılacaktır.

Aganbegyan, kumanda ekonomisini eleştirerek işletmelerin ticarî özgürlüğünün gerekçesini açıklıyor: "Şu anda işleyiş şöyle: Tele ihtiyacım var. İhtiyaçtan dokuz ay önce Maddî-teknik İhtiyaçlar Bürosu'na talepte bulunuyorum. Bu büro, dilekçemi Moskova'daki Metal Genel Müdürlüğü'ne yolluyor. Orada uygun endüstri işletmeleri listesine bakılıyor ve istediğim teli imal edebilecek işletme aranıyor. Bu girişime talimatname gönderiliyor, fakat henüz kesin talimat değil. Bana da talimat gönderiliyor. Moskova'da onaylanan bu talimatla tel imal eden fabrikaya gidiyorum. Oysa o fabrika pekâlâ caddenin karşı tarafında olabilir. Gelecekte sözleşmeyi doğrudan bu fabrika ile yapabileceğim. Veya büyük bir ticaret kuruluşu aracılığıyla işimi göreceğim. Moskova üzerinden yazışma trafiğine gerek kalmayacak."¹⁷

Yüksek Sovyetin Ocak 1986'da kabul ettiği yasaya göre işletme yöneticilerine daha fazla haklar ve sorumluluklar tanınıyor. Yasanın ana teması tüm işletmeleri kâr veya zarardan sorumlu hale getirmek ve merkezî planlamayı bütüncül stratejik kararlarla sınırlamak olarak özetlenebilir.¹⁸

Yasa, Gorbaçov'un Sovyet ekonomisini modernleştirmek için yaptığı planların ana fikrini oluşturmaktadır. İşletmelere belli ölçüde "demokrasi" getirmek için bazı düzenlemeler öngörülmüyor. Genel müdürler her beş yılda bir, diğer yönetici ve ustabaşılar ise, üç yılda bir seçim için çalışanların önüne çıkmak zorunda olacaklar. Sovyet endüstrisinin yeni yasaya tümüyle uyumunun sağlanması 1990'a kadar gerçekleştirilecek. Ancak yedi bakanlık ve otuz altı işletmede yeni yönetim ilkeleri 1987 başından beri uygulanmaya başladı.

Gosplan Müdür Yardımcısı Stepan Siteryan'a göre, yeni sistem başarıma dayalı yönetim biçimini getirecek. Bundan böyle bakanlıklar bir işletmenin kârlarını, başka birinin zararını kapatmada kullanamayacaklar.

Ekonomik plan gereklerinin yerine getirilmesi yanında kâr ve zarar

¹⁷ Aynı yerde.

¹⁸ *Wall Street Journal ve Financial Times*, 3 Haziran 1986. Ve *Beijing Rundschau*, Nr. 33, 16.8.1988, s. 29.

da, bir işletmenin faaliyetinin genel göstergesi olacak. İşletmeler kârlarının henüz belirlenmemiş bir bölümünü devlete ödedikten sonra kalan kısmın kullanımı üzerinde tam yetkiye sahip olacaklar.

Ayrıca genel olarak hükümetçe belirlenmekte olan ücretlerin sabit oran ile verimlilik artışına bağlanması ve üretkenlikteki her yüzde 1'lik artış için ücretlerde yüzde 0.4'lük bir artış sağlanması öngörülmekte.

Bütün bunlar yanında, devlet kontrolü dışında yasalara aykırı olarak gelişen özel ekonomi faaliyeti de ("kara iş") belirli ölçülerde yasallaştırıldı.

Rekâbetin Biricik Amacı: İşgücünün Maliyetini Düşürmek

Perestroyka, bütün bu önlemlerle işletmelere rekâbet yeteneği kazandırmayı amaçlıyor. Ünlü Sovyet ekonomisti Şmelyev, Mayıs 1989'da toplanan IPI (Uluslararası Basın Enstitüsü) Dünya Kongresinde özellikle bu nokta üzerinde durdu. Merkezî planın normlarına göre değil, piyasa koşullarına göre yaşayabilen işletmeler kalacak, diğerleri artuk ekonominin üzerinde bir yük oluşturmamacak ve iflase terkedilecekler. Rekâbet onları acımasızca tasfiye edecek. Bu anlayışa göre, kâr edemeyen işletmelerin ekonomiye getirdikleri ek katkılar, fazla üretim ve fazla istihdam önemsenmiyor. İşletmenin *tek başına* verimli ve kârlı olması, *toplumun genel çıkarlarının* önüne geçiyor.

Reformlara göre, işletmelerin rekâbet yeteneğini piyasa belirleyecek. Bunun için fiyatların arz ve talebe göre piyasada oluşması gerekiyor. Perestroykacılar, piyasanın yönlendirici karakter kazanmasına sevimli bir isim de buldular: Fiyatların demokratlaşması.

Kaynakların piyasaya göre dağılması için, devlet desteklerinin (sübvansiyonların) kalkması, en azından dar bir alanda sınırlandırılması gerekiyor.

Aganbegyan, bu nedenle perakende et ve süt fiyatlarının 1990'a kadar yükselmesinin şart olduğunu belirtiyor.¹⁹ Temel gıda maddeleri yanında aydınlanma ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yapılan desteklerin sona erdirilmesi de geniş kitlelerin tepkisiyle karşılanacak.

Perestroyka, piyasanın ekonomiyi yönlendirmesi için parasız toplumsal hizmetleri de ortadan kaldırmayı amaçlıyor. Bu yöndeki propaganda, *Moskau News* gibi hızlı reformcuların etkili olduğu gazetelerde

19 Aganbegyan, *Saçak*, sayı: 57, s. 54.

başladı bile. Reformculara göre "Parasız toplumsal hizmet tehlikeli bir ütopya".²⁰ Böylece Gotha programından beri sosyalizmin en temel vaatleri arasında yer alan parasız eğitim, parasız sağlık gibi hedefler "tehlikeli" ilan ediliyor. Üstelik SB'de on yıllarca uygulandıktan sonra.

Bölüşüm ilişkileri açısından incelediğimiz zaman, Gorbaçov'un ekonomik reform programının üç amacı vardır:

1. Üretim giderleri içinde işgücünün maliyetini düşürmek.
2. Devlet ve parti bürokrasisinin işgal ettikleri mevkiler ve taşıdıkları ünvanlar sayesinde elde ettikleri "rantları" kısmak.
3. Ekonomiyi yönetenlerin kâr biçimini alacak kazançlarını ve onlarla siyasal ittifak halinde bulunan uzmanların ve aydınların şerefîyelerini yükseltmek.

Bir ekonomide işletmeler arasında rekâbet, son tahlilde işgücünün maliyetini düşürmede rekâbettir.

Ekonomi, işletmeler arasında yarışa açıldığı zaman, bunun tek bir anlamı vardır: İşgücünün maliyetini düşürmede yarış! İşletme yöneticileri, rakip işletmelerle işgücüne ödenen değeri düşürerek rekâbet edebilirler. Bir ekonomide hammadde ve teknolojinin maliyeti piyasada belli bir düzeyde oluşacağı için işletmeler birbirleriyle ödenmeyen emeği artırarak, yani işgücünün maliyetini düşürerek çekeceklerdir.

Bir işletmede işgücünün maliyeti iki yoldan düşürülebilir. Bir: Çalışanların sayısını azaltmak. İki: İşgücünün fiyatını indirmek. Veya her iki yöntemi de uygulamak.

İşsizliğin Fazileti

Bin işçiye ayda ortalama yüz rubleden toplam yüz bin ruble ödeyen bir işletme işçi sayısını 600'e indirerek, işgücünün maliyetini ücretlere dokunmaksızın 60 bin rubleye düşürebilecektir. Bunun anlamı, 400 işçinin kapağa atılmasıdır. Ama işletme de rakipleri karşısında "rekâbet yeteneğine" kavuşacaktır.

Önemli oranda işçi çıkarıldıktan sonra, işletmenin ücretlere belli ölçülerde zam yapması bile olanaklı. Çünkü bu durumda ücrete ödenen toplam miktar gene de azalmış olacaktır. Perestroyka, işten atılanların ve

20 *Moskau News*, 1 Ağustos 1989. Türkçesi için bkz. *Saçak*, sayı 68, Ekim 1989, s. 8 vd. Bu yazıyı okumanızı önemle salık veririm. Gorbaçov ise, "Perestroika" kitabında işgücünün parasız sağlık, eğitim ve ihtiyarlık güvencesini gerçekleştirdiği için "sosyalizmi" övüyor (age, s. 105). Reform ar, daha önce yazılanları hızla eskitiyor.

işsiz yığınların muhalefetiyle fabrikalardaki muhalefetin birleşmesini önlemek için bu tür politikalara başvurabilecektir. İşsiz yığınların tepkileri, belli sınırlar içinde tutulduğu zaman düzen için tehlikeli olmayabilir. Üretimde çalışanların hoşnutsuzluğunun sınırlanması çok daha önemlidir. Bu nedenle işgücünün maliyetini düşürmede, işçi sayısını azaltma ve sıkı çalışma politikasının öne çıkması daha olasıdır. Üstelik bu durumda, SB'de ortalama ücretin düşmediği de söylenebilecektir. Ne var ki, artan işsizlik nedeniyle çok sayıda ailenin geçim kanalları azalacaktır.

Perestroyka için belirleyici olan, bir emek piyasasının oluşmasıdır. Tarımda ve sanayide işlerinden atılanlar ile çalışma çağına geldikleri halde iş bulamayanların oluşturduğu bir işsizler ordusu yaratmak, çalışan işgücü üzerinde denetim kurmak ve ücretleri düşük tutmak için şarttır.

Gorbaçov'un ve diğer Perestroyka teorisyenlerinin konuşmalarında sürekli olarak işçilerin "aylaklığından", "tembelliğinden" söz etmelerinin nedeni buradadır. Perestroyka'nın mimarları piyasanın geçerli olmadığı kumanda ekonomisi yüzünden işletmelerde aşırı istihdam olduğundan yakınıyorlar ve bir yumurtanın üç kişiye taşınması yüzünden verimliliğin kalmadığını öne sürüyorlar. Burada tipik bir kapitalist bakış açısıyla karşılaşıyoruz. Şarlo'nun "Yeni Zamanlar" filminde olduğu gibi işçileri "ha babam de babam" çalıştıran kapitalist piyasa, "verimlilik" nutukları altında benimseniyor.

Verimliliği sağlayacak olan sihirli değnek, işten atılma korkusu, parça başına iş ve prim sistemidir.

İşsizlik bütün kapitalist ekonomiler gibi Perestroyka için de gereklidir. Perestroyka'nın önde gelen teorisyenlerinden Şmelyev, işsizliğin yararını şöyle anlatıyor:

"Bizde işsizlik olamazmış gibi hareket ediliyor. Oysa belli bir işsizliğin zorunlu olduğu bilincine varılmalıdır. Görece küçük bir işsiz ordusunun bize ne gibi yararlar sağlayabileceği cesaretle ve esaslı biçimde tartışılmalıdır. Burada söz konusu olan idarî zorlamanın yerine ekonomik zorlamanın geçmesidir. İşini kaybetme tehlikesi, ...tembelliğe, alkolizme ve sorumsuzluğa karşı kötü sayılamayacak bir mücadele aracıdır. Genç işsizlere birkaç ay yeterli yardım ödemek, ekonomik muhasebeyi, kalite ve etkinliği geliştirmenin önünde engel olan bir kalabalığı üretimde tutmaktan daha ucuza gelir.²¹

Nitekim Polonya'nın yeni Başbakanı Mazowiecki de Başbakanlık

makamına girer girmez ayağının tozuyla sihirli formülünü hemen ilan etmiştir: "Ekonomik sorun ancak işsizlik başlayınca çözülecek."²²

Reformların uygulanması sonucu SB'nin önümüzdeki yıllarda kitle-sel işsizlik tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu, yöneticiler açıkça saptıyorlar. Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Enstitüsü Yöneticisi Leonid Abalkin, büyük miktarda işgücünün "ekonomik reform sonucu boşa kalacağını" belirtiyor. Abalkin, "salt işinden olmuş" Sovyet yurttaşlarının sayısının 2000 yılında 12-15 milyonu bulacağını, 400 milletvekilinin önünde parlamento kürsüsünden belirtti. Buna nüfusları hızla artan Orta Asya Cumhuriyetlerindeki işsizleri de eklemek gerekiyor.²³ Gene tarımda kolhozların dağıtılmasıyla da ülkede büyük bir işgücü fazlasının ortaya çıkacağı ve köyden şehire işsiz akınının başlayacağı belirleniyor.

Sovyetler Birliği'nin endüstrileşme atılımı Stalin döneminde ülkenin büyük emek yedeğinin, erkeğiyle kadınıyla üretim süreçlerine sokulmasıyla gerçekleştirilmişti. Kadını iş hayatına çeken sosyalizm süreci şimdi tersine dönmektedir. Bu nedenle Gorbaçov, geçmişle ilgili olarak özeleştiride bulunuyor: "Kadınların özel haklarına ve anne, yuvanın yapıcısı, çocukların vazgeçilmez eğiticisi olarak ihtiyaçlarına gereken dikkati gösteremedik." Gorbaçov, devamla üretimde çalışan kadınların "evdeki günlük işlerini yapmak, çocuklarını yetiştirmek ve hoş bir aile atmosferi yaratmak için zaman bulamadıklarından" yakınıyor. Birçok ahlâkî sorunun "kısmen aile bağlarının zayıflamasından kaynaklandığını" söylüyor. Sonuç olarak, "Perestroyka sürecinde... kadınların sırf kadınlık görevlerine dönebilmeleri için neler yapılabileceği konusunu hararetle tartışkılarını" belirtiyor.²⁴

Görüldüğü gibi, Perestroyka programıyla yaratılacak işsizliğin bir kısmı, kadının "evdeki işinin başına ve çocuk yetiştirmeye" döndürülmesiyle emilecektir. Ne var ki, işsizlik Perestroyka için ancak toplumsal patlamalara yol açabileceği boyutlara ulaştığı zaman bir tehlikedir. Yoksa on milyonlarca işsiz Perestroyka programı için bir sorun değil, fakat olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

Düşük Ücret ve Makasın Açılması,

Düşük istihdam politikası, yani işsizlik, ücretleri bastırma olanağı sağlıyor. Bir işin peşinden iki-üç işsizin koşması, ücretlerin piyasada düşük bir düzeyde oluşmasının da koşullarını yaratıyor. Bu nedenle Pe-

²² *Gazeteler*, 30 Ağustos 1989.

²³ *Tages Anzeiger*, 29 Haziran 1989.

²⁴ Gorbaçov, *Perestroika*, Güneş Yayınları, 2. baskı, s. 121.

restroyka'nın çalışan işçi sayısını düşürme ve ücretleri düşürme seçenekleri arasında sıkı bir bağlantı var.

İşgücünün maliyetini düşürmenin diğer yolu, işgücünün fiyatını, yani ücretleri düşürmektir. Bin işçinin çalıştığı bir işletmede 100 ruble olan ortalama aylık ücret, 80 rubleye düşürüldüğü zaman, işgücünün toplam maliyeti de 80 bin rubleye düşmüş olacaktır.

Ücretlerin maliyet içindeki payının azaltılması için işçilerin tümünün ücretlerinin indirilmesi şart değildir. Perestroyka için bir işçi aristokrasisinin yaratılması ve beslenmesi gereklidir. Bu nedenle Gorbaçov reformları, ücret makasını açmayı da öngörür.

Reformcular, Buharinlerden ve Dubçeklerden beri sosyalizmin kuruluşu döneminde ortaya çıkan "eşitlemecilik" eğilimini eleştirirler. Deng Siaoping ve Gorbaçov da, reform programlarını uygulayabilmek için aynı eleştiriye başladılar.²⁵ Eşitlemeci tutumun işin nicelik ve niteliğini olumsuz etkilediğini belirtiyorlar. Onlara göre, eşitlemecilik üretimin yükselmesine ve verimliliğe zarar veriyor. Daha sıkı ve daha verimli çalışma için, farklı ücret umudu ve maddi özendirmenin belirleyici olduğu kanısındalar.

Reformcular, tezlerini sosyalizmin bölüşüm ilkesine dayandırıyorlar. "Herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre" ilkesini, emekçiler arasında aşırı ücret farkları için kullanıyorlar.

Ücret makasının aşırı ölçülerde açılması, işçi sınıfı üzerindeki kontrolü pekiştirmek açısından önem taşıyor. Bu politika işçileri çıkar çelişmeleri olan katmanlara böldüğü için, bir sosyal politika olmanın ötesinde siyasal boyut taşıyor. Bir işçi aristokrasisi aracılığıyla işçi sınıfının taleplerini yumuşatmak ve mücadeleyi zayıflatmak, kapitalizmin eski politikası. Perestroyka, işletmeler arasında rekâbeti kamçılایarak işgücünün maliyetini düşürmeyi amaçlarken, ücretleri bütünüyle aşağı bastırmayı değil, bir işletmedeki işgücünün toplam maliyetini düşürmeyi planlıyor.

Bu politika, işçiler içinde bir azınlığın ücretlerinin yükseltilmesine engel değil. Dahası, geniş kesimin ücretlerini aşağı itmek, küçük bir azınlığı hoşnut kılma politikasıyla daima elele yürütülüyor.

İşgücünün Pazara Dışlanması

Kaynakların dağılımında piyasanın belirleyici bir rol oynaması için, öncelikle işgücünün meta haline gelmesi gerekiyor. Bir piyasa ekono-

25 Aynı eser, s. 104.

misinde herhangi bir malın fiyatına narh konabilir. Narh konamayacak biricik fiyat, işgücünün fiyatıdır. Çünkü işletmeler arasındaki rekâbet, işgücünün maliyetini düşürmede cereyan edecektir. Ücretlere narh konulduğu zaman, piyasa mekanizması dinamitlenmiş olur.

İşgücünün fiyatının piyasada oluşması, başka deyişle işgücünün metaya dönüşmesi, Perestroyka'nın hem gereğidir, hem sonucudur, özetle ekonomik temelidir. Perestroyka, ancak işgücünün metaya dönüştüğü koşullarda işleyecek ve vaat ettiği "verimliliği" gerçekleştirecektir. Öte yandan Perestroyka'nın işlemesiyle yaratılan işsizlik, bir emek pazarnın oluşmasını sağlayacak ve işgücünün fiyatının piyasada oluşmasının koşullarını üretecektir. Perestroyka işgücü pazarını, işgücü pazarı ise Perestroyka'yı üretmekte ve işletmektedir. Perestroyka'nın organlarında yayınlanan "Sovyetler Birliğine emek piyasası gerekli" başlıklı yazılar, bu görüşlerin teorisini yapmaktadır. Tarım Akademisi üyesi Geli Şmel-yev, "kaçınılmaz olarak emek piyasasının zorunluluğu noktasına ulaştık" diyor.²⁶

İşgücünün metaya dönüşmesi, idarî zordan, yani kumanda ekonomisinden ekonomik zora geçişi ifade ediyor.

İşgücünün disiplin altına alınması için artık emirlere, talimatlara, ideolojik eğitime, polis ve inzibat önlemlerine eskisi kadar ihtiyaç olmayacaktır. İşsiz kalma korkusu, işgücü üzerindeki en etkili denetim aracıdır. Bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi, Sovyetler Birliği işçileri de her an sokağa atılma tehdidi altında, ekonominin "daha verimli" işlemesine hizmet edecekler. Kâr ve verimlilik dürtüleriyle işletmeyi yönetenlerin işgücü bulmak diye bir sorunları da yoktur. Perestroyka'nın yarattığı işsizler ordusu nasıl olsa kapıda bekliyor.

SB'de artık ekonomi işçi sınıfının ve emekçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir araç değil, tersine işçi sınıfı "ekonomik gelişmenin" aracı haline gelmiştir. Gorbacov, 1987 Haziran'ında toplanan Genişletilmiş Merkez Komitesinde "İşçi sınıfının, disiplin altına alınmasını ve üretimin geliştirilmesi ile yükseltilmesi görevine tabi kılınmasını" vurguladı.²⁷

Artık ekonomi sınıf için değil, sınıf yeni kapitalistlerin ekonomisi içindir.

Bütün bu nedenlerle Perestroyka, bir bakıma iş piyasasının emekçiler üzerinde yarattığı baskıyla, işsizlik korkusuyla toplumun tempolu ve disiplinli çalışmaya yöneltilmesi programıdır. İş piyasasının baskısı, polis,

26 *Moskau News*, 1 Ağustos 1989. Türkçesi için bkz. *Saçak*, sayı:68, Ekim 1989, s.7 vd.

27 *Politische Berichte*, sayı : 23, 11.11.1988, s. 35.

jandarma, gardiyan gibi araçlara daha az başvurulmasını gerekli kıldığı için, aynı zamanda topluma "demokratik" bir çözüm olarak da sunuluyor. Bunun da adı "Glasnost" oluyor.

Tarımda Özel Mülkiyet

Sovyet tarımının sorunlarına, Gorbaçov reformculuğunun bulduğu çözüm özel mülkiyettir. Özellikle yiyecek sıkıntısı, bürokratlaşan kolhoz ve sovhoz sisteminde köklü değişiklikler için elverişli bir ortam yaratmış bulunuyor. Bireysel özel mülkiyete giden yol, ara çözümlerle adım adım aşılacak. Köylüler, 55 yıllığına kiraladıkları topraklarda özel girişim için fırsat bulacaklar ve özel ekonomilerini geliştirecekler.

Gorbaçov, 1988 yılı Haziranında ve 1989 Martında yapılan Merkez Komitesi toplantılarında, tarımda emeğin üretim gücünün gelişmesini engelleyen çelişmelerin ancak özel üretimin teşvikiyle çözülebileceğini kabul ettirdi. Toprağı kiralama sözleşmesiyle köylü toprağın "gerçek efendisi" olacaktı. Gorbaçov, köylünün toprağı ve üretim araçlarını en yüksek etkinlikle kullanması için özel çıkardan medet umuyor.

Toprakta kiralama ve özel çıkar sisteminin olası sonuçları daha bugünden tartışılıyor. Köylerde sosyal farklılaşmanın, bu kez bürokratik mekanizmalarla değil, özel mülkiyet ve bireysel tarım yoluyla büyüyeceğinden kimsenin kuşkusu yok. Böylece yeni bir zengin köylü tabakasının oluşması süreci de başlamış bulunuyor. Zaten istenen de bu. Ancak komşuları, tarımın yeni özel girişimcilerine "kulak" ve "Rockefeller" gibi adlar takıyorlar. Gorbaçov, yeni sisteme karşı köylülerin böyle alay yoluyla muhalefet geliştirmeleri karşısında öfkeli. Perestroyka'nın lideri, zengin köylü adaylarını korumak için yeni bir yasa çıkaracağını da açıkladı.²⁸

Öte yandan kolektiflerin dağılması sonucu bugüne kadar kolhozların sorumlu olduğu tarımsal altyapı inşası, sulama tesisleri ve erozyonla mücadele gibi işlerle gelecekte kimin ilgileneceğı de ortaya atılan sorular arasında.

Tarımda kiralama sisteminin yayılmasıyla 1 milyon kadar insanın boş kalarak bir işgücü ordusu oluşturması da hedefleniyor. Böylece kentlerdeki işçi sınıfının işgüvenliğı mevzileri, tarımdaki yeni işsiz kitleleriyle de tehdit ediliyor. Tarımda çıplak kapitalizm sürecine girilmesi, sanayide ücretleri düşürmek, işsizlik tehdidiyle çalışma disiplini sağlamak gibi sanayi kapitalizmini besleyen politikalarla da birleşiyor.

28 "Zengin-fakir köylü sirtüşmesi", *Cumhuriyet*, 17.1.1989.

4.YENİ ENTERNASYONALİZM: Dünya Kapitalizmiyle Bütünleşme

"Bu açgözlülük ve para hursı ortamında, bir tek insanca duygu ya da görüşün lekelenmeden kalması olanaksızdır."

*Marx **

Zenginler Kulübüne Başvuru

Gorbaçov reformlarının uluslararası ekonomik boyutu, SB'nin kapitalist dünya pazarıyla bütünleşmesidir. Bilindiği gibi kapitalist dünya pazarından kopmak, sosyalizmin, hatta sosyalizme açılan demokratik devrimlerin geleneksel programıdır. Perestroyka önderleri, bugün bu programı tersine çeviriyorlar, ülke içindeki piyasa ve rekâbetle dünya ölçeğindeki piyasa ve rekâbet arasındaki kaçınılmaz bağı görüyorlar.

Sovyet yöneticileri dünya pazarıyla bütünleşme kararlarını açıkça ilan ediyorlar. Bütünleşme süreci kimi zaman "uluslararası işbölümüne aktif olarak katılma" formülüyle de dile getiriliyor. Gorbaçov, en son 14-16 Temmuz 1989 günleri Paris'te toplanan "Zenginler Zirvesi"ne yolladığı mektupta, "Perestroyka, dünya ekonomisine tam olarak, bütünüyle katılmaktan ayrı düşünülemez" diyordu. "SB gibi büyük bir pazarın açılmasından dünya sadece yarar görür"dü. SB'nin amacı "ideolojiden arındırılmış ortak bir gelişmenin temelini oluşturmak"tı. Açıkçası SB, dünyanın en gelişmiş yedi sanayi ülkesinin oluşturduğu "Zenginler Kulübü" içinde yer almak istiyordu. Bu talep, aslında dünya kapitalizmine "gel beni fet-het" çağrısıydı. SB, böylece uluslararası saflaşmadaki yerini de açıkça belirledi.

Dünya kapitalizminin zenginleri arasına katılmak, hem Sovyet emekçilerinin ödenmeyen emeğini, hem de ezilen dünyanın sömürsünü onlarla paylaşmak anlamına geliyor. Sovyet yönetici sınıfı kendi iç pazarının sömürülmesini dünya zenginlerine açarken, dünya pazarından da en azından zenginliği oranında bir pay istiyor. SB, askerî güçlerine dayanarak gerçekleştiremediğini, kapitalist pazarla bütünleşerek kısmen gerçekleştirmek peşindedir.

"Avrupa Ortak Evi"

SB'in Avrupa Topluluğu'na karşı tavrı da, dünya pazarıyla bütünleşme politikasının bir parçası. 1985 başında Gorbaçov'un Kremlin'de iktidar koltuğuna oturması, Avrupa'nın doğusu ile batısı arasındaki ilişkiler

* Marx, İngiltere üzerine.

de bahann gelişini de ifade etti. Zaten COMECON ile AT arasındaki ekonomik ve ticarî bağlar önemli bir gelişme göstermişti. İki grubun birbiriy-le yaptıkları ticaretin hacmi, 1984 yılında 1970'e göre hemen hemen sekiz kat artmıştı. AT, SB'nin ve diğer COMECON ülkelerinin ticaretlerinde en büyük paya sahip olan Batılı güç durumuna gelmişti. COMECON Genel Sekreteri, 14 Haziran 1986 günü AT Komisyonu Başkanı'na resmî ilişki ve daha yakın işbirliği öneren bir mektup yolladı. AT bu öneriyi olumlu karşıladı. Bunun üzerine 1986 Eylül ayı başında iki grubun uzmanları Cenevre'de gizli bir görüşme yaptılar.²⁹

AT ile COMECON arasındaki yakınlaşma sürecine eşlik eden daha önemli bir süreç var. O da Macaristan, Yugoslavya ve Polonya gibi Doğu Avrupa ülkelerinin piyasa ekonomisi yolunda aldıkları mesafedir. Bu ülkeler, Batı Avrupa ile, Doğu Avrupa'nın öncülerі olarak bütünleşiyorlar. Gorbaçov yönetimi, bu gidişe iyi gözle bakıyor, bir bakıma önden giden ülkeleri birer laboratuvar olarak da değerlendiriyor.

SB, sürekli olarak Avrupa Ortak Evi'nin oluşturulması çabalarını vurgularken, dünya kapitalist pazan içindeki adresini ve mevziini de ortaya koyuyor. 2000'li yılların kuvvet ilişkileri tablosu, inişe geçen SB'yi Batı Avrupa'da gelişen kuvvet odağı ile yakınlaşmaya zorluyor. Perestroyka programı, bu açıdan SB'nin Avrupalılaşması programıdır da. Bu yöneliş, Batı Avrupa kapitalizmine Doğu'ya doğru büyüme yanında ABD ve Japonya gibi dev rakipler karşısında büyük rekabet olanağı tanıyor. SB ise Batı Avrupa'ya yayılmanın yolunu ekonomik yönden kendisini fethettirmekte buluyor. Bu durumda askerî yönden bugün dünyanın iki büyük devletinden biri olan SB, ekonomisini canlandırma karşılığında Batı Avrupa'ya kuvvet ve erkeklik aşılayacaktır. "Avrupa Ortak Evi", ezilen dünyanın pencerelerinden bakıldığında kapitalizmin evidir, emperyalizmin evidir.³⁰

Eğer SB'de bir işçi devrimi gerçekleşmeyecek olursa, Perestroyka bu yöndeki bir gelişmenin adı olacak gözüküyor.

Ortak Girişimler

SB, teknolojik bir atılım için Batı sermayesinin eline bakıyor. Ülkenin, varolan üretim yöntemlerini değiştirmek için iletişim, bilgisayar ve biyoteknoloji gibi yeni teknolojilere ihtiyacı olduğu saptanıyor. Ancak

29 SB'nin AT'ye yaklaşan tutumunu için bkz. Saçak, sayı 35, Aralık 1986, s. 16 ve Doğu Perinçek, "Atlantik'ten Uraflara", 2000'e Doğru, sayı: 17, 26 Nisan - 2 Mayıs 1987, s.7.

30 Doğu Perinçek, "Kapitalizmin Ortak Evi", 2000'e Doğru, sayı:29, 16 Temmuz 1989, s.7.

SB, bu teknolojileri satın almak yerine mümkün olduğu kadar teknik know how halinde sermaye transferi yoluyla getirmek istiyor. Batının istediği bedel ise, Sovyet pazarının dünya kapitalist tekellerine açılmasıdır.

Yüksek Sovyet, Ocak 1986'da Ortak Girişim yasasını kabul etti. 1 Ocak 1987'de çıkan bir yasayla yirmi bakanlık, yetkili bölümler, 70'in üzerinde kombina ve işletme, serbestçe dışalım ve dışsatım yetkisi kazandı. 1987 yazından beri yabancı sermaye ile ortak girişimler (Joint Ventures) kuruluyor.

Sovyet ekonomisinin yöneticileri, artık serbest olan işletmelere, kendi güçleriyle üretemedikleri malları üretebilecek ortaklar aramalarını salık veriyorlar.³¹ Bakanlar Kurulu Devlet Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Igor Faminski, SB'nin modern teknolojiye ortak girişimler sayesinde katıldığını belirtiyor. Batı ekonomilerinin yönetim ve pazarlama alanındaki tecrübeleri de gene bu yoldan elde ediliyor. Ne var ki verilen rakamlar, Batı sermayesinin daha çok hizmet sektörüne yatırım yaptığını gösteriyor. Oysa SB, ekonomisini rasyonalleştirmek için makine yapımının kilit sektörlerine sermaye çekmek istiyor.

Perestroyka, Batı sermayesini yalnız teknolojik atılım için değil, planlama bürokrasisinin ekonomik etkinliği düşüren bataklığından kurtulmak için de talep ediyor. Böylece kumanda ekonomisinin kireçlendirdiği sistem, yabancı kapitalizmle elbirliği halinde dağıtılacak. SB'ye gelen yabancı sermaye, bürokratik sistemin kireçlenen gözeneklerine piyasa ilişkilerini sokacak ve sistemi parçalamada kullanılacak. Batı sermayesi, yeni ekonomik kuruluşları finanse edecek, yönetecek, koruyacak, Rusların emek verimliliğini yükseltecek, yani artı değeri büyütecek, ürünleri piyasaya sürecek ve satacak. Bütün bunlar piyasa ekonomisinin kurallarına göre işlemlerini gerektiriyor. Öte yandan gene yabancı sermaye o kuralları Sovyet ekonomisinin damarlarına zerk edecek. Özetle: Ortak girişime Batı sermayesi olsun Perestroyka'nın mimarları olsun, eski sistemi dağıtıcı ve yeni sistemi açıcı bir işlev de yüklediler.

Doğu uzmanı Werner Obst'un tahlili ise farklı seçeneklere dikkat çekiyor.³² Batılı uzmanlara göre, SB'nin ekonomik problemi sistemin kendisidir.

31 Igor Faminski ile "Ortak Girişimlerin İki Yılı" üzerine görüşme, "Zwei Jahre Joint Ventures", *Moskau News*, 9, September 1989, s. 9.

32 Werner Obst, agy. Obst, 1965-68 yıllarında Doğu Almanya ekonomisini verimlilik konusunda yeniden biçimlendirme çalışmalarını yönetmiş. Alman Demokratik Cumhuriyeti Bakanlar Konseyinde bölüm yöneticiliği yapmış, merkezî planlamanın başında bulunmuş. 1969 y lında Batı'ya geçmiş.

SBKP Gorbaçov'un önderliğinde kendi ideolojik gölgesinden kurtulabilecek mi? Obst, Nomenklaturanın (ayrıcalıklı sınıf) kendi geleceğine Marx ve Lenin'den daha çok önem verdiğini belirtiyor. Ekonomik başarısızlık sürerse en sonunda ayrıcalıklıların da kaybedecekler. Obst, Rusların kumanda ekonomisini destekleyen ideolojik bağlardan kurtulmasında ortak girişimlerin önemine işaret ediyor. Moskova'daki tutucu yöneticiler, Batı'dan ihtiyaç duydukları donatım ve krediyi daha çok hammadde ve mal satarak almak eğilimindeydiler. Ancak gelinen noktada bu seçenek kağıt üzerinde kaldı. Çünkü SB artık anılmaya değer dışsıtım olanaklarına sahip değil. Bu nedenle gerekli sermaye transferinin karşılığını ödeyebilecek potansiyeli yok. Ayrıca SB yönetimi büyük borçlar altına girmekten korkuyordu. Obst'a göre, Batı sermayesi ile ortak girişim bu açmazlar karşısında SB'nin "son şansı" olarak belirdi.

Batı Avrupa, ABD ve Japonya'dan yüzlerce hatta binlerce firma Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Avrupa'ya giderse o kadar büyük bir sermaye transferi gerçekleşecektir ki, bunun miktarı 1970'li yıllarda verilen kredileri aşacaktır. Böyle bir gelişme, Sovyetler ve bloku için çok yararlı. Peki Batı için? Sistem değişikliğine yol açarsa arzuya değer, yok bugünkü yapı korunacaksa yararsız bulunuyor.

Gorbaçov Batı firmalarına tatlı kârlar vaat ederek SB'nin ekonomik düşüşünü Batı yardımıyla durdurmak istiyor. Obst'a göre SB, silahlanma yarışından vazgeçmeksizin bir ekonomik gelişme rayına girme zorunda. Başka bir seçeneği yok. Obst'un senaryosunda SB'nin stratejisi açık: Amaç Batı'dan geri verilmesi zorunlu olmayan, daha büyük miktarda ve daha etkili sermaye yardımı almak. Bu sermaye, borç değil de Batı firmalarının yatırımları olarak ülkeye geldiği zaman, geri ödenmeyecek ve SB'nin silahlanmaya yeterince kaynak ayrabilmesi olanağı korunacak.

Batı ise, SB'nin zayıflıklarının farkında ve bu şansı kullanmak istiyor. Batı açısından ortak girişimlerin Moskova için bir siyasal bedeli olmalıdır. Batı'nın stratejik tavrı budur. Eğer ortak girişimler Batı'nın kontrolü dışında yayılır ve Batı'ya siyasal bir kazanç sağlamazsa, SB bu işten kârlı çıkacaktır.

Öte yandan Batı'da devlet mülkiyeti ile ortak girişimlere kalkışmayı gerçekçi bulmayanlar da var. Örneğin Alman Merkez Bankası (Deutsche Bank) sözcüsü Christians, SB ekonomisini yakından tanıyan bir yetkili olarak bu görüşünü *Spiegel* dergisine açıkladı.³³

Buna karşılık Werner Obst ortak girişimi SB için biricik seçenek ola-

33 *Spiegel*, 23.2.1987, s.145.

rak görüyor ve ciddiye alıyor. Ortak girişim salt ideolojik gözle bakıldığında, SB için bir hayli itibar kırıcı. Binlerce Batı firması geldiği zaman, ordunun ve KGB'nin sıkı güvenlik önlemleri ister istemez delik deşik olacak. Bununla birlikte, Batı, silahların miktar olarak indirilmesinin büyük bir kalite sıçramasına yol açması olasılığını hesaba katmak durumundadır. SB, ekonomisinin gelişmesi ve modernleşmesi için gereken kaynakları Batı'dan sağlayabildiği zaman, kendi kaynaklarını silahlanmada nitelik geliştirmeye ayırabilecektir. Bunu başarabilmek, Sovyet merkezî planlaması için çocuk oyuncağıdır. Batı için ise durum öyle değil. Olay bir kez Brejnev döneminde yaşandı. O zaman SB ekonomisine dışsorum ve kredi yoluyla giren kaynaklar, sonuç olarak silahlanmaya akmıştı.

Çok çeşitli etkenler, ortak girişimin Batı-Doğu rekâbetinde her iki taraf için de koz olabileceğini düşündürüyor. SB, bu kozu, ekonomisini Batı'dan sağladığı kaynaklarla modernleştirebilmek ve Batı'nın sırtından silahlanma yarışını sürdürebilmek için kullanmak istiyor. İçte işletme yöneticileri kesimi yararına belli gelişmelere yol açmakla birlikte, genel olarak yeni sınıfın hâkimiyet sisteminin çağa ayak uydurması ve bu yoldan pekişmesi amaçlanıyor. Dışta ise, SB'nin hegemonya çabaları için kuvvet toplanacak. Batı ise bu kozu iyi kullanabilirse SB'yi reformlara zorlayabileceğini, bir bakıma onu teslim alabileceğini düşünüyor. Ancak bu hesabın tutması, Batı'nın ABD önderliğinde birlik halinde ve kararlı davranabilmesine bağlı. Obst'un her iki olasılığı dikkate alan tahlili ana çizgileriyle böyle.

SB'de yabancı sermaye ile ilk ortak girişim 1987 yılı yazında faaliyete geçti. 1 Ağustos 1989'a kadar 750 ortak girişim tescil edildi. Bunların dörtte biri faaliyete başlamışlardı. 1989 yılı sonuna kadar tescil edilecek ortak girişim sayısının 1000'i aşacağı saptanıyor. Ortak girişimlerin başlangıç sermayeleri 2 milyar rubleyi buluyor. Yabancı sermayenin payı 1 milyar dolar olarak değerlendiriliyor. Bu ortak girişimler, toplam sermayelerinin iki katı, yani 4 milyar ruble kredi almışlar.

Dış Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü Müdürü Faminski, ortak girişimlerin "büyük zorluklarla" karşı karşıya olduğunu belirtiyor. Çünkü kendilerine dış pazarla özgürce bütünleşme hakkı verilen işletmeler, uzun süreden beri bu pazardan kopuktu. Sovyet işletmeleri çoğu zaman çekingen ve tutuk davranıyorlar. Ortak girişimleri kurma inisiyatifi çoğu zaman yabancılardan geliyor. Faminski, ortak girişimlerin rekâbet temeline kurulması gereğine dikkat çekiyor. "Sovyet işletmeleri, aralarında

bir rekâbet iklimi oluşturmak için önerilerini çeşitli yabancı kurumlara yollanmalar." ³⁴

Ortak girişimlerin iki yıllık bilançosuna bakınca, SB'nin bu alanda beklediğini bulmadığını görüyoruz. Batı sermayesinin Perestroyka'nın geleceği konusundaki kuşku­ları ve genel olarak siyasal planlar burada önemli rol oynuyor. Batı, SB'yi hem sistem olarak hem de siyasal boyutlarıyla teslim almak için yavaş davranmaktadır. Ortak girişimlerin daha çok hizmet sektöründe kurulması, teknolojik atılım için bağlanan umutları da zayıflatıyor.

Ortak girişim, Faminski'nin de belirttiği gibi, "kuşkusuz dünya pazarı ile bütünleşmenin tek yolu değil." Sovyet yönetimi, yabancı sermaye çekmek için her olanaktan yararlanmaya çalışıyor. Perestroyka'nın mimarı Aganbegyan, ülkesi Ermenistan'daki büyük zelzele felâketini bile bir fırsat olarak değerlendiriyor. *Moskau News*, bu konuda Aganbegyan ile yaptığı bir görüşmeyi "Zelzeleden Sonra Ermeniler İçin Büyük Şans: Bir Serbest Ticaret Bölgesi!" başlığıyla yayımlıyor. ³⁵ Yalnız ülke dışındaki Ermeni zenginlerinin sermayeleri değil, zelzeleden sonra yardımda bulunan bütün firmaların sermayelerinin çekilmesi için çaba gösterilmesi isteniyor. Çeşitli mülkiyet biçimlerine olanak tanıyan bir serbest ticaret bölgesinin kurulması, yabancı kaynak transferi sağlayacak bir çare olarak görülüyor. Ama en büyük engel gene bürokratik süreçler ve eski yapıdır.

SB, kendi kaynaklarına dayanarak rekâbeti sürdürece­k durumda olmadığını saptamıştır. Batı ise, SB'ye eski rakibi canlandırmak, kendisine yeniden ekonomik rakip yaratmak amacıyla gelmiyor. Uluslararası sermaye, kendi ilişki ve kurumlarını da getiriyor. Ekonomik, toplumsal, kültürel ilişkileriyle geliyor, her şeyiyle geliyor.

34 Igor Faminski, agy.

35 *Moskau News*, Nr. 9, September 1989, s. 7.

5. SİYASAL YAPI: Aygıtın Tekelinden Piyasanın Çoğulculuğuna

"Mi-en leh [Lenin], şöyle öğretti: Demokrasinin getirilmesi, diktatörlüğün getirilmesine dönüşebilir. Diktatörlüğün getirilmesi demokrasiye dönüşebilir."

*Brecht**

Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik reform, politik reformu da belirliyor. Piyasa ekonomisine geçiş için, kuvvet ilişkilerinin değişmesi gerekti. Öte yandan piyasanın oluşması süreci, kuvvet ilişkilerinde ve iktidarın yapısında yeni değişiklikleri zorluyor.

Partiyi ve devleti yöneten Sovyet hakim sınıfının ekonomik temeli devlet mülkiyetiydi. Mevki sahipleri, bu devlet mülkiyeti sayesinde üretimi ve artı değeri kontrollerinde tutuyorlardı. Doğrudan üreticilerin denetiminde bulunmayan bu devlet mülkiyeti ve kumanda ekonomisi çıkmaza girdi. Devlet ve parti aygıtı, hakimiyetini sürdürmek için reformlar yapmak zorunluluğuyla karşı karşıya kaldı. Eskisi gibi yürüyemezdi. Sovyet hakim sınıfının bir parçası olan işletme yöneticilerinin piyasa programı işte böyle bir noktada devreye girdi. Perestroyka, bir yönüyle Sovyet hakim sınıfının ayakta kalma programıdır. Bir yönüyle ise, bu hakim sınıf içinde siyasal bürokrasinin konumlarını zayıflatmakta, işletme yöneticilerinin ve hakim sınıf aydınlarının konumlarını güçlendirmektedir. Siyasal bürokrasi, reforma mecburdur, ancak reformlar bu merkezî bürokrasinin durumunu sarsmakta ve ortağının iktidar payını artırmaktadır.

Piyasa, ancak çok sayıda sermayenin rekâbetiyle işleyebilir ve yaşayabilir. Sovyet işletmeleri arasındaki yarış, ekonomiyi canlandıracak motor olarak görülüyor. O zaman bu rekâbet, kaçınılmaz olarak politik arenaya da yansımaktadır. Devlet tekelciliğinin politik ilişkileri ve kurumları, yerlerini piyasanın politik ilişkilerine ve kurumlarına bırakmak zorundadır. Ekonomik reformların sürmesi halinde, rejimin batılılaşması sistemin mantığı gereğidir. Reformcuların, kendilerini modern kapitalizmin siyasal kurumlarının "çekiciliğine" kaptırmaları bu nedenle kaçınılmaz bir gelişme. Piyasa, kendi çoğulculuğunu, kuvvetler ayrılığını, parlamentarizmini vb. dayatıyor.

Öte yandan piyasanın politik kurumları, hem devlet tekeline dayanan merkezî bürokrasinin direnişiyle karşılaşılıyor, hem de işgücünün maliyetini düşürme programıyla işçileri karşısına alıyor. Bu durumda piyasa, devlet tekelciliğini kırmak ve işçi sınıfını denetim altına almak için Sovyetler Birliği'nde otoriter yöntemlere başvurmak zorundadır.

* Brecht, *Me-ti'nin ...*, s. 23

Krizin derinleşmesi, SB'deki politik güçleri bir savaş düzenine girmeye zorluyor. Hesaplaşmalara giden ortamda, bütün "demokratik" ve "çoğulcu" söylemlerine rağmen, Gorbaçovların da dizginleri ellerinde toplamaya çalıştıkları, iktidarlarını pekiştirmek için yeni önlemler aldıkları ve yetkileri merkezileştirdikleri görülüyor. Piyasa kendi ademi-merkeziyetçiliğini ve çoğulculuğunu, politik alanda merkeziyetçiliği güçlendirerek getirmeye yöneliyor. Gorbaçov'un parti ve devlet başkanlığını kendisinde birleştirerek, Stalin'den daha geniş yetkileri elinde topladığı kanısı yaygın. Gene Gorbaçov, arkada kalan iktidar yıllarında baskın biçimindeki toplantılarla Merkez Komitesi ve Yüksek Sovyet'te öylesine geniş çaplı temizlikler yaptı ki, bunlar "darbe" olarak yorumlandı.

Gorbaçov'un yetkileri alabildiğine, fakat yönetmek bir mesele! Nitekim *Almanya'nın Sesi* işçi grevleri sırasında "Gorbaçov bugün yönetilemeyecek bir ülkenin devlet başkanı haline geldi" diyordu.

Özellikle hızlı reformcular, bunalımın derinleşmesiyle çok kritik bir döneme girildiğini vurguluyorlar. Piyasaya geçiş ile "demokrasiye geçiş" arasındaki ilişkiyi tartışma gündemine getirenler de onlardır. Hızlı reformculardan gazeteci Igor Kliyamkin'in *Moskau News*'te çıkan "Kremlin'de Kuvvet İlişkileri" başlıklı tahlili çok önemli bir sorunu tartışıyor. Kliyamkin diyor ki: "Bugün ekonomide meta üretimine ve piyasa ekonomisine, politikada demokrasiye geçmemiz gerektiği sonucuna vardysak reformları ilk deneyen bizmişiz gibi davranamayız. Diğer ülkelerin deneyleri ulusal piyasaya geçişle demokrasinin asla aynı zamanda yürümediğini gösteriyor. Piyasa ekonomisine geçiş, demokratik rejimlerle değil, aksine güçlü otoriter rejimlerle gerçekleştiriliyor. Bu değişimi bir zamanlar İngiltere'de, Fransa'da ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde krallar yaptılar. Güney Amerika'da ise generaller yapıyorlar."³⁶

Kliyamkin, gerçi demokratikleşmeyi bir "manevra" ve "imal etme"den ibaret saydığı için Gorbaçov'u eleştiriyor, fakat Gorbaçov'un niçin öyle davrandığını da ortaya koymuş oluyor. SB'de piyasaya geçiş, hem merkezî bürokrasinin iktidar mevkilerini sarstığı hem de işgücünü yeni bir denetim sistemi altına aldığı için otoriter ve zorba olmak durumundadır. İşçi sınıfının elinden sosyalizmin kuruluşu döneminden kalma bazı olanakların da alınmakta olduğu hesaba katılırsa süreç iyice açıklığa kavuşuyor. Kriz koşulları da cabasıdır.

36 *Moskau News*, Nr. 8, Ağustos 1989. Türkçe özeti: 2000'e Doğru, sayı:39, 24 Eylül 1989, s. 36 vd

İki cephede savaş vermek durumunda olan reformcuların yeterli gücü toplayamadıkları ve bir iktidarsızlık sorunuyla karşı karşıya oldukları görülüyor.

Ülkenin Brejnev usulüyle yönetilemez hale gelmesi, reformcuların en büyük şansıdır. Bu durum, onları Devlet ve Parti aygıtı karşısında güçlendiriyor. Partinin iktidar tekelinin reform amacıyla kullanılması olanaklarını da yaratıyor. Ne var ki, piyasa reformu, aynı zamanda hakim sınıfın aygıt yöneticileri kesiminin dayandığı temelleri de oyuyor. Bu çelişme, reformları düğümlemekte, sınırları çizmektedir. Öte yandan reformcuların aygıtı karşı işçi sınıfını kullanma şansı da ortadan kalkmıştır. Çünkü sınıfın durumu Perestroyka yıllarında daha da kötüye gitti, reformlar kitlelerin günlük hayatında olumsuz sonuçlar doğurdu.

Politik işleyiş ve kurumlara baktığımız zaman, SB'de yeni süreçlerin başladığını görüyoruz. Basındaki "özgürleşme", parlamentoda "radikal" bir grubun oluşması,³⁷ Macaristan'ın girdiği yolda atılan ilk adımlar olarak değerlendirilebilir.

İşletmelerin kâr peşinde koştuğu, anarşik rekâbetin geçerli olduğu bir ekonomi, çoğulcu burjuva parlamentarizmini de yaratmak zorundadır. Piyasa, çok sayıda sermaye olarak işlediği için, çok sayıda partiye de hayat verecektir. Ancak bir bakıma ilkel sermaye birikimi döneminde olduğu gibi, piyasanın geliştiği otoriter yöntemleri ve zorbalığı da gerektiriyor. 1989 yazında madencilerin grevlerini şiddetle tehdit eden Gorbaçov, Ekim ayında bütün işkollarında grevleri 15 ay için yasaklama girişiminde bulundu.³⁸

Grev yasağı, "demokrasi" şampiyonluğuna soyunan reformcu yönetimin piyasanın zoruyla yetinemeyeceğini ve devlet zoruna muhtaç olduğunu gösteriyor. Stalin, işçi sınıfının ve sosyalizmin Staliniydi. Şimdi kapitalizm ve yeni burjuvazi de kendi Stalinini bulacaktır. Piyasacı yönelişin zorbalanması kaçınılmazdır.

Sovyetler Birliği'nde hakim sınıfın bir kesiminin yukardan getirdiği "demokratlaşma", üreticilerin pozisyonlarını güçlendirmiyor. Bununla birlikte kriz, kaçınılmaz olarak konuşan ve politikleşen bir toplum yaratmaktadır. Yasak olan her şey, yönetim istese de istemese de yasala dönüşüyor. Reformcuların, aygıtın etkisini zayıflatmak için getirdikleri eleştiri ortamından emekçiler de yararlanabiliyorlar.

37 Radikal milletvekillerinin kurduğu grupla ilgili bilgi için bkz. *Moskau News*, Nr. 9, September 1989, s.6.

38 *Milliyet*, 5 Ekim 1989.

6. MİLLÎ AYAKLANMALAR: İmparatorluk Parçalanıyor mu?

"Eşitler arasında eşit olan Özbeklerin de, bütün halklarımız gibi bir ağabeyi var: Büyük Rus halkı."

Raşidov *

Sovyetler Birliği'nde milliyetler meselesi başlı başına bir kitap konusu.³⁹ Olay herkesin gözlerinin önünde. Sovyetler Birliği'ni oluşturan hemen hemen bütün halklar bağımsızlık parolalarıyla ayağa kalkıyor. Büyük Rus milletinin damgasını vurduğu devlet ile milliyetler arasındaki çelişmeler yanında çeşitli milliyetler arasında da anlaşmazlıklara, hatta yer yer boğazlaşmalara rastlanıyor.

Millî Baskının Yarattığı Zemin

Millî çelişmelerin böylesine vahim çatışmalara yol açması, kuşkusuz Sovyetler Birliği'ndeki sınıfsal antagonizmaların da bir kanıtı. Sovyet hakim sınıfı, yalnız sınıfsal baskının değil, aynı zamanda Rus ulusal baskısının da uygulayıcısıdır. Ulusal cereyanların bu denli güçlenmesi ve imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eden boyutlara ulaşması, ulusal baskının ağırlığı konusunda da belli bir fikir veriyor.

Kimileri, millî patlamaları Glasnost'a bağlıyorlar. Oysa açıklık politikası, millî talepleri dile getirmek ve eyleme dönüştürmek için elverişli bir ortam yaratmakla birlikte, olayın nedeni değildir. Hatta Glasnost, taleplerin açığa vurulmasını kolaylaştırarak bir bakıma emniyet sübabı işlevini de görüyor.

Ekonomik Sıkıntılar ve ABD'nin Rolü

SB'de millî cereyanların patlamalar boyutunda şu yaşadığımız yıllarda kabarmasının asıl nedeni, Sovyet devletinin içine girdiği krizdir. Derinleşen bunalım, bütün çelişmeleri keskinleştiriyor, bütün sorunları deşiyor ve meydana çıkarıyor. Glasnost'un kendisi bile derinleşen krizin bir sonucudur, yoksa nedeni değildir.

SB'de kabaran millî cereyanları tek başına millî çelişmelerle açıkla-

* XXV. Parti Kongresi, *Pravda*, 27.2.1976.

³⁹ Bu konuda bkz. Hélène Carrère d'Encausse, *Risse im Roten Imperium*, Moewig Verlag, Wien-München-Zürich-Innsbruck 1979, çok kötü bir çevirisi: *Parçalanın İmparatorluk*, İstanbul 1984.

mak gerçeğe uygun düşmez. Elbette öncelikle millî baskının varlığı temelinde yükseliyor bu hareketler. Ancak içte ağırlaşan ekonomik sıkıntılar ve daha önemsiz olmakla birlikte dışta ABD'nin kışkırtmaları da belli bir etkide bulunuyor.

Emekçilerin büyüyen ekonomik sorunları ve her alanda yaşanan kriz, geniş kitleleri politikleştirmekte ve siyasal eylem düzlemine çekmektedir. Özellikle ekonomik sorunlara karşı tepki, milliyetçi kanallara da kaymakta ve krizin hareketlendirdiği kitleler yer yer millî bayraklar açmaktadır.

Nitekim planlamanın başındaki Başbakan Yardımcısı ve Politbüro yedek üyesi Masljukov, Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan'daki "kanlı patlamaların" sebebini, "toplumsal geriliğe ve artan yiyecek darlığına" bağlıyor.

Sorunlar ve çelişmeler şiddetlenirken, o çelişmeleri çözecek kuvvetler de tarih sahnesine çıkıyor. Millî kavgalar, kuşkusuz kalıcı çözümler getirmezler ama burjuva anlamda da olsa belli çözümlerin yollarını da açarlar. Bazen gelişmeler, milliyetçi çözümlere de yol verebiliyor.

Sovyetler Birliği'ndeki millî hareketler bugün kurulu düzeni sarsarak bir yönüyle emekçi çözümüne de destek oluyor. Ancak diğer yönüyle millî bölünmeleri sınıfsal bölünmelerin önüne çıkarıyor. Ne var ki, millî çelişmeler bir SB gerçekliği olduğuna göre, bu çelişmelerin toplumsal mücadele alanına yansması kaçınılmazdı. Toplum, millî eşitliğe ve özgürlüğe doyararak enternasyonalist emekçi çözümünün de yolunu açacaktır. SB'deki millî hareketlerin statükonun sahibi merkezî devletin temelini oyan olumlu yönüyle, milliyetçiliği güçlendiren olumsuz yönü biraradadır. Toplam planda hangi yönün ağır basacağı SB'nin gündemindeki bir sorundur.

ABD stratejistleri, rakipleri SB'yi millî hareketlerle parçalama planlarını açıkça ilan etmişlerdi. Ünlü Brzezinski 1986 Kasımında yazdığı "The last game" (Son Oyun) adlı kitabında SB'yi müslüman ve Türk halklarla parçalama olanağını tartışıyordu. ABD tekeli burjuvazisinin en azından bir kesimi, rakibi zayıflatmak ve onun iç güçlüklerini büyütmek için millî çelişmeleri ve İslamî hareketi kaşıma yanlısıdır. Bu yönde çok yönlü bir faaliyet yürütüldüğü de saptanabiliyor.

Piyasa Millî Eşitsizliği Derinleştiriyor

Üstüne üstlük Perestroyka, bölgelerarası dengesizliği artırıyor.

SB'nin ileri ve geri bölgeleri arasındaki çelişmeleri keskinleştiriyor. Dolayısıyla millî çatışmaların zeminini kuvvetlendiren bir rol oynuyor.

Piyasa, her zaman eşitsiz gelişme demektir. Bu eşitsiz gelişme, rakip işletmeler açısından geçerli olmakla birlikte farklı bölgeler için de söz konusudur. Merkezî planlamanın ve desteklerin kalkması, SB'de endüstrileşmiş bölgeler ile görece tarımsal bölgeler arasındaki farkı büyütecektir. Nitekim bu saptamayı bizzat Perestroykanın önderleri yapıyorlar. Aganbegyan, "ulusal pazarın parçalanmasına yol açacak şekilde cumhuriyetlere ekstra haklar verilmesini reddediyoruz, gerek her cumhuriyette ağır sanayi kurulmasının yol açtığı zararlardan, gerekse 20 milyarlık bir dış borç tehlikesinden olumsuz dersler çıkarıyoruz" diyor.⁴⁰

Bu sözler o kadar açık ki! SB, dünya pazarıyla bütünleşirken ve uluslararası işbölümüne katılırken, kaçınılmaz olarak kendi içinde de uluslararası işbölümünü gerçekleştirmek durumundadır. SB'nin ulusal pazarı, aynı zamanda SB'yi oluşturan cumhuriyetler arasında piyasanın kurallarına göre bir işbölümünün oluşmasını hem gerekli kılıyor, hem yeniden ve yeniden üretiyor. Sosyalist ekonomi, geçmişte "cumhuriyetlere ekstra haklar" tanıyarak ve bütçeden ayrılan desteklerle bölgeler arasında dengeleri kurmaya çalışmıştı. "Her cumhuriyette ağır sanayi" kurulması da, sosyalist ekonomi ve merkezî planlama sayesinde gerçekleşmişti. Kapitalizm açısından rasyonel olmayan ve rekâbet koşullarında gerçekleştirilmesi olanağı bulunmayan bu politika artık bütünüyle terkediliyor. Kapitalizm açısından belli cumhuriyetlerin müdahale ile sanayileştirilmesi "zararlı" bir olaydır. Böyle bir olayı "kâr" ilkesi yürürlükte olduğu zaman gerçekleştirme olanağı yoktur. Nasıl Türkiye'deki ekonomi, bölgeler arası dengesizlikleri büyütme zorundaydı ve büyüttüyse, Perestroyka'nın SB'deki sonuçları da bu yönde olacaktır.

Reformcular, piyasanın mantığı gereği Baltık kıyılarındaki gelişmiş cumhuriyetlerdeki millî hareketlere dayanırken, geri bölgelerdeki hareketlere olumsuz bakıyorlar.

Piyasa, SB'de varolan cumhuriyetler arası işbölümünü derinleştirerek tanımdaki mono-kültürel eğilimleri güçlendirecektir. Örneğin Özbekistan'ın pamuk üreticisi karakteri daha da belirginleşecektir. Perestroyka, bu gibi Orta Asya ülkelerinin zaten az gelişmiş olan endüstrisini bile çok görmektedir. 19. Parti Konferansında konuşan Özbekistan KP Birinci Sekreteri, Orta Asya cumhuriyetlerinde İslamın ve milliyetçiliğin hızla

40 Aganbegyan, *Saçak*, sayı:57, İkinci/Kasım 1988, s. 56.

büyümesinin nedenlerini açıklarken, bu noktaya parmak bastı. Perestroyka'nın "Bölgeler arasındaki işbölümünü azaltmak yerine taşlaştıracığına" dikkat çekti.⁴¹

Perestroyka'nın dayandığı uzmanlar ve intelligentsia, gelişmiş cumhuriyetlerde ve bölgelerde milliyetçi akımların da başını çekiyor. Piyasa, bütün ülkeye kapitalist ilişkileri yayarken milliyetçiliği de güçlendiriyor. Nitekim Estonya, Letonya, Litvanya gibi cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı önderliklerin, Glasnost'un kuvvetleri olan, uzmanlardan, sanatçılardan, gazetecilerden, öğretmenlerden ve bilim adamlarından oluştuğu görülüyor. Bunlar çok sayıda tartışma kulüplerinde, çevrelerde ve komitelerde örgütlenmektedirler.⁴² Nitekim Perestroyka'nın basındaki radikal temsilcilerinden *Moskau News*, örneğin Letonya'daki milliyetçi "Halk Cephesi"ni "demokrasi ve yenilenme için kitle hareketi" olarak niteliyor.⁴³

Reformcu iktidar, bir yandan da, kendi geliştirdiği millî hareketlere Büyük Rus şovenizmiyle yanıt veriyor. Gürcistan'da "Kahrolsun Rus emperyalizmi" diye ayaklanan kitlelere karşı kimyasal silahlar kullanıldı ve 18 kişi öldürüldü. Türkmen, Özbek, Kırgız ve Tacik parti kadroları, "bölgelerarası ve uluslararası kadro değişimi" parolasıyla yerlerinden uzaklaştırıldılar ve onların yerine Rus kadrolar getirildi.⁴⁴

7. DIŞ POLİTİKA: Dünya Düzeninin Korunması ve Kriz Korkusu

"Tarihin başlangıcından beri, devrimci savaşları hep silahları eksik olanlar kazandı, silahları avantajlı olanlar kaybetti."

*Mao Zedung **

Belirleyici Olgular

1. Sovyetler Birliği sınıflı bir toplumdur. Adına ne denirse densin, SB'nin hakim sınıfı olan devlet-parti-işletme yöneticileri ile emekçi sınıflar arasındaki çelişme, uzlaşmaz karakterdedir. Azınlık sınıf hakimiyeti, dış politikada milliyetçiliğin temelini oluşturuyor.

2. SB, dünyanın iki büyük askerî gücünden biridir, bir dünya devletidir. Ancak yukarıda açıklandığı üzere inişe geçmiştir, rakibi olan ABD ile arasındaki kuvvet ilişkileri olumsuz yönde gelişiyor. Öte yandan Japon-

41 *Politische Berichte*, sayı. 23, 11.11.1988, s. 39.

42 Aynı yerde.

43 *Moskau News*, Kasım 1988, s. 2.

44 *Politische Berichte*, sayı 23, 11.11.1988, s. 37.

* Mao Zedung, *Sovyet İktisadının Eleştirisi*, Birikim yayınları, İstanbul, Mart 1980, s.95.

ya, Avrupa ve Çin, SB'den daha hızlı gelişiyorlar. 2010 yılına geldiği zaman SB, ekonomik potansiyeli bakımından dünyanın beşinci gúcü durumuna düşmüş olacaktır. İnışe geçme olgusu, SB'yi daha dikkatli ve dışta ittifaklar arayan politikalara zorluyor.

3. SB, dünya kapitalist pazarıyla bütünleşmeye başladı. Bu olgu, bir yandan SB ile dünyanın büyük kapitalist ülkeleri arasında çeşitli bağımlılıklar yaratıyor, bir yandan yeni türden bir rekâbetin zeminini dőřüyor.

4. SB, ciddi iç güçlüklerle batmıştır. Kriz ve Perestroyka programı, hakim sınıflarla emekçiler arasındaki çelişmeleri derinleştiriyor. Öte yandan Büyük Rus milleti ile milliyetler arasında ve milliyetlerin kendi aralarındaki çelişmeler, büyük dalgalanmalara neden oluyor. Piyasanın bölgeler arası dengesizlikleri büyütmesi, millî anlaşmazlıkların zeminini genişletecek. Bütün bu iç güçlükler, SB'yi dışarda daha ılımlı bir ortam aramaya yöneltiyor. Öte yandan zayıf bir olasılığa göre, SB yönetiminde "şahinlerin" ağır basabileceği senaryoları da üretiliyor.

5. SB'nin etki alanlarında bir merkezkaç eğilimi görülüyor. Doğu Avrupa, Aşya, Afrika ve Latin Amerika'nın çeşitli ülkeleri üzerindeki SB denetimi zayıflıyor. Bu olgu, SB'yi ilgili ülkelere daha geniş inisiyatif tanımaya zorluyor.

6. Dünyada rekâbet odağı Atlantik'ten (Avrupa'dan) Pasifik'e kayıyor. Pasifik çevresinde yer alan ABD+Kanada, SB, Japonya, Çin ve Avusturalya+ASEAN ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler ve ticaret, dünya ekonomisi içinde bugün en büyük ağırlığı oluşturuyor.21. yüzyılın "Pasifik yüzyılı" olacağı tahlil ediliyor.⁴⁵

"Yeni Düşünce"

Gorbaçovlar, bu olgular karşısında önce bir strateji saptadılar, sonra da bu stratejiyi üzerine oturtacakları bir teori geliştirmeye koyuldular. Aslında bu teori hazırda, daha İkinci Enternasyonal zamanında oluşturulmuştu.

Strateji, bir piyasa "devrimiyle" Sovyet ekonomisini canlandırmak, Sovyet hakim sınıfının özellikle ekonomiyi yöneten kanadının hakimiyet sistemini tazelemek ve geliştirmektir. *Uluslararası alanda barışçı bir iklim oluşturmak, neresinden baksanız bu stratejinin vazgeçilmez koşuludur.* Sovyet yönetiminin iç sorunlarına yönelmesi, Batı teknolojiyle kendisine bir koltuk değneği yapması ve "Zenginler Kulübü"ne katılarak

45 Die Militarisierung des Pazifik, Hannover 1986, s. 28.

dünya sömürsünden pay alması; bütün bunlar uluslararası ve ulusal alanda sınıf mücadelesinin bastırılmasını ve işbirliğinin hakim kılınmasını gerektiriyor. Teori, SB hakim sınıfının bu ihtiyacı için gereklidir ve bu amaca uygun olarak biçimleniyor. Brejnev döneminde kendi dünya hegemonyası emellerine uygun bir "Bilimsel Sosyalizm" yaratan Sovyet hakim sınıfı, aynı işi bugün yeni stratejisine bağımlı kılmıştır.

Sovyet hakim sınıfının yeni stratejisine dayanak olarak geliştirdiği teori "Yeni Düşünce" adıyla ifade edildi. "Yeni Düşünce" Lenin'in dört başlıca çelişmeyle tanımladığı "emperyalizm ve proleter devrimleri çağı"nın sona erdiği varsayımından hareket ediyor.

Gorbaçov, 1988 sonlarında Birleşmiş Milletler kürsüsünden önemli bir ideolojik çıkış yaparak, "Yeni Düşünce"yi uluslararası platformda da özetledi. Sovyet liderlerinin dünya durumunu üzerine görüşleri, bu konuşmada üç tez halinde toparlanıyordu.

1. Uluslararası ilişkileri "*karşılıklı bağımlılık*" (interdependence) belirliyor. Emperyalistler arasında zora dayanan ve savaşa yol açan ilişkiler, bu "*karşılıklı bağımlılık*" nedeniyle ortadan kalkma sürecine girmiştir. Ezen-ezilen çelişmesi de, yerini işbirliğine terketmektedir.

2. Sistemler birbirine *yakınlaşıyor*. Sosyalizm ve kapitalizm buluşmaya gidiyor (convergence).

3. Devrimler çağı geçti.

Görüldüğü gibi Gorbaçov, emperyalistler arasındaki, ezenler ile ezilenler arasındaki, sistemler arasındaki ve ulusal düzlemdeki antagonist çelişmelerin, artık yerlerini karşılıklı bağımlılığa, işbirliğine ve yakınlaşmaya bıraktığı görüşündedir. Artık insanlığın *ortak çıkarları* belirleyici olmuştur ve bu ortak çıkarlar da ortak geleceği hazırlıyor. Bu durumda sınıf mücadelesi ulusal ve uluslararası alanda elele yürüyen insanlığı bölen bir rol oynuyor.

Gorbaçov'ların sosyalizmin kuruluşunda sınıf mücadelesini reddetmeleri ile uluslararası ve ulusal düzlemlerde *sınıf mücadelesini reddetmeleri*, birbirleriyle bağlantılıdır. "Yumuşama", bütün çelişmeler alanına yayılmış ve sınıf mücadelesi teorisini fethetmiştir.

Sovyet yöneticilerinin yeni keşiflerini, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Örgütler Masası Şef Yardımcısı Andrei V. Kozyrev derli toplu özetledi. Kozyrev, Dışişleri Bakanı Şevardnadze'nin onayından geçmeden yayınlanmayacağı belirtilen yazısında aynen şunları söylüyordu:

“Artık pazar ya da hammaddeler için askerî rekâbet ve dünyanın bölüşümünden söz etmeye gerek yoktur...

“Bu arada değişik sosyal sistemlere sahip ülkeler arasında uzlaşmaz çıkarların bulunduğunu ileri sürmek de gariptir.

“Emperyalizme karşı mücadelede gelişmekte olan ülkelerle sosyalist ülkelerin sınıfsal çıkarlarının aynı doğrultuda olduğu efsanesi, eleştiriye dayanabilecek güçte değildir. ...Gelişmekte olan ülkeler, eski sömürge merkezlerine karşı mücadele ile ilgilenmiyorlar. Onlar kendi istikrarları ile uluslararası istikrarı korumak için işbirliği yapmakla ilgileniyorlar. İşte bizim de ‘Üçüncü Dünya’ ile işbirliğimizin hedefi bu olmalıdır.”

Ve müthiş bir hakikat:

“...emperyalist çevrelerin özgürlüğüne kavuşmuş ülkeleri soymak istediklerine ilişkin klişeleri de artık düzeltmeliyiz.”⁴⁶

Gorbaçov 19. Parti Konferansına verdiği raporda, emperyalizmin ve hegemonyacılığın ölümünü (?) şu sözlerle ilan etti:

“Tüm biçimleriyle ve tezahürleriyle kuvvet kullanma politikası tarihsel bakımdan ömrünü tüketmiştir.”⁴⁷

Sovyet yöneticileri, “şiddetten arınmış bir dünya” özleminin artık gerçekleşmekte olduğunu düşünüyorlar. Uluslararası arenadaki sınıf çatışmasının insanlığı yokolmaya götüreceğini sürekli tekrar ediyorlar. Gorbaçov'a göre, atom çağında savaş, “artık politik, ekonomik, ideolojik vb. amaçlara ulaşmaya yarayan bir araç” değildir. Clausewitz'in ünlü “Savaş siyasetin devamıdır” tezi geçerliğini yitirmiştir. “Yeryüzünün radyoaktif bir çöle dönüşmesini engellemek için” nükleer bir savaştan kaçınılmalıdır. Atom çağında artık “kim kimi yenecek” sorusu değil, “Nasıl birlikte varolunabilir ve gelişilebilir” sorusu geçerlidir. Gorbaçov, sık sık Sovyet silahlanma politikasının akla dayandığını ve SB'nin üstünlük çabasına girmeyeceğini vurguluyor. Sovyet liderine göre barış, savaşlar arasındaki bir dönem olarak görülemez ve savaş ile devrim arasında bağlantı kurulamaz.

Dilekler ile gerçekler birbirine karışmaktadır. Gorbaçov'un savaşı bir “intihar” olarak görmesine ve mantıklı olma çağrılarına rağmen, silahlanma yarışı sürüyor. Sovyet yöneticilerinin tezleri, her gün yeni örneklerine rastladığımız emperyalist şiddetin varlığını ortadan kaldırmıyor. Acaba günümüzde büyük devletleri geri zekâlılar mı yönetiyor? Çünkü olağa-

46 *International Herald Tribune*, 9 Ocak 1989. Aktaran *Cumhuriyet*, 11 ve 12 Ocak 1989.

47 19. Parti Konferansına Rapor, 1. baskı, Onur yayınları, 1988, s. 48.

nüstü büyük kaynaklar, artık modası geçtiği söylenen şiddet için harcanıyor ve silahlar çıkmayacak(?) savaşlar için üretiliyor. Eğer bu silahlanma yarışı, rakibi caydırmak için ise, caydırma da bir şiddet politikası değil midir? Caydırmak için girişilen silahlanma, hegemonya yarışı devam ettiği sürece, uygun fırsat doğduğu zaman rakibi dize getirmek için kullanılamaz mı?

"Karşılıklı bağımlılık" teorisi, ezen-ezilen çelişmesini de reddediyor. Yukarda Kozyrev'den yaptığımız alıntıda da görüleceği gibi, SB Üçüncü Dünya ülkeleriyle çıkar birliğini ve dayanışmayı kabul etmiyor. Sovyet yöneticileri, bir yandan gelişmekte olan ülkelerin yalnız istikrarla ve işbirliğiyle ilgilendiğini söylüyorlar, bir yandan da ezilen dünyadaki devrimci patlamalardan korkmaktalar. Hatta emperyalizme karşı mücadeleyi "yıkıcı" diye suçluyorlar. Bu konuda bizzat Gorbaçov, Batı ülkelerini şöyle uyarıyor:

"Bu ülkeler (Üçüncü Dünya ülkeleri) tabii ki bu koşullar altında borçlarını ödeyemeyecekler. Adil bir çözüm bulunmadığı takdirde, her şey olabilir. Gelişmekte olan ülkelerin borcu bir çeşit saatli bomba haline geldi. Bunun patlamasının çok yaygın sonuçları olabilir. Müthiş bir yıkıcı gücü olan bir sosyal patlamanın birikimini izliyoruz.

"Gelişmekte olan ülkelerin borçları bugün dünyanın en ciddi sorunlarından biri. Bu sorun uzun zamandan beri vardı. Fakat bombanın ne söndürülmesine, ne de genel anlamda görülmesine ve tartışılmasına girildi. Batılı liderler tehlikeyi küçümsüyorlar, patlak verecek ekonomik kargaşanın ciddiyetini görmeyi reddediyorlar."⁴⁸

SB'nin ezilen halklara ve Üçüncü Dünya ülkelerine karşı politikasının içeriği pek sevimli değildir. O nedenle bu politikanın örtüleri de vardır. Örneğin bir örtü: "Biz hiçbir ülkeye ve halka karışmayız. Herkes kendi geleceğini belirlesin. Ne istiyorlarsa yapsınlar."

Bu söyleme rağmen, SB'nin Üçüncü Dünya ülkelerini kendi politikasına bağımlı kılmak istediğini görüyoruz. "Yumuşama", onlara göre herkesin davranışlarını belirleyen bir numaralı ilke olmalıdır. Bu nedenle ezilen ülke ve halklara kendilerini kurtarma hakkını çok görüyorlar. Onlara sık sık macera yapmamaları, aşırılıklara kaçmamaları, silaha falan sarılmamaları için öğüt veriyorlar.

Sovyet dış politika teorisinde, anti-emperyalist inisiyatiflere şans tanınmıyor. SBKP MK'ya bağlı Toplum Bilimleri Enstitüsü Rektörü Kra-

48 Gorbaçov, *Perestroika*, 2. baskı, Güneş yayınları, İstanbul, Aralık 1981, s. 181 vd.çak, sayı 60, Şubat 1989, s.62.

sin, "Gelişmekte olan ülkelerin kaderinin, kapitalist ülkelerdeki demokratik alternatif arayışlarına bağlı olduğunu" söylüyor.⁴⁹

Evet, SB Afganistan'dan geri çekildi. Ancak bunu ahlâkî ve ilkesel bir nedenle açıklamadı. Afganistan'dan çekilen birliklere komuta eden Sovyet generali, "Şerefli bir görev için geldik ama başarısızlığa uğradık" dedi. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Gerasimov da, Afganistan'a "iyiniyetle, yardım için" gittiklerini söyledi.⁵⁰

Kremlin yöneticileri, artık kapitalist ve sosyalist sistemler arasındaki çelişmeleri değil, ortaklıkları ve işbirliğini vurguluyorlar. Zaten iki sistem birbiriyle yakınlaşmaya gidiyor. Bu durumda sosyalizmin kapitalizmin yıkıntıları üzerine kurulacağından söz etmek, eskimiş bir teörünün kalıntısı olarak değerlendiriliyor. Nitekim Sovyet ideologlarından Krasin, sosyalizme geçişi kağıt üzerinde fevkalâde kolaylaştırmıştır: "Muhtemelen geçiş modeli, kopma ya da parçalanma biçiminde değil de kapitalizmin yarattığı tekno-ekonomik temelde, sosyalist toplumsal ilişkilerin öge ve önkoşullarının organik olgunlaşması sonucu kapitalizmin diyalektik olarak aşılması biçiminde olacaktır."⁵¹

Devrim, artık eski çağlara ait bir hatıradır. Toplumların Büyük Fransız devrimi ve Ekim devrimi gibi sıçramalarla ilerlemesi beklenemez. Sovyet ideologları, toplumların devrim yoluyla değişiminin pek arzu edilir bir şey olmadığını, hanşçı geçişlerin ön plana geçmesi gerektiğini söylüyorlar. Böylece değişme yolunu nesnel gerçeklikler temelinde değil, arzular ve iradeler temelinde ele alıyorlar.

Başlıca Eğilimler

SB dış politikasının başlıca eğilimleri aşağıdaki noktalarda toplanabilir:

1. SB, dünya ekonomisi içindeki payının düşmesine ve kuvvet ilişkilerindeki olumsuz gelişmelere rağmen, hâlâ dünyanın iki büyük askeri gücünden biridir. Sovyet yöneticileri, ABD ile hegemonya rekâbetini sürdürmeye çalışacaklardır. Bununla birlikte SB için de ABD için de dünya hakimiyeti artık bir hâyâl bile değildir.

2. SB, genel olarak dünyanın her yerinde istikrardan ve 1987 yılında

49 Yuri Krasin, "Demokratik Alternatif Arayışı ve İşçi Hareketi", *Yeni Açılım*, Ocak 1989 veya *Saçak*, sayı 60, Şubat 1989, s.62.

50 Gerasimov'un basın toplantısını bizzat izledim. Bkz. *2000'e Doğru*, sayı 8, Şubat 1989, s.22.

51 Yuri Krasin, agy.

ulaşılan sınırlı yumuşama koşullarını korumadan yanadır. Kriz korkusu, Moskova'da güçlü bir duygu. Perestroyka sürecine zarar vereceği için kapitalizmin krizinden de korkuluyor. SB, bugün statükoyu olabildiği kadar korumak istiyor. İstikrarsızlıkların, kendi denetim alanlarına da sarsıntılar getirmesinden kaygı duyuyor.

3. SB, yalnız askerî stratejide değil, genel olarak dış politikasında da savunmaya geçmiştir. Gorbacov'un propaganda alanındaki atakları bile aslında bu savunma stratejisinin bir parçasıdır. Nitekim bu propaganda'nın malzemesini, Batı kamuoyuna parmak ısırtan tek taraflı "*geri adımlar*" oluşturuyor.

4. SB, rakibi ABD karşısında inisiyatif kaybını, ittifak ve uzlaşma siyasetleriyle gidermeye çalışıyor. Avrupa'ya, Çin'e ve Japonya'ya yakınlaşma çabaları, bu siyasetin bir ifadesi. Büyük güçler ile ABD'nin arasını açmaya önem veriyor. Özellikle Avrupa ile yakınlaşma, SB dış politikasında bir köşe taşı değeri kazandı. ABD'nin Avrupa'daki etkisini zayıflatmak, ihtiyaç duyduğu ileri teknolojiyi sağlamak ve ayrıca dünyadaki esas rekâbet odağı haline gelen Pasifik'e güven içinde dönebilmek için, SB Avrupa'ya muhtaç. "Avrupa Ortak Evi" süreci, SB açısından Doğu Avrupa sorununu da çözebilecektir.

Pasifik bölgesinin önem kazanması üzerine SB, Japonya ile ilişkileri geliştirmeye özel bir çaba gösteriyor. Gorbacov, 1986 Temmuzundaki Vladivostok konuşmasında Sibirya'dan Japonya ile ortaklaşa yararlanma umudunu da açıkladı.⁵²

Gorbacov'un Çin politikası da son derece dikkatlidir. Çin'in ilişkileri geliştirmek için öne sürdüğü her üç şart da -Afganistan'dan çekilmek, Vietnam'ın Kamboçya'dan çekilmesi ve Çin sınırındaki kuvvetlerin azaltılması- yerine getirilmiştir.

5. SB, ezilen halklara ve Üçüncü Dünya ülkelerine sırtını dönmektedir. Kapitalist ülkelerle geliştirilen ilişkilerin bedeli olarak, SB'nin Küba, Kore, Nikaragua, Libya gibi ülkelerle bağları zayıflıyor. Emperyalizme karşı mücadelelere ilgisi de azalıyor.

6. "Proletaryanın uluslararası öncüsü", "Dünya komünist hareketinin merkezi" olmak gibi iddialar, SB'nin başsağı gidişinin bir sonucu olarak artık ayakta tutulamaz hale gelmiş ve çökmüştür. SB, nüfuz alanlarındaki denetimini daha geri mevzilere çekilerek, daha gevşek bağlarla ve belli inisiyatifler tanıyarak sürdürmeye çalışacaktır.

52 Dong Zhi ve Zhang Wuzhuan, "'Neues Denken' Gorbatschows und Regulierung der sowjetischen Aussenpolitik", *Beijing Rundschau*, sayı 33, 16.8.1988, s. 29.

8. İDEOLOJİ: Kuru Bir Ekonomizm

"Kuru bir ekonomik sosyalizme ilgi duymuyorum. Sefaletle karşı mücadele ediyoruz ama aynı zamanda yabancılaşmaya karşı da mücadele ediyoruz. Marksizmin temel hedeflerinden biri, bireysel çıkar ve kâr etkenini, insanın ruhsal ilicileri arasından uzaklaştırmaktır. Marx, ekonomik etkenler ve onların insan zihnindeki etkileri üzerinde uğraştı. Eğer Komünizm bunlarla ilgilenmezse, malların paylaşımının bir yöntemi olabilir ama asla hayatın devrimci bir biçimi olamayacaktır."

*Guevara**

Tarihsel Köklere Tavır

Gorbaçov reformculuğunun SB tarihindeki kökleri Kruşçev ve Buha-rin'dedir. Uluslararası alandaki kökleri ise 1968 Prag Bahan'ndan II. Enternasyonal'e kadar uzanıyor.

Reformlar, ideolojik alanda dogmatizmin eleştirisi ile başladı. Brej-nevler, tepesinde oturdukları emekçileri ve milliyetleri ezen hakimiyet sistemini, Marksist-Leninist ideolojinin toplum üzerindeki saygınlığı ile de koruyorlardı. Bu amaçla Marksizmin büyük önderlerini kutsal ikonalar haline getirmişlerdi. Gorbaçov ise, "Marx ve Lenin'de günümüz sorunlarına yanıt veren hiçbir reçete bulunmadığını" savundu.⁵³

Gorbaçov reformcuları, dogmatizme karşı mücadelede Stalin eleştirisine merkezî bir ağırlık verdiler. SB'nin Stalin hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapması, elbette dünden kalan önemli bir işti. Ancak bu ideolojik çıkışın bir Stalin muhasebesi ile yetinemeyeceği daha başından belliydi. Aslında Perestroyka programıyla hedef alınan, yalnız Stalin değil, Bilimsel Sosyalizmin temelleriydi. Sosyalizm ile kapitalizmin buluştuğu yönündeki teoriler ve kurtuluşu piyasada arayan çözüm, hesaplaşmayı Lenin ve Marx'a kadar uzatmak zorundaydı. Nitekim uzattı da.

Gorbaçov, ideolojik çizgisini gelişme içinde adım adım açığa vuruyor. Kendisi görüşlerini dizginsiz açıklayabilecek bir pozisyonda değildir, belli dengeleri gözetmek durumundadır. Çünkü bugün Devleütin ve Partinin başındadır. Brejnev döneminin kalıntısı olan tutuculara, radikal reformculara ve işçi sınıfına karşı siyasal bir mücadele yürütmekle birlikte, Devlet ve Parti örgütlenmesinin dağılmasını önlemek sorumlulu-

* Guevara, Bir Görüşmede, 1963.

53 Gorbaçov'un bu yöndeki açıklamaları, 1989 baharındaki Pekin ziyareti sırasında Çin yöneticilerini bile rahatsız etti. *Halkın Günlüğü* gazetesi, Sovyet liderinin görüşlerini yayınladıktan bir gün sonra düzeltme yapmak gereğini duydu. Marx ve Lenin'in teorilerinde günümüzün "bütün" sorunlarına elbette yanıt bulunmazdı. Eklenen "bütün" sözcüğü, teorik köklere bağlılığa yapılan bir gönderme anlamına geliyorlu.

ğunu da sırtında taşımaktadır. Glasnost ve Perestroyka'nın ideolojik gelişme çizgisini izlediğimiz zaman, yeniliklerin önce Gorbaçov'un çevresindeki akademisyenler ve bazen de radikal reformcular tarafından öne sürüldüğünü görüyoruz. Belli bir kamuoyu yaratıldıktan, toplum alıştı- rıldıktan ve yeterli kuvvet kazanıldıktan sonra bu görüşler doruklarda da ifadesini bulmakta ve resmiyet kazanmaktadır. Reform hareketinin öncü düşünürleri ve saf teorik temsilcileri daha çok akademisyen çevrelerinde ve ekonominin yöneticileri arasındadır. Bu hızlı reformcular, Sovyet ba- sınında ve *Moskau News* gibi yabancı dilden yayımlanan organlarda mevzilenmiş bulunuyorlar. Gorbaçov, bu hızlı reformcuları değerlendi- rerek bir yandan Perestroyka'nın ideolojik gelişme yolunu açmakta, bir yandan da tutucu hasımlarını bu tutarlı-radikal kanadın varlığıyla tehdit etmekte ve dengelemektedir.

Lenin ve Marx'ı *cepheden* hedef alan ideolojik saldırılar da öncelikle bu radikal reformcu kanattan geldi. Önce Stalin ile Lenin arasındaki bağ- lantı kabul edildi. Radikallerin parlamentodaki beş liderinden ve Glas- nost'un teorisyenlerinden biri olan tarihçi Afanasyev, "Stalin yerden yere vurulurken, Lenin'e dokunmamanın yanlış bir tutum olduğunu" vurgula- dı. Perestroyka ve Glasnost, gerçekten de tutarlı olabilmek ve yolunu aç- mak için Lenin engelini de kaldırmak zorundadır. Nitekim Afanasyev, bunun farkındadır ve rahat konuşmaktadır: "Bütün putlar gibi Lenin de dışı güzel, içi kof bir puttur. Bunun böyle olduğunu kabul etmek, düşün- me hürriyetine tekrar kavuşmanın, dolayısıyla yaşamaya yeniden başla- manın tek çaresidir." Afanasyev'e göre Lenin'in görüşlerinin modası geç- mişti, bunu kanıtlamak gerekiyordu.⁵⁴

Lenin'le hesaplaşmada önemli bir çıkış da, 1964 yılında ölen Sovyet yazarı Wassili Grossman'ın "Herşey Akıyor" adlı öyküsünün *Oktjabr* dergisinde yayımlanması oldu. Grossman SB'deki siyasal terörün Stalin zamanının ötesinde doğrudan Lenin'den kaynaklandığını belirtiyor. Rus- ya Federatif Sovyet Cumhuriyeti Yazarlar Birliği'nin organında Gross- man, tarihi şöyle yargıladı: "Lenin'in mirası -proletarya diktatörlüğü, te- rrör ve burjuva özgürlük anlayışıyla mücadele- Stalin tarafından temel olarak kullanıldı ve Rusya'da özgürlüğün geleneksel eksikliğiyle birleşti. Gazeteci Wodolasow, yayına bir sunuş yaparak Stalin'in Lenin ile özdeş- leştirilmesine karşı çıktı."⁵⁵

Perestroyka'nın karşısına dikilen tarihsel engelleri aşmak için, yalnız Lenin'in değil Bilimsel Sosyalizmin kurucularının da müzeye kaldırıl-

⁵⁴ *Le Point*'den aktaran: *Tercülman*, 4 Aralık 1988.

⁵⁵ *Tages Anzeiger*, 29.6.1989.

maları gerekiyor. İlk cesur adımlardan birini SBKP Merkez Komitesi üyesi Aleksandr Çipko attı. "Stalinizmin Marksizmin uzantısından başka bir şey olmadığını, Marx ve Engels'in de peygamber haline getirildiklerini" yazdı. Çipko, yerinde bir saptamayla "Stalin'in uyguladığı yöntemler, kendisi daha iktidara gelmeden önce ortaya çıkan bir devrimci hareketten kaynaklanıyordu" dedi.⁵⁶

Böylece reformcular, radikal kanattan başlayarak, Stalin'in Lenin'deki köklerinden sonra Marx ve Engels'teki köklerini de ortaya koymaya giriştiler. Perestroyka, Stalin eleştirisini, Stalin'i devrimci amaçlarla aşan bir perspektifle başlatmadı. Sorun, Bilimsel Sosyalizmin derinleşmesi ve çağdaşlaşması değil, piyasanın teorik ayak bağlarından kurtarılmasıydı. Stalin, Bilimsel Sosyalizmin pratiğe ve insana en fazla bulaşmış halini temsil ediyordu. Stalin, Marksizmin pratikte kirlenmesine bütün dünyada verilen isimdi. Bu nedenle Marksizmin birikimini aşmak isteyenler de Marksizmi yıkmak isteyenler de, işe Stalin eleştirisiyle başlamak zorundalar. Gorbaçov reformcuları, bu eleştiriye sosyalizm yolunda ilerlemek ve sınıfsız topluma ulaşmak için girmediler.

Perestroyka, yalnız Stalin'den geçmişe doğru ilerleyerek değil, Stalin'den günümüze doğru gelerek de ideolojik safını belirledi. Mao, Stalin ile aynı ideolojik kampta yer alıyordu. Aslında aynı çizgisi, sosyalist toplumda *sınıf mücadelesini* sürdürenler ile sınıf mücadelesinin söndüğünü kabul edenler arasına çekiliyor ki, doğrudur.

Gorbaçov, taşlaşan Brejnev sistemini kırmak için, Sovyet toplumu-
nun 1980'lerdeki çelişmeleri konusunda gerçekçi saptamalar yaptı. Reform hareketi, değişik ve bazen üstü kapalı ifadelerle de olsa Sovyet toplumunun sınıflara bölündüğünü ve bürokratik bir yönetimin hakimiyeti altına düştüğünü kabul ediyor. Devlet ve Parti yöneticilerinin ayrıcalıkları sık sık gündeme geliyordu. Gorbaçov'un bu tavrına bakarak, ondan işçi sınıfı mevzilerinden bir sınıf mücadelesi başlatmasını talep edenler de oldu. Nitekim Sibiryâ gezisi sırasında bir dinleyici Gorbaçov'a "Karargâhı bombala" çağrısında bulundu.⁵⁷ Mao'nun Kültür Devriminden ve sınıf mücadelesi çizgisinden esinlenen bu çağrı, bürokratik sınıf hakimiyetini emekçilerin girişiyle devrimci yoldan yıkmâ isteğini yansıtıyor. Ne var ki, Gorbaçov sınıf mücadelesinin karşısındadır, çünkü Perestroyka programı, yukarıda açıklandığı gibi işçi sınıfını piyasa ile denetleme programıdır. Bu nedenle Gorbaçov'ların emekçileri siyasal bir güç haline getirecek devrimci inisiyatiflere karşı olmaları doğaldır.

56 *Hürriyet ve Cumhuriyet*, 4.1.1989.

57 *Spiegel*, sayı 40, 3 Ekim 1988, s. 169.

Gorbaçov'un çağdaş ideolojik saflaşmadaki yerini piyasa tavrı belirledi.

Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka programının belirginleşmesinden sonra, gözlemciler "Dubçek Moskova'da iktidara geldi" tanısını koydular. Kuşkusuz Glasnostun önderleri de, hangi çizgiyi izlediklerini biliyorlar. Dünyada sosyalizmin inşası konusunda birkaç teori-program paketi var. Bunlardan biri de, 1968 Prag Baharının "insanı yüzlü sosyalizm"idir. Buna "Demokratik Sosyalizm" adı da veriliyor savunurları tarafından. SB'de girilen reform çizgisinin teorisyenleri ve uygulayıcıları, Dubçek'in yolunu izlediklerini zaman zaman dolaylı sözlerle açıklamışlardı. Bu gerçeği 1988 yılı Eylül ayında en açık biçimde İtalya'daki Sovyetler Birliği Büyükelçisi Nikolay Lunkov belirtti. Lunkov, "Dubçek'in Perestroyka'nın öncüsü olduğu inkar edilemez" dedi.⁵⁸

Tarihin cilvesi... Dubçek'in Prag Baharı, Sovyet tanklarının paletleri altında ezilmişti. Bugün aynı reform programı, SB'de iktidardadır ve *başka ülkelerin* tanklarının tehdidi altında değildir.

Bütün dünyada Perestroyka ve Glasnostun geleceği tartışılıyor. Hem bu program paketinden daha neler neler çıkacağı merak ediliyor hem de başarı şansı üzerine tahliller yapılıyor.

Gorbaçov'un teori-program paketinin henüz açılmayan kısmını anlamak ve gidişi tahlil edebilmek için basit bir yöntem var. Bu teori paketi, daha önce bütün açıklığıyla ortaya konmuş bulunuyor. Bu ortaya konanlara bakarak, Gorbaçov'un yoldaki sürprizlerini önceden bilebiliriz. Bu yöntemi Şubat 1986'da yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi XXVII. Kongresinden bu yana izliyorum. Bugüne kadarki deneyim, sağlıklı sonuçlar verdi.

Nitekim en son Gorbaçov'un Birleşmiş Milletler kürsüsünden açıkladığı kapitalizm ile sosyalizmin buluşması teorisinin köklerini de "Prag Baharı"nın ekonomik mimarı Ota Şik'te bulabiliyoruz. "Convergence" (yakınsama) adı verilen bu teoriyi, yalnız Galbraith gibi kapitalizmin ideologları değil, Ota Şikler de savunuyordu. George R. Urban'ın 1972 yılında yaptığı bir görüşmede, Ota Şik, "olası bir yakınsamanın (convergence) iki yolu var" diyordu. Ota Şik'in istemediği yol, toplumun bütün alanları-

58 *Manifesto'nun* 12 Eylül 1988 günlü sayısından aktaran *Internationale Presseschau*, Number 798, 15 Eylül 1988. Lunkow, bu açıklamayı İtalyan Komünist Partisi'nin günlük organı "Unita"nın Floransa'daki Ulusal Festivalinde düzenlenen bir basın toplantısında yapıyor.

nın bürokratlaşmasıyla ortaya çıkabilirdi. Kendisi, ikinci yolu destekliyordu. İki unsur vardı bu yolun: "Somut özyönetim" ve "devletin tekelci çıkarlarını dengeleyecek bir mekanizma olarak piyasa". Özyönetim, insanların karar mekanizmalarına doğrudan katılmasını sağlayacak ve yabancılaşmanın önemli nedenlerini bertaraf edecekti. Ekonomik alanda ise, bütünsel bir ekonomik planlama ile kuvvetlerin piyasada özgürce davranması arasında bir denge kurularak sistemler arasında bir senteze ulaşılacaktı.⁵⁹

Sovyetler Birliği'ndeki reformcular da artık dünya kapitalist pazarıyla bütünleşmeyi ve sistemlerin bir sentezde buluşacağını savunuyorlar. Ota Şik'in kulakları çınliyordur herhalde.

Perestroyka'nın modern teorideki babası, aslında Polonya'lı ünlü iktisatçı Włodzimierz Brus'tur. Brus, bir iktisat akademisyeni olmanın ötesinde Doğu Avrupa ülkelerinde akım yaratmış ve bugün bütün dünyayı ilgilendiren bir reform hareketinin teorik temellerini atmış önemli bir insandır. 1921 yılında doğmuş, 1952'de Varşova'da profesör olmuş. 1968 yılı Mart ayında Parti yönetimi, öğrenci hareketiyle bağı nedeniyle Brus'u üniversiteden atmış. Brus'un iki önemli eseri var: "*Değer Yasası ve Maddî Özendiriciler*" (1956) ve "*Sosyalist Ekonominin Fonksiyon Problemleri*" (1961). Özellikle ikinci eseri, Polonya sınırlarının ötesinde etkiler yaptı. Bu kitapta, sosyalist ülkelerin merkeziyetçi planlama modelinin teorisi ve tecrübeleri incelenmekte ve sosyalist ekonomilerde değer yasasının rolü tartışılmaktadır.⁶⁰

Gorbaçov'un yalnız söylediklerini ve yaptıklarını değil, *bugün söyleyemediklerini ve henüz yapamadıklarını* Brusları ve Ota Şikleri inceleyerek anlayabilirsiniz.⁶¹ Reformcu teori paketinin resmîyet konumlarında bozulmamış, saf içeriğini onlarda bulabiliriz. Bu saf formülasyon, modelin Sovyetler Birliği gerçeğine uygulanırken farklı toplumsal-politik özellikler nedeniyle geçirdiği değişiklikleri anlamamıza yardım ettiği gibi, Gorbaçov'un iktidar konumu nedeniyle ve kuvvet ilişkileri yüzünden uğradığı sapmaları da açıklayacaktır.

59 Bkz. Ota Şik, *Bürokratisierung oder Humanisierung?*, Edition Dritter Weg, s. 13 vd. Görüşmenin İngilizce aslı için bkz. "A conversation with Ota Sik", *Survey*, No 2 (87), Spring 1973, London W 1.

60 Włodzimierz Brus, *Funktionsprobleme der sozialistischen Wirtschaft*, Edition Suhrkamp, Frankfurt am Main 1970. Çağımızı etkileyen bir girişimin teorik öncüsü olan bu kitabın dilimize kazandırılmamış olması bir eksiklik.

61 Ota Şik'in 1975 yılında yazdığı "*Das kommunistische Machtsystem*" (Komünist İktidar Sistemi) adlı eseri yalnız ekonomik bir model değil, aynı zamanda politik bir model de

Yeni Girişimcinin Bireyci-Liberal Felsefesi

Perestroyka'nın felsefesi ve getirdiği ahlâkî temel (etik), kapitalizmin bireyci-liberal felsefesi ve ahlâkıdır. Bireysel çıkar duygusunu kırbaçlamak, "Piyasa devrimi" için gerekli çıkarıcı insanı, yeni girişimciyi yaratmak için zorunludur. Ekonomi, özel çıkar peşinde koşan bu yeni girişimcilerin getirdiği dinamizmle yeniden gelişme rayına oturacaktır. Emeğin değeri, proleter kolektivizmi, elbirliği, emeğin üstünlüğüne dayanan bir ekonomi, toplum için çalışma, karşılıksız emek, bütün toplumla birlikte zenginleşmek ve refaha ulaşmak, sınıfsal karakter vb. bütün bunlar bugün yerlerini teknolojinin ve sermayenin belirleyiciliği, bireysel girişim, maddî özendirme, bireysel kâr ve zenginlik peşinde koşmak, insan doğası gibi kapitalist teorilere bırakıyor. Emekçileri sevmenin ve emekçilerin geleceği için çalışmanın yerini, sınıflardan kopuk bir "hümanizm" alıyor. Teknokratik fikirler ve yeni hakim sınıfın çıkarlarını temsil eden bir uzman egoizmi sürekli olarak topluma pompalanıyor. Tanrı arayıcılığı yeniden moda haline geldi ve devletin ideolojik kurumlarınca destekleniyor.

Glasnost'a Avrupa Soykütüğü

Gorbaçov'un dünya kapitalist pazarıyla bütünleşme, özellikle Batı Avrupa kapitalizmi ile kaynaşma programı, hemen felsefe, tarih ve ahlâk teorilerine sıçramıştır. Avrupa merkezli teoriler bugün Sovyet yönetimini sarmış bulunuyor. O kadar ki, Avrupa ile yakınlaşma uğruna yeni bir Rus tarihi bile yazılmaktadır. Bu Avrupalılaşıma eğilimi, Gorbaçov'un "Perestroika" kitabına da yansıyor: "Biz Avrupalıyız... atalarımızın bu-

sunuyor. Ota Şik'in kitabı Brus'un eserinden 14 yıl sonra yazıldığı için daha yenidir ve Prag Bahan'nun deneyimlerini de içeriyor. Bu kitabın çok uzun bir özetini, "Gayri-resmî Gorbaçov: Ota Şik" başlığı altında *Saçak* dergisinde yayınladık (sayı 59, Ocak 1989, s. 39 vd). Ota Şik, bilindiği gibi Prag Bahan'nda Dubçek'in sağ koluydu. SB ve Varşova Paktı birlikleri Çekoslavakya'ya girdiği zaman, Başbakan Yardımcısı koltuğunda oturuyordu. Daha sonra kendi ülkesinde yapabileceği hiçbir şey kalmadığı düşüncesiyle Çekoslavakya'yı terketti ve İsviçre'ye yerleşti. Orada "Üçüncü Yol" adını alan bir düşünce akımının lideri oldu. "Komünist İktidar Sistemi"nden başka "Der dritte Weg" (Üçüncü Yol) gibi yeni eserler yazdı. Gayri resmî Ota Şik, eski Başbakan Yardımcısı resmî Ota Şik'ten kuşkusuz daha özgürdü, gerçek kimliğini ve yolunu daha tutarlı olarak ortaya koydu. İsviçre'ye yerleştikten sonra artık politik kuvvet ilişkilerinin, iktidar sorumluluklarının getirdiği sınırlardan kurtulmuştu. Bu nedenle Ota Şik'i "gayri-resmî Gorbaçov" olarak adlandırmak yanlış değil. Gorbaçovların teorisi, bir bakıma Ota Şiklerin görüşlerinin Sovyet iktidar mevzilerinde çarpıtılmış ve Ruslaştırılmış biçimidir. Bir gün bir kaza sonucu Gorbaçov da, İsviçre'de kitap yazmak durumunda kalırsa, Ota Şik'in yazdıklarının ikinci baskısını yapmak durumunda kalacaktır.

topraklara gelişlerinin bininci yıldönümü gelecek yıl kutlanacak."⁶²

Bilindiği gibi Rus steplerine bin yıl önce Kuzey Avrupa'dan Vikingler gelmiş ve o topraklarda eskiden beri yaşayan Slav halkın tepesine oturmuşlardı. Gorbaçov, bugünkü Rus halkının büyük çoğunluğu olan Slavları değil de, Cermen Vikingleri tercih ederek, ulusuna Avrupa'da daha soylu bulunacak "atalar" keşfediyor. Böylece bir "Avrupa asaleti" aşısı yapıyor.

Kültürel ve politik anlamda, bin yıllık Rus tarihinde hangi kavmin kanı dolaştı? Bu soru eskiden beri tartışılır. Marx, *19. Yüzyıl Gizli Diplomasisi'nin Tarihi* adlı eserinde, Moğol mirasını vurgular: 'Moskova prensliği 15. yüzyılda bu miras temelinde kurulmuştur' tezini ortaya atar.⁶³ Bolşevik Riyazanov ise, bu tezleri uzun uzun eleştirmiştir.⁶⁴ Ne var ki, Gorbaçov'a gelene kadar Sovyet yöneticileri arasında Rusları esas olarak Vikinglere bağlamak gibi bir görüşe rastlanmadı.

Slavlar, Rus steplerinin yerli halkıdır. 10. yüzyılda Kuzey Avrupa'dan gelen Vikingler, orada bir krallık kurdular. Ama halkın büyük çoğunluğunun Slav karakteri değişmedi. 13. yüzyıldaki Moğol istilasası ise, Rus steplerine bu kez Tatar kanını getirdi. Bütün bunlara rağmen, Slav dili ve kültürü, Vikingleri de, Moğolları da önemli ölçüde kendi içinde eritti.

1930'ların Sovyetler Birliği'nde Cermen istilacılara karşı kültürel tavır bütünüyle farklıydı. Büyük sinema adamı Eisenstein ünlü *Aleksander Nevski* filminde, 13. yüzyılda Avrupa'dan gelen Cermen Töton istilasasına karşı Rus kahramanlığını işliyordu.

Gorbaçovlar, Rus halkının köklerine bakarken de, Ekim devrimi felsefesinden kopuyor ve Avrupalılara şirin görünmeye çalışıyorlar.

Gorbaçov'un Glasnost'a bir Cermen soykütüğü bulması, öncelikle antropolojiyi ilgilendiren bir sorun değildir.

Avrupa, Gorbaçov'un hem ekonomik programında hem de dış politikasında bir köşe taşı işlevine sahip.

Avrupalılar ise, öteden beri Slavları hor görürler. Slav, Avrupa dillerinde "köle" anlamına gelmektedir. Hitler'in Slavları aşağı ırklar arasında saydığı da biliniyor.

62 Gorbaçov, age, s. 203.

63 Marx, *Die Geschichte der Geheimdiplomatie des 18. Jahrhunderts*, Verlag Olle + Wolter, Berlin 1977.

64 Riyazanov'un 5 Mart 1907'da yazdığı "Karl Marx über den Ursprung der Vorherrschaft Russlands in Europa" başlıklı bu çalışmasının tam metni için 53. dipnottaki kitaba bkz. s. 179-242. Bu eserler üzerine bkz., Doğu Perinçek, *Toplum ve Devlet*, s. 15 vd.

Batı Avrupa kapitalizmi, ezilen dünyaya hep yukardan bakmıştır. II. Entemasyonel revizyonizmi de Avrupa merkezli düşüncelerin kuyruğuna takılınca, aynı tavrı almıştı. Buna karşılık Lenin, ezilen dünyanın başı dik, güvenli ve gururlu formülünü ileri sürmüştü: "Geri Avrupa, ileri Asya". Ezilen dünyanın ayağa kalkması, bu formülü daha da güçlendirdi. 1960'larda Avrupa "Bir, iki, üç, daha fazla Vietnam" sloganlarıyla inledi.

Bugün yeniden bir Avrupa bencilliği rüzgârının estiğini görüyoruz. Bu rüzgâr, Gorbaçov'un Avrupalılaşıma yelkenini de şişiriyor.

Bugün Gorbaçov, Avrupa ile arayı ısıtmak için, yalnız Cermen atalarından değil, Hristiyanlıktan da yararlanıyor. "Eski Rusya Avrupa'ya Hristiyanlıkla bağlanmıştır" diyor. Kuşkusuz doğru. Fakat bu eskiden kalan Hristiyan ideolojisini, Devrimci Rusya reddetmişti.

Slav ezikliğini, Rusya'ya Avrupa bencilliği dayatmıştır. Aslında Hristiyanlık da Rusya'ya Batı Avrupa'dan değil, ortodoks Bizans kilisesinden gitti; Ruslar bu yönden de Doğulu idiler.

Lenin'in "İleri Asya"sı, Avrupa merkezli ideolojilerin estirdiği rüzgârla, Sovyetler Birliği'nde daha Kruşçev zamanında yeniden "Geri Asya" formülüne dönüştü. Bugün bu kültüre! değişme, daha da kökleşiyor. İçine girilen süreç, Avrupa'nın sanayi, üretim, tüketim modeliyle ve boyun eğdirici kültürüyle Sovyetler Birliği'ni tam olarak fethetmesi sürecidir.

Avrupa karşısında ideolojik bir eziklik içinde olan Sovyet hakim sınıfı, SB'nin diğer halklarına karşı üstünlük duygusu içindedir. Voslensky, Nomenklatura'nın ideolojisinin "Büyük Rus şovenizmi" olduğunu belirtmiştir.

Kapitalizme Alternatif Değil

SB yönetimi, kapitalizm ile ideolojik rekâbeti lafta da terketti. Dünyanın ilk sosyalist devrimini gerçekleştiren ülkenin düşünce hayatına baktığımız zaman, kapitalizmin eleştirisinden bütünüyle vazgeçildiğini görüyoruz. Tersine kapitalizmin yaşama gücünü ve hatta üstünlüğünü kanıtlama yönündeki teorik çabalar bugün ön plana çıkmıştır. Bazı Sovyet yöneticileri Batı kapitalizmine hayranlıklarını gizlemiyorlar bile. Yeltsin'in Eylül 1989'da ABD'ye yaptığı gezi, bu hayranlığın çocuksu boyutlarını sergiledi.

Gorbaçov reformcuları, kapitalizmin krizinden korkuyorlar. ABD Columbia üniversitesi profesörlerinden Richard N. Gardner, Mosko-

va'da uluslararası bir konferansa katıldıktan sonra şu gözlemlerde bulunmuştu: "SB, kendi Perestroyka'sının selameti için Batı'da ekonomik kriz istemiyor."⁶⁵

Perestroyka ve Glasnost, kapitalizmin alternatifi olarak ortaya çıkmıyor. Üretim amacı açısından alternatif değil: Amaç kâr.

Refah ölçüleri açısından bir alternatif değil: Mutluluk nedir, refah nedir konusunda kapitalizmin kalıpları dışında bir şey sunmuyor.

Üretim ve tüketim kalıpları açısından da bir alternatif değil: Kapitalist kalıplara hayranlık içindeler. "Biz de diğer kapitalist ülkeler kadar ve onlar gibi üreteceğiz. Kendi halkımıza o tüketim kalıplarının belirlediği ihtiyaçları pompalayacağız" diyorlar.

Tabii bütün bunlar, Sovyetler Birliği'nde sınıfsal uzlaşmazlıkları derinleştirmeyi gerektiriyor.

Bütün dünyada Gorbaçov konusunda bugüne kadar eşi görülmemiş bir fikir birliği oluşmuş bulunuyor. Reagan, Thatcher, Özal ve her türden anti-komünistinden, ismi komünist olan birçok partiye kadar herkes, Gorbaçov'u insanlığı kurtarmaya gelen son peygamber olarak selamlıyor. "Sınıflar üstü" ve "İdeolojiler üstü" bir alkış var Gorbaçov'a! Aslında çok sınıfsal ve çok ideolojik bir alkış! ABD Başkanı Bush, Gorbaçov'un "Zenginler Kulübü"ne yazdığı mektup için, "Sovyetlerin bizim yönümüze doğru ilerlediğinin son işareti" saptamasını yaptı.⁶⁶ NATO'nun bir numaralı Sovyet uzmanı Feldbrugge ise, "Gorbaçov'un başarısı, bizim de başarımızdır" diyor.⁶⁷ ABD Başkanı Bush Gorbaçov'la 2 Aralık 1989 günü "Akdeniz'de Perestroyka'yı kurtarmak için" buluştular. Gorbaçov'un "sosyalizmini" kurtarmak artık emperyalizmin sorunu haline gelmiştir.

Bu ne ilgi, bu ne sevgidir böyle! Bu değerlendirmeler, sistemlerin buluşması (convergence) tezleriyle örtüşüyor. Uluslararası ve sınıfsal çelişmeler, Gorbaçov'un kişiliğine gelince, oracıkta parçalanıyor ve dağılıyor.

Alkışlar, Gorbaçov'un ekonomizminedir. Kapitalizmle aynı kulvarda koşan, kapitalizmin temel karakterini benimseyen bir çözümdür Gorbaçov'un getirdiği. Kapitalizme alternatif olan, kapitalizmi aşan değil ama kapitalizmle bütünleşen bir çözümdür bu. Kapitalizmin pratiğe geçirdiği üretimci, sanayileşmecî model olduğu gibi benimseniyor. Sömürüyü,

65 *International Herald Tribune*, 5.9.1988'den aktaran *Internationale Presseschau*, 8.9.1988. Aynı şekilde bkz. *2000'e Doğru*, sayı 41, 2 Ekim 1988, s. 42 vd.

66 Aktaran: *Yeni Forum*, 1- 15.8.1989, s.9.

67 *Hürriyet*, 1.4.1989.

başlayı, yabancılaşmayı, doğa krizini ve insan kirlenmesini yenmek yerine, ekonomik ve felsefi temellerine oturtuyorlar.

Herkes bunları görüyor ve biliyor. Gorbaçov'u "sosyalizmin kurtarıcısı" ilan edenler de işin farkındalar. Sosyalizmden kurtulmak ve kapağı karşı kampa atmak için ihtiyaç duydukları etkili ve parlak önderi bulmuşlardır.

İşin en garibi, kapitalizm hayranlığının, kapitalizmin en yıkıcı olduğu dönemde ortaya çıkmasıdır. Bu müthiş bir paradokstur. Kapitalizm bugün öyle bir noktaya geldi ki, bırakan üretici güçleri geliştirmeyi, işte en sonunda insanı ve doğayı yıkıma uğrattıyor. Dünyanın damını deliyor. Varolan kaynakları korkunç bir biçimde israf ediyor. Bir tüketim budalasına, bağımsız kişiliği olmayan bir maymuna dönüştürüyor insanı.

Gorbaçov kapitalizmin karanlık gidişine hırslı bir yarışçı olarak katılıyor. Reformcular, kapitalizmin farları önünde koşan tavşanları andırıyorlar. O farların ışığı dışında hiçbir şey göremiyorlar. Ezilmemek için farların ışığında koşuyorlar. İlerici insanlık, bu traji-komik hadiseyi gelecekte büyük bir ızdırapla hatırlayacak.

9. SINIFSA DAYANAK : Devlet Burjuvazisi

"Sosyalist devrimi yapıyorsunuz ama burjuvazinin nerede olduğunu bilmiyorsunuz. O, Komünist Partisinin içindedir. Parti içinde kapitalist yolu tutmuş olan iktidar sahipleridir."

Mao Zedung

Hakim Sınıfın İki Kanadı

SB'de bugün başlıca iki toplumsal sınıf bulunuyor: Devlet burjuvazisi ve işçi sınıfı. Köylülük de içinde çeşitli grupları barındıran büyük bir toplumsal güçtür. Bir de toplumsal sınıf olmamakla birlikte, özellikle son zamanlarda ideolojik ve siyasal yönden daha türdeş görünen Sovyet aydınları (intelligentsia) var.

Hakim sınıf karakterinde olan devlet burjuvazisi, eskiden beri yekpare değildir, farklı gruplara bölünmüştür. Hemen hemen bütün araştırmacı ve yazarlar, Sovyet hakim sınıfı içinde başlıca iki grup saptıyorlar: Siyasal bürokrasi ve ekonomik bürokrasi.⁶⁸ Bu ayrımı, parti bürokrasisi ve iş-

68 Boris Meissner, Sovyet toplumunun sınıfsal yapısını incelerken bu ayrımı temellendiriyor : "Die Wandlungen der Sowjetgesellschaft", Wolfgang Eichwede ve Peter Knirsch'in incelemelerinin de yer aldığı "60 Jahre Sowjet-Russland" adlı kitaba bkz., Hannover 1977, s.50 vd. Aynı şekilde bkz. Carlo, age, s.178.

İşletme yöneticileri diye adlandırmak da olanaklı. Siyasal planda ise bu iki kanada "tutucular" ve "reformcular" deniyor.

Kuşkusuz ekonomiyi yönetenlerin, parti ve devlet içinde her zaman önemli bir güçleri vardı; hatta en yüksek organlarda ağır bastıkları dönemler de olmuştur. Nitekim bugün Gorbaçov reformlarının esas sürükleyicisi ve dayanağı bu kesimdir.

Parti bürokrasisini temsil eden tutucuların programı, özetle "kumanda ekonomisi" olarak adlandırılabilir. Bu grup, kendi bürokratik rantını, ekonominin merkeziyetçi yönetimi sayesinde en büyük oranlara yükseltebilmektedir. İşletme yöneticileri ise, ekonomik rasyonelliği, piyasa mekanizmalarını, maddi çıkar ve özendirmelemleri, işletmelerin özerkliğini savunuyor.

İşletme yöneticileri, bürokratik rantları SB'de kapitalizmin gelişmesine bir ayakbağı olarak görüyorlar. SBKP 19. Olağanüstü Kongre kararında, "Bürokrasi tehlikeli boyutlara ulaştı ve sosyal ilerlemeyi frenledi" deniyor.⁶⁹ Bürokratik ayrıcalıklar, bir artı değer mıknaatısıdır. İşletme yöneticileri, bürokrasinin elinde toplanan artı değeri, piyasada birbiriyle rekâbet eden sermayeye dönüştürerek, kapitalizmi kendi mantığı üzerine oturtma isteğindeler.

Ama burada bir püf nokta var. Bürokrasiyi "fren" rolü oynamakla suçlayan işletme yöneticileri de, bürokrasinin içinden çıktılar ve o bürokrasinin bir parçasıdırlar. Daha önemlisi, piyasa ekonomisine yönelmek için zorunlu olan artı-değer sömürüsünü ve sınıfsal farklılaşmayı, gene o bürokrasi gerçekleştirdi. Kapitalizm açısından bugün geline aşamada rasyonel sayılmayan bürokratik ayrıcalıklar, SB'de kapitalizme giden yolu açtı. Sınıfsal sömürünün bürokratik biçimlerinden piyasacı biçimlerine geçiş, devlet burjuvazisi ile işçi sınıfı arasındaki sömürü ilişkisine dokunmayı gerekli kılmıyor, tersine o zemin üzerinde gerçekleşiyor, bu nedenle toplumsal bir devrimi de gerektirmiyor.

Perestroyka için pilot ülke olan Macaristan'da belirleyici sonuçlara ulaşan süreç, olayı daha iyi sergilemektedir. Bu ülkede bürokratik ayrıcalıklarla palazlanan hakim sınıf 1989 yılı başında bir yasa çıkararak, men-suplarını bir gecede üretim araçlarının özel sahipleri haline getirdi. Devlet mülkiyetindeki işletmeler anonim şirketlerin özel mülkiyetine dönüştürülürken, hisse senetleri de parti bürokrasisinin kontrolüne geçirildi. Böylece Macaristan'da kapitalist özel mülkiyete bürokratik süreçlerden

69 Gorbaçov, *Perestroika*, s.313.

geçilerek ulaşıldı. Piyasa kapitalizmine uzanan yolun kapısını, bürokratik ayrıcalıklar ve sınıflaşma açtı.

Batılı liberaller olsun, Sovyet reformcuları olsun, bugün bürokrasi-den şikâyet ediyorlar ama o bürokratik sınıflaşma, onların programına geçiş için zorunlu bir istasyondur. Devlet kapitalizmi, her zaman piyasa kapitalizmini doğurur. Sınıflara bölünme, başlangıçta bürokratik mekanizmalarla da olsa, gelişmiş bir sanayi ülkesinde en sonunda piyasayı ve açık kapitalist mülkiyeti yaratır. Bu nedenle Brejnev, ne kadar küfredilse de Gorbaçov'un babasıdır. Bürokratik sömürü mekanizmalarıyla yaratılan bir artı değer birikimi olmasaydı, Gorbaçov reformları da olmayacaktı. Kruşçev ve Gorbaçov gibi piyasacıların on yıllar boyu Brejnevlerle aynı masanın çevresinde oturmaları, aynı çıkarları yönetmeleri doğaldır. Tutucu ve reformcu diye bölünen bu iki kanat, aynı hakim sınıf içinde ortak çıkarlara sahiptir. Sovyet emekçileri ise bu hakim sınıfın gerçek devrimci seçeneğidir.

Sovyet hakim sınıfının iki kanadı arasındaki çatışma, artı değer paylaşımı içindir. Aslan payı, parti bürokrasisine mi gidecektir, yoksa İşletme yöneticilerine mi, sorun buradadır. Bu nedendir ki, reformcu Ota Şik dahi, liberal kanadın parti bürokrasisinin bir parçası olduğunu ve bürokratik hakimiyet sisteminin özüne dokunamayacağını belirtir.⁷⁰

Grupların iktidardaki paylarını devlet burjuvazisinin bütününün çıkarları belirliyor. Kruşçev reformları, işletme yöneticilerinin ilk önemli siyasal çıkışlarıydı. 1965 yılında gerçekleştirilen ve Kosigin'in adıyla anılan reformlar da aynı karakterdeydi. Ekonomiyi yönetenler, parti bürokrasisine karşı iktidar mevzilerini bu reformlarla güçlendirdiler.

1980'lerde sistemin tıkanması ve kumanda ekonomisinin iflası, işletme yöneticileri için büyük bir fırsat yarattı. T.Şanin'in belirlediği gibi, devlet bürokratlarının bir kesimi, kendisini yetiştirmiş ve nesillerdir beslemiş olan eski sisteme karşı harekete geçti.⁷¹ Ancak işletme yöneticilerinin piyasa reformları, aynı zamanda devlet burjuvazisinin bütününün iktidarını sürdürme ve mümkünse pekiştirme programıdır. Parti bürokrasisi, belli çıkarlarını sarsan yönüyle Perestroyka'ya direnmekle birlikte, daha çok yeni duruma uyum gösterme çabasıdadır.

SB'de askerî bürokrasi, devlet burjuvazisinin toplam çıkarlarının savunucusudur. Eskiden siyasal bürokrasinin bir parçası olarak ve onun

70 Ota Şik, *Das kommunistische Machtsystem*, Türkçe özeti için bkz. *Saçak*, 59, Ocak 1989, s.61.

71 T.Şanin, "Aganbegyan'ı Sunarken", *Saçak*, 57, Ekim / Kasım 1988, s.50.

kontrolü altında hareket eden ordu hiyerarşisinin, bugün devlet burjuvazisinin genel çıkarları nedeniyle Perestroyka programının karşısına dikilmediği görülüyor. Ne var ki reformların başarısızlığa uğraması, askeri bürokrasiyi daha bağımsız hareket etme eğilimleri içine sokabilecektir.

Aydınlar (intelligentsia) ve öğrenciler, bugün çıkarlarını Perestroyka'nın başarısında görüyorlar. Aydınların, yazarların, kültür adamlarının büyük bölümü, reform hareketinin en aktif unsurlarıdır. Hattâ birçok araştırmacı, reform hareketini "intelligentsia'nın sınırsız iktidar isteği"ne bağlıyor. Perestroyka ise bu tahlilde "Sol-liberal intelligentsia sosyalizmi" diye niteleniyor.

Çeşitli toplumsal güçlerin Perestroyka'ya karşı tavrı konusunda değişik bir tahlili, Zdenek Mlynar yapıyor. Mlynar, bugüne kadar geçerli olan sistemin, SB'de "işçi sınıfının bazı gruplarına" ve "resmî olmayan, gölge ekonomiyle bağlar kuranlara" yarar sağladığını belirtiyor. Ancak bu çıkarların ekonomik açıdan haklı gösterilemeyeceğini saptıyor, Mlynar, "yukardan reformlara" girişen Perestroykacıların da "hiç kuşkusuz hakim elit içinde" olduğunu onaylıyor. O'na göre, "reformun yandaşları ile karşıtları arasındaki sınır, bütün büyük toplumsal grupların ortasından geçmektedir."⁷²

İşçi Sınıfı Korkusu

Perestroyka'nın toplumsal dayanağını, onu destekleyen sınıflar yanında karşısına aldığı sınıflardan da çıkarabiliriz. Perestroyka'nın önderleri, işçi sınıfını olabildiği kadar reformların peşine takmak istiyorlar, fakat daha önemlisi işçi sınıfından korkuyorlar.

Perestroyka'nın işçi sınıfının çıkarlarına karşı olduğunu daha önceki bölümlerde göstermiştik. Nitekim açık sözlü reformcular, bu gerçeği kabul ediyorlar. Hatta Tatyana Koryagina gibi ekonomi uzmanları bunun açıkca belirtilmemesini "hata" olarak görüyor: "Reformları insanların hayat düzeyini düşürmeden uygulayabilirdik demek, bence ciddi bir hatadır. Reformlar köklü olaksa sosyal kayıplar kaçınılmazdır."

Perestroyka'nın bugüne kadar emekçilerin hayat düzeyini düşürmesi piyasacı yönelişin gereğidir. Piyasa programı, SB'de bugüne kadar gerçekleşen toplumsal farklılaşmayı aklamının ötesinde derinleştirmek zorundadır. Tatyana Koryagina, SB'de "uzun zamandır ve büyük ölçekte"

72 Zdenek Mlynar, "Kreuzweg der politischen Reform", bkz. Wolf Biermann ve diğerleri, *Glasnost*, Rowohlt Verlag, Hamburg 1987, s.97 vd.

varolan toplumsal farklılaşmayı "kabul etmeye hazır mıyız?" diye soruyor. Bunu reformların ilerleyebilmesi için zorunlu görüyor.⁷³

Gerçekten de piyasa ekonomisi, ancak toplumun sermaye sahiplerine ve işçilere bölünmesi temelinde işleyebilir. SB ekonomisinin canlanması, bu farklılaşmanın derinleşmesine bağlı görülüyor. Sermaye birikimi farklılaşma sayesinde artacak ve rekâbet bu temelde gerçekleşecektir. Bu durumda üretim içinden emekçilere ödenen pay küçültülmelidir ki, ekonomiyi geliştirecek kaynaklar oluşsun. Bunun anlamı, ödenmeyen emeğin büyütülmesi ve açıkca kâr biçiminde özel çıkar sahiplerinin eline geçmesidir. Sömürü mekanizmaları üzerindeki ideolojik ve bürokratik örtüler kalkmakta ve sınıflar mal ve emek piyasasında karşı karşıya gelmektedirler.

Emekçilerin hayat düzeyinin Perestroyka'dan sonra daha da düşmesi, herkesce saptanmaktadır. Örneğin Sovyet parlamentosunda hızlı piyasacıların oluşturduğu muhalefet grubu milletvekilleri, "Perestroyka'nın bugüne kadar hayat standardını yükseltmediğini ve hatta durumu bazı alanlarda daha da kötüleştirdiğini, böylece insanların Perestroyka'ya inancının kaybolmaya başladığını" açıklıyorlar.⁷⁴ Büyük kentlerde kuyruklar uzuyor. Bazı temel besin ve günlük ihtiyaç malları kıt. Ticaret mafyası malların büyük bir bölümünü stokluyor. Halk "Stalin döneminde hiç olmazsa yeterli yiyecek vardı" diyor.⁷⁵

Krizin derinleşmesi, sınıfsal çelişmelerin keskinleşmesi ve bu çelişmeler üzerindeki örtülerin kalkması, sınıfsal cepheleşmeleri ve sınıflar arasındaki mücadeleyi de şiddetlendiriyor. Perestroyka'ya direnen güçler, reformcu hareketin önderlerine göre, iki kalemde toplanıyor:

- "Yönetim aygıtı bürokrasisi" ve
- "Kötü çalışmış, iyi ücret almış bir bölüm işçi".⁷⁶

Gorbaçov'u desteklemesi beklenen "işçiler" ise, "teknik intelligentsia" olarak adlandırılıyor. Eski Sovyet muhaliflerinden Kopolev'e göre, bunlar "bilgisayar tekniği gibi modern endüstri dallarında" çalışanlardır. Şimdilerde umudunu Gorbaçov'a bağlamış olan Kopolev, Perestroyka'ya direnenlerin "halkın içinde, işçiler arasında" olduğunu saptıyor ve şunları ekliyor: "İşçiler konforlu tembelliklerine veda etmek zorundalar,

73 Tatyana Koryagina, "Ücretsiz Sosyal Hizmetler Tehlikeli Bir Ütopyadır", *Moskau News*, Ağustos 1989. Türkçesi: *Saçak*, sayı 68, Ekim 1989, s.9.

74 *Moskau News*, Eylül 1989, s.6.

75 *Spiegel*, 10.7.1989. Türkçesi : *2000'e Doğru*, sayı 30, 23.7.1989, s.36.

76 Aganbegyan, *2000'e Doğru*, sayı 44, 1987, s.44.

muhtemelen önce ücretler düşecek, iş talebi yükselecek. Bütün bunlar cesaletsizliğe, hatta belki reform politikasının sabote edilmesine yol açacak."⁷⁷

Bu gerçekler, reform hareketinin korkularını da belirliyor. Elfie Sigl, *Tages Anzeiger*'e Moskova'dan yazdığı yazıda artık bütün gözlemcilerin paylaştığı şu saptamayı yapıyor: "Eğer Gorbaçov yönetimi bir şeyden korkuyorsa, o da emekçilerin iş mücadelesidir."⁷⁸ Perestroyka'nın teorisyenlerinden Şmelyev de, *Newsweek*'e verdiği demeçte, "Perakende satış fiyatları konusundaki reformun sosyal sonuçlarından korkuyorum. ...Her şeyi bir anda yaparsanız, sosyal gerilimlere yol açmadan perakende fiyatlarda reform yapmak imkânsız." diyordu.⁷⁹ Şmelyev ile 1989 Mayıs'ında Berlin'de yapılan IPI Kongresinde kısaca konuşma olanağı buldum. Perestroyka'ya direnişin "sokaktaki aptal halktan" geldiğini söyledi. Perestroyka'nın önderleri arasında emekçilere "aptallar", "tembeller", "aylaklar" gibi nitelemeleri yakıştıran bir söylemin gelişmekte olduğu görülüyor. Reform hareketinin önde gelen yazarlarından Korotîç de, 1989 Eylül ayında Türkiye'ye geldiği zaman işçileri "aptal" olmakla suçluyordu.⁸⁰

10. YABANCILAŞMA : Uzlaşmaz Sınıf Çelişmelerinin Ürünü

"Tanrılar değil, doğa değil, yalnız insanın kendisi, insanlar üzerindeki bu yabancı kudret olabilir."

"Özel çıkarın kendisi toplumun koşullandırdığı bir çıkardır ve ona yalnız toplum tarafından yerleştirilmiş koşullarda ve toplumda verili araçlarla ulaşılabilir; yani özel çıkarlar ile bu koşulların ve araçların yeniden üretimi birbirlerine bağlıdır."

*Marx **

Marx ve Engels'ten beri sosyalist toplum, emekçilerin siyasal baskıdan, sömürüden ve yabancılaşmadan kurtulmaları olarak tanımlanmıştır. Kapitalist toplumdan kaynaklanan yabancılaşmanın adım adım ortadan kaldırılması, sosyalizmin ölçütlerinden biridir.

SB'de sınıflaşmanın ve emekçilerin politika dışına sürülmesinin bir

77 Lew Kopolev, "Man muss an Wunder glauben", bkz. Wolf Biemann ve diğerleri, *Glasnost*, Rowohlt Verlag, Hamburg 1987, s.68 vd.

78 *Tages Anzeiger*, 17.7.1989.

79 Aktaran *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1988.

80 Korotîç, *Milliyet*, 6 Ekim 1989.

* Marx, *Pariser Manuskripte 1844*, Reinbek 1966, s. 60 ve *Grundrisse zur Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin 1953, s. 74.

ürünü olarak yabancılaşma, kapitalist ülkelerle karşılaştırılabilen ölçülere varmıştır. Emekçiler, üretime, "kamu mülkiyetine", insanlara ve kendilerine yabancılaşmışlardır.

Emekçiler, temel kararların alınmasına katılmadıkları için, devlet burjuvazisinin denetimindeki üretim sürecine ve yaptıkları işe soğumuşlardır. İşyerlerini ve ürünü kendilerine ait görmedikleri için, işyerlerinden malzeme, alet ve ürün çalınması yaygındır. İşçilerin bu malzemelerle yasal olmayan işler yapmaları olağan hale gelmiştir. Böylece çok büyük bir "kendi işini kendin gör" sektörü türemiştir. Kendi işi dışında, yasal olmayan bakım ve tamirat işleri yapan işçilerin sayısı 1ç-20 milyonu bulmuştur. "Kara iş" de denilen bu tür hizmetlerin değerinin 1985 yılında 5-6 milyar rubleye ulaştığını *Izvestiya* açıklıyor. Devletin bakım ve tamir işlerinde yaptığı hizmetler ise, 1984 yılında 9,8 milyar ruble değerindeydi. Başka deyişle, devlet işletmelerinde yapılan bakım ve tamiratın yüzde 60'ı oranında hizmet "kara iş" yoluyla gerçekleştirilmektedir.⁸¹

Yabancılaşma ile yakın ilgisi bulunan yolsuzluk ve rüşvetin ne kadar yaygın olduğunu Sovyet basınında çıkan haberlerden öğreniyoruz. Lokantalarda yer ayırmak için bile ilgilileri "görmek" gerekiyor.

Sovyet toplumunda özellikle son zamanlarda artan tüketim humması da kapitalist toplumların bir özelliğidir. Sovyet yurttaşı da Batı'daki örneklerle göre bir "tüketim budalası"na dönüştürülüyor. Devlet burjuvazisinin tekelindeki üretim araçlarının bu "yeni budala"yı yaratmadaki rolünü özellikle vurgulamak gerekir.

İnsanların içkiye, iskambile vb. yönelmeleri de yabancılaşmanın ifadesidir. Arkada kalan dönemde baskılar altında sinmiş olan insanlar, köşelere, kuytulara çekilmiş, hayata küsmüşlerdir. SB üzerine yazılan kitaplar bu tür gözlemlere geniş yer veriyorlar.

Perestroyka ile birlikte suçlarda da önemli bir artış dikkat çekiyor. SB'de 1989 yılının ilk dokuz ayında 1 milyon 750 bin 794 suç işlendi. Bu rakam geçen yılın aynı dönemine göre 437 bin 321 daha fazla. Bir yıldaki artış yüzde 30'un üzerinde. Devlete karşı suçlardaki artış ise yüzde 64. Silah hırsızlıklarının da yüzde 46 arttığı saptanıyor. Ağır suçların özellikle Azerbeycan, Gürcistan, Tuva, Tatar özerk bölgesi, Perm, Kemerova ve Chelyabinsk'te yaygınlaşmasına ayrıca işaret ediliyor.⁸²

Kişilere ait mallara zarar ve hırsızlık suçlarında artış, kuşkusuz eko-

81 *Izvestiya*, 19.8.1985 ve *Eko*, sayı 5, 1985'ten aktaran Ernest Mandel, *Beyond Perestroika*, Translated by Gus Fagan, Verso, London, New York 1989, s.28.

82 Sovyet sendikalarının organı *Trud*'tan aktaran *Milliyet*, 21 Ekim 1989.

nomik sıkıntılarının ağırlaşmasıyla da ilgili . Özellikle yabancılara karşı işlenen bu suçlar, bağınaz milliyetçi ideolojiyle de besleniyor.

Sovyet işçi sınıfı, Gorbaçov reformlarının çok öncesinden beri sisteme soğumuştur, varolan rejimi kendi yönetimi olarak görmüyordu. Carlo'nun daha 1960'lar için saptadığı gibi, bu sistem işçilere "düşük ücret, düşük hayat düzeyi, bürokratlaştırılmış sendikalar" vermişti. Demokrasi çabalarını reddeden böyle bir sistemi niçin savunacaklardı ki! İşçi sınıfının kendisini sistemin sahibi saymaması, emeğin verimliliğindeki olağanüstü düşüklükte de görülüyor.⁸³ 1960'lara kadar emeğin verimliliğinde görülen hızlı yükseliş, bu tarihten sonra adım adım durağanlığa dönüştü. Batılı ekonomistler, bu olayı yalnızca teknolojinin eskimesiyle açıklamak istediler. Ama emekçinin üretime yabancılaşmasına yol açan sınıfsal baskı ve sömürü üzerinde durmadılar. Çünkü onların reçetesi, özel kâr, piyasa ve rekâbettir. Bu sihirli formül, üretimi etkin hale getirecek, üretim ile tüketicinin talepleri arasında uyumu sağlayacak, verimliliği artıracak, teknolojik gelişmeyi kamçılacak ve ekonomik büyümeyi canlandıracak! Bu arada bir zamanlar piyasa, rekâbet ve özel kâr etkenlerinden "yoksun" olduğu koşullarda, SB ekonomisinin gösterdiği olağanüstü gelişmenin nasıl gerçekleştiği doğal olarak açıklamaz kalıyor.

11. İŞÇİ HAREKETİ : Sosyalizm Seçeneği

"Maden Ocağı değil, maden işçileri efendi olmalıdır."

Sibirya Maden İşçileri

SB Tarihinin En Büyük İşçi Eylemleri

1989 Temmuz ayında Sibirya ve Ukrayna madenlerinde yarım milyon kadar işçinin katıldığı büyük grev hareketi, sınıfsal cepheleşmeyi gözler önüne serdi. Basın, bu olayları "proletarya ayakta" başlıklarıyla verdi.

Sibirya madencileri, "Maden ocağı değil, maden işçileri efendi olmalıdır" diye greve başladılar. İşçiler, "yerel parti prenslerinin maddi ayrıcalıklarının kalkmasını" ve yerel iktidarı istiyorlardı.⁸⁴ Bu yönde somut başarılar da kazandılar, grev komiteleri yerel iktidar komitelerine dönüştü. Ancak Perestroykacıların "aptal" dedikleri işçiler, yalnız yerel iktidarı değil, ülke iktidarını istiyorlardı. Ekim devriminin ünlü sloganı, bürokrat masalarının arkasına asılan bir "karınca duası" olmaktan çıkıyor ve yeni-

⁸³ Carlo, age, s.178.

⁸⁴ *Tageszeitung*, 15.7.1989.

den gerçek sahibinin ellerinde yükseliyordu: "Bütün iktidar Sovyetlere!" Görülüyor ki, Ekim devrimi geleneğini, emekçilerin sırtında bir yük haline gelen devlet burjuvazisi değil, işçi sınıfı bugünlere taşımıştır.

Grevci işçiler, Perestroyka'nın hayat düzeylerini düşürdüğü kanısındaydılar.⁸⁵

Gorbaçov ise, işçi eylemlerini Perestroyka için bir "tehlike" ve "tehdit" olarak niteledi. Reformcu lider, grevlerin milyonlarca ton üretim kaybına yol açtığına işaret ederek, "Bu gidiş Perestroyka programının gerçekleşmesini engelleyebilir" dedi. "Yayılmaya eğilimi gösteren işçi eylemleri, ülkeyi patlamaya hazır bir kıvama getirmekte" idi. "Grevler yayılırsa reform hareketi çökebilir"di. Gorbaçov, daha da ileri giderek, grevci işçileri "ekonomik ve siyasal ihanet"le suçladı, "anti-sosyalist elemanların kışkırtılarda bulunduğu" tekerlemesini tekrarladı ve grevlere son verilmesi çağrısında bulundu. Yüksek Sovyet de grevleri şiddetle kınadı. SBKP Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı, durumu "vahim" olarak niteliyor ve olayların "kontrolden çıkarmaması için sert önlemler alınması gerektiğini" belirtiyordu. Oysa Ukrayna'nın Donetsk ve Sibirya'nın Kuznetsker havzalarında yapılan bir anket, soruları cevaplayanlardan tek bir işçinin bile sağcı Pamyat hareketine ve Demokratik Birlik örgütüne güvenmediğini ortaya koydu.⁸⁶

Gorbaçov'un köylerde yeni türeyen zenginlere "Rockfeller" ve "kulak" adını takan köylülere karşı da sert bir tavır takındığına yukarıda değinmiştik. Köylük alanlarda kiralama sistemine geçilmesinin, şehirlerde işçi sınıfına karşı mücadele açısından da bir anlamı var. Reformcu yönetim, kolhozları dağıtarak milyonlarca işsizden oluşan bir ordu yaratıyor. Bu işsiz ordusu, sanayi işçilerinin ekonomik ve siyasal mevzilerini sarsmak için hazırlanan bir yedek kuvvettir. Fabrikaların kapısında daha düşük ücretle çalışmaya razı olan insanlar bekleyecektir. Ücretleri düşürmek, işsizlik tehlikesinin işçiler üzerinde yaratacağı baskıyı güçlendirmek, "disiplini" artırmak ve gereğinde grevlerin üzerine sürmek için Perestroyka'nın yeni hazır kuvvetidir bu işsiz yığını!

Gorbaçov yönetiminin işçi sınıfının mücadelesine karşı bulduğu en önemli çare, grevleri yasaklamak oldu. 1989 Ekim ayında grevleri *bütün iş kollarında* 15 ay durduran yasa, parlamentodan yara alarak çıktı. Grevler demiryolları, kent içi ulaşım, haberleşme, savunma endüstrisi gibi kritik işkollarında yasaklandı.

85 BBC'den aktaran *Günaydın*, 19.7.1989.

86 *Moskau News*, Eylül 1989, s.10.

1960'lardan Bugüne İşçi Hareketleri

SB'de işçi hareketleri yeni değildir. 1989 yılında madenlere inmeyen Donets havzası işçileri, 1960'ların başlarında da büyük mücadelelere girişmişlerdi. 1962 yılı Haziran ayındaki grev dalgası ayaklanmaya dönüştü. Özellikle Rostov yakınındaki Novoçerkask işçilerinin eylemleri ülkeyi sarsan boyutlara ulaştı. Bu kent lokomotif ve değirmencilik endüstrisi ile ünlü. Et ve süt fiyatlarının yükseltilmesi ve hayat düzeyindeki düşme nedeniyle bütün ülkede kaynaşmalar oldu. Novoçerkask işçileri ise, Haziran ayı başında işlerini bırakarak büyük gösterilerde bulundular. Bölgeye özel askerî birlikler gönderildi. Çıkan çatışmalarda, kimi kaynaklara göre seksen, kimi kaynaklara göre yüzlerce kişi öldürüldü. Kan lekelerini temizlemek için sokaklar meclis arazözleriyle yıkandı. Çok sayıda işçi gözaltına alındı ve hapse atıldı.⁸⁷

Olayların büyüklüğü karşısında Kruşçev, ayaklanmanın hemen ertesi günü bir konuşma yaptı ve işçilere saldırdı. 3 Haziran tarihli *Pravda* gazetesinde yayımlanan bu konuşmada, reformcu lider, grevci ve gösterici işçilere şu sıfatları layık görüyordu: "İlerlememizi engelleyen, toplumumuzu tehdit eden unsurlar, yağmacılar, tembeller ve caniler". Kruşçev, asker ve polisin işçilere karşı giriştiği terörü şu sözlerle savundu: "Anlamayanları ve anlamak istemeyenleri ezmeye mecburuz". 9 Haziran 1962 günü toplanan Rostov bölgesi Genişletilmiş Parti Komitesi, "burjuva ideolojisine, kazanç peşinde koşmaya, açgözlülüğe ve haydutluğa karşı mücadeleyi kuvvetlendirme" kararı aldı.⁸⁸

Aynı tarihlerde Odesa, Gorki, Rostov ve başka kentlerde karışıklıklar çıktı. 1960'ların sonlarında özellikle Sverdlovsk, Gorki, Kaunas, Taşkent ve Kiev'de yeni bir grev ve hoşnutsuzluk dalgası kabardı. 1969 yılında Kiev yakınında Vişorod'ta hidro-elektrik santralında, Gorki'de silah fabrikasında, Sverdlovsk'ta lastik fabrikasında grevler oldu. Grevler, 1970

87 Ursula Schmiederer, Karol'a gönderme yaparak Novoçerkask'taki 1963 olaylarında yüzlerce insanın öldüğünü belirtiyor (İktidar ve Muhalefet, s.180). Sovyet muhalifi Amalrik de öldürülenlerin "yüzlerce" olduğunu söylüyor (*UdSSR 1984 und kein Ende*, s.65, dipnot 33). Boris Weil ise, aynı konferansta "birçok insanın öldürüldüğünden" söz ediyor. Weil, Novoçerkask olaylarının tarihi olarak 1961 yılını veriyor (s.107). *Tageszeitung*, 1961-63 işçi hareketlerinde Donets havzasında ölenlerin 80 kişi olduğunu yazıyor (15.7.1989). Novoçerkask ayaklanmasının 1962 Haziranında olduğunu Nils Homberg ve Amalrik'ten öğreniyoruz. Nils Homberg, Sovyet kaynaklarına gönderme yaparak olayları ayrıntısıyla anlatıyor. Bkz. *Friedliche Konterrevolution, II*, Übersetzung : Lea Avuvinnen und Christian Boness, Oberbaum Verlag, Berlin 1976, s.130 vd.

88 Nils Homberg, aynı yerde.

yılında Kopişe Kirov fabrikasında ve Vladimir kentinde sürdü. 1972'de Ukrayna'nın sanayi bölgelerinde, özellikle Kiev'de, ayrıca Dinyepropet-rovsk'ta ve Dinyeprodzerjinsk'te şiddetli mücadeleler patlak verdi, yiyeceklerin kıtlığı ve kalitesizliği protesto edildi. 1973 yılında Vitebsk'in en büyük fabrikasında greve gidildi. 1979 yılı Ağustos ayında Togliattigrad otobüs sürücülerini işlerini bıraktılar. 1981'de Kiev motosiklet fabrikası da grevlerle çalkalandı.⁸⁹

Bu işçi hareketleri genellikle başarılı oldu, mücadeleye atılan işçilere ve onlarla birlikte hareket eden üretici ve tüketicilere belli kazanımlar getirdi.⁹⁰

Emekçiler, siyasal mücadeleyi günlük gazetelere gönderdikleri mektuplarla da yürütüyorlar. Bu mektuplarda siyasal ve yapısal eleştiriler de yapılıyor. Pravda, İzvestiya ve Trud gibi günlük gazetelere yollanan eleştiri mektuplarının sayısında 25 yılda beş kat artış görüldü. Bir fikir vermesi için çeşitli yıllardaki sayıları aktarıyoruz.⁹¹

1955	yılında	300.000
1960	yılında	720.000
1965	yılında	1.400.000
1970	yılında	1.260.000
1975	yılında	1.470.000
1980'lerin başında		1.500.000 'den fazla

Görüldüğü gibi eleştiri mektuplarında 1955-60 arasındaki artış yüzde 140 ve 1960-75 arasında da yüzde 100 kadardır. 1965-80 arasında bir artış görülüyor. 1955-65 yıllarının işçi sınıfının durumunda köklü bir kayıp dönemi olduğunu bu sayılar da ortaya koymaktadır.

İşçilerin diğer bir mücadele yöntemi de, Politbüro'ya gönderdikleri protesto mektuplarıdır. Polis'in yasadışı davranışlarına karşı binlerce protesto mektubu yollanması üzerine, Politbüro 1982 yılı Aralık ayında taktik değiştirmek zorunda kalmıştır.⁹²

89 Ernest Mandel, age, s.27 ve Ursula Schmiederer, *İktidar ve Muhalefet* içinde, s.180. Sovyet işçi hareketi üzerine Shapiro ve Godson'un kitabının adına Mandel'de rastladık. Bkz. *The Soviet Worker From Lenin to Andropov*, London 1984.

90 Ernest Mandel, aynı yerde.

91 Ernest Mandel, s.28.

92 Ernest Mandel, aynı yerde.

1989 yılı Temmuz ayındaki yarım milyon madenciye kapsayan grevler, SB tarihinin en büyük işçi hareketi olarak değerlendirildi. O zamandan beri işçi hareketleri dinmiş değil. Bütün işaretler, yeni ve güçlü bir mücadele dalgasının geldiğini gösteriyor. Kriz derinleştikçe, krizi çözecek güçler de tarih sahnesine çıkıyor.

SB'deki gelişmeler, Mao Zedung'un daha 1960'lı yıllarda yaptığı tahlili doğruladı. İşçi hareketi ve grevler, SB'deki sınıf çelişmelerinin uzlaşmaz karşıtlıklara dönüştüğünün en açık kanıtıdır.

Grev ve Kapitalizm

Yaygın grev hareketleriyle kapitalist üretim tarzı arasındaki bağı, Halil Berktaş 1980 yılında yayımlanan bir yazısında çok iyi açıklamıştı. Yeniden okunmasını önerdiğimiz bu yazıdan bazı bölümleri aynen aktarıyoruz:

«Kapitalistler, kârlarını mümkün olduğu kadar artırmak için hep ücretleri düşük, çalışma saatlerini uzun, verimliliğin yükselişini ücretlerin yükselişinden hızlı tutmaya gayret ederler. İşçiler ise ücretlere zam yapılması, çalışma süresinin kısaltılması, işin aşırı hızlandırılmaması gibi talepleri yoluyla, alınterlerinin daha büyük bir bölümünü alıkoymaya uğraşırlar. Üretim araçlarının sahibi olan kapitalistler bu hevesleri kırmak için işçiler arasındaki iş bulma rekabetinden yararlanmak isterler; işçilerin bir kısmının çıkışını verirken ya da bazen tüm fabrikayı bir süre tatil ederken yaptıkları hesap, özellikle yedek işsizler ordusunun saflarından daha elverişsiz koşullarla çalışmaya razı insanlar bulabilecekleridir. İşçilerse buna, kendi aralarında birleşerek, çalışmayı bırakarak, bu arada yeni işçi alınmasını önleyerek ve grevi hiç olmazsa bazı istekleri kabul edilinceye kadar sürdürerek karşılık verebilirler...

«Sosyalist üretim tarzında belli başlı üretim araçları kolektif mülkiyet altında toplanmıştır. Teoriye göre, ister işçi sınıfı devletin mülkiyeti, ister yerel emekçi topluluklarının mülkiyeti biçimini alsın, bu mülkiyet tipi, hem insanın insan (işçilerin kapitalistler) tarafından sömürülmesîne, hem de kâr uğrunda anarşik rekabetin beslediği sınırsız genişleme dinamizmi ile işçilerin satın alma gücünün sınırlılığı arasındaki çelişmeden, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile üretimin toplumsal karakteri arasındaki çelişmeden vb. kaynaklanan periyodik aşırı-üretim buhranlarına, işsizliğe, enflasyona, emekçilerin göreceli yoksullaşmasına son verir. Çünkü burada, işçilere ödenen ücretlerin güzerinde kalan artı ürün, artık küçük bir azınlığın değil, tüm toplumun malıdır. Bu tüm top-

lumun malı oluş, işçi sınıfının devlet organları tarafından sözkonusu artı-ürünün, dengeli ve orantılı bir genişletilmiş yeniden-üretimi teminat altına almak, emekçilerin refah düzeyini istikrarlı bir şekilde yükseltmek, sosyalist düzeni iç ve dış düşmanlarına karşı korumak doğrultusunda, kısaca fiili uygulama olarak gerçekten işçi sınıfının ve tüm emekçi halkın temel çıkarları doğrultusunda, planlı bir şekilde kullanılmasıyla belirlenir, gerçekleşir ve sürdürülür. Eğer bütün bunlar yapılırsa, kapitalist üretim tarzına özgü belirtiler ortaya çıkmaz; belli başlı üretim araçlarıyla bir bütün olarak toplumsal üretim, bölüşüm ve yeniden-üretim süreci gerçekten işçi sınıfının denetimi altında sayılabilir. Başka bir deyişle, mülkiyet ve bölüşüm ilişkileri, işçi sınıfı ile çıkarları ona zıt bir başka sınıf ya da zümreyi, bağrında antagonizma taşıyan çelişmeler içinde karşı karşıya getirmez. Bu koşullarda, sürekli ve yaygın bir iktisadi mücadele biçimi olarak grevlerin ortaya çıkması beklenmemelidir...

"Oysa partinin çizgisi pekala kısmen veya tamamen yanlış, planlama kararları gerek ülke çapında ve gerekse çeşitli kademelerde, birimlerde gerçekten sosyalist nitelikte olmayabilir... Ekonomik temelin belirleyici, ideolojik ve siyasi düzlemlerin ise yol gösterici ya da egemen kerte olduğu bir toplumda bu egemen kertenin müdahalesi ülke çapında ve uzun süre yanlış tecelli ederse, eski devlet mülkiyetinin hukuki görüntüsünde gene bir değişiklik olmaksızın sosyalist bölüşüm ilişkilerinin yerini özü itibariyle sosyalist olmayan bölüşüm ilişkileri, işçilerin artı-ürününün işçilere yabancılaşmasını içeren bölüşüm ilişkileri alabilir. Böylece parti yönetimi ve devlet bürokrasisi, elindeki siyasî gücü artı-ürünü kendi zümre çıkarları doğrultusunda el koymak için kullanmaktan başlayarak önce bölüşüm ilişkilerini ve giderek üretim sürecinin tüm karakterini değiştiren yeni tip bir burjuvaziye dönüşebilir, üst üste gelen yanlış müdahalelerin her adımı aracılığıyla kendi kendini ve sistemi böyle bir dönüşüme uğratabilir. Sosyalist toplumda geri dönüş tehlikesine ilişkin teoremin kurucusuna göre, bunu önlemek veya bu gerçekleştiğinde işçi sınıfına mücadele olanağı tanımak için, tabanın yönetim üzerinde denetimini sağlamak, geniş ve aktif bir demokrasi uygulamak, bu çerçevede grev hakkını da tanımak zorunludur. Örneğin Çin'de, işçilere grev hakkı, bu gerekçelerle Anayasal olarak tanınmıştır. [Kültür Devrimi'nde tanındı. Deng Siao Ping döneminde kaldırıldı. DP]... Sosyalist bir ülkede çok yaygın ve sürekli grevler görülürse, orada sistemsel antisosyalizmin mevcut olduğu düşünülebilir ve düşünülmelidir...

«Efendim, Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri sosyalisttirler; dolayısıyla bu ülkelerde artı-değer sömürüsü yoktur; dolayısıyla

buralarda kapitalizme özgü buhranlar, işsizlik, pahalılık, grevler, vb. görülmez; ayrıca, aynı nedenle, bu ekonomilerin dışa yayılma ihtiyacı da yoktur ki emperyalist olsunlar...'

«Böyle idealist-apriorist savunmalar, artık en hafif deyiimiyle gülünç kaçmaktadır.

«fSovyetler Birliği'nde ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde sağ eğilimler olduğunu, bir sosyalizmden uzaklaşma süreci yaşandığını biz de kabul ediyoruz. Hatta belki bir revizyonist diktatörlükten de söz edebiliriz. Fakat bu gelişmeler henüz ekonomik temele inmemiştir; ekonomi sosyalist niteliğini korumaktadır. Siyasi sapma olabilir, ama tarihte üretim tarzı olarak geriye dönüş örneği var mıdır? Ekonomi politik teorisi bunu kabul edebilir mi?...

«Doğrudan doğruya iktisadi düzlemde ortaya çıkan sınıf mücadelesi böyle bir ara zemini de barınmaz kılmuştır...

«A- Ya, mevcut ekonomi politik teorisi yanlıştır, yani tipik grev ve sendikal hak mücadeleleri sadece kapitalist üretim tarzının zorunlu sonucu olmayıp sosyalist üretim tarzı açısından da normal sistemsel olgulardır (şüphesiz bunu savunacak olan, önce aradaki teorik bağlantıyı göstermeli, sonra da neden halâ söz konusu ekonomi politiği ve sosyalizmi savunduğunu açıklamalıdır).

«B- Ya da, Polonya'nın ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin niteliği hakkında bu ülkelerin kendi iddiaları ve şimdiye kadar taşınagelen yaygın kanı yanlıştır. Bunlar, sosyalist bir üretim tarzına sahip değildir. Devlet mülkiyeti artık gerçekten tüm halkın mülkiyetini temsil etmemektedir; bu hukuki görüntü ardında, sosyalist olmayan üretim ve bölüşüm ilişkileri doğmuş, üretim araçları, üretim süreci ve artı-ürün hem yüksek parti-devlet görevlerini, hem de işletme yönetimlerini elinde bulunduran bir azınlığın fiili hakimiyeti altına girmiştir.

«Böyle bir tahlilin doğru olduğunu, yani bu üretim tarzına sosyalizm denilemeyeceğini kabul etmekle beraber, kapitalizm, tekelci devlet kapitalizmi, yeni tip bir bürokrat kapitalizm, vb. denilebileceği konusunda şüpheler besleyenler varsa, yukarıda (B) maddesinde kısaca tarif edilen türden bir sistemin tekelci devlet kapitalizminden niçin öz bakımından ayrılması ve belki bir üçüncü üretim tarzı olarak nitelenmesi gerektiğini ispatlamak sorumluluğu da onlara düşmektedir.

«Daha net koyalım: Kendilerini sosyalist sayanların önündeki tercih, ekonomi politikten vazgeçmek ile Sovyetler Birliği'nin ve diğer Do-

ğu Avrupa ülkelerinin /sosyalist oldukları gibi fosilleşmiş bir saplantıdan vazgeçmek arasındadır.»⁹³

12. TOPLUMSAL SİSTEM : Tekelci Devlet Kapitalizmi

"Eğer devletin bütün sanayiye devralması sosyalizm sayılacaksa, o zaman Napolyon ve Metternich de sosyalizmin kurucuları arasında sayılmalıdır.... Ama ne anonim şirketlere geçiş, ne de devlet mülkiyetine geçiş, üretici güçlerin sermaye olma (kapitalist olma) niteliğini ortadan kaldırmaz.

... Biçimi ne olursa olsun modern devlet, özünde kapitalist bir mekanizmadır, kapitalistlerin devletidir, kolektif kapitalizm idealinin cisimleşmesidir. Üretici güçlerin ne kadar büyük bir kısmını kendi mülkiyetine geçirirse, o ölçüde gerçekten kolektif kapitalist haline gelir ve vatandaşları daha fazla sömürür. İşçiler, ücretli işçiler, proleterler olarak kalırlar. Kapitalist ilişki ortadan kaldırılmaz; tam tersine son haddine vardırılır.»

*Engels **

Bürokratik Kapitalizmden Piyasaya

Bu kitapta saptanan olgular, SB'nin toplumsal sistemini de açıklıyor. Toparlayacak olursak:

—SB, sınıflara bölünmüş bir toplumdur.

—Sınıflar arasındaki çelişme uzlaşmaz (antagonist) karakterdedir.

—Siyasal iktidar ve üretim araçlarının denetimi, devlet burjuva zisinin elindedir. Bu sınıfın hakimiyetinin temeli, üretim araçları üzerindeki mülkiyetten önce siyasal iktidarı elinde bulundurmasıdır. Üretim araçlarının kontrolü, başka deyişle üretim araçları üzerindeki örtük mülkiyet, siyasal iktidara sahiplik yoluyla gerçekleşmektedir.

— Devlet burjuvazisi, parti, devlet, ordu, ekonomi bürokrasisinin üst kesimleri ile intelligentsia'nın onlarla çıkar birliği halindeki unsurlarından oluşmaktadır.

— Devlet burjuvazisi, el koyduğu artı değeri kendi çıkarları yönünde ve kendi hakimiyet sistemini pekiştirmek için kullanmaktadır. Sovyet devleti, bu artı değer sömürsünü bekleyen devasa bir örgüte dönüşmüştür.

93 Halil Berktaş, "Polonya ve Teori," *Ufuklar*, sayı: 1-2, 22 ve 29 Aralık 1980. Aynı yazı *Saçak* dergisinde yeniden yayımlandı, sayı 55, Ağustos 1988, s.49 vd.

* Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Sol yayınları, Kasım 1970, s. 93 vd.

— Devlet burjuvazisinin bugünkü teori ve programı, kapitalist dünya pazarı ile bütünleşmek, kapitalizmle buluşmak, devrimleri reddetmek ve ezilen dünya üzerindeki baskı ve sömürüyü onaylamaktır. Kapitalizmin bireyci-liberal felsefesi bütün değerleriyle benimsenmekte ve topluma aşılانmaktadır.

— Sovyet işçi sınıfı devlet burjuvazisinin siyasal baskısı ve sömürüsü altındadır. Bu nedenle üretime, topluma ve kendisine yabancılaşmaktadır. İşçi hareketleri ve grev dalgaları, bu gerçek temelinde yükseliyor.

— Sovyet hakim sınıfı, esas olarak Rus karakterindedir. Azınlık sınıfı diktatörlüğünün diğer milletler açısından anlamı, millî baskı ve eşitsizliktir. Millî ayaklanmalar, bu temelde ve derinleşen krizin yarattığı hoşnutsuzluk koşullarında gerçekleşiyor.

— Devlet burjuvazisi, dünyanın iki büyük askeri gücünden birine komanda ediyor. İçte işçi sınıfı ve milliyetler üzerindeki hakimiyet sistemi, dışta hegemonyacılığın ve emperyalizmin temelini oluşturuyor. Ne var ki, Sovyet ekonomisinin artık rakip süper devletle silahlanma yarışını beslemekte yetersiz kalması, Sovyet süper devletini saldırgan bir askeri politikadan savunmaya çekilmek zorunda bırakmıştır.

Her toplumda çeşitli üretim ilişkileri yan yana bulunur. Ancak bu üretim ilişkilerinden biri, alt yapısıyla üst yapısıyla toplumun kuruluşuna damgasını vurur, toplumsal sistemi belirler.

SB'nin temel karakteri, tekelci devlet kapitalizmidir. Ancak bu tekelci devlet kapitalizmi, bir sosyalizmi kurma girişiminden geri dönüş süreci içinde oluşmaktadır. Bu nedenle sosyalizmin bazı kazanımlarıyla devlet kapitalizminin çeşitli kurum ve ilişkileri iç içe geçmiştir. Batı'daki tekelci devlet kapitalizminin kökeninde çok sayıda sermayenin birbiriyle rekâbet ettiği bir piyasa vardı. SB'deki tekelci devlet kapitalizmi ise, sosyalizmi kurma çabasının yozlaşmasından türemiştir. Mevki ve görevlerin belirlediği hakim sınıf, bir devlet kapitalizmiyle payandalanmıştır. Bu hakim sınıfın çıkarları, devlet mülkiyetiyle, merkezî bir planla ve üretimin bürokratik denetimiyle sağlanıyordu. Devlet, ordusuyla, polisiyle, hapisanesiyle ve diğer zor araçlarıyla bu çıkarları beklemektedir.

Ancak bu bürokratik devlet mülkiyeti sistemi, kireçlendi, taşlaştı, toplum için taşınamaz hale geldi, Sovyet hakim sınıfının önemli bir kesimi açısından da rasyonelliğini kaybetti. SB'nin sosyalizmden geri dönüş sürecinde kapitalizmin yolunu açan bürokratik ayrıcalıklar, artık kapitalist gelişmenin yolunu tıkayan bir karakter kazandı.

SB'deki tıkanma iki yoldan açılabilirdi. Biri, boğulan sisteme piyasa aracılığıyla hava delikleri açmak, çok sayıda sermayenin rekâbeti ve kâr dürtüsüyle ekonomiyi canlandırmaktı. İkincisi ise, devlet mülkiyetinin yeniden paylaşıcılar sınıfının denetimine geçmesi, yani emekçilerin siyasal iktidarı ele geçirmesiyle yeniden toplumsal mülkiyete dönüşmesiydi. Bugün Gorbaçov reformlarıyla, birinci yola girilmiştir. İşletme yöneticilerinin başını çektiği Perestroyka, bürokratik rantları olabildiği kadar sınırlamayı amaçlıyor. Çok sayıda sermayenin rekâbet ettiği piyasaya akıtılacak artı değer, yeni ekonomik canlanmanın kaynağını oluşturacak. Bürokratik hantallıkların israf ettiği bu artı değer, bireysel kâr sisteminin dürtüleriyle ve piyasanın sihirle eliyle rasyonel olarak kullanılacak.

Bürokratik sınıf hakimiyeti, çıplak bir kapitalizme yönelişin temelini yaratmıştır. Ancak bu ara dönemin kurum ve ilişkileri artık kapitalist yönelişe dar gelmektedir. Gelişmiş bir sanayi toplumundaki sınıfsal sömürü, kaçınılmaz olarak piyasayı, bütün kurumlarıyla bireysel kapitalist mülkiyeti ve kârı getirir. Bir zamanların sosyalizmi kurma çabalarının yarattığı ve sonra bürokratik kabuklara dönüşen kurum ve ilişkiler, artık kırılmakta ve içinden çıplak kapitalizme özgü ilişkiler çıkmaktadır. Piyasa, içinde olduğu ve büyüdüğü bürokratik kabuğu kırıyor ve dünya yüzüne çıkıyor. Bugün bürokraasiyi hedef alan Perestroyka, aslında o bürokraasinin çocuğudur. Bu nedenledir ki, Perestroyka'nın sahipleri, gene bürokratik hakim sınıfın bir kesimidir ve diğer kesim de yeni duruma uyan mevizlere girme gayreti içindedir.

Bürokratik hakim sınıfın kolektif olarak gerçekleştirdiği artı değer gösömürüsü bir geçiş biçimiydi. Şimdi o artı değer, işletmelerin kâr esasına göre yönetilmesi ve birbirleriyle piyasada yarışmalarını da getirmektedir. Batı kapitalizminde de mülkiyetin anonim şirket mülkiyetine dönüştüğü dikkate alınrsa, gelişme, aradaki farkların ortadan kalkması yönündedir. Batı'da işletmelerin başında, hisse senetlerinin sahipleri değil, menacerler bulunuyor. SB'de de işletme yöneticileri, Batı kapitalizmindeki gibi işletmelerini azamî kâr amacıyla yöneteceklerdir. Macaristan örneğinde, mülkiyetin anonim şirket mülkiyetine dönüşmesi de tamamlanmış bulunuyor.

Kuşkusuz Sovyetler Birliği gibi bir ülkede, devletin ekonomideki rolü aşırı ölçülerde küçülemeyecektir. Sovyetler Birliği'nin bu özelliği, kapitalist ekonomiler içinde bir kendine özgülük olarak kalır. Ama zaten tekelci devlet kapitalizmi, devletin rolünün büyüdüğü bir kapitalizmdir. Enerji üretimi, taşımacılık gibi bütün sanayi girişimleri için hayati önemdeki üretim alanları yanında silah endüstrisi, asker, polis vb. kapitalist ül-

kelerin çoğunda devletin elinde olmak durumundadır. Çünkü öyle üretim dalları vardır ki, herhangi bir kapitalistin eline geçmesi, diğerleri için ölüm anlamına gelir. Bu dalların ortak örgüt ve hakem olarak devlete bırakılması, sistemin zorunluluğudur. Tarihten gelen özellikleri nedeniyle Sovyetler Birliği'nde bu alan, diğer kapitalist ülkelere göre daha geniş olacaktır. Ancak bu olgu, Sovyetler Birliği'ni diğer kapitalist ülkelerden özde ayıran bir özellik olmayacaktır. Artı değerın bir azınlık sınıfının elinde toplanması ve bunun bir devletle payandalanması diye özetleyebileceğimiz ortak karakter olduktan sonra farketmez. Üstelik Gorbaçov'un girdiği yol, özdeki sınıfsal ilişkilerin üzerini kapayan devlet mülkiyeti örtüsünü de çekip alıyor. Kâr sahipleri ile emekçiler çıplak olarak karşı karşıya geliyor. İnsanların kafasını kanşturan elbiseler çıkarılıp atılıyor, kapitalizm çıplak hale geliyor.

Kapitalizme Geri Dönüşün Krizi

SB'nin son dönemde yaşadığı pratik, kapitalizmden sosyalizme geçiş yolundaki bir toplumun sorunlarını değil, kapitalizme geri dönmüş bir toplumun sorunlarını yansıtıyor. Bürokratik kapitalizm, piyasaya geçişin bir ön aşaması olarak ortaya çıkmıştır, yoksa sosyalizme geçiş döneminde görülen bir yozlaşma olarak değil. Çözümün işçi sınıfında ve devrimde olması da, bu gerçekten ileri geliyor.

Geri dönüş, hiçbir zaman Çarlık dönemi ilişkilerinin geri gelmesi anlamını taşımaz. Sosyalizmin kuruluşunun özellikle ilk aşamaları, bir yönüyle Lenin'in belirttiği gibi burjuvazisi olmayan bir devlet kapitalizmidir. Sistem, sosyalisttir, yoksa Mehmet Gündüz'ün sandığı gibi "devlet kapitalisti" değildir. Ama sosyalizmin bir yönü her zaman devlet kapitalizmidir. Çelişmenin olumsuz kutbunda devlet kapitalizmine özgü ilişkiler bulunur. Bölüşüm ilişkilerinde hâlâ "herkese emeğine göre" ilkesi hakimdir. Yani tıpkı burjuva toplumunda olduğu gibi, herkes emeği oranında pay almaktadır. Fark, burjuvazinin artı değerinin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak emeğe göre bölüşüm ilkesi, her an kapitalizme geri dönüşün ekonomik temelini korur. Ekonomik yapıdaki bu çelişmeli durum, siyasal yapıda da kendini gösterir. İşçi sınıfı iktidardadır, fakat bu iktidar, emeğe göre bölüşüm ilkesinin geçerli olduğu bir temel üzerindedir. Yani ekonomik temelde burjuva toplumunun bölüşüm ilişkisi, burjuva hakkı geçerlidir. Öte yandan iktidar da, tümüyle işçi sınıfına ait değildir. Sosyalist toplumda iktidar mevkileri, yer yer yeni bir azınlık sınıf diktatörlüğünün temsilcilerinin elindedir. Ekonomideki burjuva bölüşüm ilkesi, sosyalist devlete bir yönüyle burjuva karakter verir. Her ne kadar bu devlet,

burjuva bölüşüm ilkesini kaldırıp "herkese ihtiyacına göre" ilkesine yönelme programına sahipse de, bu uzun bir dönemi alacaktır. İşte bu uzun süreç boyunca sosyalist toplumun hem alt yapısında hem üst yapısında işçi sınıfı ile burjuvazi birarada bulunur. Aralarındaki çelişmenin işçi sınıfı lehine adım adım çözülmesi, sosyalizmin kuruluşu yolunda ilerlemeyi ifade eder.

Süreç, SB'de de böyle yaşanmıştır. Sosyalizm ile kapitalizm, burjuvazi ile proletarya, ekonomide ve devlette birbirleriyle mücadele eden, çelişmeli iki kutbu oluşturdular. Ülkede kapitalizme geri dönüş süreci, bürokratik burjuvazinin iktidarda kesin hakimiyetini gerçekleştirdiği ve iktidarını pekiştirdiği 1950 ve 60'lı yıllarda başladı. Sürecin ilk döneminde kamu mülkiyeti *biçim olarak* korundu, ancak hakim sınıfın kolektif denetimine geçmişti. Azınlığın özel çıkarını güvence altına alan bu sistem, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin daha açık biçimlerine ilerlemek zorundaydı. Sistemin kendi dinamiği bunu gerektiriyordu. Azınlık çıkarlarının rasyoneli bunu gerektiriyordu. Azınlık çıkarı, kâr hırsıyla, rekâbetle gelişebilirdi. Sürecin karşısındaki kuvvet ise paylaşmacı işçi sınıfıdır.

SB'de sistem, kendi dinamikleriyle yeniden sosyalizm rayına girmedir. Gorbacov reformları böyle bir gelişmeyi ifade etmiyor. Tersine kapitalizm, tutarlılaşıyor, sosyalizmin artık kabuk halini almış kalıntılarını dökererek, kendi kurumlarını ve ilişkilerini en iyi geliştirebileceği biçimleri buluyor.

SB'de 1970'lerde başlayan ve özellikle 1980'lerin ikinci yarısında kangren halini alan olay, sosyalizme geçiş yolunda bir tıkanma değil, fakat kapitalizme geri dönüş yolunda bir krizdir. Bu kitapta sık sık, Sovyet ekonomisindeki "tıkanma"dan söz edildi. 1970'lerde tıkanan, sosyalizm değil, fakat tekelci devlet kapitalizmidir. Tıkanmanın hakim *devlet burjuvazisi tarafından* açılması ise, sosyalizm yönünde değil, piyasa kapitalizmi yönünde olur.

Sovyet toplumu, yeniden sosyalizm rayına girebilmek için, bir yıkıcıya muhtaçtır. Varolan sistem yıkılmadan, sosyalizmin kuruluşu sürecine girilemez. Ama varolan sistem, kendi yıkıcılarını, kendi mezarını kazacak olanları da yeniden üretmektedir. İşte o yıkıcılar, aynı zamanda sosyalizmin yapıcılarıdır. İşçi sınıfı, sistemin krizinin derinleştiği tarihsel noktada, çözüm olarak yeniden sahneye çıkıyor. İşçiler yeniden "Bütün iktidar Sovyetlere" şiarını yükseltiyorlar. Demek ki, iktidar onların elinde değildir. İşçiler, kaybettikleri iktidarı istiyorlar. Yalnız yerel iktidarı değil, tüm iktidarı talep ediyorlar. İşçi sınıfı, sosyalist bir toplumda da ye-

rel iktidarı kaybedebilir. Ama bütün iktidarın kaybedilmesi, bir geri dönüşün yaşandığını gösteriyor. SB'de gerçekleşmiş olan olay, sosyalizm yolunda bir tıkanma değil, fakat kapitalizme geri dönüş sürecindeki bir tıkanmadır.

Üretim araçlarının mülkiyetini ve yönetimini paylaşmak zorunda olan bir sınıfın mücadeleye atılması, paylaşımcı bir sistemin, yani sosyalizmin kurulmasının olmazsa olmaz şartıdır. İşte o sınıf bugün geri dönüşün getirdiği sınıflaşmış yapıya karşı mücadeleye atılıyor. Bu olay, SB'deki sınıf mücadelesi pratiğinde Mao'nun keşfedilmesi ve Mao'nun doğrulanmasıdır. Mao'nun "karargâhı bombalayın" çağrısı, bu kez geri dönüşün gerçekleştiği bir ülkede yankı bulmaktadır. Sovyet işçilerinin bu çağrıyı duymuş olmaları ve bilmeleri şart değildir. Onlar kendi tecrübeleri ve pratikleri içinde bu gerçeğe ulaşmaktadırlar. Ve bu pratiğin teorisi de elbet yapılacaktır.

Troçkistler, sosyalizme geçiş sürecinin işçi sınıfının iktidarda bulunmadığı bir toplumda, işçi sınıfı adına ortaya çıkan bürokratik despotlar tarafından da ilerletilebileceğini düşündüler. Nasıl burjuvazi bazen küçük otoriter azınlıklarla yönetilebiliyorsa, demokratik olmayan "işçi iktidarı" da olabilir, onlara göre.

Troçkistlerin bu yanılması, onların sosyalizmi işçisiz gerçekleştirilebilen bir *ekonomik model* olarak düşünmelerinden ileri geliyordu. Gerçekten de küçük bir grubun despotizmi burjuvazinin çıkarlarını gerçekleştirebilir. Fakat işçi iktidarı, demokratik olmak zorundadır. demokratik değilse, sınıftan kopuyorsa, bu dönüşüm, girilen yolun değişmesine de yol açar.

SB'de *sosyalizmin kuruluşu sürecinde* "tıkanma" tartışması, 1920'lerin başı, 1930'lar ve İkinci Dünya Savaşı sonrası için yapılabilir. 1917-21 arasındaki İç Savaş döneminde sanayinin yıkıma uğraması ve işçi sınıfının sayıca ve nitelikçe erimesi bir tıkanma nedeniydi. Çünkü sosyalizmi kuracak sınıf olağanüstü zayıflamıştı. Aslında 1929'dan sonra girilen tarımda kolektifleştirme, bir yönüyle bu tıkanmayı zorla açma girişimi, bir yönüyle de yeni bir tıkanma nedeniydi. İkinci Dünya Savaşı, sosyalizmi kurma çabasına yeni bir darbe indirdi. Bir ülkenin en değerli insan gücünün ve sanayisinin yıkıma uğraması ne demektir? Bugün sosyalizmin başarısızlıklarından, Stalin döneminin hatalarından söz ediliyor. Ama sosyalizmin hangi koşullarda ve neleri göğüsleyerek kurulduğu hiç dikkate alınmıyor. Hiçbir kapitalist ülke, bunca büyük zorlukları ve felâketi sistemi koruyarak aşamazdı.

Sosyalizmin kuruluşu sürecindeki "tikanma" elbette, sosyalizmden geri dönüş için elverişli koşulları da yaratır. Çünkü o tikanma, sosyalizmin krizine yol açar.

Kapitalizme geri dönüş sürecindeki tikanma ise, bugün hem piyasa kapitalizmine ilerlemek, hem de işçi devrimi seçeneklerinin her ikisi için de bir fırsat yaratıyor. Bugünkü kriz, sosyalizmin değil, devlet kapitalizminin krizidir.

İşçilerin, Halkın ve Teori Dünyasının Yargısı

SB'nin toplumsal sistemi hakkında, sistemin ezdiği işçilerin ve milliyetlerin yargısı, sistemin sahiplerinin bilinçleri ve teorisyenlerin saptamaları birbirini tutuyor.

Ekim devriminin "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganını yükselten işçi hareketi, toplumsal sistemin Ekim devrimi öncesine benzediğini de açıklamış bulunuyor.

Milyonları ayağa kaldıran millî kaynaşmaların da bir dili var. Millî mesele, sosyalist devrimin bile değil, demokratik devrimin sorunudur. Hiçbir millet, ne Azerî, ne Ermeni, ne Gürcü, ne Estonyalı, ne de bir başkası yapay olarak ayaklandırılamaz. Millî eşitsizlik ve kriz, Sovyet hakimiyet sisteminin karakterinden ileri geliyor. Perestroyka'nın cumhuriyetler arasındaki eşitsizlikleri arttıracağını bizzat reformcu önderler belirtiyorlar. Bu saptama, sistemin tekelci devlet kapitalisti karakterinin daha da derinleşeceği ve tutarlılaşacağı anlamına geliyor.

Bir toplumsal sistem çıkmaza girdikçe, toplumda o sistem hakkındaki bilinç berraklaşır. Sistem çürüdükçe üzerindeki örtüler de kalkar. Böyle dönemlerde gerçeği arama çabasının önü açılır. Sovyet sisteminin krize girmesinden beri bunları görüyoruz. Sisteme yönelen eleştiriler, artık sistemin doruğunda yankılanıyor. Gorbaçov, ülkeyi "Çakal bürokratların yönettiğini" bile söylemiştir.⁹⁴

Gorbaçov'un sistem hakkındaki bu tür saptamaları, çok iyimser değerlendirmelere de yol açtı. Örneğin Halil Bertkay, özet olarak 'SB sistemi, içinden Gorbaçov gibi pırlantaları çıkarabildiğine göre, sosyalisttir' tezi- ni öne sürdü. Bu tez, SB'nin toplumsal yapısını, toplumsal yapının kendisinden değil, yöneticilerin "iyiliğinden" çıkarıyor. Toplumun maddesini bir kenara bırakan bu değerlendirme, Gorbaçov'a 'Sovyet sisteminin temizleyicisi' rolünü veriyor. Öyle bir temizleyici ki, Brejnev dönemini de parlatıyor, el çabukluğuyla 'sosyalist' kılıyor.

94 Aktaran: Günaydın.

Oysa SB'deki birçok reformcu bile, ülkenin sosyalist olmadığını söyleyebilmektedir. Perestroyka programı, Brejnev döneminin eleştirisi üzerine oturtulduğu için, tutarlı reformcular, kendi toplumları hakkında başka ülkelerdeki Gorbaçov hayranlarından daha gerçekçi saptamalar yapılabiliyorlar.

Reformcu teorisyenlerin en etkililerinden ve parlamentodaki "radikal" muhalefetin beş önderinden biri olan Afanasyev, SB'nin sosyalist olmadığını hem de *Pravda* gazetesi sütunlarında dile getiriyor.⁹⁵ Gene Karpinski, ülkedeki *mülkiyetin* toplumsal karakterde olmayıp *özel karakterde* olduğunu yazabiliyor. Karpinski'ye göre, mülkiyetin bu özel karakteri, fonksiyonlar, mevkiler ve görevler biçiminde gerçekleşmektedir.⁹⁶ Tıpkı özel mülkiyet gibi artı değer sömürüsü sağlayan mevkiler de parayla satılmaktadır. Brejnev döneminde bir bakanlık makamına veya "sosyalist emek kahramanı" gibi bir ünvana 1 milyon ruble karşılığında sahip olunuyordu.⁹⁷ Reformcular, bu gerçekleri sergileyerek, zaten özel mülkiyete geçmiş olan üretim araçlarının piyasa koşullarında alınıp satılmasının ekonomik açıdan daha sağlıklı olacağını savunuyorlar.

Meclisteki muhalefet grubunun önderlerinden ünlü fizikçi Saharov da, SB'nin sosyalist olmadığı kanısındaydı. Dahası Perestroyka'nın getirdiği yapılanma için de "sosyalisttir" demiyordu.⁹⁸

Nitekim reformcuların karargâh kurduğu "Moskau News"de çıkan yazılarda, yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesi hep kapitalizmin kuruluşuna benzetiliyor. Bugün bir akımın lideri durumunda bulunan gazeteci Kliyamkin, SB'de "piyasaya geçiş" sürecini, Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde kapitalizmin kuruluşu örneğiyle veya Güney Amerika'da general cuntalarıyla geliştirilen kapitalizmle karşılaştırıyor.⁹⁹ Ekonomi uzmanı Tatyana Koryagina da, örnek olarak İskandinav kapitalist modelini alıyor. Bölüşebilecek bir şey yaratmak için öncelikle belli ölçü-

95 Afanasyev'in *Pravda*'da yayımlanan yazısı için bkz. 2000'e *Doğru*, sayı 34, 14 Ağustos 1988, s.32 vd. Gene Afanasyev'in aynı görüşlerini daha ayrıntılı açıkladığı bir yazı: "Die UDSSR vor dem Spiegel", *Sozialismus*, sayı 9/88, s.61 vd. Sosyalizmin ölçütleri konusunda 1960'larda yapılan ünlü tartışmalar ne yazık ki Türkçe yayımlanmadı. Bkz. Bettelheim, Dobb, Foa, Huberman, Robinson, Mandel, Sweezy ve diğerleri, *Zur Kritik der Sowjetökonomie*, Wagenbach, Berlin 1969.

96 Karpinski, *Miri XX vek*, 7/1987, s.86'dan aktaran Afanasyev, *Sozialismus*, sayı 9/1988, s.62 vd.

97 *Spiegel*, 50, 1988, s.17.

98 Bayan Saharov, 14-15 Ekim 1989 günleri Paris'te toplanan "Kürtler, İnsan Hakları, Kültürel Kimlik" konulu konferansta eşi adına bu değerlendirmeyi dile getirdi.

99 Igor Klyamkin, "Die Machtverhältnisse im Kremlin", *Moskau News*, Ağustos 1989. Bu önemli yazının özeti: 2000'e *Doğru*, 39, 24 Eylül 1989, s.36 vd.

lerde toplumsal zenginliğe ulaşılmasını savunuyor. Bu duruma İskandinav ülkelerinde piyasayı bertaraf ederek değil, piyasa kurallarıyla ulaşıldığını belirtiyor.¹⁰⁰

Halil Berktaşlar farkında değil ama Perestroyka'nın teorisyenleri ne yaptıklarını ve neyi inşa ettiklerini çok iyi bilmekteler. Yaşanan olay, piyasa kapitalizmine geçiştir. Tartışılan modeller de, İngiltere, Fransa, İskandinav ve Latin Amerika!

Teorisyenlerin büyük çoğunluğu da SB'nin sosyalist olmadığı üzerinde birleşiyor. Teori dünyasındaki tartışmada başlıca iki tez görülüyor. SB'nin kapitalizme geri döndüğünü savunanlar, bu toplumu "devlet kapitalizmi" olarak niteliyorlar. Diğer teze göre, SB ne sosyalist gne de kapitalisttir. Kendine özgü bir sınıflı toplumun söz konusu olduğu öne sürülüyor. Ancak her iki tezin de bulunduğu nokta, SB'de sınıf çelişmelerinin uzlaşmaz karakterde olduğu, emekçileri ezen bir devletin olduğu, sosyalizmi ancak yeni bir emekçi devriminin getireceğidir.

SB'nin sosyalist olmadığı yönündeki tezler, taktik de olsa daha Lenin zamanında öne sürülmeye başlanmıştı. Lenin'in ilk hükümetinde Adalet Halk Komiserliği yapan, Sol Sosyal-Devrimci Stejnberg, "yönetenler" ve "yönetilenler" diye iki sınıfın oluştuğunu, yeni bir hakimiyetin bulunduğunu 1923 yılında yazmıştı.¹⁰¹ Konu 1930'lu yıllarda özellikle Troçkist çevrelerde tartışıldı. Troçki, "bürokratik yozlaşmalara" rağmen, Sovyet toplumunun "kapitalizmden sosyalizme geçiş" toplumu olduğu görüşündeydi. Gene Troçkist olan Bruno Rizzi ise, bürokrasinin sınıf karakterine sahip olduğunu savunuyor ve bu sınıfın ancak devrimle bertaraf edileceğini öne sürüyordu.¹⁰²

Burnham ise, Rizzi'den yararlanarak "Menacerler Devrimi" adlı kitabını yazdı. Burnham, teknokrasinin hakim olduğu bir çağa girildiğini düşünüyordu.¹⁰³ Aynı dönemde mülteci Rus filozofu Berdjajev de, proletarya diktatörlüğünün Çarlık bürokrasisinden daha güçlü bir bürokratik yönetime dönüştüğünü, yeni bir ayrıcalıklı sınıfın oluştuğunu, bu sınıfın halk kitlelerini "zorbalıkla sömürme olanaklarına" sahip olduğunu söylüyordu.¹⁰⁴

100 Aynı yerde.

101 Aktaran Voslensky, age, s.39 vd.

102 Bruno Rizzi, *Il Collettivismo burocratico*, Imola 1967'den aktaranlar, Carlo, s.19 vd. ve Voslensky, s.41 vd.

103 Burnham'ın görüşleri için bkz. Doğu Perinçek, "Teknokrasi Meselesine Genel Bir Bakış", *AÜHF Dergisi*, 1967, c.XX, s.125 vd. James Burnham'ın ünlü eseri: *Managerial Revolution*, New York 1941.

104 Aktaran: Voslensky, s.40.

Wittfogel, SB toplumunda Asyatik üretim tarzının özelliklerini keşfetti! Ona göre Sovyet sistemi "Asyatik despotizm", "Doğu despotizmi" veya "hidrolik toplum" diye adlandırılabilirdi.¹⁰⁵

Hilferding, 1940 yılında, SB'yi Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sına yaklaştırarak, "totaliter" bir devlet olarak niteledi.¹⁰⁶

İngiliz yazarı George Orwell, "Hayvan Çiftliği" adlı eserini SB'de yeni bir efendiler sınıfının oluşması üzerine kurmuştu.¹⁰⁷

SB'de emekçileri ezen bir sınıf diktatörlüğü olduğu tezleri ancak 1960'larda yaygınlık kazandı. 1950'ler ve 60'larda yaşanan kopuş, kendini teoriye de yansıttı.

Yugoslav teorisyenlerinden Djilas'ın 1957 yılında yazdığı "Yeni Sınıf" adlı kitap, yeni olguyu ortaya koyan "ilk eser" olarak görülür.¹⁰⁸ Ne var ki, Djilas'ın tahlilinde bir derinlik yoktur.

Gramsci ve Togliatti ile birlikte 1921 yılında İtalya Komünist Partisi'ni kuranlardan Bordiga, 1950'lerin sonlarında ve 1960'larda yazdığı eserlerinde, Sovyet sisteminin "tekelci devlet kapitalizminin özel bir biçimi" olduğunu açıkladı.¹⁰⁹

Devlet kapitalizmi teorisi, zamanla geniş bir kabul gördü. Balacs, Malet, Rosenberg, George Thomson, Castoriadis ve Lefort gibi teorisyenlerden Mao ve Enver Hoca gibi revizyonizme karşı mücadelenin başını çeken önderlere kadar, çokları bu tezi benimsedi ve geliştirdiler.¹¹⁰

SB'nin sosyo-ekonomik sistemi üzerine nitelemeler, Çin Komünist Partisi ve Arnavutluk Emek Partisi kongre kararlarında ve belgelerinde de görüldü.

Mao Zedung, 1964 yılında yaptığı bir konuşmada şu tezi ileri sürüyordu: "Bugün Sovyetler Birliği, burjuvazinin diktatörlüğü, büyük burjuvazinin diktatörlüğü, faşist Alman tipinde bir diktatörlük, Hitler tipinde bir diktatörlük altındadır."¹¹¹ Ancak bu tez bir süre dışı dönük açıklamalarda

105 K.A. Wittfogel, *Die orientalische Despotie*, Köln/Berlin 1962.

106 Aktaran: Carlo, s.37.

107 George Orwell, *Animal Farm*, Penguin books 1972.

108 Milovan Djilas'ın ünlü eserinin çok hatalı bir Türkçe çevirisi yayımlandı : *Yeni Sınıf*, çev. Sedat Umrhan, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1982.

109 Aktaran: Carlo, s.42.

110 Carlo, s.42. Castoriadis ve Lefort'un "total-bürokratik kapitalizm" tezi için bkz. Heller ve diğerleri, *Der sowjetische Weg*, VSA Verlag, Hamburg 1983, s.39. Rosenberg'in "devlet kapitalizmi" tezi için bkz. *Geschichte des Bolschewismus*, Frankfurt/Main 1966, bölüm 8 ve 9, özellikle s. 202 vd.

111 Bkz. ÇKP'nin Lenin'in doğumunun 100. yıldönümünde yayınladığı yazı : *Leninizmi mi Sosyal Emperyalizm mi?*, Kıvılcım yayınları, Ankara, Ağustos 1970, s.9.

yer almadı. 1968 Ağustosunda SB'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesi üzerine, ÇHC yöneticileri Sovyet yönetiminin "lafta sosyalist, fiiliyatta emperyalist, yani sosyal-emperyalist" olduğunu belirttiler.¹¹²

ÇKP 9. Millî Kongresi, 1969 yılında SB'nin burjuvazinin faşist diktatörlüğüne dönüştüğünü kabul etti.¹¹³ 1973 yılında toplanan ÇKP 10. Millî Kongre Raporunda, kapitalizmin geri getirilmesi sürecinin Kruşçev'den Brejnev'e kadar 20 yıl içinde gerçekleştiği belirti liyordu.¹¹⁴

1971 yılında yapılan AEP 6. Kongresine Enver Hoca'nın sunduğu raporda "yeni revizyonist burjuvazinin" iktidarda olduğu ve SB'nin kapitalist bir devlete ve emperyalist bir güce dönüştüğü belirtili-yordu.¹¹⁵

Devlet kapitalizmi tezini teorik alanda işleyen, Charles Bettelheim oldu. Bettelheim 1960'lardaki ünlü tartışmalardan başlayarak SB tahlilini geliştirdi ve yankı yaratan eserler yayımladı.¹¹⁶ Bettelheim, bürokrasinin kendi başına bir sınıf olmadığı, her zaman bir hakim sınıfın hizmetinde olduğu üzerinde durdu; SB'de iktidarda olan sınıfı "burjuvazi" veya "devlet burjuvazisi" olarak niteledi.¹¹⁷

1970'li yıllarda Avrupa'da görülen Marksist-Leninist partilerin teorisyenleri de, Mao Zedung'dan ve Bettelheim'dan etkilenen kitaplar yayımladılar. İsveç'li Nils Holmberg ve Alman Willi Dickhut'un çalışmaları bizim okuduğumuz örneklerdir.¹¹⁸

SB ve Doğu Avrupa'daki muhalefet hareketlerinin teorisyenleri de, çeşitli tahliller açıkladılar.

1964 yılında yayımlanan bir Samizdat(yasadışı yayın)ta çıkan "Ukrayna Komünistlerinin Bütün Dünya Komünistlerine Çağrı"sında, "yeni

112 Çekoslovakya'nın işgali üzerine Cou Enlay'ın konuşması için bkz. *Çekoslovakya Halkı Sosyal-Emperyalistleri Altedecektir*, Aydınlık yayınları, Ağustos 1975.

113 ÇKP 9. Kongre Raporu, Aydınlık yayınları, 1970.

114 Çin Komünist Partisi 10. Milli Kongresi Belgeleri, Aydınlık yayınları, İstanbul, Ekim 1974, s.29.

115 Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, AEP Altıncı Kongre Raporu, Aydınlık yayınları, Şubat 1975, s.71 vd.

116 1960'larda *Monthly Review*'de yayınlanan tartışmalar için bkz. Bettelheim ve diğerleri, *Zur Kritik der Swjetökonmie*, Verlag Klaus Wagenbach, Berlin 1969. Ayrıca: Bettelheim, *Ökonomischer Kalkül und Eigentumsformen*, Verlag Klaus Wagenbach, Berlin, 1972. Bettelheim SB tahlilini üç ciltlik *Klassenkaempfe in der Sowjetunion* adlı eseriyle olgunlaştırdı.

117 Bettelheim, *Ökonomischer Kalkül...*, s.156.

118 Nils Hornberg, age ve Willi Dickhut, *Die Restauration des Kapitalismus in der Sowjetunion*, Verlag Neuer Weg, Stuttgart 1974. Türkçesi: *Sovyetler Birliğinde Kapitalizmin Restorasyonu I/II/III*, Komün yayınları, çev. A.Sefer, Mayıs-Eylül 1976, Şubat 1977.

yönetici sınıfın, parti bürokrasisinin isteklerini uygulayan" bir "Merkez Komitesi diktatörlüğü" olduğundan söz ediliyor.¹¹⁹

"Bolşevik Sovyet Komünistleri" veya "Stalin Grubu" diye anılan Marksist-Leninistler de, "bürokrasinin hakimiyetini" hedef alan programlar yayınladılar ve Çin'deki Kültür Devrimini desteklediler.¹²⁰

Polonya muhalefetinin önderleri arasında yer alan Kuron ve Modzelewski'nin 1964 yılında yaptıkları sınıfsal tahlil, genellikle ilk önemli teorik çabalardan biri olarak görülüyor. Türkçeye çevirip yayımladığımız bu tahlilde, SB ve Doğu Avrupa rejimleri, "merkezî siyasal bürokrasinin tekelci diktatörlüğü" olarak niteleniyor.¹²¹

Parti yönetimini bir "hakim sınıf" olarak değerlendiren Sovyet yazarları da var. Jakob Şerr, bu sınıfa "hegemonlar sınıfı", Roman Redlich "Sovyet asilleri", Dimitrij Panin, "en yüksek parti görevlileri sınıfı" adını veriyor.¹²²

İtalyan teorisyeni Carlo, "Siyasal merkezî bürokrasi" sınıfının emekçileri ezdiği Sovyet rejimini, Bruno Rizzi'den aldığı esinle "bürokratik kolektivizm" terimiyle niteledi.¹²³

Almanya'nın ünlü Sovyet uzmanı Boris Meissner, eserlerinde SB'de kapalı bir görevliler sınıfı olmadığına dikkat çekti. Bürokrasinin doruğundaki "yüksek bürokrasi" ile Sovyet intelligentsiasının geniş bölümünü birbirinden ayırdı. Yüksek bürokrasinin subaylarla birlikte bir iktidar eliti oluşturduğunu açıkladı. Bu elit, mutlak iktidar tekeli sayesinde üretim araçları üzerinde sınırsız bir tasarruf kudretine sahipti. Meissner, SB'nin sınıfsal yapısı üzerine somut sosyolojik araştırmalar yayımladı.¹²⁴

1969 yılında kaleme alınan "SB Demokratik Hareketi Programı" şu saptamayı yapıyordu : "Yarım yüzyıldır süren gelişme içinde ne işçiler, ne köylüler, ne de aydınlar toplumumuzun hakim sınıfı haline geldi. Fakat dördüncü bir grup, majestelerinin parti bürokratları eliti, tek başına hükmeden, toplumu sömüren, yeni bir sınıf olma yönünde gelişti."¹²⁵

5 Aralık 1970 tarihinde SSCB Yüksek Sovyeti'ne bir muhtıra veren

119 Voslensky, s.47.

120 Bkz. *Revolutionärer Aufruf der Marxisten-Leninisten der Sowjetunion*, Rotfront Verlag, Kiel

121 Kuron ve Modzelewski, *Tekelci-Bürokratik Sosyalizm*, çev. Doğu Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1986.

122 Voslensky, s.43.

123 Antonio Carlo, *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Karakteri*, çev. Doğu Perinçek, Kaynak yayınları, İstanbul, Şubat 1985.

124 Boris Meissner, age.

125 Voslensky, s. 45.

"Demokratlar", ülkede parti görevlileri elitinden oluşan yeni bir yönetici sınıfın örgütlendiğini, anti-komünist faaliyette bulunduğunu ve iktidarı yasadışı yoldan ele geçirdiğini belirtiyorlardı.¹²⁶

1970 yılında bir Samizdat'ta yayımlanan "Leningrad Programı" da, parti ve devlet aygıtının hakim sınıfı oluşturduğu görüşünü dile getiriyordu.¹²⁷

Yugoslavya'lı ünlü teorisyen Stojaniç, Sovyet toplumunu 1969 yılında "oligarşik-devletçi sistem" terimiyle niteledi.¹²⁸

Sovyet muhaliflerinden Andrej Amalrik, "Sovyetler Birliği 1984 Yılına Yetişebilecek mi?" başlıklı yankı uyandıran kitabında, "ayrıcalıklı bürokratik sınıfın" hakimiyetini tahlil ediyordu.¹²⁹ Bilim Akademisi üyesi E.S. Varga'nın öldükten sonra yayımlanan kitabında da aynı görüş yer alıyordu.¹³⁰

Rasumnyj imzalı bir Samizdat yazısında, parti yönetiminden gelişen ayrıcalıklı sınıfın, 1950'lerde büyüdüğü, en yüksek parti oligarşisi dışında orta düzeydeki parti bürokratlarını da saflarına aldığı ileri sürülüyordu.¹³¹

Ünlü Sovyet muhalifi Saharov, 1975 yılında Avrupa'da yayımlanan kitabında, bir "parti ve bürokratlar tabakasının" daha 1920 ve 30'larda, ama belirgin olarak da İkinci Dünya Savaşından sonra oluştuğunu belirtti.¹³²

Gene Sovyet muhaliflerinden Roy Medvedyev ise, bürokrasinin yeni bir sınıf olmadığını, kendi kuralları ve gelenekleri olan bir kast oluşturduğunu öne sürdü.¹³³ Voslensky, Medvedyev'in bu tavrını, Sovyet hakim

126 Aynı yerde.

127 Aynı yerde.

128 Svetozar Stojaniç, *Kritik und Zukunft des Sozialismus*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main 1972, s.52. Stojaniç, Belgrad'ta 1969 yılında basılan kitabında, Çekoslovakya'nın işgal edilmesinden sonra artık "sosyalizmin krizi" veya "sosyalizm'in ağır derecede yozlaşması" gibi değerlendirmelerin yetersiz olduğunu, bir nitelik değişikliğinin gerçekleştiğini belirtti. Söz konusu olan sosyalizm değil, "devletçilik" ya da "oligarşik devletçilik"ti.

129 Andrej Amalrik, *Kann die Sowjetunion das Jahr 1984 erleben*, Zürich 1970, s.51 ve 53. Kitap, Amalrik'in 1980 yılında bir trafik kazasında ölmesinden sonra başka yazılarla genişletilerek yeniden yayımlandı: *UdSSR-1984 und kein Ende* (SSCB 1984 ve Son Değil), Ullstein Verlag, Frankfurt/M-Berlin-Wien 1981, s.43.

130 Voslensky, s.45 vd.

131 Aynı yerde.

132 Andrej D. Saharov, *Mein Land und die Welt*, Wien-München-Zürich 1975, s.30 vd.

133 Roy Medvedjew, a.g.e., s.294.

sınıfı ile olan bağlarıyla açıklar.¹³⁴

Gorbaçovların öğretmenleri olan Ota Şik gibi teorisyenler de, SB'nin karakterini çok açık olarak belirlemişlerdir. Perestroyka'nın babası olan liberal sosyalistler, SB'nin tekelci bürokratik bir diktatörlük ve dışa karşı yayılcı, emperyalist bir devlet olduğunu eskiden beri saptıyorlar.

Ota Şik'e göre, "Sovyetler Birliği'nde ve etkisi altındaki ülkelerde ortaya çıkan sistem, ancak devlet kapitalisti -daha doğrusu devlet tekercisi ve mutlak bürokratlaşmış sistem olarak adlandırılabilir. Bu sistemin anti-sosyalist, insanlık dışı içeriğini ortaya çıkarmak, kapitalist sistemi onaylamak ve savunmak anlamına gelmez."¹³⁵

1983 yılında ölen ünlü Doğu Almanya'lı Doğa bilimcisi ve filozof Havemann, "reel sosyalist" ülkelerin ekonomilerini "devlet tekerciliği sistemi" olarak niteledi. Havemann, bu ülkelerin aslında sosyalist olmadığını ve ekonomilerindeki kaosu kapitalizmden hiç de geri kalmadığını belirtiyordu. Ancak gene Havemann, bu ülkelerde özel mülkiyetin ve böylece sömürünün ve sınıf hakimiyetinin kalktığını da söylemektedir.¹³⁶

Havemann'ın eski arkadaşlarından Doğu Almanya kökenli Bahro da, bürokratinin, "özel çıkarlara sahip büyük bir grup insanın doğal siyasal varlık biçimi" haline geldiğini belirtiyor ve bu sosyal grubun doğrudan üreticilerle uzlaşmaz çelişme eğilimi içinde bulunduğunu kabul ediyor. Parti yönetimi, Bahro'ya göre bu sınıflı toplumu pekiştirmek ve yaşatmak için çalışıyor.¹³⁷

Sovyet Bilimler Akademisinde çalışmış olan Voslensky, "Nomenklatura" adıyla andığı Sovyet hakim sınıfı ile emekçiler arasındaki çelişmenin uzlaşmaz olduğunu açıklıyor. Nomenklatura, hakim sınıf karakterini mülkiyete değil, iktidar olmasına borçludur, mülkiyeti de iktidarda bulunduğu için denetlemektedir.¹³⁸

Ross Gandy, üretim araçlarına fiilen sahip olan Sovyet bürokrasisinin günün birinde hukuken de sahip olacağına 1975 yılında işaret ediyor. Bürokrasi, üretim araçlarını kontrol etmekte, yatırım, birikim, tüketim ve

134 Voslensky, s.47.

135 Ota Şik, *Das kommunistische Magetssystem*, Türkçe özeti: *Saçak*, sayı 59, Ocak 1989, s.59-60.

136 Havemann, *Morgen*, Fischer Verlag, Frankfurt/M 1982. Bu kitabın bir özeti ve değerlendirmesi için bkz. Doğu Perinçek, "Havemann'da Ekolojik Kriz ve Ütopya", *İktisat Dergisi*, sayı 253, Aralık 1985, s.8 vd. Gene bkz. Emre Adıgüzel (Doğu Perinçek), "Havemann'ın Kriz Teorisi", *Saçak*, sayı 15, Nisan 1985, s.46 vd.

137 Rudolf Bahro, *Die Alternative*, Rowohlt Verlag, Hamburg 1980, s.283 vd.

138 Voslensky, age.

şbölüşümle ilgili kararları almaktadır. Bunları yaparken de "aslan payını" kendine ayırmaktadır. Bu nedenle hakim sınıfa dönüşmüştür.¹³⁹

Sweezy de eski tavrını terkederek bürokrasinin üretim araçlarının mülkiyetine kolektif olarak sahip bir hakim sınıfa dönüştüğü yolunda Ross Gandy'nin görüşlerine katılıyor.¹⁴⁰ Mülk sahipliği, miras yoluyla olmasa bile çocuklara "dümen suyu ile" geçirilmektedir. Sweezy, böyle toplumlara "sosyalist" denmesini çok yararlı bulmuyor.¹⁴¹

Aynı tartışmada, Jacob Morris ve Haskell Lewin, Sovyet toplumunu "Çarlık kökenli Sovyet oligarşik kolektivizmi" diye niteliyorlar. Bu toplumun kapitalizm sonrası bir toplum olduğunu ve Marx sosyalizminin demokratik idealleriyle çeliştiğini belirtiyorlar.¹⁴²

İtalyan teorisyeni Rossana Rossanda, Kasım 1977'de toplanan "Devrim Sonrası Toplumlarda İktidar ve Muhalefet" konferansında, SB ve Doğu Avrupa toplumlarını kapitalist karakterde olduğu tezini savundu: "Kapitalistleri olmayan bir kapitalizm"di bu. Rossanda, çözümü demokrasi talebinde değil, kitlelere dayanan siyasal ve sosyal bir devrimde görüyordu.¹⁴³

Aynı konferansa katılan diğer önemli düşünürlerin görüşlerini de aktarıyoruz:

İngiltere'li yazar Daniel Singer de, SB'nin sosyalist bir yapıya sahip olmadığı kanısındadır. SB, ona göre önce sağa kayarak kendi mezar kazıcılarını yaratacak, sonra sola sıçrayacaktır. Sistem çıkmazdadır ve umut işçi sınıfındadır.¹⁴⁴

Sovyet muhalifi Plyushch, sömürünün, şovenizmin ve polis terörünün varlığına değinerek, SB'nin faşist bir devletin bütün temel özelliklerine sahip olduğunu savunuyordu.¹⁴⁵

Gene Sovyet muhaliflerinden Boris Well, SSCB'deki düşünce arkadaşlarıyla birlikte "devlet kapitalizmi" terimini kabul ettiklerini belirtiyor. İşgücünün meta olmaya devam ettiğini vurguluyor. 1920 ve 30'larda sınıf değıştirme ortamının bulunduğunu, ama artık sınıflaşmanın katılaşmış olduğunu belirtiyor.¹⁴⁶

139 Ross Gandy'nin görüşleri için bkz. Paul Sweezy ve diğerleri, "Sovyet Toplumunun Niteliği Üzerine", *Saçak*, sayı 58, Aralık 1988, s.50 vd.

140 Aynı yazı, s.52.

141 Paul Sweezy ile görüşme, *11. Tez*, sayı 4, Ekim 1988.

142 Yukarıda 139. nottaki yazı, s.48 vd.

143 *İktidar ve Muhalefet*, Metis yayınları, İstanbul, Şubat 1984, s.7 vd.

144 Aynı eser, s.38.

145 Aynı eser, s.52.

146 Aynı eser, s.99 vd.

K.S. Karol'a göre Sovyet toplumu kapitalizme çok benzeyen bir sömürü ilişkisi sergilemektedir. Bütün fark, bu ilişkilerin farklı bir ideolojik çerçevede işlenmesidir. "Belki" bu toplum "tekelci devlet kapitalizmi" olma yolundadır. Önemli olan, sınıf farklarının bulunduğu, "kaba ve rezil bir haksızlığın hüküm sürdüğü" bu toplumlarda işçilerin örgütlenmesi ve mücadele etmesidir.¹⁴⁷

Küba devriminin önde gelen kişilerinden Carlos Franqui, "eski sosyalizm maskesi arkasına saklanan bürokratik burjuvazinin" devleti ele geçirdiği ve halkı gittikçe daha çok ezdiği görüşünde. Bu nedenle SB gibi ülkelerde "devlet kapitalizminin" geçerli olduğunu savunuyor.¹⁴⁸

İspanya komünistlerinden Fernando Claudin ise, ne kapitalist ne sosyalist olan, uzlaşmaz sınıf çelişmelerinin bulunduğu yeni tipte bir toplumla yüzyüze gelindiği kanısındadır.¹⁴⁹

Sovyet sistemini inceleyen Georg Lukacs'ın asistanları Agnes Heller, Feher ve Markus, "Sovyet Yolu" adını verdikleri kalın teorik kitaplarında yeni bir tez getiriyorlar. Genç "Budapeşte Okulu", bu toplumlara "ihtiyaçlar üzerinde diktatörlük" adını veriyor. Devlet kapitalisti veya sosyalist olmayan "üçüncü bir toplum"dur tanımladıkları; kapitalizme bir tepki olmakla birlikte "geçiş toplumu"da değildir, bir "tarihsel çıkmaz"dır.¹⁵⁰

Mao'nun Marksizme katkılarına büyük değer veren Samir Amin, "yeni türden bir sınıflı toplumun oluştuğu" görüşünde. Üçüncü Dünya'nın etkili teorisini, "kapitalizme geri dönüş" teorisini de, "yozlaşmış işçi devleti" tezini de reddetmektedir.¹⁵¹

Ralph Miliband, "Sovyet devletin rolü üzerinde duruyor: "Hakim sınıfın iktidar ve ayrıcalıklarının sürdürülmesine yardımcı olmak."¹⁵²

Bugün SB'de varolan sistemin "sosyalizmle hiçbir ilgisi olmadığını" saptayan partiler kuruluyor. SSCB Yeni Sosyalistler Komitesi'nin açıklamasında, "Egemen nomenklaturanın ve mafyavarî, yozlaşmış toplum kesimlerinin sanayi ve tarım emekçilerini, entelektüel alanı korkunç bir şekilde sömürdüğü" belirtiliyor. "Egemen nomenklatura", SBKP aygıtı

147 Aynı eser, s.153 ve 164.

148 Aynı eser, s.230.

149 Aynı eser, s.241.

150 Agnes Heller, Ferenc Feher, György Markus, *Der sowjetische Weg*, VSA-Verlag, Hamburg 1983, s.254.

151 Samir Amin, "Sosyalizme Geçiş, Çöküş ya da Devrim", 21. Yüzyıl Eşiğinde Sosyalizm içinde, Belge Yayınları, Nisan 1989.

152 Ralph Miliband ile görüşme, 11. Tez, sayı 6, Haziran 1987.

aracılığıyla "iktidarı halktan gaspetmiştir" ve "halka karşı" kullanmaktadır. Bu nedenle Yeni Sosyalist Parti "egemen nomenklaturan'ın iktidarını ve mülkiyetini tasfiye ederek "emekçilerin kolektif mülkiyetini" hedeflemektedir.¹⁵³

Tartışmaya Hayatın Verdiği Cevap

Sovyetler Birliği'nin karakterini, Türkiye sosyalistleri de 1960'ların sonlarından beri tartışıyorlar. Bu tartışmada, TİKP-Aydınlıklar, TKP/ML, TDKP-Halkın Kurtuluşu, THKP-C/Sol-Halkın Yolu ve Mehmet Ali Aybar haklı çıktı. Dev-Yol da, SB'ye eleştirel tavrı koruyan çizgisiyle bu grup içindedir. SB'nin sınıfsal karakteri ve sosyalizmden geri dönüş konusunda yıllarca söylenenler, pratikte doğrulanmıştır. Gerçekleri artık Sovyet yöneticileri kabul ediyor.

Geri dönüş tehlikesini reddeden ve Sovyet toplumunun komünizme ilerlediğini savunan tezler ise yaşama gücü gösteremediler. TKP, TİP, TSİP, Dev-Sol, Kurtuluş gibi örgütlerin, bu konuda gerçeklerle birlikte olmadıklarını hayat ortaya koymuştur. Sovyet sistemini alkışlamayı programlarının birinci maddesi olarak kabul edenler, Moskova'da bile yenilgiye uğradılar.

Bugün SB'nin sosyalist karakterde olmadığını açıkça ortaya koymak, Sovyet halkına, hattâ SSCB devletine düşman olmak anlamına gelmez. Bu tavır, doğrudan doğruya sosyalizm amacını korumakla ilgilidir. Bizim ülkemizde uygulayacağımız sosyalizm programı, bugünkü veya Brejnev dönemindeki SB'ye benzeyecek midir, yoksa temelden farklı mı olacaktır: Sovyet toplumunu ve devletini tahlil etmek, bizim için özellikle bu açıdan anlamlıdır.

Geçmişte Türkiye sosyalistleri, SB'ye şu adı veya bu adı vermek temeline bölündü. SB'deki burjuva hakimiyet sistemine *eleştirel* bakmak kuşkusuz çok temel bir tavidir, fakat sorun bir ad takma soruna değildir. Sorun, daha çok sınıfsız bir topluma yönelen bir programda, kapitalizmin gerçek seçeneğinde ısrar etmek sorunudur. Ayrılıklar da bu kavrayışın ufku içinde anlamlı olur.

Kapitalizmin insanlığın yığılan sorunları karşısında iflase gittiği bir tarihsel dönemde, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki ayrımı netleştirmekten vazgeçemeyiz.

Hayat, enternasyonalizm tartışmasını da bir sonuca ulaştırdı. Çekosla-

153 Moskova Yeni Sosyalistler Komitesi'nin açıklamasının tam metni için bkz. *Birikim*, sayı 8, Aralık 1989, s. 52.

vakya'nın, Kamboçya'nın ve Afganistan'ın işgalini destekleyenlerin enternasyonalî çöktü. Doğu Avrupa halkları kara ruhlu revizyonist rejimleri bir bir devirirken, geçmişte o halklara gösterilen dayanışma bir anlam kazanıyor. SB'nin hegemonyacılığına ve revizyonist diktatörlüklere karşı mücadele eden emekçilerin ve halkların enternasyonalizmi haklı çıktı. İşte Berlin duvarı da yıkıldı. Geçmişte Brejnev rejimini "uluslararası proletaryanın öncü müfrezesi" diye selamlayanlar, bugün Brejnev türü iktidarların yıkılışını alkışlayanların en önündedir.

1960'larda Sovyetler Birliği'ni eleştirmek, "anti-sovyetizm" değil, işçi sınıfı devrimciliği idi. Bilimsel Sosyalizmi o tavrı diri tuttu ve bugünlere taşıdı. Sosyalizmin sorunlarını yenme ve varolan deneyleri aşma ruhu o tavırdıydı. Eğer o tavrı ölseydi, Marksizmin öldüğünden söz edilebilirdi.

Enternasyonalizmi, SB devleti ile dayanışma olarak tanımlayanlar, Brejnev ile dayanışmanın yerine bugün Gorbaçov'la dayanışmayı geçirdiler. Dün Brejnev'in hegemonyacılığını destekleyen bazı partilerin, bugün değişen Sovyet politikasına hemen uyum gösterdikleri görülüyor. Bu uyumun sonucu, kendi ülkelerinin hakim sınıflarıyla sıcak bir uzlaşma çizgisine girdiler. Teori ve program planında, her partinin bağımsız bir yol izleyeceği savunuluyor. Ne var ki, yaşanan pratik, birçok partinin SB'nin dış politikasına yardımcı işlevler benimsediklerini sergiliyor. SB'deki işçi hareketini "Ya bizimkileri devirirlerse" korkusuyla karşılamaları da, Sovyet hakim sınıfından bir türlü kopamayan bir tavrın ifadesidir. Gerçek enternasyonalist tutum ise, "Yeryüzü lanetlilerinin uyanışını ve ayağa kalkışını" yürek ferahlığıyla selamlamak ve desteklemektir. "Bütün ülkelerin işçileri ve ezilen halklar birleşin" sloganı, bugün de enternasyonalizmin biricik geçerli tanımıdır.

13. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ : Ya Piyasa Ya İşçi Devrimi

"Tarihin itici gücü, eleştirisi değil devrimdir."

Marx :

Bugün SB'de başlıca dört siyasal akım görülüyor:

Bir : Sistemi piyasa aşısıyla canlandırmak isteyen Gorbaçov reformculuğu.

İki : Brejnev döneminden devralınan sistemi korumaya çalışan bürokratik tutuculuk.

* Marx, Alman İdeolojisi - Feuerbach, s. 70.

Üç : Sistemi yıkarak toplumu yeniden sınıfsız toplum yoluna sokacak dinamiklere sahip olan işçi sınıfı devrimciliği.

Dört : Azınlık milletlerin milliyetçiliği.

Bu dört siyasal akım, aynı zamanda SB'nin önündeki dört seçeneği de belirliyor.

Piyasa Seçeneği

Bugün iktidarda olan Reformcuların girdiği yol, SB'nin dünya pazarıyla bütünleşmesidir. Böylece Avrupa kapitalizmi SB'yi *sistem olarak* fethetmiş olacak ve oradaki devlet kapitalizmini batılılaştıracaktır.

Reform hareketinin sürmesi halinde, piyasa etkenleri hızla devreye girecektir. Özel çıkarıcılık ve zengin olma hırsı ekonomiye kendi hareketliliğini getirecektir. İşletmeler kâra göre yapılanmaya başlayınca, özel mülkiyet de "kamusal" örtülerin altından çıkmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak anarşik rekâbetin daha da derinleşmesi kaçınılmazdır. İşletme yöneticileri ve yeni girişimciler daha da zenginleşirken, emekçilerin millî gelir içindeki payları azalacaktır. Ücretler arasındaki farklar da büyüyecek, yani ücret makası açılacaktır. Artan işsizlik nedeniyle emek piyasasının işçiler üzerindeki baskısı ağırlaşacaktır. Devletin çeşitli mallara yaptığı destekler kalkacak veya azalacak, fiyatlar dünya pazarındaki düzeye ulaşacaktır. Ruble'nin dünya piyasasındaki fiyatı da resmen kabul edilecek, Sovyet parası dalgalanmaya bırakılacaktır. Bölgeler arasındaki ekonomik eşitsizlikler büyüyecek, dolayısıyla milliyetler arasındaki çelişmeler keskinleşecektir.

Gorbaçov reformları, emekçiler ile hakim sınıf arasındaki çelişmelerin üzerindeki örtüyü çekip kaldırıyor. Üretim araçlarında çalışanlar ile üretim araçlarının sahipleri arasındaki cepheleşme saydamlaşıyor. Bu süreç, sınıf çelişmelerini şiddetlendirecek ve emekçilerin gerçekleri daha açık görmelerine yardımcı olacaktır.

Siyasal program olarak, Perestroyka'nın önünde iki yol bulunuyor. Biri, Batı tipi çoğulcu parlamenter bir rejimin adım adım kurulmasıdır. Buna liberal yol denebilir. İkinci yolun teorisini ise, yukarda "Siyasal Yapı" bölümünde tartışıldığı gibi, felsefeci Igor Kliyamkin ve tarihçi Andranik Migranyan yapıyorlar. Bu yeni akım, piyasa ekonomisine geçişin dünyanın her yerinde, demokratik rejimlerle değil, güçlü otoriter rejimlerle gerçekleştiğini belirtiyor. Bu yeni siyasal gruba şimdiden bir ad da bulundu: "Diktamokratlar". Yani dikta yanlısı demokratlar. Bizce de, Perestroyka ancak otoriter yoldan ilerleyebilir.

Gorbaçov reformlarının çok kritik bir döneme girdiği ortadadır. İki büyük tehdit üzerinde duruluyor. Biri, ulusal ayaklanmaların yeni boyutlar kazanmasıdır. İkinci tehdide ise, ekonomik başarısızlık yol açacaktır. Bir yandan hakim sınıfın tutucu-bürokratik kanadı pusudadır. Öte yandan artan ekonomik sıkıntılar, kitlesel emekçi ayaklanmaları için bir zemin oluşturuyor. Perestroyka'nın seçkinlerinden Şmelyev, ekonomik bunalımdan kaynaklanan tehlikenin daha büyük olduğu kanısındadır. Bütçe açığının oranı, Gayri Safi Millî Hasılanın yüzde 30-40'ına ulaşmış bulunuyor. Bu oran olağanüstü büyüktür.¹⁵⁴ Temel besin maddelerinde toplumu etkileyen bir darlık başlamıştır. "Ticaret mafyası" malların büyük bir bölümünü stoklamaktadır. Artık halk, Perestroyka ile ekonomik bunalımı özdeşleştirmeye başlamıştır. *Spiegel*, Sovyet yurttaşlarının kendilerini "despot Stalin" ve hatta "kalantor Brejnev" dönemlerini arayacak kadar kötü hissettiklerini yazıyor.¹⁵⁵

Özellikle yiyecek ve temel ihtiyaç malları alanında mal darlığı ortadan kaldırılamaz, bütçe açığı düşürülemez, enflasyon aşağı çekilemez ve "gölge ekonomi" giderilemezse, büyük bir istikrarsızlık tehdidinin kapıda olduğu belirtiliyor. Bunları başarmak için Gorbaçov'un önünde en çok bir buçuk yıl olduğunu yazarlar var.¹⁵⁶ Şmelyev ise, üç-beş yılın çok kritik olduğunu belirtiyor. "Kazanırsak, ufkumuz aydınlanır; kaybedersek kesinti olur" diyor.¹⁵⁷

Askerî Diktatörlük

Reformcuların başarısızlığı, diğer seçenekleri gündeme sokmaktadır. Bürokratik tutuculuk, krizin derinleşmesi halinde, aşağıdan gelen işçi hareketine ve millî ayaklanmalara karşı bastırma görevi için yedektedir. "Prag Baharı"nın önde gelenlerinden Zdenek Mlynar, yakından tanıdığı arkadaşı Gorbaçov'un başarısızlığa uğraması halinde, SB'nin içte ve dışta askerileşeceği kanısındadır. Mlynar askeri diktatörlüğün herkes için tehlike oluşturduğuna dikkat çekiyor.¹⁵⁸ Bizzat Gorbaçov'un teorisyenleri de aynı tehlikeyi işliyorlar. Reformları, Enternasyonal marşının ünlü nakaratına göndermede bulunarak "son kavga" olarak niteleyen Gelman, "Eğer yeniden durdurulursak, Parti esas olarak gerici bir güç haline gelecek ve ülkeyi... yıkıcı bir krize götürecektir" diyor. Ales Adamo-

154 Şmelyev, 7-10 Mayıs günleri Berlin'de toplanan IPI Kongresinde yaptığı konuşma.

155 *Spiegel*, 10.7.1989.

156 Elfie Sigl, *Tages Anzeiger*, 15.7.1989.

157 Şmelyev, IPI Kongresi, 7-10 Mayıs 1989.

158 Zdenek Mlynar, "Das einsame Rennen gegen die Uhr", *Die Zeit*, 13 Mart 1987.

viç ise, bu gerici gücün, ağır basması halinde savaş tehlikesinin yükseleceğini, dünyanın "baykuş kanatlarının gölgesi altına düşeceğini" belirtiyor.¹⁵⁹

Dünyayı savaşa sürükleyebilecek saldırgan bir seçeneğin Gorbaçov ile aynı yönetim kademelerinde çalıştığını, bizzat Glasnostcular kabul ediyorlar. Dahası, "dünyayı savaşa sürükleyecek olan bu gericiler" daha düne kadar SB'yi yönetiyorlardı.

Bürokratik tutuculuğun tarihî olarak yenilgiye uğradığı herkesce kabul edilmektedir. Kısa erimde ataklar yapsa da bu akım sistemi yaşatabilecek dinamiklerden yoksundur. Bu nedenle tutucular, ister istemez Kliyamkin'in güçlü otoriteye ihtiyaç gösteren Perestroyka modelini uygulayacaklardır. Tutucuların lideri Ligaçev'in ekonomik reformlar konusunda Gorbaçov'la uzun boylu bir ayrılığının olmadığı genellikle belirtiliyor. Kaldı ki, emekçileri ve milliyetleri bastırma misyonunu pekâlâ Gorbaçov da üstlenebilir. İktidarda kimin olduğundan çok, uygulanan çizgi önemlidir. Bu nedenle aslında SB'nin önünde başlıca iki seçenek vardır: Piyasa reformları ya da emekçi devrimi. Millî hareketler de, aslında bu iki seçenektan biriyle birleşmek durumundadır.

İşçi Sınıfının Devrimci Seçeneği

Gorbaçov, Perestroyka'nın bir "devrim" olduğunu söyledi. Batı basını da, piyasanın gelişini "yukardan devrim" diye sundu. Birçokları Büyük Petro'nun ruhunun dirildiğini söyledi.

SB'de sistemin kilitlenmesi, kaçınılmaz olarak sistemin sorgulanmasını getirdi. Açılan tartışma ortamında, sistemi yalnız reformcu intelligentsia sorgulamıyor, işçi sınıfı da Sibiryâ ve Ukrayna madenlerinden başlayarak sistemin karşısına dikiliyor. Marx, çok güzel söylemiştir: "Tarihin itici gücü eleştiri değil, devrimdir."¹⁶⁰ Reformcu aydınlar, Sovyet sisteminin, keskinleşen çelişmelerini sergiliyorlar. Ama "Kuramsal çelişmelerin çözümlenmesi yalnızca *pratik* araçlarla, yalnızca insanın *pratik* enerjisiyle mümkündür."¹⁶¹ İşte madenlere inmeyen, ayağa kalan işçiler, kilitlenen sistemin çelişmelerini çözecek enerji kaynağını ortaya koydular.

İşçi hareketlerinden sonra, dünya basını "aşağıdan devrim"den söz etmeye başladı. SB tarihi, "ne böyle işçi hareketi görmüştü, ne de böyle

159 *Moskau News'ten* aktaran 2000'e Doğru, sayı 25, 12 Haziran 1988, s.42 vd.

160 Marx, *Alman İdeolojisi*. - Feuerbach, s. 70.

161 Marx, *1844 Elyazmaları*.

grev komiteleri! Masaya yumruklarını öylesine bilinçli vuruyorlardı ki, ücret talepleriyle yetinmiyor, siyasal talepleri geçerli kılıyorlardı."¹⁶²

SB'de yükselen emekçi dalgasının Brejnev'den kalan kurumlaşmayla ve piyasanın baskısıyla hesaplaşmaya gireceği kesindir. Hem taşlaşan bürokratik sistemin kırılması hem de piyasa kapitalizmi yönündeki gelişmenin önünün kesilmesi, bir işçi devrimine bağlıdır.

Perestroykacılar, Sovyet emekçisi için "aptallar" diyorlar. Emekçiler, "aptal" olmaktan ancak onları devirerek kurtulabilirler. Bunun anlamı : Emekçiler, ancak kendi eylemleriyle değişirler, kendileriyle birlikte toplumu da demokratlaştırırlar. Sosyalist demokrasinin ve dolayısıyla sosyalist bir ekonominin kuruluşunun temel koşulu, emekçilerin politika alanında da üretici olmalarıdır. Siyasal süreçler emekçilerin eline geçince, kamu mülkiyeti azınlığın özel çıkarlarının üzerindeki örtü olmaktan çıkacak ve emekçilerin kolektif mülkiyetine dönüşecektir.

Gorbaçov, artık devrimler çağının bittiğini söylüyor. Fakat bu iddiaya gerçeğin öldürücü darbesini indireceklerden biri de, Sovyet işçi sınıfıdır.¹⁶³

SB'de işçi sınıfının büyük avantajları var. Ülkenin nüfusa en büyük milletini oluşturan Ruslar, dünya tarihine ilk işçi devrimini yaşayan millet olarak geçti. Rus milleti, değer yargılarıyla devrimci milletlerin başında yer aldı. Proleter devrimi, Rusların insanlığa en büyük katkısı oldu. Bu gerçek, yalnız Rus işçi sınıfının değil, Rus milletinin kültüründe ağırlıklı bir yer edindi; yalnız sınıfsal kültürün değil, ulusal kültürün en değerli unsuru haline geldi. Bu nedenle sosyalizm, Ruslar için neredeyse millet olmanın bir unsurudur. İşçi devrimciliği, her gün konuşulan dil gibi, Rusça gibi millî kültürün bir parçası haline gelmiştir. Sosyalizmin yenik düşmesi, kültür alanındaki bu gerçeği ortadan kaldırmamıştır. Ruslar, insanlık tarihinde sosyalizmle önemli bir yer edindiler. Bu özellikleri, onların kimlikleri oldu. Rusya'da işçi devrimciliği bu kimlikte çok önemli bir kuvvet kaynağı bulur.

Ulusal - burjuva Çözümler

SB'nin geleceğindeki dördüncü seçenek, millî hareketlerin getireceği çözümdür. Millî hareketler Sovyet imparatorluğunu parçalayabilecek dinamiklere de sahiptir, birleştirebilecek dinamiklere de. Çeşitli milletlerin

¹⁶² *Tages Anzeiger*, 19.7.1989.

¹⁶³ SB'de yükselen işçi seçeneği konusunda kurulmakta olan Yeni Sosyalist Parti'nin sözcüsü Kagaritskiy ile yapılan çok önemli söyleşiyi okumanızı salık veririz. Bkz. *Birikim*, sayı 8, Aralık 1989, s. 46 vd.

ulusal-burjuva devletleri kurmaya yönelmeleri veya işçi sınıfı hareketiyle birleşerek enternasyonalist bir yola girmeleri, tarihin gündeminde olan bir sorudur. Bu nedenle millî hareketler, SB'nin geleceğinde başlıbaşına bir seçenek olmaktan çok, burjuva seçeneği ile işçi seçeneğinden birine eklenmek durumundalar.

Burada SB'nin önündeki olasılıklar, teorik planda soyut gelişme yolları olarak tartıştık. Konuyu açabilmek için, ana gelişme yollarını birbirinden soyutlayarak ele aldık. Oysa bu seçenekler hayatta hiçbir zaman saf olarak gerçekleşmeyeceklerdir, gerçekleşemezler. Bütün olasılıkların içinde diğer seçenekler damarlar halinde bulunacaktır. Ara olasılıklar, ana çizgilerden belli sapmalar olacaktır. Gerçek gelişme, ana renklerin çeşitli tonlarında ve içinde diğer renklerin ebrularını taşıyarak hayat bulacaktır.

Dünya Koşulları

SB'nin geleceğini kuşkusuz yalnız ülke çapındaki kuvvet ilişkileri belirlemeyecek. Uluslararası koşullar da önemlidir. Bununla birlikte SB'nin bir dünya devleti olması, onun iç dinamiklerini daha da belirleyici kılıyor. Sovyet halkı, dünyanın diğer halklarına göre kendi geleceği üzerine karar vermede daha özgür olma şansına sahiptir. Dünyadaki çeşitli etkenleri SB'nin gireceği yol üzerindeki etkilerini bu bakış içerisinde değerlendirebiliriz.

Dünya kapitalizmi, SB için önemli bir çekim gücüne sahip. Sovyet hakim sınıfının çıkarları ülkeyi bu çekim alanı içine sokmaktadır. Ne var ki, SB ile Avrupa arasındaki buzların çözülmesi, ABD'nin Avrupa üzerindeki denetimini parçalayan girişimlere de olanak tanıyor. Büyük kapitalist devletler arasındaki gelişmeler keskinleşiyor. ABD hakim sınıfı içinde dikkatlerin Japonya'ya dönmekte olduğu görülüyor. Yüzünü Pasifik'e dönmekte olan ABD' de, esas rakip olarak Japonya'yı görenlerin sayısının hızla arttığı saptanıyor. Japonya ise, bin deniz mili yarı çapındaki bir alanda askerî hareket uygulayabilecek yeni bir askerî strateji geliştiriyor. İki Almanya'nın birleşerek büyük bir kuvvet odağına dönüşmesi ve ABD-SB rekâbetinde daha tarafsız konumlara kayması olasılıkları tartışılıyor.

Sovyet yöneticileri, 1986 yılından beri sık sık "Çok kutuplu bir dünya"dan söz etmekte. Böylece konumlarındaki zayıflamayı da itiraf etmiş oluyorlar.

SB'nin piyasa ekonomisine geçişi, diğer kapitalist ülkelerle

rekâbetinin bitmesi anlamına gelmiyor. Tersine ABD'deki bazı gözlemciler, Sovyet ekonomisinin canlanmasının daha keskin bir rekâbeti getireceğini düşünüyorlar.

Avrupa, kapitalizmin ideolojik kalesidir. Göçmen Amerika, Avrupa'ya ekonomik alanda fark atmış, fakat piyasanın kültürel alandaki efendisi olamamıştır. Avrupa Ortak Evi, kapitalizmin ekonomik anayurdu olmanın ötesinde, kültürel karargâhı olarak da kaldı. Bu nedenle Avrupa'ya yakınlaşma, SB'de kapitalizmi güçlendiren bir rol oynuyor. Öte yandan ÇHC'nin bu süreçlere ilerde hangi tepkilerle yanıt vereceği de bir soru konusudur. Pasifik'te yoğunlaşan rekâbet odağında, büyük güçler arasında nasıl bir saflaşmanın oluşacağı da, SB'nin geleceğini etkileyecektir.

Dünyadaki doğa krizi, iklimdeki değişimler, SB'nin Sibirya bölgesinin önemini artırıyor. Bu olgu, bugün ağırlığı Avrupa'da olan SB'yi bir Asya devleti olmaya yöneltebilir. 20-30 yıllık bir perspektif içinde bu tür gelişmeler de kuşkusuz, SB'de hangi sınıfın üstte kalacağı sorusuna verilecek yanıt etkileyecektir.

ABD ve diğer kapitalist ülkeler, SB ile yumuşamadan yararlanarak Üçüncü Dünya Ülkeleri üzerindeki baskılarını artırıyorlar. Kuzey-Güney çelişmesi keskinleşme yönünde geliyor. Üçüncü Dünya'nın mücadelesi, SB'nin içine girdiği kapitalist dünya pazarıyla bütünleşme sürecini etkileyecektir. Devrimci gelişmeler, kuşkusuz Sovyet proleteriyasına kuvvet verecektir. Doğu Avrupa'daki emekçi hareketlerinin de, SB'deki devrimci süreçleri güçlendireceği kolaylıkla söylenebilir.

SB'nin önündeki seçenekler, iç dinamikler ve dünya koşulları özetle bunları düşündürüyor. Kısa dönemde hangi seçenek ağır basarsa bassın, Sovyet toplumunun geleceği cıvıl cıvıldır. Orada artık donmuş, katılaşmış bir toplum yok. Hareketlenen toplumsal güçler, işçi sınıfı ve millî hareketler tekrar bulur kazanına kapatılamaz. Bütün çelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu çelişmeleri çözmek isteyen kuvvetler de ortaya çıkmıştır. SB'nin bir hesaplaşma dönemine girdiği açıktır. Sonucu ne olursa olsun, bu toplumsal hareketlenme SB'ye bir dinamizm getirecektir. Sovyet proleteriyası, Ekim devriminden gelen derin bir tarihten de güç alarak, kapitalizmin çıkmazına büyük devrimci yanıtlar verecek birikime sahiptir. Bu nedenle Sovyet toplumu, dünyada ufku en açık olan toplumlar arasındadır.

IV TEORİK SONUÇLAR

"Lenin, burjuva haklarını koruyan kapitalistlerin olmadığı bir burjuva devletin kurulmasından söz etmiştir. İşte bizim kurduğumuz devlet de böyledir; eski toplumdaki pek az farklıdır. Burada kademe farkı, sekiz kademeli ücret uygulaması vardır ve yapılan işe göre bölüşüm ve eşit değerlerin değişimi ilkesi varlığını sürdürmektedir. Bu koşullar sürdükçe, sınıflar, sınıf çelişmeleri ve sınıf mücadelesi varoldukça, burjuvazinin, uluslararası emperyalizmin ve revizyonizmin etkileri sürdükçe, kapitalist yolcular hâlâ kapitalist yolda ilerlerler." *

"Bugünkü Büyük Kültür Devrimi sadece ilkidir, gelecekte kaçınılmaz olarak bu tür devrimler olacaktır." **

Mao Zedung

1. SOSYALİZMİN KURULUŞU AÇISINDAN KISA MARKSİZM TARİHİ

"On bin fersahlık yürüyüş durduğu yerden başlar."

Mao Zedung ***

En İlkel Marksist : Marx

SB deneyi, sosyalizmin kuruluşundan geri dönüşün mümkün olduğunu gösterdi. Bir emekçi devriminden sonra emekçilerin iktidarının yerini azınlık sınıf iktidarı alabildi.

Bu olay, insanlık tarihinde yeni bir olaydır. Marksizmin kurucuları doğal olarak sosyalizmden geri dönüşü tahlil eden bir teori geliştirmemişlerdi. Hattâ onlar sosyalizmin kuruluşuna ilişkin bir teori de bırakmadılar. Aslında sosyalizmin kuruluşu ve geri dönüş, aynı sürecin iki karşıt eğilimidir. Bu nedenle sosyalizmin kuruluşu teorisinin özü, geri dönüş tehlikesinin açıklanması ve önlenmesidir.

Marksizmin kurucuları, 1871 Paris Komünü'nün çok sınırlı deneyimi bir yana, herhangi bir ülkede sosyalizmi kurma pratiğine tanık olmadılar. Kendilerine gökten vahiy inmediği için, teorilerini pratikten çıkarıyorlardı. Marx ve Engels, yaşadıkları kapitalizmin esaslı bir tahlilini yaptılar.

* Mao Zedung, Büyük Proleter Kültür Devrimi 16 Mayıs 1966 Genelgesi.

** Genelgenin 1. Yıldönümünde Mao'nun söyledikleri.

*** Mao Zedung, Sovyet İktisadının Eleştirisi, s. 120.

lar ve kapitalist sistemin sınıf çelişmelerinin kaçınılmaz olarak sosyalizme götüreceğini saptadılar. Devletin ve sınıfların varlığı ile üretimin gelişme düzeyi arasındaki ilişkileri teorileştirdiler.

Marx, insanlığın teori hazinesine yaptığı katkıyı 1852'de Weydemeyer'e yazdığı mektupta özetlemiştir:

"Modern toplumda sınıfların varlığını ve bunlar arasındaki mücadeleyi keşfetmiş olma şerefi bana ait değildir. Burjuva tarihçileri bu sınıf mücadelesinin tarihsel gelişmesini, burjuva iktisatçıları da sınıfların iktisadî yapısını benden çok önce açıkladılar. Benim yeni olarak yaptığım, sadece şunları kanıtlamak olmuştur : 1. *Sınıfların varlığı, sadece üretimin gelişmesindeki belli tarihsel aşamalara bağlıdır*; 2. Sınıf mücadelesi kaçınılmaz olarak *proletarya diktatörlüğüne* yol açar; 3. Bu diktatörlüğün kendisi, sadece, *tüm sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız topluma geçişi* meydana getirir." (abç)¹

Marx, "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri (1848-1850)" adlı kitabında da, 1848 devrimi deneyiminden yararlanarak, sosyalizmin kuruluşu döneminin özet bir programını açıklamıştı. Sosyalizm, *bütün sınıf ayrılıklarının kaldırılmasına*, bu sınıf ayrılıklarının dayandığı *bütün üretim ilişkilerinin kaldırılmasına*, bu üretim ilişkilerinin karşılığı olan *bütün toplumsal ilişkilerin kaldırılmasına*, bu toplumsal ilişkilerin sonucu olan *bütün düşüncelerin* devrimcileştirilmesine zorunlu geçiş dönemidir.

Görüldüğü gibi, sosyalizmin genel programı :

- *Bütün sınıf ayrılıklarının,*
- *Sınıf ayrılıklarına yol açan bütün üretim ilişkilerinin,*
- *Bu üretim ilişkileriyle bağlantılı bütün toplumsal ilişkilerin,*
- *Bu toplumsal ilişkilerin üst yapısını oluşturan bütün siyasal ve düşünsel ilişki ve kurumların*

ortadan kaldırılmasıdır. Üretimin gelişmesiyle bolluk toplumu gerçekleşecek, böylece malları paylaşmak için yapılan sınıfsal kavgaların ve sınıf ayrılıklarının temeli kalkacaktır. Gene üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin temeli de yıkılmış olacaktır. Mallar ihtiyaca yeterli olunca, onları "emeğe göre dağıtma" ilişkisi, anlamını yitirecek ve herkes üretimden ihtiyacına göre pay alabilecektir. Böylece meta üretiminin, malları para ile değişiminin temeli de yok olacaktır. Malların paylaşımını belli sınıfların çıkarına düzenleyen devlete ve sistemi ideolojik ve siyasal düz-

1 Marx'ın J. Weydemeyer'e Mektubu, 5 Mart 1852.

lemde koruyan düşüncelere ve kurumlara da gerek kalmayacaktır. Ancak bütün bunların gerçekleşmesinde kilit sorun, Marx'a göre, emekçilerin iktidara gelmesidir, siyasal ve ideolojik hegemonyayı ele geçirmesidir. Üretimin bolluk toplumunu yaratacak kadar gelişmesi, sınıfsız toplumun zeminini oluşturur. Ama anahtar, Marx'ın ısrarla vurguladığı gibi, siyasettedir, emekçilerin devlet haline gelmelerindedir. Emekçi devleti, kendisinin varlık nedenini de ortadan kaldıracaktır, sınıfların varlık nedenini de. Elbette bunu sınıfsal inisiyatifle, sürekli aşağıdan yukarı bir dinamizmle harekete geçirerek, bu anlamda tarihin görmediği bir demokrasi aracılığıyla başaracaktır.

Marx, sosyalizmin kuruluşu programını 1871 Paris Komünü'nün üç aylık deneyimine dayanarak geliştirdi. Yeni toplumun eski devlet aygıtıyla kurulamayacağını, eski aygıtın parçalanması gereğini açıkladı.

Ancak görüldüğü gibi, Bilimsel Sosyalizmin kurucuları, geri dönüş sorunsalına girmediler ve dolayısıyla sosyalizmin kuruluşuna ilişkin gelişmiş bir teori bırakmadılar, böyle bir deneyimi yaşamadıkları için bira-kamazlardı da.

İlk Sosyalist Devrim

Geri dönüş sorunu, kaçınılmaz olarak ilk sosyalizm deneyi ile ortaya çıktı. Emperyalizmle kuşatılmış geri bir ülkede sosyalizm kurulabilir miydi? Buna devrimciler "evet kurulabilir, bu mümkündür" cevabını verdiler. Teorik kanıtlar bir yana; sınıf mücadelesinin uluslararası ve ulusal alandaki pratiği açısından bu soruya verilebilecek biricik devrimci cevap, "evet" idi. Sosyalizm uluslararası planda olsun, ulusal planda olsun bir süreçti. Proletarya, emperyalizm çağı koşullarında kapitalizmin sömürü zincirini bir ülkede kırmış ve siyasal iktidarı ele geçirmişti. Tarih bu büyük sınıfsal altüst oluşu gerçekleştiren sınıfın önünde, ne kadar yorgun düşse, nesnel olarak erise ve son derece olumsuz koşullarla kuşatılsa bile, bir tek yol bırakmıştı: İlk sosyalizm dalgasını götürebildiği yere kadar götürmek, sürece olabildiği kadar omuz vermek ve geleceğin yeni sosyalizm dalgaları için bir birikim, bir dayanak, bir tecrübe oluşturmak.

Soruna böyle bir sınıf mücadelesi perspektifiyle baktığınız zaman, yani dünyayı değiştirmek için bir teori inşa ettiğiniz zaman, tek ülkede sosyalizmi kurma çabasına "mümkün" diyenler doğuydu. "Mümkün değil" diyenler ise, pratikte uygulanamayacak, idealist bir teori üretmekteydiler. Çünkü bir kez iktidarı ele geçirmiş olan bir sınıfın, hele bir de kanlı iç savaşlardan ve emperyalist kuşatmalardan sonra, iktidardan kendi iste-

giyle vazgeçmesi mümkün değildi; o gün o sınıfın önünde sosyalizmi kurabileceği kadar kurmak dışında bir eylem olamazdı ve bu nedenle sınıfın benimseyeceği, pratiğe ışık tutan bir teori de, sosyalizmi inşa çabasına olumlu vaatlerde bulunmak zorundaydı. Tarihsel gerçek de buydu ve bunu doğruladı.

Gerçekten de ilk sosyalizmi kurma deneyi, insanlık tarihinde büyük bir dalga yarattı; yalnız uygulandığı ülkeyi değil, dünyanın çehresini de-ğiştirmede görülmemiş etkilerde bulundu.

Bu kadarı, meselenin bir cephesidir. Diğer cephesi ise, "mümkündür" cevabının verilmesinden sonra sürecin ilerletilmesinin önündeki olağanüstü büyük zorlukların görülmesi ve buna uygun, doğru bir teorinin inşasıydı. Lenin, son yıllarında, sosyalizmi inşanın güçlükleri karşısında bazı ipuçları yakalamış ve teorik çabasını bu yöne çevirmişti. Ancak, deneyin ilk basamaklarında olunması nedeniyle, geri dönüş tehlikesinin kaynağı konusunda, ilerde tecrübenin kanıtlayacağı berrak kavrayışlara ulaşamamıştı.

Devrim, henüz kapitalizmi tasfiye aşamasındaydı. Köylük alanlarda zengin köylü (yani kapitalizm) varlığını koruyordu. Şehirlerde NEP gibi kapitalizmi canlandırma politikalarına geçici olarak başvurulmuştu. Bütün bu nedenlerle tehlikenin kaynağı olarak, tasfiye edilmekte olan eski sınıfların yeniden iktidarı ele geçirmesi ihtimali üzerinde duruluyordu. Bu da o günün gerçekliğine uygundu. Çünkü yıkılan sınıflarla hesaplaşma kesin bir sonuca ulaşmamıştı. Bununla birlikte zamanın devrimcileri, devlet ve parti içinde gelişen bürokratik yönelişler, sınıftan ve halktan kopma eğilimleri üzerinde de durmaya başlamışlardı. Ama varolan hesaplaşma yanında sınıfın yorgun düşmesi ve hesaplaşmanın esas olarak öncüye dayanılarak yürütülmesi zorunluluğu, bu ikinci problemi gölgelemektedir.

İşte bu koşullarda önemli bir teorik zaaf (yaratıcı Marksizm eksikliği) gölgeyi daha da koyulaştırdı. O zamana kadarki kavrayışa göre, üretim araçlarının toplumsallaşması sınıfları ve geri dönüş ihtimalini ortadan kaldıracaktı. Kolaylıkla Marx'a kadar dayandırılabilen bu teori, sosyalizmin önkoşullarının olduğu gelişmiş kapitalist ülkelerde girilecek bir sosyalizmi kurma çabası için önerilmişti. Lenin, emperyalizmin yarattığı yeni koşullarda, klasik teoriyi sosyalist devrimin görece az gelişmiş ülkelerde de gerçekleştirebileceğini ortaya koyan tahliliyle düzeltilmiş, geliştirmişti. Siyasal devrim açısından berrak bir biçimde yapılan bu geliştirmenin diğer ayağı, 1960'lara kadar kurulamadı. Siyasal devrimin

mümkün olması açısından geliştirilen teori, soyo-ekonomik dönüşümün tamamlanmasının *zorluğu* ve sosyalizmi inşa sürecinde *geri dönüş tehlikesinin* saptanması açısından eksik kalmıştı. Emperyalist sömürü zincirinin geri bir ülkede kırılması mümkündü ("zayıf halka"). Bu geri ülkede, uluslararası alanda dayanışma içinde olacağı başka sosyalist ülkeler olmaksızın, tek başına sosyalizmi kurmak da mümkündü. O zaman, gerek siyasal devrimin zaferi ve gerekse sosyalizmin kuruluşunun başarılabileceği yönündeki bu teorik yeniliğin, mutlaka sosyalizmin kesin zaferinin koşulları açısından da tamamlanması gerekiyordu. Ama bu tamamlama yapılamadı. Demek ki, emperyalizm teorisiyle ve tek ülkede sosyalizmin inşasının mümkün olduğu teziyle yapılan katkı, bütünsel sonuçlarına kadar götürülemedi.

Üretim araçları bir kez toplumsallaştırılınca, sınıfların ortadan kalkacağı ve geri dönüş tehlikesinin içsel kaynağının kurutulmuş olacağı şeklindeki teori, 19. yüzyılın kalıntısıydı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, hem de uluslararası çapta gerçekleşecek bir sosyalizm deneyine göre yapılmış bir teori dogmatik bir tavırla benimsenmişti. Hep eski yıkılan sınıflardan gelecek restorasyon girişimlerinden korkuluyordu. Burjuvazi ile aristok-rasi arasındaki mücadelelerde iktidarın birkaç kez el değiştirdiği görülmüştü. Bazı ülkelerde alaşağı edilen krallık ve aristok-rasi daha sonra iktidar girişimlerinde bulunabilmiş ve bazı örneklerde başarılı da olmuştu. İlk sosyalizm deneylerinde Marksist teorinin bu tarihsel tecrübeye takılıp kaldığı görülüyor. Devrimin doruk noktalarında cephe eski hakim sınıflara dönüktür, doğal olarak teori ve programın cephesi de. Ancak merkezî iktidar mevzilerindeki ve mülkiyet hukukundaki *hesaplaşmalardan sonra*, hiçbir sosyalist ülkede eski hakim sınıflar bir daha iktidarı ele geçirme girişiminde bulunamadılar. Burjuvazinin iktidarı yeniden ele geçirdiği ülkeler olmadı değil. Ama dikkat edilirse bu örnekler kuvvetler arasındaki kesin boy ölçüşmenin sonuçlanmadığı ülkelerdir, 1919'da Macar Sovyetleri'nin üç ay sonra düşmesinde olduğu gibi.

Toplum içinde küçük azınlıklar olan eski hakim sınıfların gücü, iktidar mevzilerinden, üretim araçları üzerindeki mülkiyetlerinden ve ideolojik hegemonyalarından geliyordu. Her üç düzlemde ayaklarının altındaki zeminin bir devrimle çekilmesi, onlarda yeni bir iktidar girişimi için mecal bırakmıyordu.

Proletarya diktatörlüğü programlarının ruhu, 1960'lara kadar 19. yüzyıldan kalmıştır. Bu programların içerikleri esas olarak Paris Komünü varsayımına göre oluştu. Emekçiler iktidarı ele geçirdikten sonra eski hakim sınıflar yeniden iktidar girişimlerinde bulunacaklardı. Nitekim

Paris Komünü, üstelik yabancı ülke ordularının desteklediği gericilik tarafından yıkılmamış mıydı? Marksist teori, uzun süre bulunduğu zamanı şaşırarak (anakroni) yaşadı, 19. yüzyıldan kalan sabit fikirlere saplandı. Emekçi iktidarı savunma ve pekiştirme mekanizmaları namlularını yıkan hakim sınıflara çevirmişti. Sosyalizmin kuruluş deneyleri, bu teorik şizofreni içinde bir bakıma gafil avlandı. Geri dönüş girişimleri, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin dönüşümü tamamlandıktan sonra, eski hakim sınıflardan değil, bizzat devletin ve partinin içinden geldi. Pratikte devlet ve parti mevzilerinde zaman zaman şiddet yöntemleriyle çözülen siyasal mücadeleler yaşıyordu, fakat teoride geri dönüş girişimlerinin kaynağı hâlâ eski hakim sınıflardı.

1960'lara gelinceye kadar eski teori hakimiyetini sürdürdü. Sosyalizmden geri dönüş olayı SB'de yaşıyordu, fakat bu olayın henüz teoride yeri yoktu. Hristiyanlığın ve İslamiyetin etkileri hatırlanırsa, her yeni olgunun açıklamasını kutsal kitaplarda arayan ve kitapta yeri olmayan olguları reddeden zihinsel alışkanlıkların Marksistler arasında da sürmesi anlaşılabilir. Geri dönüşü inkâr eden revizyonizm, burada dogmatizmden kuvvet alıyordu.

Kuşkusuz emekçi devrimi yapmış toplumlardaki geri dönüşü, çok kritik de olsa, tek başına bir teorik yanılgıya bağlıyor değiliz. Ancak burada konuyu teori düzleminde tartışıyoruz.

İlk büyük revizyonizm dalgası olan İkinci Enternasyonal, Avrupa'daki sosyalist hareketin ve işçi sınıfının bilincinde uzun yıllar devam eden bir paslanma yaratmıştı. Lenin'in önderlik ettiği devrimci akım ve Ekim devrimi, sınıfın zihnindeki pasları açmıştı ve Bilimsel Sosyalizmi yeniden canlı ve yaratıcı bir gelişme mecrasına sokmuştu.

Dünya devrimci hareketi, SB'deki geri dönüş olayıyla birlikte yeniden gerçeklerden kopma tehdidiyle karşı karşıya geldi. Revizyonizm bu kez büyük bir sosyalist devletin yönetimine hakim ölçüş ve emekçiler üzerinde diktatörlük uygulayan bir rejimin ideolojisi haline gelmişti. Revizyonizm, bir süper devletin dünya ölçüsündeki etkisinden güç alarak, yalnız uluslararası komünist hareketin saflarında değil, bütün insanlığın düşüncesinde yer yer çürümelere yol açtı. Bu çürümenin etkisini bugün özellikle SB ve Doğu Avrupa halklarında görüyoruz.

Mao Zedung'un Katkısı

1960'ların ortamında Marksist teori, dinamizmini Mao Zedung'un katkılarıyla ortaya koydu. Mao, SB'deki geri dönüş olgusunu ve Çin deneyini değerlendirerek eski teoriyle hesaplaştı ve proletarya iktidarı al-

tında devrimi sürdürme teorisini açıkladı. Sosyalist toplum oldukça uzun bir tarihsel dönemi kapsıyordu. Bu dönem boyunca, sınıflar, sınıf çelişmeleri ve sınıf mücadelesi devam ediyordu. Üretim araçlarının esas olarak toplumsal mülkiyete geçmesinden sonra da, iki sınıf, iki çizgi, iki yol arasındaki mücadele ortadan kalkmıyordu. Proletarya ile burjuvazi, Marksizm ile Revizyonizm, Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki mücadele henüz kesin bir sonuca ulaşmış değildi. Kapitalizme geri dönüş tehlikesi vardı. Bu tehlike, esas olarak yıkılmış olan hakim sınıfların kalıntılarından değil, devlet ve parti içinde kapitalist yolu tutmuş mevki sahiplerinden geliyordu. Mao, proletarya devrimini sürdürmek için, öncelikle devlete ve partiye değil, geniş emekçi kitlelerin inisiyatifine güvendi; bir emekçi demokrasisinin teorisini ve pratiğini geliştirdi.

1966 yılı 16 Mayıs'ında "Karargâhı bombalayın" çağrısıyla başlayan Büyük Proleter Kültür Devrimi, Mao'nun emekçi demokrasisine ilişkin teorisinin ilk önemli uygulaması oldu. Mao, Kültür Devrimi pratiği içinde ve daha sonra, sosyalizm döneminde "fırtına halinde kitle mücadelelerinin gerekliliğini" teorileştirdi. İktidarı ele geçiren burjuvazi, emekçilere ayaklanmak dışında bir çıkış yolu bırakmıyordu. Burjuva yolcuların iktidarı bütünüyle ele geçirme girişimleri de, fırtına halinde emekçi hareketiyle önlenebilirdi. Mao, Kültür Devriminin başlamasının birinci yıldönümünde, ilerde böyle birçok devrim olacağını da belirtti.

Mao'nun teorisi, Çin, SB, Polonya, Doğu Almanya ve diğer Doğu Avrupa pratiklerinde doğrulandı ve doğrulanıyor. Revizyonist diktatörlükler büyük kitle hareketleriyle yıkılıyor. Toplumun yeniden sosyalizm rayına girmesi de, fırtına halinde kitle hareketlerini gerektiriyor. İktidardaki devlet burjuvazisinin bir kesiminin yukardan aşağı reformları, sosyalizmi getirmiyor ve getiremez de. Çünkü sosyalizm ancak işçi sınıfının eliyle kurulabilir.

Mao, 1976 yılında öldüğü zaman, sosyalizm ve geri dönüş ilişkisi de neyler de sınırlıydı. En önemlisi o, Revizyonizme karşı Çin'deki Proleter Kültür Devrimi dışında büyük kitle hareketlerini gömmeydi. Kültür Devriminin sonuçlarını ve bugün Doğu Avrupa'da yükselen büyük halk hareketlerini değerlendiremedi. Mao'nun ölümünden iki yıl sonra, 1978 yılı sonundan itibaren Çin, Mao'nun sosyalizmin kuruluşuna ilişkin teorisini reddeden bir çizgiye girdi ve bu yeni çizgi 1989 baharında Tien Anmen alanındaki büyük halk hareketleriyle karşı karşıya geldi. Arkasından SB'deki büyük madenciler grevleri başladı. Polonya işçi sınıfı yirmi yıl soluklu bir mücadele yürüttü. Doğu Almanya'da, Çekoslovakya'da ve Bul-

garistan'da büyük halk hareketleri oldu. SB'deki millî ayaklanmalar da kuşkusuz önemli. Mao, Prag Bahan'nın birkaç aylık pratiğine tanık olmuş, fakat reformcu akımın Gorbaçov'la iktidara gelmesini ve uluslararası bir akıma dönüşmesini de görmemişti. Bu nedenle Mao'nun sosyalizmin kuruluşuna ilişkin teorisi, tanık olduğu dönemin pratiğiyle sınırlı kaldı.

Nasıl Marx ve Engels, sosyalizm deneylerini yaşamadıkları için bir sosyalizm programı geliştirmedilerse, Mao'nun günümüz gerçekleriyle doğrulanan teorisi de, geliştirilmeye muhtaçtır. Halkların Revizyonizme karşı mücadele pratiği, sosyalizmin önünde yeni teorik ufuklar da açıyor.

2. GERİ DÖNÜŞ SORUNU

"...izleyiciler, köklü değişikliklere ancak bir kez yapılabilecek bir girişim gibi, bir uçurumu aşmak için yapılan bir sıçrayışmış gözüyle bakıyorlardı... Mi-enleh (Lenin), şöyle dedi: ...Yapılacak şey dönmek, aşağı inmek ve daha çok zaman almakla birlikte, doruğa varma olanağını sağlayabilecek yeni yollar aramaktır. ..Haklı çıkmanın sevincini yaşayan sesler gelir aşağıdan. Kimileri sevinçlerini gizlemeye gerek görmezler: Neredeyse düşecek. Ama kuyusunu kendi kazdı, ne gereği vardı bu deliliği yapmanın! diye bağırırlar... Korkularımız ne yazık ki doğru çıktı. ..Plân üzerindeki çalışmalarımız tümüyle sonuçlanana değin dağa çıkmanın ertelenmesini istemedik mi? ...bu deliyi hararetle suçlamamızın, herkesi ona destek olunmaması için uyarmamızın nedeni, büyük dağa çıkma plânına olan sevginizden başka birşey değildir ..Neyse ki üdağcı, tırmanma düşüncesinin bu 'gerçek dostlarının' seslerini duymaz. Duysaydı midesi bulanır, başı dönerdi."

Brecht *

Sosyalizmin Ölçütü

Sosyalizm bir kalıp değil, bir süreç, bir yöneliştir. Sosyalizmin önkoşullarının yeterince olgunlaşmadığı ülkelerin de sosyalist devrimlere sahne olması, bu kavrayışı özellikle gerekli kılar. Bu nedenle sosyalist toplum, sosyalizmi kurmaya yönelen toplumdur. Süreç, emekçilerin sosyalizm programıyla iktidarı ele geçirmeleriyle başlar. Ama bu adım, yalnızca bir başlangıçtır. Süreç, sınıfsız topluma geçilmesiyle tamamlanır. Sürecin sonunda, sınıfsal sömürü, baskı ve yabancılaşma temelleriyle birlikte tarihe karışmıştır. Kafa emeği ile kol emeği, şehir ile köy, tarım ile sanayi arasındaki farklar kalkmıştır. Artık insanlar değil, yalnızca araçlar yönetilmektedir.

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s.15-17.

Sosyalizmin hakim mülkiyet biçimi olan toplumsal mülkiyet, devlet mülkiyeti değildir. Toplumsal mülkiyet, insan etkeninden soyutlanmış bir biçim de değildir, ancak paylaşma yeteneği olan ve paylaşmaktan başka çaresi olmayan mülksüz emekçiler, işçiler tarafından gerçekleştirilir. Toplumsal mülkiyetle devlet mülkiyetini ayıran budur. Eğer kuruluş sürecinin bir aşamasında aktif bir emekçi inisiyatifi kalmazsa, toplumsal mülkiyetin bir devlet mülkiyetine ve iktidarın da bir devlet sınıfının iktidarına dönüşme tehlikesi belirmiş demektir.

Toplumsal mülkiyet, paylaşıcılarının girişimleri ve aktivizimleri sayesinde, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin yerini alır. Ancak paylaşanları devreden çıkardığınız zaman, özel mülkiyete geri dönüşü de başlamıştır. Bu nedenle sosyalizmin ölçütü, bir hukukî biçim olarak toplumsal mülkiyet değildir. Biçim değişmese bile, emekçilerin toplumsal mülkiyet üzerindeki denetiminin kalkmasıyla, mevki sahiplerinin grupsal özel mülkiyeti ortaya çıkar. Paylaşıcılar, yani emekçiler, üretim üzerindeki denetimlerini kaybettikleri zaman, üretime de, ürettiklerine de, yöneticilerine de yabancılaşırlar.

Şüphesiz bu olay, sosyalist bir kuruluşun çeşitli birimlerinde, şu veya bu fabrikada, komünde, kooperatifte vb. yaşanır. Emekçilerin üretim üzerinde denetimlerini derinleştirmek için verdikleri mücadeleler ve kazandıkları başarılar da yaşanır. İki zıt eğilim bir aradadır. Gerçi devrimci sınıf, toplumun yönünü belirleyen dümeni ele geçirmiştir ve kendi sosyo-ekonomik ilişkilerini ve ideolojisini gerçekleştireceği manivelaya sahiptir. Ama bu manivelanın kaldırıp tarihe atacağı ağırlıklar hâlâ varlıklarını sürdürmektedirler. İşte bu ağırlıklar, başka deyişle çelişmelerin olumsuz yönleri, her sosyalist toplumda kaçınılmaz olarak bulunur. Bu çelişmeler çözüldüyse, zaten o toplum artık sosyalist değildir, komünizm aşamasına ulaşmıştır. Bu nedenle sosyalist bir toplumda eşitsizliklere, ücret farklarına, ayrıcalıklara ve diğer burjuva etkenlere işaret etmek, o toplumun sosyalist olmadığını göstermeye yetmez.

Öte yandan geri dönüş, eski kapitalist sistemin bütün özellikleriyle dirilmesi anlamına gelmez. Bu, mümkün değildir. Geri dönüş, toplumsal sürecin tersine dönmesi anlamına gelir. Sosyalizmin kuruluşu yönündeki sürecin yerini kapitalist topluma özgü ilişkilerin diriltilmesi süreci almıştır. Bu durumda sosyalizm süreci yeni bir emekçi devrimine bağlıdır.

Sosyalizmin varlığı açısından kritik soru, o toplumun *yeni bir devrim gerek olmaksızın* sınıfsız toplum yönünde ilerleme olanaklarını elinde tutup tutmadığıdır. Emekçi halk, sınıfsız topluma giden sürecin çelişmelerini varolan sistem içinde çözebilir mi, yoksa bunun için sistemin yı-

kılması mı gerekiyor? Bir toplum, iktidar düzlemindeki barışçı değişikliklerle yeniden sosyalizmin kuruluşu rayına oturma şansına sahipse, sosyalist rengini koruyor demektir. Sosyalist ülkelerde nasıl sağ eğilimler devrimci eğilimleri altedebiliyorsa, devrimci eğilimler de hakim hale gelen sağ eğilimleri altedebilmiştir ve altedebilir. Her iktidar değişikliğinde, toplumsal sistemin değiştiğine karar vermek, kuşkusuz gerçeğe uygun değildir ve sosyalizmin kendisine özgü süreçlerini bilmemekten kaynaklanır.

Elimizde kimyasal analizdeki turnusol kağıdı gibi, sosyalist topluma batırıp çıkardığımız zaman iktidarın sınıfsal rengini verecek bir araç yok. Sosyalist toplumun çelişmeleri, iktidarın yapısında da kendisini gösterir. Herhangi bir toplumda merkezî iktidarın ötesinde binlerce, yüzbinlerce iktidar odağı bulunduğunu hatırlamalıyız. Bütün bu iktidar odakları eski ve yeni, geçmiş ve gelecek arasında bölünmüştür. Sosyalist bir toplumun siyasal hayatında, bu çelişmeler her gün her saat kendini gösterecek, çözümler de çelişmeli olmaya devam edecektir.

Sosyalist toplumda iktidarın komple ve yeknesak emekçi karakterde olmayışı, siyasal süreçlerin tahlilini de karmaşıklştırıyor. Ekonomik ve siyasal inşa süreçlerinde iniş ve çıkışlar oluyor. Hatta denebilir ki, iktidar odaklarında sağ eğilimlerin ağır bastığı ve toplumun geçici geri dönüşler yaşadığı dönemler de oluyor. Böyle durumlarda ideolojik ve siyasal çizgideki sağcılaşmalar, sosyo-ekonomik kuruluşun rengini elbette hemen değiştiremiyor; ancak olumsuz süreçleri harekete geçiriyor.

Bir toplumun sosyalist karakterini tartışırken sürecin geçmişi ve geleceğiyle tahlil edilmesi gerekiyor. Önümüzde siyaset, ideoloji ve ekonomi düzlemleri arasında çok yönlü ve karşılıklı ilişkileri dikkate alacağımız karmaşık bir sorun bulunuyor. Bu nedenle, herhangi bir sosyalist lider şunu söyledi, öyleyse 'o ülke artık sosyalist oldu' veya 'o ülke artık sosyalist olmaktan çıktı' gibi usavurmaların her ikisi de yanlıştır.²

2 Mehmet Gündüz'ün Stalin dönemine ilişkin görüşleri de, Halil Berkay'ın Gortacıov dönemine ilişkin görüşleri de ideolojik düzlemde kalıyor. Sosyalizmin bir süreç olduğunu, bu sürecin soyut değil her ülkenin özgüllüğü temelinde tahlil edilebileceğini, süreci geçmiş ve geleceğiyle, özellikle de içinde barındırdığı potansiyelle değerlendirmek gerektiğini, süreçteki devamlılık ve kopuklukları ayırtmanın önemini yeterince anladığımızı söylemek zor.

Mehmet Gündüz, sosyalizmin saflığını korumak için, onu kul yapısı olmaktan çıkarıp Allah yapısı haline getiriyor. Böylece sosyalizmin yeryüzünde gerçekleşmesi olanağı ortadan kalkmakta, sosyalizm yalnız idealler aleminde kalmakta, bulutların üzerinde varolabilmektedir. Bu perspektif Mehmet Gündüz'ü geri ülkelerde sosyalizmin kurulamayacağı yolundaki menşevik görüşleri, menşevik olduğunu bile bile kabul etmeye götürdü. Bu arkaada, geri ülkelerde iktidar ele geçirilecek olursa, sosyalizm kurulamayacağı için iktidarı iade etmek gerektiğini savunan Kautsky ve Martov'un görüşlerine katıldığını birkaç yıl önce açıkça yazdı. Böylece İkinci Entemasyonel ile Lenin-Mao çizgisini birbirinden ayıran temel konuda, barikatın karşı tarafını seçti. Bu kadar kaba yanlışlarda elbette tutunmak mümkün değildir. Fakat önemli olan sosyalizmin uzun ve çelişmeli bir süreç olduğunu anlayabilmektir.

Sosyalizmin kuruluşu döneminin *mülkiyet, değişim ve bölüşüm* ilişkilerine baktığımız zaman şunları saptarız:

Emekçilerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra, mülkiyet sistemindeki dönüşüm, değişim ve bölüşüm ilişkilerindeki dönüşümün başını çeker. Üretim araçlarının esas olarak kolektifleştirilmesinden sonra bile, *burjuva hukuku* değişim ve bölüşüm alanında varlığını sürdürür. Çünkü meta ekonomisi hâlâ geçerlidir, değişim hâlâ *para* ile yapılmaktadır. Öte yandan bölüşümde de esas olarak, hâlâ kapitalist toplumun kuralı uygulanmaktadır. Başka deyişle, tıpkı kapitalist toplumdaki gibi, emekçiler üretimden "emeklerine göre" pay almaktadırlar. Değişen olay, burjuvazinin artı değerinin ortadan kaldırılmış olmasıdır. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet esas olarak kaldırıldıktan sonra, artık mülk sahipliği bölüşümden pay alma kaynağı değildir. Ama toplumun ürettikleri, gene herkesin emeği oranında paylaşılmaktadır. İhtiyaca göre bölüşümün ekonomik temeli daha yaratılamamıştır.

Böylece yalnız mülkiyet alanında gerçekleştirilen, fakat değişim ve bölüşüm düzleminde eski toplumun temelini henüz ortadan kaldıramamış olan sosyalizm, kapitalizme geri dönüşün ekonomik mevzilerini bağrında taşımaya devam eder.

Kaldı ki, sosyalizmin kuruluşu sırasında mülkiyet düzlemindeki dönüşüm de bütün içeriğiyle gerçekleşmiş değildir. Üretim araçlarının mül-

Halil Berktaş ise, sosyalizmin lekelerini mümkün olduğu kadar her yere yayarak, Brejnev döneminin sosyalistliğini kanıtlamaya çalışıyor. Halil, sosyalizmi o kadar kirli hale getiriyor ki, onda emekçiler için çekici olan hiçbir şey bırakmıyor. Brejnevleri temize çıkarmak için bu kadar gayret sonunda, sosyalizmde dünyayı değiştirme mesajı namına bir şey kalmıyor. Halil arkadaşın yıllardır yazdıklarına bakıyorsunuz, kuru bir ekonomizmden başka bir şey yok. Marksizmin bugün dünyada karşı karşıya olduğu hiçbir modern soruna rastlayamıyoruz. Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov dönemi pratiğine o kadar hoşgörülü davranan Halil'in, Büyük Proleter Kültür Devrimine aslında kin duyması, onun muhafazakâr konumları benimsemesiyle ve dünyayı değiştirme tavrındaki körelme ile ilgilidir. Sosyalizmi bulutların üzerine çıkarmak da sosyalizmin içeriğini boşaltmak da, sonuç olarak aynı kapağı açmaktadır. İdealizm ve muhafazakârlığın her ikisi de, insanların bir gerçeklik olarak, kendi hayatlarında yaşayabilecekleri sosyalizmi ortadan kaldırıyor. Her iki tavır, I. bölümde açıklandığı gibi, Sovyetler Birliği tarihindeki kopuklukları ve çelişkileri göremedikleri için Lenin'den Gorbaçov'a kadarki gelişmeyi düz bir çizgide birleştiriyorlar.

Halil Berktaş'ın 1981-82 yıllarında Mehmet Gündüz'ün getirdiği "yenileşme platformunu" başlangıçta olumlu karşılaması da, aslında ortak düşündüğü buluşmaydı. Halil Berktaş, Mehmet Gündüz'e yöneltti eleştirileri dinleye dinleye, Mehmet Gündüz'ün teorisindeki tutarsızlıkları ve abesleri temizledi ve o platformu sağıcı üzerine uygun bir tutağa ve bütünlüğe kavuşturdu.

Mehmet Gündüz'ün Lenin ve Stalin arasında yapay olarak koyduğu duvarın orada duramayacağı görüldüncə, Halil Berktaş, Lenin, Stalin ve Brejnev'i sosyalist olmayan düz bir çizgi üzerinde birleştirmek, sosyalistliği hiç değişmeyen düz bir çizgi üzerinde birleştirdi. Böylece herkesle çok daha kolay birleşilebilecek ve aydınlıkçıları da yıllardır bir süper devletin lanetlediği insanlar olmaktan kurtaracak bir platform yaratıldı! Ayrıca akademisyen çevrelerde kabul görmeyen engelleri de bertaraf edildi. Daha önemlisi, teoriler artık pazarlıkta üretiliyor olmasaydı. Liberal sosyalizmden etkilenen arkadaşlar, birbirleriyle pazarlık ederek teorilerinde çok ani ve sürpriz değişiklikler yaptılar. Piyasa etkisini, teorik inşaya da girmiş oldu.

kiyetinin toplumsallaştırılması, hukuk alanında kaldığı sürece en sonunda bir *biçim*'dir. Toplumsal mülkiyete gerçek *özünü* kazandıran, üretim araçlarının fiilen emekçilerin denetiminde bulunmasıdır. Eğer emekçiler, toplumun bütün birimlerinde iktidarı ellerine geçirmemişlerse, toplumsal mülkiyet hâlâ özel mülkiyet lekelerini taşıyor demektir. Çünkü toplumun herhangi bir biriminde "toplumsal mülkiyet" *biçiminin* özel çıkar için kullanılması olanağı her zaman vardır. Bu durumda toplumsal mülkiyetin yalancı değil de, sahici bir karakter kazanması için, bütün düzlemlerde ve toplumun her biriminde, yatırım ve bölüşüm sürecine emekçilerin elkoymaları gerekir.

Öte yandan sosyalizmin kuruluşu sırasında, henüz üretim araçları bütünüyle toplumsal mülkiyete geçirilmiş değildir. Küçük üretim varlığını sürdürür ve bu küçük üretim, Lenin'in daha o zaman işaret ettiği gibi, "her gün, her saat, kendiliğinden ve büyük çapta kapitalizmi ve burjuvaziyi doğurur."³

Dahası, toplumsal mülkiyetin kendisi de görelî geri ve ileri biçimlerle uygulanır. Bir emekçi topluluğunun mülkiyeti olan *kooperatif mülkiyet* görelî geri bir özellik taşır. *Tüm halkın mülkiyeti* ise, toplumsal mülkiyetin daha ileri bir biçimidir ve sınıfsız topluma uzanan yolu açar. Bütün üretim araçları, bütün halkın mülkiyetine dönüştüğü zaman, burjuva hakkının kaldırılmasının *mülkiyet alanındaki* temeli yaratılmış olur.

Ancak, böyle bir gelişme aşamasına üretimin *ihtiyaca yetecek* düzeye ulaşmasıyla varılabilecektir. Burada bir not olarak, gelişmiş sosyalist toplumun insanının savurgan olmadığını, emekle üretilen malları çarçur etmeyecek bir kültürel düzeye ulaştığını da belirtmeliyiz.

"İhtiyaç" kavramını, kapitalizmin savurganlığı kışkırtan ve doğayı yıkıma uğratan tüketim modeli değil, sosyalizmin yeni insanının değerleri belirleyecektir. O zaman kapitalizmin ürettiği malları pazarlamak için yapay ihtiyaç üreten iletişim sistemi ve kültürü de çökmüş olacaktır. Üretilen malların miktarını, tüketim hummasının esiri olan ve kapitalizmin maymununa döndürüldüğü ilkel yaratık değil, kültürel bakımdan gelişmiş, yeni insanın ihtiyaçları saptayacaktır. Sosyalizm, insanla insan arasındaki ilişkiler yanında insanla doğa arasındaki ilişkilerde de bir uyum getirecek, doğanın insan eliyle yıkıma uğratılmasına son verecektir.

Sosyalizmin kuruluşu döneminde henüz ihtiyaca göre üretim düzeyine ulaşılmamış olması, para ile değişimin ve emeğe göre bölüşümün yaşamasını zorunlu kılar. Sosyalizm, geliştikçe meta sistemini ve emeğe göre bölüşümü sınırlar, fakat ortadan kaldıramaz.

Meta sisteminin ve emeğe göre bölüşümün varlığı, sosyalist toplum-
da burjuva hukukunun hâlâ yaşadığını ifade eder. Emeğe göre bölüşüm
de bir eşitsizlik kaynağıdır. Farklı nitelik ve miktarlardaki emeğe farklı
ücret verilecektir. Bu nedenle sosyalizmin kuruluşunda ~~mademli~~ ücret
sistemi uygulanır.

Ayrıca ve daha önemlisi çocuklar, çalışamayan insanlar, yaşlılar dü-
şünülürse, henüz toplum herkese dengeli bir refah paylaştıramıyor de-
mektir. Öte yandan, bölgeler arasındaki eşitsizlikler, kadın-erkek eşitsiz-
liği, eski sınıfsal farklar, bunların eğitime ve toplum hayatına yansımaları
düşünülürse, herkesin emeği arasındaki nitelik farkının *haklı olmayan*
kökenleri de, bölüşüm alanında yeni eşitsizlikler ve haksızlıklar üretme-
ye devam eder.

Sosyalizmin kuruluşu döneminde, kadın-erkek eşitsizliğine karşı her
alanda mücadele, çocuklara, sakatlara ve yaşlılara ayrılan toplumsal kay-
nakların büyümesi, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi millet-
ler arasında tam eşitlik ve özgürlük, eğitimde gerçek anlamıyla fırsat eşit-
liğini sağlayacak uygulamalar, eski sınıfsal farkların kalıntılarının adım
adım temizlenmesi ve bütün toplumun kendi inisiyatifiyle seçkinlere dö-
nüşmesi yoluyla *emeğe göre bölüşüm* ilkesi sınırlanır ve *ihtiyaca göre*
bölüşüm filizlenir ve büyür. Böylece kapitalizmin fideliği olan burjuva
hakkı da adım adım ortadan kaldırılır.

Ancak bütün bu dinamiklerin karşıtları da vardır. Bu nedenle ekono-
mik yapıda kapitalizme dönüşün zemini bütünüyle ortadan kaldırılmış
değildir. Bu ekonomik yapı, geri dönüşü gerçekleştirecek toplumsal güç-
ler için de bir zemin oluşturur. Devrilmiş olan eski hakim sınıfların kalın-
tıları hâlâ varlıklarını sürdürürler. Küçük mülk sahipleri ve küçük üretici-
ler de, sürekli olarak büyüme eğilimi içindedirler ve burjuvazinin fideli-
ğini oluştururlar. Kapitalizm ve burjuvazi, Mao'nun saptadığı gibi, "aynı
zamanda işçi sınıfının ve parti üyelerinin bir kısmı arasından da doğmak-
tadır. Gerek proletarya saflarında, gerekse devlet organlarının ve diğer
organların görevlileri arasında burjuva hayat tarzını benimseyen kişiler
vardır."⁴ Sosyalizm döneminde ayrıcalıkların bütünüyle ortadan kaldırıl-
maması, görevlilerle emekçiler arasında belli çelişmeler yaratır. En
tehlikelisi, bu ayrıcalık sahiplerinin zamanla *birbirlerini tutarak* bir çı-
kar birliği oluşturmaları ve bu çıkarlarını devlet zoruyla payandalamaya
başlamalarıdır. Sosyalizmin silahlı güçleri böyle bir süreçte, adım adım

4 Aktaran Yao Ven-yuan, "Parti Düşmanı Lin Biao Kliğinin Sosyal Temeli Üzerine" adlı
makale için bk.z. Marx - Engel, - Lenin, *Proletarya Diktatörlüğünün Teorisi ve Uygula-
ması*, Bora Yayınları, Aralık 1975, İstanbul, s.30.

ümemekçi halka karşı çıkarların bekçilerine dönüşebilir. Ve onlar da azınlık çıkarlarılarıyla bütünleşirler ve ondan pay alırlar.

Geri Dönüşün Siyasal Zemini

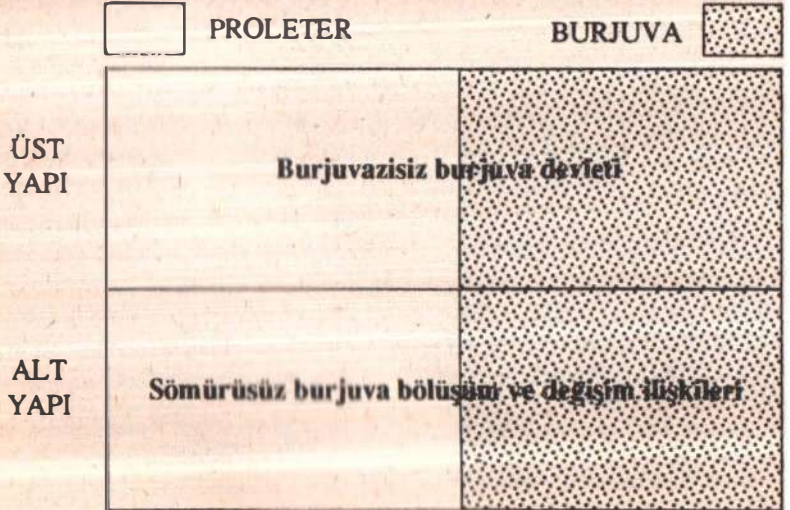
Ekonomik ve toplumsal yapıdaki çelişmeli durum, siyasal yapıda da kendini gösterir. İşçi sınıfı iktidardadır, fakat o ekonomik temelde, sosyalist devlet, bir yönüyle burjuva devletin karakterini de taşır. Lenin, *Devlet ve Devrim* 'de bu gerçeği çok esaslı tahlil etmiştir:

"Hiç şüphe yok ki, tüketim maddelerinin bölüşümü konusundaki çburjuva hakkı, kaçınılmaz olarak burjuva devletin varlığını gerektirir; çünkü hak ölçülerine uyulmasını zorla sağlayabilecek bir cihaz olmadan, hak hiçbir şey ifade etmez.

"Bundan da, Komünizmde [ilk aşama, yani "sosyalizm" anlamında - DP] bir süre için sadece burjuva haklarının değil, aynı zamanda burjuva devletin de -burjuvazisiz olarak- varlığını sürdürdüğü sonucu çıkar."

Sosyalizmin kuruluşunda, hem ekonomi, hem devlet bir yönüyle kapitalist karakterdedir. Sosyalizmin çelişmeli bir dönem olması buradan gelir. Ancak sosyalist toplumun ve devletin burjuva yönü hakim değil, ikincildir. Sosyalist karakterin hakimiyetini belirleyen emekçi sınıfların iktidarda olmasıdır.

Bu özellikleriyle sosyalist sistemin veya başka deyişle sosyalist toplumsal kuruluşun şemasını şöyle çizebiliriz:

Bu şemanın da ortaya koyduğu gibi, sosyalizmin kuruluşu döneminde iki sınıf, iki sistem, iki ideoloji arasındaki mücadele devam eder. Sosyalizm döneminin sınıf mücadelesidir bu.

Siyasal devrimin gerçekleşmesinde kullanılan araçlar da sosyalizm dönemine bazı çelişmeler bırakır. Şiddet, çelişmelerin çözümünde bir anahtar olarak hakim sınıflar tarafından gündeme getirilmiş, toplumsal ilişkilere kuvvet sokulmuştur. Gerici şiddete karşı halkın zora başvurma-sıyla Rusya'da, Çin'de ve diğer ülkelerde gericiilik yıkılmış ama sosyalizmi kuracak güçler de lekelenmiştir. Barış özlemleriyle gerçekleştirilen devrimlerin de ellerine kan bulaşmıştır. Böylece şiddet, sosyalizmi kuracak insan malzemesinde de bir yabancılaşma yaratmıştır. İnsanlığın geriliği, çelişmeleri çözen araçların geriliğini de belirlemiş, sosyalizmin kuruluşuna olumsuz miraslar bırakmıştır. Bu miras, şiddeti kutsayan feodal kültür ve emperyalist zorun ideolojik etkileriyle de beslenir. Marksizmin özünü, şiddetle özdeşleştiren küçük burjuva anlayışlar, bu sömürücü sınıf kültürlerine "devrimci" kılıflar da geçirdi. İnsan ilişkilerinde barış, hoşgörü ve dayanışmayı gerçekleştirecek sosyalizm, bu nedenlerle zorun sihirine inanan köklü inançlarla karşı karşıya kaldı ve kalacaktır. Sınıf mücadelesinin bir biçimi olan ideolojik mücadele bu alanda da devam eder.

Sosyalizmin kuruluşu uzun ve çelişmeli bir tarihsel dönemi kapsar. Bu dönem boyunca bazen ekonominin inşası, bazen siyasal mücadele, hattâ bazen ideolojik ve kültürel dönüşüm ön plana geçebilir. Kanımızca sosyalizmin kuruluş döneminin tümü için geçerli olan bir merkezî görev veya esas halka tespit etmek, somut gerçekten kopmaya yol açar. Sınıf mücadelesinin, ekonomik inşanın, yurt savunmasının veya başka bir görevin merkezî görev kabul edilmesi veya esas halka olarak kavranması, ancak somut bir tahlil temelinde olmalıdır. Sosyalizmin kuruluşunun iniş çıkışlarını, dünya şartlarını, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki karşılıklı etkiyi hatırlarsak, belirleyici olan çelişmenin zaman zaman değiştiğini görürüz. Çeşitli ülkelerdeki sosyalizmin kuruluşu deneyleri bunu göstermiştir."⁵

ÇKP, Mao'dan sonra 1978 sonunda kabul ettiği yeni çizgiyle, sınıf mücadelesinin "esas halka" olduğunu reddetmişti. Ancak 1989 baharında Tien Anmen alanındaki ayaklanma, sınıf mücadelesinin öne çıktığını kanıtladı. "Her zaman sınıf mücadelesi kavranacak halkadır" teorisi gibi, "sınıf mücadelesi hiçbir zaman esas halka olamaz" teorisi de yanlıştı.

5 TİKP'nin Ocak 1980'de yapılan 1. Kongre kararı bu konuda olgun bir tahlil içeriyor. Bkz. *Türkiye İşçi Köylü Partisinin Siyasî Çizgisi*, TİKP Yayınları, Mart 1980, s.108.

Hattâ bu ikincisi daha büyük bir yanlış ifade eder.Çünkü sosyalizm sürecinin tümü dikkate alınırsa, sınıf mücadelesi veya başka deyişle sosyalist demokrasinin inşası belirleyici önem taşır.

İşçi sınıfının iktidarı, iktidar mevkilerinde emekçi kökenli insanların bulunmasından ibaret değildir. İktidarın karakteri, işçi olmalıdır. Yani yöneticilerin emekçi olmasının ötesinde, siyasal süreçler esas olarak emekçi sınıfların denetiminde olmalıdır. Bu durumda, bir yönüyle burjuva olan ekonominin *herkese ihtiyacı kadar verilmesi yönünde* ve bir yönüyle burjuva devletin *sönüp gitmesi yönünde* dönüşüme uğraması mümkün olacaktır. İşçi sınıfının dümende olması, kapitalizmle sosyalizm arasındaki çelişmenin adım adım sosyalizmin zaferi yönünde çözülmesinin güvencesini oluşturur. İktidarın esas olarak burjuva yolcularının eline geçmesi ise, çelişmenin geçici olarak kapitalizm yararına çözülmesini ve geri dönüşü ifade eder.

Bu nedenlerle iktidar sorunu, sosyalizmin kilit sorunudur. Toplumsal mülkiyeti toplumsal mülkiyet yapan, emekçilerin üretim, yatırım ve bölüşüm üzerindeki denetimleridir. Ayrıca bu denetimin yalnız merkezî iktidar düzeyinde gerçekleşmesi de yetmez. Eğer emekçiler toplumun bütün birimlerinde iktidarı fiilen ellerine geçirmemişlerse, toplumsal mülkiyetin özel çıkarlar için kullanılmasının koşulları sürüyor anlamına gelir. Sosyalist toplumda merkezî planlamanın rolü, özellikle ekonomistlerce aşırı vurgulanır. Oysa sosyalist bir demokrasi inşa edilemiyorsa, merkezî planlama ancak bürokratik bir azınlığın çıkarını güvence altına alır.

Bu açıklamaların ışığında merkezî iktidarın fethedilmesi, sosyalizmin kurulması için yalnızca *ilk adımdır*. Eskiyen teori, iktidarın alınmasından ve mülkiyetin toplumsallaştırılmasından sonra sosyalizm-den geri dönüş olasılığını göz önünde bulundurmaz. Aslında bu teori, iktidarın yüzbinlerce birim ve düzlemde oluştuğunu dikkate almaz. Emekçilerin iktidarı için mücadele, sosyalizmin kuruluşu sürecinde de devam eder.

İktidar, emekçiler tarafından bu süreç boyunca, hem derinliğine hem yaygınlığına döne döne fethedilir. Bir emekçi demokrasisi pratiği içinde kendi özgür siyasal faaliyetleriyle olgunlaşan emekçiler, kendileriyle birlikÖe ellerindeki iktidarın da, emekçi karakterini, devrimci karakterini geliştirirler. Bu, iktidarın derinliğine fethedilmesidir.

Öte yandan yalnız merkezî iktidar düzleminde değil, yerel iktidar birimlerinde, belediyelerde, işletmelerde, tarım komünlerinde, kooperatiflerde, sendikalarda, sanat ve kültür kurumlarında vb, işçi sınıfı ile burju-

va yolcular arasındaki mücadele devam eder. İşçi sınıfı yeni iktidar mevzileri kazanarak iktidarı yaygınlığına fetheder.

Özgürlükler ve Geri Dönüş

Eski teoride, geri dönüşe karşı en etkili önlem, eski hakim sınıfların özgürlükten yoksun bırakılmasıydı. Her devrim, yıktığı güçler üzerinde diktatörlük uygulamıştır. Ne var ki, sosyalist ülkelerde kapitalizme geri dönüşün başını, özgürlükten yoksun bırakılanlar değil, en özgür statüde olanlar çekti. Geri dönüş girişimleri, iktidar mevkilerinde özgürlüğü alabildiğine kullananlardan geldi. İktidar burjuvazisinin temsilcileri olan Kruşçevler, Brejnevler, Gorbaçovlar, Liu Şaoçiler, Deng Siaopingler, Cao Ziyanglar, Husaklar, Gierекler, Jaruzelskiler, Honeckerler, Kadarlar, Jivkovlar; "karşı-devrimin özgürlüğünü kısıtlama" yaftası altında, doğrudan doğruya emekçilerin özgürlüklerini baskı altına almadılar mı?

Eski teorinin bu konudaki yetersizliğini *Sosyalist Parti* program tartışmalarında daha iyi anladım. Birçok arkadaş, özgürlüklerle ilgili olarak sık sık "Burjuvazi de düşünce özgürlüğüne sahip olacak mı, toprak ağlaları da basın özgürlüğünden yararlanacak mı" diye soruyorlardı. Bu kaygılarının nedeni araştırıldığında, "Ya tekrar iktidarı ele geçirirlerse" diyorlardı. Peki böyle bir korkuyu haklı çıkaracak bir deney var mıydı? Bu soru karşısında bir şaşkınlık yaşıyordu. Gerçekten de yoktu, ama kafalar Paris Komünü deneyine takılıp kalmış bir teoriyle sınırlanmıştı.

Evet, sosyalistler eski teoriler yüzünden özgürlükten korkuyorlar. Bu korku, burjuvaziye ve toprak ağalarına karşı radikal görüntülerle meşrulaştırılıyor ve yaygınlaştırılıyor. Ne ki, burjuvazinin özgürlüğünden korkmak, dönüp dolaşıp halkın inisiyatifinden ve özgürlüğünden korkmaya dönüşüyor.

Sosyalist bir ülkede grev hakkından kim korkar ve grev hakkını kim kaldırır?

Sosyalist bir ülkede insanların işyerlerine veya kentin duvarlarına gazeteler asmasından kim korkar, bu hakları kim kaldırır?

Emekçilerin politize olmasından kim korkar? Sıradan emekçilerin siyaset sahnesine çıkarak bütün cahillik ve kabalıklarıyla toplumu ve dolaşısıyla kendilerini dönüştürme faaliyetine girmelerinden kim rahatsız olur?

"Emekçiler üretir, uzmanlar ve seçkinler de onları yönetir" sloganını kimler savunur ve uygular?

Bütün bu soruların tek bir cevabı vardır. Emekçilerin üretim üzerin-

deki denetiminden korkanlar, toplumsal mülkiyetin gerçek içeriğiyle varolmasından korkanlar, toplumsal mülkiyeti mevki sahiplerinin ve görevlilerin mülkiyetine dönüştürmek isteyenler, bir emekçi demokrasisinden korkanlar, değişmeden korkanlar...

Brecht, Me-ti'nin ağzından şöyle diyor: "Mi-en-leh [Lenin] ve Ni-en [Stalin]'in zamanlarında demirci işliklerinin sahiplerine ait devletin seçeneği, devletin yokluğu değil, ama bir demirciler devletinin belirmesiydi. Demircilerin ezilmesinin yerini ise ezilmenin ortadan kalkması değil, demirci işliklerinin sahiplerinin ezilmesi aldı. Ve, kim olursa olsun, ezilenin bulunduğu yerde özgürlükten söz edilemeyeceğinden, demirciler de henüz tam anlamıyla özgür olamamışlardı... Kötü bir ülkede özgür olmak tansa, iyi bir ülkede özgür olmamak yeğdir, diyebilirsiniz. Eskiden çoğunluğa zarar verebilme özgürlüğü vardı, şimdi ise yalnızca çoğunluk için yararlı olanı yapabilme özgürlüğü var, diyebilirsiniz. Her şey denebilir, ama özgürlüğün bulunduğu söylenemez."⁶

Brecht, daha 1950'lerde geri dönüşün siyasal teori ve pratikteki köklerine böyle değinmişti. Sosyalist toplumda, "karşı-devrimci güçler için" özgürlüğü kaldıran teori, en sonunda kapitalizme yönelen mevki sahiplerinin emekçileri bastırmasının aleti oldu. Çünkü eski hakim sınıfların toplumsal temeli kaldırıldıktan sonra kapitalizme geri dönüşün siyasal kaynağı doğru tahlil edilememiştir.

Bu sorunun çözümüne ilişkin ilk adımları Mao'da görüyoruz. Mao Zedung, Çin'de sosyalizmi inşa pratiğinin içinde, gereğinde başında bulunduğu devlet ve partiye karşı sıradan emekçilerin mücadelesinin yanında yer almıştır. Sosyalist bir toplumda, emekçilerin özgürlük ve inisiyatifini geliştirmede en temel tavır ve teorik konum budur. Sosyalist bir devletin ve partinin, emekçilere karşı yaptığı haksızlıklar ve hataları düzeltmesi ve yozlaşmayı önlemesi için öncelikle bu bakış açısına ihtiyacı vardır. Bir sosyalist, gereğinde "sosyalist" makamlara karşı emekçi kitlelerin haklı mücadelesinin yanında olmalıdır. Sıradan kitlelerin mücadelesine derin bir güven duymak, emekçilerin özgürlüklerini kurumlaştırmanın ve işletmenin esas koşuludur. Ancak bu güveni duyanlar, emekçilerle birleşmekte ısrar ederler ve emekçilerin değişmesine de katkıda bulunurlar. Emekçileri sürekli "geri" ve "cahil" olmakla suçlayan sözde "öncüler" ise, yalnız kendilerine önderlik ederler.

Uzun ve çetin devrimci savaşlarda kitlelere duyduğu derin güven sayesinde milyonlarca emekçiye seferber edebilen Mao, aynı tutumu sosyalizmin kuruluşu döneminde de benimsedi ve teorileştirdi. Doğu Avru-

pa'nın yıkılan bürokratlarında eksik olan, Mao'da fazlasıyla vardı. Emekçi demokrasisinin derin bir kavrayışını O'ndan dinleyebiliriz:

"Birkaç yıl önce Honan eyaletinin bir yerinde bir havaalanı inşa edilecekti, fakat orada yaşayan ve bölgeyi terketmek zorunda kalan köylüler için, önceden doğru dürüst bir düzenleme yapılmadığı gibi köylülere yeterli bir açıklamada da bulunulmadı. O köyde yaşayan köylüler, elinize bir sopa alıp yuvalarını bozmaya kalkışsanız kuşlar bile feryat eder, dediler. Deng Siaoping senin de bir yuvan var. Şimdi ben tutup da onu bozsam, sen de biraz feryat etmez misin? İşte orada yaşayan halk ütüç savunma hattı kurdu.... Oraya ölçüm yapmaya gidenler sürülüp çıkarıldılar ve sonunda köylüler üstün geldiler. ... Şimdi bazılar, iktidar ele geçirildiğine göre hiçbir şeyi dert edinmeden rahatça uyuyabileceklerini ve kitlelere istedikleri gibi zorbalık edebileceklerini düşünüyorlar. Kitleler bu gibilerine karşı koyacak, onları taşılayacak, sopalayacak ve öböylece onlar belâlarını bulmuş olacaklardır ki, bu da beni son derece memnun edecektir. Ayrıca, bazen bir sorunu çözmenin tek yolu savaşmaktır. Komünist Partisinin bir derse ihtiyacı vardır. Öğrencilerin ve işçilerin sokaklara dökülmelerini siz yoldaşlar iyi bir şey olarak görmelisiniz.... İşçilerin grev yapmasına ve kitlelerin gösteride bulunmasına izin verilmelidir... Grev yapma özgürlüğünün Anayasaya eklenmesini öneriyorum. Bu, devlet ve fabrika yöneticileriyle işçi kitleleri arasındaki çelişmelerin -ki bunlar çelişmeden başka bir şey değildir- çözülmesine yardımcı olacaktır."

Mao'nun 1956 yılının Kasım ayındaki bu sözleri, aslında eskleyen teo-
rinin köklü bir biçimde aşılmasını içerir, köklü bir teorik yenileşme anlamına gelir. Mao, emekçi sınıflar ile sosyalist devlet arasındaki çelişmede emekçi sınıfların yanındadır. Mao'nun sosyalizmde özgürlük teorisi de bu temel sınıf tavrına dayanır. Eski teori, bilindiği gibi, sosyalist toplumda grev hakkını reddediyordu. Emekçiler kendi devletlerine karşı mı, grev yapacaklardı? Sosyalizmde yozlaşmanın teorik zemini işte bu soruda saklıdır. Buna karşılık Mao, öncelikle çsosyalist devletin ve partinin emekçi sınıflarla özdeş olduğu yolundaki metafizik görüşü çürüttü. Hayata baktı ve sosyalist yönetim makamlarıyla emekçi sınıflar arasındaki çelişmeleri saptadı.Çözüm ise, emekçilerin özgürlüğü ve inisiyatifindeydi.

Grev, sosyalist toplumda da işçilerin çelişmeleri çözmelerine ve toplumu ilerletmelerine yarayan güçlü bir silahtı. Mao'nun bu görüşü, 1975 yılında kabul edilenÇin Halk Cumhuriyeti Anayasasına da geçti. Grev hakkı yanında, büyük Proleter Kültür Devriminde ortaya çıkan kitlelerin

öz-gürce konuşma, görüşlerini açıkça ortaya koyma, büyük tartışmalara girişme ve duvar gazetesi yayınlama hakları da güvence altına alındı. Mao'nun sosyalizmi inşada emekçi özgürlüğüne dayanan çizgisini reddeden Deng Siaoping yönetimi, daha sonra grev hakkıyla birlikte bu dört temel hakkı Anayasadan çıkardılar. Emekçileri yalnız üretici olarak gören, ona siyasal planda güvenmeyen bu tavır, 1989 baharında Tien An-men meydanında milyonların ayaklanmasıyla karşı karşıya gelmiştir.

Bütün revizyonist diktatörlüklerin kökeninde emekçi kitlelere güvenmemek, emekçi kitlelerin özgürlüğünden ve ayağa kalkmasından korkmak vardır. Revizyonizm, burada kapitalist burjuvaziyle aynı ideolojik konumu paylaşır ve bu nedenle Marksizmin bir türü değil, burjuva ideolojisinin bir türüdür.

Emekçi kitlelerin özgürlüğünden korkmak ve emekçi inisiyatifini bastırmak, revizyonizmi kurtaramamıştır. Nitekim Doğu Avrupa'da onları, korktukları emekçi kitleler devirdi.

Sosyalist toplumun çelişmelerinin çözümünde emekçilerin inisiyatifini belirleyici rol oynar. Sosyalizmin güçleri, ancak gerçek üreticilerin politikaya aktif katılımıyla ayakta kalabilirler ve ilerleyebilirler. Sınıflaşma eğilimlerine ve ayrıcalıklara ancak emekçi kitleler karşı koyabilir. Bu nedenle emekçilerin özgür olmadığı bir toplumda sosyalizm kurulamaz.

Geri dönüş tehdidini temsil eden güçler, parti ve devletin içindedir; fakat sürecin çözümü; devlet ve partinin içinde değildir. Çözüm, bir emekçi demokrasisini, bütün toplumda, toplumun her hücresinde gerçekleştirmektedir. Emekçi kitleler yalnız politikada değil, aynı zamanda kültürde, sanatta, her alanda nesneler olmaktan çıkıp, üreticiler ve yaratıcılar haline gelirlirse, sosyalizm süreci ilerleyecektir. Bu nedenle sosyalizmin inşasında belirleyici olan, emekçilerin inisiyatif ve özgürlüğüdür, yoksa devletin ve partinin özgürlüğü değil.

Vurgulayarak belirtiyoruz: *Sosyalist olsun veya olmasın* sıradan emekçiler için özgürlük, sosyalizmin kuruluşunun başlıca enerjisidir. Yalnız iktidar partisi taraftarlarının ve sosyalistlerin inisiyatifini değil, geniş emekçi kitlelerin inisiyatifini sosyalizmin itici gücüdür.

Bu nedenle sosyalist toplumda devletin ve iktidar partisinin *emir-komanda mekanizmalarıyla* yönetmediği emekçi örgütlenmeleri ve inisiyatifleri kurumlaşmalı ve gelişmelidir. Sosyalist öncü, bu örgütlere ve hareketlere politikalarıyla önderlik etme şansına sahiptir. Gerçek seçimlerle oluşan halk meclisleri, sendikalar, kooperatifler, komünler, kitle örgütleri, sanat ve kültür kurumları, sosyalist bir toplumdaki emekçi çoğulculuğunun gerçekleşme platformlarıdır. Sosyalizm, burjuvazinin parla-

menter çoğulculuğunu, emekçi halkın örgütlenmesini ve özgürlüğünü kurumlaştırarak aşar.

Sosyalizmin kuruluşunda yalnız büyük demokrasi değil, küçük demokrasiler de önem taşır.

Büyük demokrasi, merkezî iktidarın kullanılmasındaki demokrasi-dir. Bütün ülkeyi ilgilendiren kararların emekçilerin katılımıyla oluşturulmasıdır. Bu nedenle belirleyicidir.

Küçük demokrasi ise, toplumun birimlerinde gerekli olan demokrasi-dir. Yerel yönetimlerde, kitle örgütlerinde, sendikalarda, kooperatiflerde, mahallede, sokakta, okulda, fabrikada, işyerinde, ailede, kültür ve sanat kurumlarında, spor kulüplerinde gerçekleşir. Emekçi halkın günlük hayatında yaşadığı asıl demokrasi, bu küçük demokrasidir. Kitleleri siyasette, kültürde, sanatta üretici kılan gene toplumun birimlerindeki küçük demokrasidir. Halk, bu kanallarda kendini özgürce geliştirecek olanakları bulur ve ülkenin gerçek efendisine dönüşür. Yeni insan, bu küçük demokrasilerde gelişir. Emekçi partisi de, bu küçük demokrasiler sayesinde kitlelerle canlı bağlar geliştirir, kitlelerden taze kan alarak devrimci özelliklerini güçlendirir ve böylece sosyalizmin kuruluşuna önderlik eder.

Geri Dönüşün Uluslararası Zemini

Emperyalizmin saldırı ve yıkıcılığı, bütün sosyalizmi kurma deneyimlerini olumsuz etkiledi. Teori, bu olguyu altına çizerek saptadı. Gerçekten de, SB'deki sosyalizmi boğmak isteyen emperyalist kuşatma ve müdahaleler... Yalnız SB'de çoğu nitelikli emekçiler olan 17 milyon insanı yok eden ve sanayinin büyük kısmını yıkıma uğratan Hitler saldırganlığı... ABD'ninÇin devrimine müdahâlesi ve arkasından Kore'ye girmesi... Vietnam'a müdahale... Küba'nın kuşatılması vb: Bu emperyalist girişimler, sosyalist ülkelerde, hem emek birikimine hem de maddî birikime ağır zararlar verdi.

Emperyalizmin Üçüncü Dünya'yı sömürerek belli bir ekonomik ve teknolojik gelişmeyi sürdürmesi de, dünya düzenine belli bir istikrar kazandırdı. Ekonomik bakımdan çok geri ülkelerde başlayan sosyalizmi kurma girişimleri karşısında, gelişmiş kapitalist ülkelerin belli bir sermaye ve teknoloji üstünlüğü vardı.

SB veÇHC, büyük bir hızla gelişmekle birlikte, beş-altı yüzyıllık kapitalist birikime sahip olan gelişmiş ülkelere birçok alanda yetişemediler. Kapitalizm, geniş kredi ve teknoloji olanaklarıyla özellikle 1970'lerin sonlarından itibaren yeniden çekici olabildi.

Burada kuşkusuz, SB'deki geri dönüş çok olumsuz bir rol oynadı.

Sosyalizmin emekçiler için çekici ve üstün olan bütün özelliklerinin yıkılma uğraması, kapitalizme büyük bir özgüven ve propaganda olanağı verdi. Bütün yoksunluklarına rağmen, Mao'nunÇin'i dünya halkları için bir umut kaynağıydı. 1970'lerin sonlarından başlayarak bu ülkenin emekçilere çekici gelen özellikleri aşınmaya başladı. Bu olay da sosyalizmden geri dönüş eğilimlerine güç verdi.

Kapitalizm, geri dönüş yoluna giren iktidar sınıfını uluslararası kapitalist sistemle bütünleştirecek bir dünya pazarına sahipti. Bu pazar, yalnız ekonomik kanallardan değil, her kanaldan ve her alanda kapitalizm ihraç ediyor. Kapitalizm, bir ülkeye yalnız teknoloji ve sermaye olarak girmiyor; ekonomik ilişkileriyle, sınıfsal, siyasal, ideolojik, kültürel ilişkileriyle ve günlük hayat tarzıyla giriyor. Kapitalizm, bütün dünyaya her gün her saat kendi üretim ve tüketim modelini, kendi dünya görüşünü de ihraç ediyor.

Emperyalist ülkelere, sosyalist ülkelere ve Üçüncü Dünya'ya toplam olarak bakınca dünyadaki üretici güçlerin geriliği, sosyalizmin üzerine de gölgesini düşürdü.

Dünya kapitalist pazarından köklü bir kopuş, sosyalizmin programıydı. Bu programda direnmek, biricik gerçek gelişme modeli olan, kendi güçlerini esas alan bir ekonomik inşa için zorunluydu. Ayrıca bu kopuş, sosyalizmin toplumsal, siyasal ve ideolojik alanlarda inşası için de şarttı.

Kapitalist dünya pazarı, sosyalizmin herhangi bir ülkede kuruluşunu olanaksız kılmaz, fakat sosyalizmden geri dönüşün uluslararası zeminini oluşturur. Dünya kapitalizminin sosyalist ülkelere her kanaldan kendi sistemini dayatması üzerinde çok durulmuştur. Oysa geri dönüş eğilimlerini güçlendiren en büyük uluslararası etken, SB olmuştur. Bir zamanlar dünya sosyalizminin kalesi olan bu ülkenin hegemonyacı bir süper devlette dönüşmesi, hem güçler dengesi üzerinde hem de ideolojik alanda derin etkilerde bulundu.

SB de, tıpkı Batı emperyalizmi gibi etki alanlarına kendi devlet kapitalizmini ve revizyonist ideolojisini ihraç etti. ABD emperyalizmine karşı mücadele eden ülkelere ve halklara "enternasyonalist yardım"ıyla birlikte kendi sistemini dayattı. Doğu Avrupa ülkeleri, Vietnam ve Küba'daki olumsuz gelişmelerde SB'nin olağanüstü payı ortadadır.

Revizyonizme göre, sosyalizmin de Napolyonları olabilirdi. O Napolyonlar bu kez ordularıyla demokrasiyi değil, sosyalizmi götüreceklerdi. 1968 yılındaÇekoslovakya'yı işgal eden Sovyet sosyal-emperyalizmi, 1989 Aralık ayında bu "müdahale"nin "haksız" olduğunu teslim et-

ti. Ne var ki, bu işgalin faturasını sosyalizmin ödediğini bugün şdaha iyi görebiliyoruz. İşgali sosyalizmin düşmanları yapmıştı ama Doğu Avrupa ve dünya halklarında yaratılan "sosyalizme" nefreti temizlemek, Marksizme kaldı. 1979 sonunda Afganistan'ın işgali ise, sosyalizmin ezilen dünyadaki saygınlığına ağır bir darbe indirdi.

Sovyet hegemonyacılığını yasallaştıran "devrim ihracı" teorileri, dünyanın her yerinde emekçi inisiyatifini körelten etkilerde bulundu. Emekçileri seferber etmek veya emekçileri bastırmak, Marksizm ile Revizyonizm arasındaki esas ayrımdır. Marksizm ile liberal burjuva felsefesi arasındaki ayrım çizgisi de buradan geçer.

İkinci Enternasyonal Revizyonizmi, Avrupa emperyalizminin ezilen dünyaya "uygarlık" ve "ilerleme" götürdüğünü savunmuştu. Kremlin yöneticilerinin önderliğindeki Modern Revizyonizm de, "uluslararası proletaryanın öncü müfrezesi" olarak tanımladıkları SB süper devletinin dünyaya "sosyalizm" ve "ilerleme" yaydığını propaganda etti. Emekçilerin kurucu rolünü ve özgürlüğünü reddetmek, ikisinin ortak bileşkeniydi.

Doğu Avrupa ülkelerinin bazılarında sosyalizm, İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyet ordularının zaferiyle gelmişti. Halk inisiyatifinin zayıflığı, bu ülkelerden bazılarında sosyalizme daha başından olumsuz bir miras bıraktı. Bu zayıflık, SB'nin oralardan çekilmemesi nedeniyle daha da derinleşti. Kitle inisiyatifsizliği SB'nin varlığını, SB'nin varlığı kitle inisiyatifsizliğini geliştirdi.Çekoslovakya gibi olağanüstü güçlü bir işçi birikimi olan ülkelerde ise, Sovyet hegemonyacılığı bu birikimi gđumura uğrattı. Doğu Avrupa'da işçi hareketi, koltuklarının arkasına Marx ve Lenin fotoğrafları asan, kendilerini "sosyalist" olarak tanımlayan devlet burjuvazisine karşı gelişebilirdi, nitekim öyle oldu. Ancak bu arada sosyalizm idealine ilişkin büyük yanılgılar ve kavram kargaşası da halkların zihnine yerleşti.

SB'nin "desteğiyle" kurulacak bir "sosyalizm", emekçi inisiyatifinin yerine, yeni bir hakim sınıfı geçirmek zorundaydı ve öyle oldu. Tepeden inmecilik, tarihsel haklılık ve öncü teorilerinin yozlaştırılmasıyla uygulandı. Varılan yer, emekçilere rağmen bir "sosyalizm" oldu. Tarihi halk yapar gerçeği, böylece inkâr edildi. SB'nin askerî güçlere dayanarak yayılma politikası iflas etti bugün, fakat Revizyonizmin özü değişmedi.İkinci Enternasyonal'in Avrupa benmerkezciliği yeniden dirildi. "Uygarlık" ve "ilerleme" artık Avrupa'dan bekleniyor. SB yöneticileri de kuruluşu Avrupa'da görüyorlar, onların dümensuyundaki Türkiye'li revizyonistler de.

Revizyonizm, emekçileri yalnız ekonomik insan olarak kabul etti, on-

ları "siyasal insan" yerine koymadı. Emekçiler üretecek, sosyalist devlet ve partinin sahipleri de onları yöneteceklerdi. Emekçilere siyaseti, özgürlüğü ve inisiyatifi çok gören bu tutum, kitleleri karşısına almak zorundaydı. Revizyonistler bütün dünyada emekçi inisiyatifini ortak bir dille lânetlediler. Polonya'da ayağa kalkan işçi sınıfı mı? O, sosyalizmin düşmanıydı, kapitalist restorasyonun gücüydü, kilisenin ve CIA'nın denetimi altındaydı? Peki, o işçi sınıfını bastıranlar? Onlar, sınıfı karşılarına al-salar bile, sosyalizmin "bekçileri" sayıldılar. İşçi sınıfı "hristiyan" ve "gerici" idi, ama bir avuç bürokrat, işçi sınıfına karşı "sosyalizmin bekçisi" oluyordu! Üstelik bu bekçiler, yabancı bir devletin ("uluslararası sosyalizm"in temsilcisi SB) askerî güçlerine yaslanıyorlardı.

Ne garip! "Sosyalizm" işçi sınıfından korunuyordu. Ne zamana kadar? Bütün gerici iktidarlar gibi Doğu Avrupa'daki iktidarların da bir sonu vardı ve o son geldi.

Deneyimler, temel teoriyi bir kez daha kanıtladı. Eğer herhangi bir iktidar işçi sınıfıyla cephe cepheye gelmiş ise; sınıfa hangi suçlama yöneltilirse yöneltilsin, bir an için suçlamaların gerçek olduğunu varsaysak bile, o iktidar artık sosyalizmi kurma şansını kaybetmiştir. Çünkü sosyalizm, ancak emekçilerin eliyle kurulabilir. İşçi sınıfıyla karşı karşıya gelmek, bu duruma düşenlerin iradesi ne olursa olsun, nesnel olarak bu şans kaybetmek demektir. Bu nedenle, "eğer bir ülkede sosyalizm tehlikeye düşerse, uluslararası sosyalist sitem adına o ülkeyi işgal eder, sosyalizmi o ülkenin işçilerinin ve halkının elinden kurtarırız" (Brejnev doktrini) veya "kafadarlarımıza kendimizi davet ettirerek girdiğimiz ülkede, gerici olan halkın kafasına vura vura sosyalizmi kurarız" gibi tezlerin, sosyalizm adına hiçbir gerçekleşme ihtimali yoktur. Kaldı ki, ancak sömürü ve baskı sistemleri işçi sınıfıyla antagonist çelişmeler içine düşerler.

Kapitalizm, feodalizme karşı aşağıdan yukarı, fakat emekçilere karşı yukardan aşağı kurulur. Bu nedenle, Napolyon örneğinde olduğu gibi, devrim ihraç eden kapitalizm, uluslararası savaşlar yoluyla gerici-feodal iktidarlara darbe vurduğu kadarıyla girdiği ülkenin devrimci burjuvazisinin ihtiyaçlarına az çok cevap verir ve belli ölçülerde yayılabilir. Kaldı ki, gene Napolyon, bir dış kuvvet olarak savaştığı mutlakiyet rejimlerinin kendi toplumlarıyla birleşmelerine de yol açmış, o ülkelerde içi dinamiği kesintiye uğratan bir rol de oynamıştır. 1985'te televizyonda gösterilen Goya dizisi, Fransız askeri işgalinin İspanyol köylüsünü nasıl kilisenin ve büyük toprak sahiplerinin safına ittiğini; hattâ liberal aydınları bile devrimden soğuttuğunu sergilemişti.

Sosyalizm için, yabancı destekli yukardan aşağı bir kuruluş formülü

tamamen geçersizdir.Çünkü sosyalizm, kapitalizmden farklı olarak bir azınlık sınıf hareketi değil, çoğunluk inisiyatifidir. İşçi sınıfı, ancak çoğunluğun desteğini alarak sosyalizmin kuruluşuna önderlik edebilir.

Sosyalizmin uluslararası Napolyon'u olamaz. Enternasyonal dayanışma; öncelikle yerli bir emekçi inisiyatifini gerektirir.

Bu, neden böyledir?

Çünkü sosyalizmi kurmak, bir sosyo-ekonomik formasyonu kurmak demektir. Sosyo-ekonomik formasyon, üretici güçler ve üretim ilişkilerinin oluşturduğu temeliyle ve siyasal, ideolojik, kültürel, hukukî ilişkilerin oluşturduğu üstyapısıyla, bir bütündür. Yoksa, sosyalizm, bir topluma devlet mülkiyetinin yukardan aşağı giydirilmesi değildir. Bu kadarıyla yapılan, ancak devlet kapitalizmi olur. Sosyalizm, belirttiğimiz gibi, ekonomisinden siyasetine kadar bir hayat tarzıdır ve toplumdaki bütün ilişkilerin değişmesi anlamını taşır. Böyle bir değişim, merkezden yayınlanan talimatnamelerle gerçekleştirilemez; toplumun bütün hücrelerine kadar bir emekçi inisiyatifıyla, köklü dönüşümünü gerekli kılar. Bizzat emekçi sınıflar, eski toplumun birçok lekesini taşırlar ve bunlardan arınmaları, yeni bir toplumun kurucuları olmaları, onların yeni toplumun kuruluşundaki inisiyatiflerinin canlılığına bağlıdır. Böyle bir inisiyatif yoksa, toplum da değişmiyor ve sosyalizm kurulmuyor demektir. Yalçın Küçük arkadaşımızın düşündüğü gibi, bir Üçüncü Mahmut veya İkinci Abdülmecit, yukardan gelip Kastamonu'daki, Urfa'daki adamı değiştiremez. Öte yandan iktidarın kilit sorun olması, "sivil toplumcu"larımızın düşündükleri gibi, yukardan aşağı bir kuruluş iddiasının işareti değildir.⁸ Her devrimci sınıf, politik toplum haline gelerek, kendi sivil toplumunu, kendi

- 8 Yalçın Küçük arkadaş, kapitalizmle sosyalizm arasındaki temel farkı gözardı etti. Her ikisini de yukardan dayatılan "ekonomik sistemler" olarak gördü. Sosyalizmde emekçi özgürlüğünün ve inisiyatifinin belirleyici önemini teorisinin dışında tuttu. Emekçi inisiyatifini reddeden dıştan dolma bir aydın "sosyalizm"i, halk kitlelerini zaman zaman "gerici" olarak gören burjuva radikalizminden ve onun daha sonra taşlaşarak bugünlere kalan fikri artıklarından da kuvvetle beslenmektedir. Tarihimizdeki burjuva devrimci mirasın bugünkü sahibi, kuşkusuz artık statükocu bir karakter kazanmış olan burjuvazi değil, emekçi halktır. Ama bu tarihsel miras, *ideolojik* bir miras olarak kabul edildiği zaman, burjuva Jakobenziminin sınırları içine hapsolunuyor. Burjuvazi, millî bir kapitalizmi geliştirirken, emekçi inisiyatifine, feodal sınıflara karşı mücadelede ancak bir *destek* olarak gerek duyar. Devrimci burjuvazi, işçi sınıfının ve emekçilerin kendi adlarına, *kendileri* için sınıf olarak tarih sahnesine çıkmasına tahammül edemez. Onun devrimciliği, işte o kadardır. Oysa sosyalizm, emekçi inisiyatifini bir destek düzeyinde değil, doğrudan doğruya tarihi yaratan, yeni toplumu *kuran* önder sınıf olarak, tarihin öznisi olarak zorunlu kılar. Tarihte Türk toplumunu daima devlete kurduran "Sivil Toplumcular"ın tanrısı ile geleceğin "sosyalist" toplumunu dış dinamiklerle ateşlenen bir seçkinler devletine (gene devlete) kurduranların tanrısı aynıdır. Yalçın Küçük'ün ve Murat Belge'nin teorileri burada buluşuyor. Oysa yeni toplum için, kitlelerin kendisini de değiştirecek devrimci inisiyatif dışında bir yaratıcı güç yoktur. Devlet an-

ekonomisini ve ideolojik-kültürel hegemonyasını gerçekleştirir. İktidarın kazanılması da, iktidar mevzilerinden sivil topluma doğru yeni ilişkilerin gerçekleştirilmesi de, kitle inisiyatifiyle, çoğunluk hareketiyle olur. Nesnel olarak kitlelerin mecalinin kalmadığı, kitle inisiyatifinin duraldığı her yerde, sosyalizmin tanrısı da hükmünü yürütemez olmuş ve tarih tökezlemiştir.

3. DEVRİMLERİN ÖNCÜ-KİTLE DİYALEKTİĞİ

"En büyük üretici güç devrimci sınıftır kendisidir."

Marx

Öncü Bir Olgudur, İcat Değil

Öncü, bir olgudur, yoksa teorik bir icat değildir. İşçi sınıfı devrimcileri, devrim yapmak için öncü diye bir manivela yaratmadılar, toplumsal bir gerçekliği saptadılar ve onu örgütlediler. Mehmet Ali Aybar arkadaş, öncü teorisini hedef tahtasına koyarken, işte bu toplumsal gerçekliği dikkate almıyor.

Hiçbir sınıf yoktur ki, üyeleri bütünüyle aynı bilinç düzeyinde olsun. Her sınıfın göreceli ileri, orta ve geri kesimleri bulunur. Sınıflar, sürekli bir oluşum ve değişim süreci yaşarlar. Her sınıfın üyeleri, değişik ve karmaşık ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel ilişkiler içindedir. Bu nedenle zaman ve yoğunluk açısından farklı bilinçlenme süreçlerinden geçerler. Bütün sınıfların siyaset, kültür ve ideoloji alanında sınıfın çıkarlarını temsil eden ileri kesimleri bulunur. Bunlar "öncü"yü oluştururlar.

İşçi sınıfının da ileri orta ve geri kesimlerinin bulunması, bütün ülkelerin hayatında görülen bir gerçekliktir. Üretim birimlerinin toplumsallığı, yoğunluğu farklıdır. İşçileri etkileyen coğrafi özellikler, kültürel ve siyasal çevreler de farklıdır. Özet olarak işçiler farklı bilinçlenme süreçleri yaşarlar.

Marx, "kendiliğinden sınıf" ve "kendisi için sınıf" ayrımını yapmıştı. İşçi sınıfı nesnel olarak sınıftır. Fakat bu sınıf bütün üyeleriyle bir anda "kendisi için sınıf" haline gelmez. Sınıfın önce bazı kesimleri uyanır ve

cak o inisiyatifin örgütlenmesi olarak ileri bir rol üstlenebilir.

"Tepeден inmece" sosyalizm ile aşağıdancı Sivil Toplumculuk, Jakobenliğin tanımlanmasında da birleşiyorlar. Jakobenizm, Fransız devriminde, burjuvazinin emekçi inisiyatifine en çok yaslanan kanattı olduğu halde, hem Yalçın Küçük hem Murat Belge "Jakobenizm"i halka rağmen bir akım olarak tanımlarken, tarihsel gerçekten uzaklaşmışlardır. Birbirine karşı gibi görünen bu iki tavrın temelinde de seçkinlik ve kitlelere güvenmemek yatıyor. Yalçın Küçük, Jakobenizmi bu tanımla benimseyerek yukardan dayatmaları savunuyor. Murat Belge ise, Jakobenizmi reddederek, kitlelerin tarihe devrimle müdahalesine karşı çıkıyor ve bugün düzenin yukardan dayatığına teslim oluyor.

siyaset-kültür alanına çıkar. Bu ileri kesimler, işçi sınıfının öncüsüdür. Bu öncü, burjuvazinin ideolojik hegemonyasından ilk kurtulan kesimdir.

Bu nedenle işçi sınıfını örgütlemek ve sınıf mücadelesine yöneltmek isteyen herkes, kaçınılmaz olarak öncüyü örgütlemek durumundadır. Aybar gibi öncü teorisine karşı çıkanlar için de başka bir çözüm yoktur. "İşçi sınıfının uyanan ileri kesimleri politika yapmasın, sınıfın diğer kesimlerini uyandırmasın, herkes kendiliğinden ve aşağıdan bilinçlensin" dediğiniz zaman da, kimse sizin bu öğüdünüzü dinlemeyecektir. Çünkü bu tutum, politikayı ezenlerin tekeline vermekte ve işçilere yasaklamaktadır. "Aşağıdan uyanış" ve "kendiliğinden bilinçlenme" teorisi, aslında işçi sınıfının uyanışının ve siyaset yapmasının karşısındadır. Öte yandan devrimci politika, ister istemez sınıfın bilinçli kesimiyle yapılabilir. Hâlâ burjuvazinin ideolojik hegemonyası altındaki geri kesimler, devrimci bir öncünün *kazanacağı* kesimlerdir, yoksa özgüçleri değildir. Öncü, politikalarını sınıfın büyük çoğunluğunu kazanma amacına uygun olarak sap-tayacaktır. Ama "kazanmak" sözcüğü bile burada bir değiştirme sorumluluğunu ifade eder. Sorun, öncü gerçeğini kabul ettikten sonra öncü-kitle diyalektiğini doğru tahlil etmek ve sınıfın genel çıkarları yönünde çözümler geliştirmektir.

Öncü ile Devrim Arasındaki Zorunlu Bağlantı

Sınıfların uyanan kesimleri, sınıfın geri kalan kısımlarının uyanışını tarihin hiçbir döneminde beklemediler. Öncüler olarak siyaset alanına çıktılar, iktidarı ele geçirmek için sınıfın geri kalan kesimlerini hareketlendirmeye çalıştılar. Öncü ile sınıf arasındaki ilişki de böyle başladı.

İşçi sınıfının ilk uyanan kesimleri de siyasal mücadeleye girmek için sınıfın orta ve geri kesimlerinin uyanışını beklemediler. Çünkü bilinçlenmek, dünyayı değiştirmek için eyleme geçmek demektir. Öncü, dünyayı değiştirmeye kendi sınıfını uyandırmakla ve eyleme yöneltmekle başlar. Bu uyandırma faaliyetinin kendisi dünyayı değiştirmenin bir biçimidir. Öncü, sınıfı örgütleyecek ve kendi bulunduğu siyasal mücadele alanına çekecektir.

Sınıfların tarihe müdahalesi, böylece kaçınılmaz olarak öncüsünden başlayıp kitlesine doğru bir süreç izliyor. Tarihe müdahalenin doruğu olan devrim de, bu sürecin içinde ve her zaman sürecin tamamlanmadığı bir noktada oluyor. Ekim devriminden Nikaragua devrimine kadar bütün emekçi devrimleri hep aynı gerçeği ortaya koydu: Devrimler, devrimci sınıfın üyelerinin tümü bilinçlenmeden gerçekleşiyor. "Sivil Toplumcular" beğenmeseler de, öncüler sınıfın orta ve geri kesimlerini peşlerine ta-

karak devrimler yapıyorlar. Öncü, tarihe insan müdahalesinin bir ifadesidir.

Üretici güçlerin gelişmesi ve sınıfın uyanışı sonuna kadar müdahalesiz devam etseydi, devrime de gerek kalmayacaktı. O zaman evrimciler haklı çıkacaktı.

Evrimci teoriler, üretici güçlerin gelişmesi ve toplumun değişmesinin devrimci müdahalelere gerek kalmaksızın gerçekleşeceğini ileri sürdüler. Ama tarih onları dinlemedi. Daha doğrusu toplumsal gelişmenin hakimiyet vaat ettiği sınıflar, sömürü ve baskıya karşı ayaklanırken herhangi bir teoriye göre davranmıyorlar.

Ezilen sınıfların kitlesel değişmesi de devrimci eyleme bağlıdır. Devrim yalnız eski düzenin yıkılması için değil, devrimci sınıfın kendisinin değişmesi için de gereklidir.

Özetleyecek olursak, öncü ile devrim ve üretici güçlerin özgürleşerek gelişmesi arasında kopmaz bağlar var. Öncü, sınıfı arkasına alarak devrimi gerçekleştiriyor ve üretici güçlerin gelişme yollarını açıyor. Bizzat devrimci sınıfın kendisinin bir üretici güç olduğunu hatırlayacak olursak, insanın özgürleşmesi ve değişmesinin koşullarını da devrim yaratıyor.

Öncünün reddi, üretici güçler teorisi ve evrimcilik, bir ideolojik öpaket. Tarihe insan müdahalesine karşı çıkan beklemeciler, gerçeklerden kopuyorlar. "Öncüler devrimlere önderlik etmesin" diyenleri kimse dinlemiyor. "Üretici güçler gelişsin, devrim sonra olsun" diyenleri de dinleyen yok. Çünkü devrim üretici güçlerin en geliştiği zaman ve yerde oluyor. Tersine üretici güçlerin ve insanın gelişmesi için devrim gerçekleşiyor. Elbette belli bir olgunluk düzeyinde.

Evrimci ideolojik paket, gücünü gerçeklerden değil, gerçeği artık kaybetmiş olan, gerçeğe direnen sınıflardan alıyor.

Emperyalistler ve burjuvazi, işçi sınıfının öncüsünün siyaset alanına çıkmasını ve sınıfın diğer kesimlerini politize etmesini istemiyor; üretici güçlerin gelişmesi için beklemeyi öğütlüyor. Üretici güçlerin kapitalizmle gelişeceğini kabul ettikten sonra da devrime gerek kalmıyor. Zaten Gorbacov, devrimler çağının bittiğini ilan etmiyor mu?

Oysa bugün uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının olduğu eski sosyalist ülkeler devrimci kaynaşma alanları haline geldi. Üretici güçlerin gelişmesini boğan kireçlenmiş bir iktidar sınıfına karşı işçiler ayaklanıyor, gençler ayaklanıyor, halk ayaklanıyor. Devrimler çağının arkada kalmadığını, Sibiryada madenlerinde ayakta kalkan işçiler, Polonya işçileri ve Doğu Almanya halkı hatırlatıyor.

Tarihin her döneminde devrimden korkanlar, devrimlerin bittiğini ilan etmişler ama gerçeği devrimci sınıfların ayakları altında kalarak öğrenmişlerdir.

İşçi Sınıfının Öncüsü Çoğunluğun Bir Parçasıdır

Öncü, bir gerçektir. Öncünün ikili bir karaktere sahip olması da bir gerçektir.

İşçi sınıfının öncüsü, çoğunluğun bir parçasıdır, çoğunluğun politize olan kesimidir.

Öte yandan işçi sınıfının öncüsü de bir azınlıktır. İşçi sınıfının seçkinleri, sınıfın ve emekçi sınıfların içinde bir azınlığı oluşturur.

Çoğunluğun bir parçası olması ve politize olması, işçi öncüsünün ileri yönüdür. O, bu niteliği sayesinde tarihe katkıda bulunan bir rol oynar. Sınıfın ve emekçilerin geniş kesimleriyle birleşir. Hatta işçi sınıfının kendisiyle birlikte bütün insanlığı kurtaracak özellikleri nedeniyle sınıfın öncüsü, insanlığın büyük çoğunluğunun çıkarlarıyla birleşebilecek bir potansiyeli taşır. Bu birleşme, yalnız nesnel çıkarlar düzleminde kalmadığı, fiilen gerçekleştiği zaman devrim şansı doğar. İşçi sınıfının öncüsü, devrimi gerçekleştirebilmek için sınıfın geniş kesimlerini, temel müttefik olarak köylülüğü ve diğer halk sınıflarını safına çeker, siyasal eyleme karar ve devrimin maddi güçlerini oluşturur.

Devrimleri öncülerin yaptığı iddiaları doğru değildir. Dünyanın hiçbir yerinde öncüyle devrim yapılmadı. Soljenitsin, Ekim devriminin bir "komplo" olduğunu yineledi. Bu tezi ısıtıp ısıtıp piyasaya sürenler, devrimi 7 Kasım günü gerçekleşen bir ayaklanma ile sınırlı göstermeye çalışıyorlar. Oysa o ayaklanmanın "komplo" olmadığı gerçeği bir yana, Bolşevik Partisi 1917-21 arasında dört yıl süren bir iç savaşta emperyalist müdahaleyi ve gerici sınıfları altetti. Bu dört yıllık hesaplaşmada devrimin eline silahı alan bir halktan başka gücü yoktu. Köylülük de bu hesaplaşmada esas olarak Bolşevik Partisinin, daha doğrusu devrimin yanında yer aldı. Öncü geniş kitlelerin enerjisini sonuna kadar seferber ederek iç savaşta kazandı. Liberaller, sosyal demokratlar, menşevikler, troçkistler, revizyonistler vb. geniş kitlelerle tarih boyunca böyle bir ilişki içine girmediler, kitleleri o kadar aktive edemediler, dolayısıyla o kadar demokratik bir seferberliğe önderlik edemediler.

Çin devrimini alınız. ÇKP, 1927 yılından 1949 yılına kadar 22 yıl on milyonları, yüz milyonları ayaklandırabildi. ÇKP, Çin köylüsünü, Çin işçisini kurtuluş için ölümü göze alacak kadar aktif biçimlerde politika alanına çıkardı.

Politikada ölümü göze almak, gönüllülüğün doruğudur.Çin'de ve diğer devrimlerde halk kitleleri, devletin zoruyla değil, kurtulmak için hayatlarını ortaya koydular. Bunu, örneğinÇin'de 22 yıl sürdürdüler. Bu olay, öncü ile kitle arasında sürekli, istikrarlı ve canlı bir ilişkiyi kanıtlar. Hiçbir liberal hiçbir sosyal demokrat parti geniş kitlelerle bu kadar kuvvetli ve derin bağlar kuramamıştır. Demek ki,Çin'de de devrimi öncü yapmadı, kitleler yaptı, halk yaptı.

"Demokrasi, kitlenin siyasete katılmasıdır" deniyor. O zaman kitlenin ayaklanması, demokrasinin doruğudur.Çünkü ayaklanma, halkın hayatını koyarak siyasete katılmasıdır. Ayaklanma, halkın kendi geleceğine sahip çıkmasının en ileri, en aşırı biçimidir. Ayaklanma, en ileri demokrasidir, sonuna kadar demokrasidir.

1917'den bu yana gerçekleşen emekçi devrimleri, bu nedenle insanlığın bugüne kadar yaşadığı en ileri demokrasi deneyimleridir, demokrasi grafiğinin doruk noktalarıdır. Öyleyse öncülerin önderliğinde yapılan devrimler, demokrasi adına bir iflası değil, en öbüyük demokrasi mirasını ifade ederler. Demokrasi, rıza göstermeyen, boyun eğmeyen, itiraz edebilen, başı dik olan, gereğinde ayağa kalkan halklarla gerçekleştirilir, uygulanır ve yaşanır. Devrimler, insanlığa böyle bir bilinci ve dünyayı değiştirme kararlığını bıraktılar.

Öncüler, devrimlerin bir gerçeği idiler. Yalnız 1917 sonrasındaki devrimlerin değil, 1871 Paris Komünü'nün de başında ileri işçiler vardı, bir öncü vardı. Paris Komünü'nün yenilgiye uğramasının nedeni, bu öncünün yeteri kadar öncü olamaması, gelişmiş bir teoriye, programa, taktilklerle ve örgütsel yapıya sahip olmamasıydı.

Bu durumda öncüyü suçlamak niçin? Devrim gerçeğinin ayrılmaz bir parçası olduğu için mi? Devrimdeki rolü nedeniyle mi?

Aslında öncünün "sıkı ve disiplinli bir devrimciler örgütü" oluşturması suçlanıyor.

Bugün muhasebesini yaptığımız sosyalizm deneyimlerine bu "sıkı ve disiplinli" öncüler önderlik etti. Öncünün disiplinli örgütlenmesini reddedenler, halkı seferber edemediler. Demek ki öncüler kadar demokrat olamadılar. Büyük kitleleri ayağa kaldıracabilecek herhangi bir pratiğe önderlik edemediler. Sosyalizm deneyimlerine girişemediler. Hata yapabilme düzlemine çıkamadılar. Öncünün suçu, halkla birleşebilmesi, halkı seferber edebilmesi, bir halk pratiğine girişebilmesidir.

Arkada kalan devrimler bağlamında, sıkı disiplinli bir öncü ile halk seferberliği arasındaki bağı araştırmak daha bilimsel bir tavır olur. Acaba

ilk kuşak emekçi devrimleri niçin öncülerin önderliğinde başarıldı? Burada bir gerçeklik yatmıyor mu?

O sıkı ve disiplinli örgütlenme, Leninci bir icat değil, fakat Çarlık hakim sınıflarının, Çin hakim sınıflarının ve diğer hakim sınıfların bir dayatmasıydı. Gericici hakim sınıflar, kendi sınıflı toplumlarının birçok özelliğini muhaliflerine de dayattılar: Hiyerarşi, disiplin, gizlilik gibi. Devrim, gökten arınmış olarak inmedi, sınıflı toplumun lekeleriyle doğdu. "Devrim lekesiz olsun" diyenler, aslında devrime karşı çıkıyorlar. O zaman gericiliğin hakimiyeti, lekeli bir devrime yeğleniyor.

Öncü Aynı Zamanda Sınıfın İçinde Azınlıktır

Öncü, aynı zamanda bir azınlıktır, sınıfın uyanmış kesimidir, siyaset alanındaki en aktif kesimidir. Öncü, bu özellikleriyle sınıfın geniş kesimleri içinde sayıca azınlık olarak kalır. Bu azınlık, hakim sınıfların ideolojik hegemonyasından daha erken bir aşamada kurtulmuştur. Bu açıdan ileri bir özellik taşır. Ama öncünün sayıca azınlık olması, halktan kopuk bir yönetici azınlığa dönüşme olasılığını da içinde barındırır. İşte burada öncünün ikinci karakteri karşımıza çıkar. Bu ikinci karakter, öncünün bir zamanlar burjuvazinin ideolojik hegemonyası altında edindiği kendisine yabancı özelliklerin kalıntılarıdır. Öncü, burjuvazinin ideolojik hegemonyasından kurtulmuştur, hatta burjuvazinin devrilmesine önderlik etmiştir. Fakat hakim sınıflardan ve sınıflı toplumdan kendisine bulaşmış bazı düşünce ve davranışlar hâlâ yaşamaktadır.

Bir azınlık olarak kaldığı sürece öncünün kurtulduğu ideolojik hegemonyanın altına yeniden düşme tehlikesi vardır. Öncünün bu ideolojik dönüşümü, daha doğrusu yozlaşması, sosyalist toplumda yeni bir hakim sınıfın oluşması tehlikesiyle bağlantılıdır.

Öncü-kitle diyalektiğini incelerken, kuşkusuz Sovyet devriminin, Çin devriminin ve diğer emekçi devrimlerinin kendine has özellikleri var. Ama biz burada özel olandan çok genel olanı tartışıyoruz.

Devrimlerin kaçınılmaz olarak bir öncünün önderliğinde gerçekleşmesi, insanlığın gelişme düzeyi nedeniyle ve o gelişme düzeyiyle lekelidir. Bir gün insanlık, kuşkusuz öncülere gerek kalmayan bir olgunluğa ulaşacaktır. Toplumların yönetilmeye muhtaç kalmadığı bir aşama ütopya değildir.

Yönetme - yönetilme ilişkisinin son bulacağı bir dünya perspektifine sahip olan devrimci öncüler bile, en sonunda yönetme işleviyle lekelenmek durumundadırlar. Her yönetme olayı, kaçınılmaz olarak malların ihtiyaca göre dağıtılamadığı, kıt olduğu, malların bölüşümü sorununun

gündemden kalkmadığı bir toplumda yaşanır. Yönetme, en sonunda toplumun maddî üretiminin bölüşülmesi üzerindeki kontroldür. Bu durumda devrimci azınlıkların (öncülerin), bu üybölüşümü bir süre sonra dar azınlık çıkarlarına göre yönetmesi tehlikesi vardır.

Öncü hem muhalefetteyken, hem de iktidara geldikten sonra ikili karakterini içinde taşır.Çoğunluğun bir parçası olması, öncüyü kitlelerin çıkarlarıyla birleştirir. Emekçi sınıflar içinde bir azınlık oluşturması ise, öncünün içinde bir çürüme nedeni olarak barınır.Çürüme, öncünün kendi arasında bir çıkar birliği oluşturması ve bu çıkarı geliştirmek için dayanışma içine girmesidir. Azınlığın kendisi için dayanışması, kaçınılmaz olarak çoğunluğa karşı dayanışmaya dönüşür. Bu olayı, SB'deki, Doğu Avrupa'daki ve diğer sosyalist ülkelerdeki öncülerin yaşadığı süreçlerde görebiliyoruz. Henüz iktidara gelmemiş öncülerin içinde de kaçınılmaz olarak bu eğilimler görülüyor ve benzer süreçler yaşanıyor. Bu nedenle öncünün vicdanı ile emekçi kitlelerin vicdanı arasında bir ayırım yapmak gerekir. Burada kısaca "sol vicdan" ve "emekçi vicdanı" terimlerini de kullanabiliriz.

Sol Vicdan ve Emekçi Vicdanı

Öncü daha muhalefet döneminden başlayarak düzenle cephe cephe-yedir. Hakim sınıflardan gelen baskılan göğüslemek durumundadır. Bu nedenle devrimci öncülerin içinde başka partilerde görülemeyecek bir dayanışma gelişir. Bu devrimci dayanışma, emekçi halka karşı dayanışmaya dönüşme tehlikesini de taşır. Öncünün saflarında veya genel olarak sosyalist saflarda boy veren "sol vicdan" kavramı, böyle revizyonist bir gelişmeye yol verir.

Türkiye'de 1980 öncesinin bazı solcu pratiklerini hatırlayalım. Bak-kal soyma, sıradan halkın parasını gaspetme, mahallelerde baskıyla para toplama, esnafın kepenklerini zorla kapattırma, "MHP sempatizanı" diye işçileri götürüp öldürme, sol grupların birbirlerine uyguladıkları şiddet eylemleri vb, bütün bunlar, "öncüler"in kendi varlıklarını sürdürmeleri için giriştikleri eylemlerdi. Bu tür eylemlerin hepsi, yıllarca "devrimci faaliyet" için "zorunlu" diye açıklandı. Türkiye solunda bu açıklamayı haklı gören bir kamuoyu, 1970'lerden sonra gelişti. Kendisini "kurtarıcı" olarak gören öncü, bu kurtarıcılık misyonunu gerçekleştirmek için her şeyi yapabiliirdi. Bu *ayrıcalığı* onaylayan bir "sol vicdan" oluştu. Bu sol vicdan, artık toplumu dönüştürme sorumluluğunun manevî kaynağı olan, *devrimci bir vicdan* değildi, *emekçi vicdanı* değildi. Birçok "ağabey", kocaman isimleri olan aydınlar, emekçi vicdanından kopmuş olan bu sol-

cu pratiklere karşı tavır almadılar. "Ne de olsa bunlar bizimkiler" anlayışı egemen oldu. Burada gerçekte korkunç bir opürtünizm vardı, bir vicdansızlık vardı. Azınlık çıkarları için dayanışma, "sol vicdan"la koruma altına alınmıştı. "Tut beni tutayım seni" düşüncesi, sözümona "solcu" dayanışmayla destekleniyordu. İşçi sınıfına bütünüyle yabancılaşmış, azınlık çıkarı için yapılan bu eylemlere açıkça karşı çıkan gerçek öncü tavırlar, gerici karakterdeki bu "sol" vicdanla karşı karşıya geldi. Birçok aydın, bunu göze alamadığı için sustu ve dolayısıyla halka karşı bir dayanışmanın içinde yer aldı. Bu tavır, bugün Doğu Avrupa'da halkın ayakları altında kalan tavidir Revizyonist yönetimler, sosyalist veya solcu olmayan geniş yığınların vicdanından kopmuşlardı. Bütün uygulamalarını, kendi tanımladıkları bir "öncü" vicdanıyla, bir "sol" vicdanla haklı gösteriyorlardı. Kendileri "ileriye" temsil ediyorlardı, bu nedenle emekçilere rağmen iktidarda kalma hakkına sahiptiler.

Emekçi vicdanından kopan öncüler, bu ideolojik meşrulaştırmalarla, emekçilere diktatörlük uygulayan iktidarlara dönüştüler Bizde 1980 öncesinde emekçi halkın vicdanında onay bulmayan eylemlere girişebilen Sol, Doğu Avrupa'daki revizyonist iktidarların ideolojik çizgisini daha iktidara gelmeden benimsemişti. İktidara gelmek için bakkal soyan veya zorla para toplayan bir "öncü", iktidara geldikten sonra da "bakkal soyacak" ve "zorla para toplayacak"tır. Üstelik bu soygun, o zaman "kolektif mülkiyet"le perdelenebilecektir. Muhalefet döneminde "haklı" mücadelesini çıplak soygunla finanse eden öncü, iktidar döneminde bu soygunu toplumsal sömürü mekanizmalarıyla gerçekleştirecek, kendi azınlık diktatörlüğünü emekçilerin ödenmeyen emeğiyle finanse edecektir. Her iki olguda ortak yan, "sol vicdan"ın emekçi vicdanını bastırmasıdır. Hiçbir öncü, *soyut olarak* "revizyonizme karşıyım" demekle SB'deki ve Doğu Avrupa'daki öncülerin yaşadıkları yozlaşma sürecinden kendini kurtaramaz. Revizyonizm, bir yönüyle öncünün emekçi yargılardan kopuk bir kapalı devre değerler sistemi oluşturmalarıdır. Daha tehlikelisi, buna "devrimcilik" adını vermesidir. Revizyonizm, bir azınlık vicdanının, sosyalist olması şart olmayan sıradan emekçi vicdanını ezmesidir.

Emekçi vicdanını belirleyen moral değerler, kuşkusuz hakim sınıfların ideolojik hegemonyasının bütünüyle dışında değildir. Ancak emekçilerin toplum içindeki sınıfsal konumlarından gelen, yaşadıkları hayattan gelen veya kültürel miras olarak edindikleri kendilerine özgü değerleri vardır. İnsan kişiliğine ve emeğe saygı, kardeşlik, barış, elbirliği ve dayanışma gibi bu değerler, emekçi halk içindeki toplumsal bağları da ayakta tutar. Bu değerler hakim ideolojiyle de yer yer iç içe geçerek, bir ahlâki

sorumluluk duygusu oluşturur. Ne olursa olsun, öncü şeğher toplumu de-
ğıştirmek istiyorsa, emekçilerin haklı bulduğı bir eylem çizgisi benimse-
mek zorundadır. Öncü, geniş emekçi yığınlarıyla birleşme ve emekçileri
değıştirme olanağını elinde tutabilmek için, sıradan emekçilerin haklı
bulduğı bir zeminde mücadele edecektir. Toplumun ihtiyaç ve değerleri-
ni, kendi ihtiyaç ve misyonuna göre tanımlayan bir öncü, emekçi kitleler-
den kopacak ve yozlaşacaktır. Böylece öncü rolünü de gerçekleştireme-
yecektir. Öncü kitlelerden beslenmediğı, büyümediğı, kitleleri öncülere
dönüştürme işlevini yürütemediğı zaman çürüme de başlar. Tıpkı kan do-
laşımı durunca oksijensiz kalan bir dokunun kangrenleşmesi gibi.

Öncü, iktidar mücadelesi sırasında veya iktidara geldikten sonra, kit-
lelerin çıkarlarını kitlelerin aktif katılımıyla savunabildiğı ve gerçekleştire-
bildiğı oranda ileri rol oynayacaktır. Bu nedenle sosyalist toplumda
da, haklı olan emekçi halktır. Öncünün, haklılık iddiasıyla kendi arasında
halka karşı bir dayanışma içine girmesi, kendi çıkar mevzilerini kurması,
bu mevzileri bekleyecek kurumları ve ideolojiyi oluşturması, yeni bir sını-
laşma sürecini de ifade eder. Üretimin geriliğı ve kültürel gelişmemiş-
lik, öncünün kitleye karşı bir dayanışma içine girmesinin koşullarını da
oluşturur.

Uzun ve çetin mücadele yıllarında ezilen, baskılara uğrayan, hapisler-
de yatan, şehitler veren bir öncünün saflarında, bu fedakârlıkların karşılı-
ğını görmek gibi bir ideolojik ve psikolojik ortam da gelişir. Burada kuş-
kusuz geçerli olan, meta ekonomisinin ruhudur, yani değerlerin eşdeğer-
lerle değışimidir. "Öncü" halk için mücadele etmiştir ve bedelini de ödet-
tirme eğilimi içindedir.

Bugün Türkiye'de yayımlanan sol dergilere ve yayınlara bakınca, her
fedakârlığın pazara sunulduğunu görürüz. Hapiste yatmak da metaya dö-
nüştürülüyor. İşkence ve baskılar, hakim sınıfları sergilemekten ve diren-
me ruhunu güçlendirmekten çok halktan alacaklı çıkmak için anlatılıyor.
Bu tavır, şiire, öyküye, ve müziğe de yansdı. "Senin için neler çektik ey
halkım" türünden bir edebiyat ortaya çıktı. Bu edebiyat, devrimden sonra
iktidara yapışacak bir azınlık diktasının kültürel gıdasını oluşturuyor.
"Halk için" yapılanların halkın başına kakıldığını görüyoruz. Burada ön-
cüler, "iyilik et de denize at, balık bilmezse hâlik bilir" diyen emekçi de-
ğerlerinin çok gerisine düşmüşlerdir.

Komünist ruh, kendisini karşılıksız emekte gösterir. Bir devrimci,
toplumda yeni bir "devrimciler" statüsü yaratılması için mücadele etmez.
Olgun bir Marksist, toplum içinde sıradan olmayı benimser. Ayrıcalıkların,
farklılıkların karşısında olan insandır. Herhangi bir emekçi olmaktan

mutluluk duyar. Oysa öncü teorisindeki yozlaşmalar, tarihsel haklılıktan çıkarak küçük azınlıkların haklarının takviye edilmesine, küçük azınlıkların ayrıcalıklarının pekiştirilmesine uzanır. Derken o küçük azınlıkların ayrıcalıklarına karşı çıkan sıradan halkı, "karşı devrimcilik"le suçlamalar gelir. Devrim, artık kitlelerin olmaktan çıkmış, Öncü'nün içinden çıkan azınlık diktasının malı haline gelmiştir.

Sosyalizmin kuruluşu teorisinde en temel sorun, çelişmelerin ve sınıf mücadelesinin devam ettiğinin kabul edilmesidir. Sovyetler Birliği'nden Çin'e kadar bütün sosyalizm deneyimleri, sınıf mücadelesinin devam ettiğini kanıtladı, kanıtlıyor. Öncü'nün emekçilerle birleşen, emekçi demokrasisiyle geleceğin yolunu açmak isteyen kesimleri, sosyalizmde sınıf mücadelesini kabul ediyorlar. Öncü'nün bir azınlık diktatörlüğüne yönelen kesimleri ise, sınıf mücadelesini ve çelişmeleri reddeden teoriler ürettiler. Çünkü emekçilerin mücadelesi, onları hedef alacaktır; sosyalizmde azınlık sınıf hakimiyeti eğilimlerini hedef alacaktır.

Kritik nokta, sosyalizm döneminde emekçilerle siyasal iktidar arasındaki kanalların sonuna kadar açılabilmesidir. Bu da yalnız Öncü'nün iradesiyle olmaz. Emekçi sınıfların siyasal ve kültürel birikimleri, insan malzemesi burada belirleyici bir rol oynar. Bir ülkede sosyalizmin başarısını, en sonunda emekçilerin kazanımları ve birikimleri belirler. Teorilerin ve programların da kuşkusuz bir rolü vardır. Ama o teori ve programları, hayata en sonunda o ülkenin emekçileri geçirecektir. Emekçilerin kültürel olgunluğu, devrimci coşkusu, yönetme yeteneği ve siyasal etkinliği, yalnızca programlarla gerçekleştirilemiyor, dünya koşullarından devrimci süreçlerin özgüllüklerine kadar çeşitli etkenler rol oynuyor.

Öncü'nün içinden çıkan bir kesimi bir azınlık diktasına dönüştürecek süreçlere karşı biricik güvence, o süreçlerin yeniden bir ezilen sınıfa dönüştüreceği emekçi kitlelerin cihazlandırılmasıdır. Kısacası özgür ve örgütlü bir halk, sosyalizmin kuruluşunun itici gücüdür.

Kitlenin Öncüye Dönüşmesi

Kitlenin tümünün seçkinlere dönüşmesi Öncü'nün de sonu demektir. O zaman Öncü'nün içinden çıkan bir kesimin bir azınlık sınıfa dönüşme tehlikesi de bütünüyle ortadan kalkar.

Öncü gerçeğiyle birlikte varolan diğer toplumsal olgular şöyle sıralanabilir: Paylaşım kavgalarının ekonomik zeminini oluşturan malların kıtlığı; kafa emeği ile kol emeği, şehir ile köy, işçi ile köylü arasındaki farklar...

Bolluk toplumunda, malların kıtlığı yüzünden paylaşım kavgalarının da, yukarda saydığımız üç büyük farkın da temeli kalkmış olacaktır. O zamana kadar, sosyalist toplumlarda öncü-kitle farklılaşması kaçınılmazdır. Sosyalizmin kuruluşu, bir bakıma öncü-kitle farklılaşmasının ortadan kaldırılması sürecidir. Sosyalist demokrasinin temel sorunu ise, öncü-kitle gelişmesinin çözümüdür.

Kitlenin öncüye dönüştüğü gün, aslında siyaset de, devlet de kalmamış demektir. Sınıflı toplum, yalnız üretim araçlarına ve devlete sahip olanlar ile olmayanlar ayrımını değil, her sınıfın içinde öncü ve kitle ayrımını da içerir. Sınıfların arasındaki farklar ile her sınıfın kendi içinde siyasete katılma düzleminde farklılaşması, birlikte ortadan kalkacaktır. Sınıflararası farklar, öncü-kitle farklılaşmasının da temelini oluşturur. Öte yandan öncü-kitle farklılaşması, bazı sosyalizm deneylerinde görüldüğü gibi, zamanla sınıfsal farklılaşmaya da dönüşebilir. Devletin ve siyasetin ortadan kalktığı nokta, yalnız sınıfların değil, öncü-kitle ayrımının da son bulduğu noktadır. Kitleler tümüyle seçkinlere dönüştüğü zaman, kitlenin tümü öncü haline geldiği zaman, artık siyaset olayı da son bulacaktır.

Süreç, bir yönüyle kitlenin öncüyü yemesidir; kitle öncüyü ortadan kaldıracaktır. Diğer yanıyla öncü kitleyi yiyecek, ortadan kaldıracaktır. Çünkü sürecin sonunda kitle bütünüyle öncüye dönüşmüştür. Öncülerin son amaçları, öncüsüz bir dünyadır. Siyasetin ve siyasal örgütlenmenin yaşamaya devam ettiği sosyalist toplumda, işçi sınıfının örgütlü öncü müfrezesi politikadaki yol gösterici rolünü ister istemez sürdürecektir. Sosyalist demokrasinin temel sorunu, kitlelerin de kendi aktif eylemleriyle öncülere dönüşebileceği mekanizma ve kurumların geliştirilebilmesidir. Burada da kitlelerin aktif katılımı, kitlelerin yaratıcılığı belirleyicidir. Öncü bu aktif katılımın yollarının açılmasına, bu yaratıcılığın kollarının çözülmesine katkıda bulunduğu oranda olumlu bir rol oynayacaktır.

4. AVRUPA-BENCİLİ ÜRETİCİ GÜÇLER TEORİSİ

"İktisatçılar,... yoksullukta yalnız yoksulluğu görür, fakat yoksulluğun eski toplumı yıkacak olan devrimci ve yıkıcı yanını farketmezler."

Marx *

Batıdan Doğuya, Kuzeyden Güneye

Demokratik devrimler ve sosyalist devrimler, yeryüzünü batıdan do-

* Marx, *Felsefenin Sefaleti*, çev. Erdoğan Başar, Sol yayınları, Ankara 1966, s.139.

ğuya doğru dolaşılar. 1640 İngiliz devrimi ve 1775-83 Amerikan bağımsızlık savaşı, Batı'nın deniz ötesi ucundaki ilk devrimlerdi. Demokratik devrim 1789'da biraz daha doğuya kaydı, Fransa'da gerçekleşti. 1917 Rus devrimi, 1919-22 Türk devrimi, 1927-49 Çin devrimi, arkasından Kore, Vietnam ve Hindini devrimleri, dünya devriminin merkezinin iki yüzyıldır doğuya doğru kaydığını gösteriyor. 1960'ların Küba ve yakında gerçekleşen Nikaragua devrimleri de aslında coğrafi olarak batıda gerçekleşmekle birlikte, sosyo - ekonomik anlamda "doğu halklarının", başka deyişle dünyanın daha geri ve daha yoksul halklarının devrimleriydi. Dünya devriminin odağı, Batıdan Doğuya, Kuzeyden Güneye kaydı.

Bugün de durumun değişmediğini, dünyanın kaynayan alanlarının Doğu ve Güney olduğunu görüyoruz. Bu saptama Avrupa için de geçerlidir. Avrupa'da sömürü ve baskı rejimleri Doğudan yıkılmaya başladı.

Devrimlerin Doğudan Batıya, veya yeni deyimle Kuzeyden Güneye kayması, kuşkusuz bir raslantı değildir. Kapitalizmden emperyalizme geçiş bu olayı açıklar. Emperyalizm, dünyanın kapitalizm öncesi alanlarını, insanlığın gelişme yatağının içine çekti, kapitalizmin çelişmelerinin bir kutbu haline getirdi. Kapitalizm ulusal düzlemde burjuvazi-proletarya çelişmesini getirmiş ve derinleştirmişti. Uluslararası düzlemde ise, ulusları burjuva ve proleter uluslara veya daha doğru bir deyimle ezen-ezilen uluslara böldü ve bu bölünmeyi derinleştirdi. En gelişmiş Batı ülkelerinde başlayan burjuva-demokratik devrimleri görece daha az gelişmiş ülkelerdeki proleter devrimleri ve millî kurtuluş devrimleri izledi.

Anormal Olan Devrim mi, "Erken Doğum" Teorisi mi?

19. yüzyılın Marksizmi Avrupa merkezliydi. Emperyalizm aşamasını görmeyen Marx, işçi devrimlerinin gelişmiş kapitalist ülkelerde patlak vereceğini düşünmüştü. Bu devrim, bir kıta devrimi olacaktı, Avrupa devrimi olacaktı. Çünkü 19. yüzyılda dünya haritası bir bakıma Avrupa'dan ibaretti. Sömürülen ve ezilen halklar tarihi yapan etkenler arasında sayılmıyordu. Doğu, henüz uykundaydı.

Ne var ki hayat, 19. yüzyıl Marksizmine uymadı. Dünyanın emperyalizm aşamasına girmesiyle birlikte Avrupa merkezli Marksizm de gerçekte bağlantısını yitirmişti. O bağlantıyı Lenin yeniden kurdu. Artık devrim gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, emperyalist sömürü zincirinin en zayıf halkalarında gerçekleşecekti. Zincirin halkaları doğudan batıya gidildikçe zayıflıyordu.

Nitekim ilk proleter devrimi, Rusya'da oldu. Arkasından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın görece geri alanlarında, Doğu Avrupa'da, Asya'da, Afrikada ve Latin Amerika'da sosyalist ve ulusal devrimler patlak verdi. Devrimin kaynama alanları, Avrupa merkezli teorilerin "ileri" kabul ettiği Avrupa değil, ezilen ve sömürülen kara parçalarıydı. Emperyalist sistemin ezen kutbu ile ezilen kutbu arasındaki çelişme diğer çelişmelerin önüne geçmiş, belirleyici bir karakter kazanmıştı. Kapitalist sistemin aşağı bastırdığı milletler ve halklar tarih sahnesine çıktı. Bunlardan bazıları, sosyalizmi kurma denemelerine de girdiler.

Dünyanın yaşadığı gerçek budur. Ama bu olgulardan değil de, küflenmiş bir idealizmle 19. yüzyıldan kalan modellerden hareket edenler, ilk sosyalizm denemelerini "erken doğum" olarak nitelediler.⁹

1917 Ekim devrimiyle başlayan ve 1975 Vietnam, Laos ve Kamboçya'nın kurtuluşuyla son örnekleri verilen birinci kuşak sosyalizmi, bir "erken doğum" değildir.

"Erken doğum" tanısında bulunanlar, eskiden beri devrimlerin kenarında kalanlardır.

Ekim devrimi, Lenin'e göre "erken doğum" değildi. Ama Menşeviklere göre, "erken"di.

Çin devrimi, Mao'ya göre "erken doğum" değildi. Ama Çin'li troçkistlere göre "erken"di.

Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan devrimleri, Tito'ya, Enver Hoca'ya Dimitrov'a göre "erken doğum" değildi, ama sosyal demokratlara göre "erken" di.

Küba devrimi, Castro'ya göre "erken doğum" değildi, ama Havana'daki "Komünist" adlı Kruşçevci partiye göre "erken" di.

Vietnam devrimi Ho Şi Minh'e göre "erken doğum" değildi, ama Kruşçev'e göre "erken"di.

Bütün devrimler, yoksul, ezilen, acı çeken milyonlarca halk için "erken" değildi, ama dünyaya onların penceresinden bakmayan azınlıklar için hep "erken"di ve gereksizdi.

Bütün devrimler, birilerine göre "erken" doğuyor. Acaba burada bir yanlışlık olmasın?

Menşeviklerin, troçkistlerin ve sosyal demokratların gebelik süresi konusundaki bilgilerinin hep yanlış çıktığı görülüyor. Öte yandan doğum

9 Örneğin Çağatay Anadol, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1989.

zamanını her ülkede doğru saptayanlar da var: Leninist denen türden Marksistler ve devrimi yapan halklar.

Normal olana bazılarının idealist bir tavırla "erken" yaftası yapıştırdıkları görülüyor. Çünkü "normal"leri bozuk! Anormallik onların teorisinde, yoksa devrimlerin doğuş zamanında değil.

Lenin ve Mao'nun Katkılarıyla Marksizmin Dünyalılışması

Menşevizm ve Troçkizm gibi devrime yan çizen akımlar, anormallliği kendi teorilerinde arayacaklarına, devrimlerde aradılar. Bunu bir gelenek haline getirerek bugünlere miras bıraktılar. Bu işi, menşevikler sağ, troçkistler "sol" teorilerle becerdiler. Ama bu iki akımın ortak bir paydası, bir bel kemiği vardır: Üretici güçler teorisi. Bu teori, Avrupa merkezli'dir, Avrupa bencili'dir. Köken olarak Avrupa kapitalizminin teorisidir; Avrupa emperyalizminin dünya çapındaki çıkarlarının bir ifadesidir.

Marx zamanında, ezilen ve sömürülen alanlar henüz insanlığın gelişme yatağına girmemişlerdi. Daha doğrusu Avrupa, "gelişme" kavramını da kendisine göre belirlediği için Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı böyle görüyordu, birer sömürü nesnesi olarak değerlendiriyordu, sağıyordu sömürgeleri. Marx, köken olarak bir Avrupa'lı demokrat olduğu için, Avrupa kapitalizmi patentli bakış açısından etkilendi. Ne var ki, ezilen halkların henüz ayağa kalkmadığı bir dünyada bir materyalistin böyle bir perspektifi sorgulamamış olması anlaşılabilir.

Eşitsiz gelişme, yalnız kapitalistler arasında değil, ezen ve ezilenler arasındaki dengeler açısından da geçerlidir. Dünyadaki bu eşitsizlik, 19. yüzyılda perspektif dışı olanı 20. yüzyılda "normal" hale getirdi. 19. yüzyılda "normal" sayılan gelişmiş kapitalist ülkelerde devrim beklentisi ise, 20. yüzyılda artık anormal idi.

Nitekim 19. yüzyılda gelişmiş bir kapitalist ülkede, Fransa'da "Paris Komünü" kuruldu, üç ay sonra yıkıldı. Bu olay 19. yüzyılın Avrupa merkezli Marksizmini doğruladı. 20. yüzyıla geldiğimizde, gelişmiş kapitalist ülkelerde, örneğin Almanya'da devrimci girişimler oldu, bazı şehirlerde kısa süreli işçi iktidarları kuruldu, ancak bu girişimler kesin zafere ulaşamadı, yenilgiye uğradı. Demek ki, 20. yüzyılda anormal olan, sosyalist devrimin gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleşmesiydi. Bugün bunu rahatlıkla söyleyebiliyoruz, çünkü olgular böyle. Teorinin kaynağı olgular mıdır, yoksa modeller mi?

"Erken doğum" teorisi, Lenin ve Mao'nun katkılarıyla; Marksizmin

dünyalaşması olayını anlayamıyor. 19. yüzyıl Marksizminde kaldığı için en ilkel ve en dogmatik "Marksizm" budur.

Troçkizmden kalma tezlerle "sosyalizme ancak dünya çapında erişilebileceğini" öne sürenler de, "erken doğum" teorisine koltuk değneği veriyorlar.¹⁰

Sınıfsız topluma dünya çapında erişilebilir. Ama sosyalizmi inşa süreçlerinin başlatılması, sınıfsız topluma giden yola girilmesi açısından baktığınız zaman, bu tez devrimleri "erken" görmekten başka bir yere çıkmıyor ve tarihte de çıkmamıştır. "Tek ülkede sosyalizm" kurulamayacağına göre, sosyalist devrimler "olmayacak duaya amin" anlamına geliyor. Ne var ki işçiler bunları bilmeden ayaklanıyor. Devrimler devrimcilerin veya teorinin iradesiyle gerçekleşmiyor, nesnel bir olay. Bolşevikler, Rusya'da nesnel olarak ~~kabaran~~ işçi dalgasının başına geçtiler. Böyle bir durumda devrime katılmak veya seyretmek dışında bir seçenek yok..

Sovyet devrimi, bir dünya devrimiyle tamamlanmadı. Bu durumda devrim yapmış bir işçi sınıfının başındaki öncü için, kaleyi savunmaktan ve tek ülkede sosyalizmi kurmada ısrardan başka bir devrimci çözüm yoktu. Kaldı ki, Sovyet devrimi yapıldığı ve direndiği için dünya devrimine katkıda bulundu. Faşizmin yenilgiye uğratılmasında, diğer sosyalist devrimlerde ve sömürgeciliğin yıkılışında, Sovyetler Birliği kalesinin ayakta kalması önemli rol oynadı. Gelecekte dünya ölçeğinde sınıfsız topluma, geçmişte millî ölçeklerdeki devrimlerin ve sosyalizmi kurma çabalarının büyük katkılarıyla ulaşılabilecektir. Dünya devrimi bir çırpıda olmayacak, insanlık bu sıçramayı millî ölçeklerdeki devrimlerin birikimiyle başaracaktır.

Dünya Savaşları "Olağanüstü" Değil, Olağandı.

"Erken doğum" tezlerini savunanlar, dünyayı ve olguları bir kenara bırakarak teoriyi akıl yürütmelerle kuruyorlar. Oysa teori kutu kutularla inşa edilmez. Teorinin malzemesi gerçeklerdir.

Modele göre "erken" olanı, hayat zamanında kabul ederse, teori hayata uyar, yoksa modele göre kesilmez.

Çağatay Anadol'a göre, "Birinci Dünya Savaşı gibi olağanüstü etmenler" ortaya çıkmasaymış, Rusya "Kapitalist gelişimini tamamlama-

10 Ertuğrul Kürkçü, "sosyalizme ancak dünya çapında erişilebileceğini" öne süren troçkist tezleri benimsiyor. Bkz. *Cumhuriyet*, 3.7.1989.

ya devam edecek"miş, "işçi sınıfını, ülkenin teknik düzeyini, altyapısını vb. geliştirmeyi sürdürecektir"miş! "Çarlık Rusyası'nın erken yıkılışı bu iki sürecin de tamamlanmadan kesintiye uğramasına" neden olmuş!¹¹

Birincisi, Dünya Savaşı "olağanüstü bir etmen" değildi. Olağandı. Birinci Dünya Savaşı gerçekleştiğine göre olağandı. O kadar olağandı ki, Dünya Savaşı'nın çıkacağını Lenin gibi yaratıcı Marksistler önceden gördüler ve tahlil ettiler. Birinci Dünya Savaşı o kadar olağandı ki, 21 yıl sonra bir Dünya Savaşı daha koptu.

İkinci Dünya Savaşı da olağanüstü değildi, olağandı. Her iki savaş da, 19. yüzyıl Marksizmi ile anlaşılamayacak yeni bir olgudan kaynaklanıyordu: Emperyalizmin çelişmeleri, emperyalistler arası hegemonya mücadelesinin dünya savaşlarına kadar uzanan boyutları... Bunları hayat kanıtladı.

Devrimlerin geri ülkelerde gerçekleşmesini ve bununla ilişkili olarak dünya savaşlarını "olağanüstü" görenler, Avrupa merkezli Marksizmin düz ve kaba bir devamı olan sosyal demokratlardı. Sosyal demokratların "Marksizmi", yalnız "Avrupa merkezli" değil, aynı zamanda "Avrupa bencili"ydi. Sömürgecileri ve ezilen halkları adam yerine koymaz, onların tarih yapacağını bir türlü kabul etmezdi. Bu yüzden Asyalılar, Afrikalılar, Latin Amerikalılar devrim yaptıkları zaman, o devrimlere mutlaka bir kulp bulur. "Erken doğum" der, "Köylü sosyalizmi" der, der oğlu der. Gözlükler Avrupa'dan ya...

Peki Avrupa ne yaptı? İnsanlığı yıkıma götüren kapitalizmin kalesi oldu, geriliğin bekçiliğini yaptı. Kuzey Amerika kapitalizmini de üreterek, insanlığın yolunu kesti.

Avrupa'nın Marksizm içindeki kolu, Rusya'da Menşevizm adını aldı. Bu akım, aklını 19. yüzyılın Avrupa metropollerinde unuttuğu için, geri ülkelerde kapitalizmin "işçi sınıfını, ülkenin teknik düzeyini, altyapısını vb. geliştireceğini", devrimlerin de "normal" olarak ancak bu geliştirmeden sonra olacağını sanmıştır. Ama Menşeviklerin özürü gene de kabul edilebilir. Çünkü onlar, bu teorileri Ekim devrimini, Çin devrimini, Kore, Küba, Hindicini ve Nikaragua devrimlerini görmeden savunuyorlardı. Çağatay Anadolu gibilerin bütün bu devrimleri göre göre hâlâ aynı tezde ısrar etmesi başka bir olay!

Gerçekleşen her şey, Avrupa merkezli teoriyi yıkıyor. Ama kolayı var. Bütün olanlara, "erken" dersin, "olağanüstü" dersin, hiç olmamış da

"olması gerekendi" ilan edersin, olur biter. Ama olmamış ne gam! 19. yüzyıl modeli öyle söylüyor ya!

Asya'lı Devrimlere Avrupa'dan İzin Yok!

Olay bu kadarla bitmiyor. Menşevikler, kapitalizmin işçi sınıfını geliştirmesini bekledikleri için, Rusya'da "erken doğum"un karşısındaki mevizlere düştüler, karşı-devrimci saflara kadar yuvarlandılar.

Avrupa merkezli "Marksistler", o zamanki adlarıyla sosyal demokratlar, ezilen ve sömürge halkları insandan saymadıkları için savaşlarda ve yayılmacılıkta kendi burjuvazilerini desteklediler. Avrupa "ileri"ydi ve dünyaya "uygarlık" götürüyordu! Ezilen dünyaya yukardan bakış, onları dünya ölçeğindeki saflaşmalarda karşı-devrimci kamplara sürükledi.

Ezilen dünyaya tavır, bir yönüyle köylülüğe tavidir. Çünkü ezilen dünya, Avrupa'ya göre köylüdür. Köylü, üretici güçler teorisine göre, gelişmemiştir ve devrimci potansiyele sahip değildir. Bu nedenle Avrupa işçileri değil de, Çin köylüleri devrim yaptığı zaman, beğenilmez, burun kıvrılır. Köylü, yukardan değiştirilecek bir nesnedir; tıpkı ezilen milletler gibi, sömürgeler gibi. Zaten ezilen milletler de köylü milletler değil mi?

Aslında dünyanın değişmesi, geri olanların gelişmesidir. Bir bakıma köylülüğün değişmesidir. Köylü ise, yukardan devlet tarafından değiştirilemez, kendi devrimci eylemiyle değişir. Sanayi ile tarım, şehir ile köy arasındaki farkları kaldıran ekonomik ve sosyal gelişme temelinde, köylünün dönüşümü, politikaya, kültüre, sanata aktif katılmasıyla olur. Geniş köylü yığınlarını politika alanına çıkaran devrimler, bu nedenle yüz milyonlarca insanı gelişme yatağının içine katmıştır. Köylere kemani, piyanoyu, resim paletini, felsefeyi, tiyatroyu götüren de hep o yoksul halk devrimleridir.¹²

12 Bu tür demagojik suçlamalar bütün devrimlere yöneltilir. Son örneği, Büyük Proleter Kültür Devrimi'ne karşı dünya ölçeğinde yürütülen kampanyadır. Bir zamanlar Kültür Devrimi'ne bağnaz bir tavırla toz kondurmayan Halil Berktaş, dünyada kapitalist-liberal ideoloji güçlenince, Kültür Devrimi'ni Beethovenlere karşı barbarlıkla suçlamaya kadar vardı. Bir kez Mao'nun kendisinin, Beethovenlere ve burjuva demokratik devrimlerin sanat ve kültür mirasına verdiği önemi biliyoruz.

Daha önemlisi, modern uygarlığın değerlerini, bu arada Beethovenleri dar çevrelerden çıkarıp fakirin fukaranın önüne götüren, emekçileri aynı zamanda bir sanat tüketicisi ve üreticisi olarak gören Kültür Devrimi olmuştur. Tiyatroyu, baleyi, sinemayı, resmi, heykeli, müziği vb. en modern örnekleriyle, bu arada burjuva demokratik devrimlerin sanat ustalarının ürünleriyle köye, fabrikaya götürme hareketi, özellikle Kültür Devrimi'nde gerçekleşti. Emekçiyi adam yerine koyan, onun da felsefe ve sanat yapacağını içtenlikle savunan -ikiyüzlülükle değil- Kültür Devrimi'ydi. Köylüler, Kültür Devrimi'nde ellerine paleti ve fırçayı aldılar, kemani boyunlarının altına koydular, okulların kapıları onlara açıldı. Bunlar ne çabuk unutuldu? Çin'de Kültür Devriminin aşağılama kampanyası,

Görüldüğü gibi, 20. yüzyılın kapısından içeri girmeyen Avrupa merkezli Marksizm, üretici güçler teorisine saplanıp kalmış, dünyalı olamamış, ezilen milletlerdeki ve köylülükteki devrimci potansiyeli görememiştir. Üretici güçler teorisi, devrim yapma iznini yalnız gelişmiş kapitalist ülkelerin proletaryasına veriyor. Avrupa işçi sınıfı ise, bu izni kullanmıyor, çünkü kendi burjuvazisi tarafından ezilen dünyadan kazanılan artı değer paylarıyla yatıştırılmış. Devrim yapması yasaklanan geri ülkeler devrim yapınca, hadlerini aşmış ve sosyalizmi lekelemiş oluyorlar.

Böylece "prematür bebekler" çıkıyor ortaya. Menşeviklerin Avrupa'nın kibar ve rafine değerleri karşısında bu Asyalı devrimleri savunmaları zorlaşıyor. Bu "lekeli sosyalizmden" ele güne karşı utanıyorlar.

Aslında üretici güçler teorisi yandaşları, yapılırken karşı oldukları Sovyet ve Çin devrimlerini, bugün yeniden sorgulamaya kalkıyorlar. Tabii Avrupa namına.

Lenin, Avrupa merkezli teorileri hiçe sayıp bir "feodal-emperyalist despotlukta" devrim yaparak "Marksizmi" Asyalaştırmış oluyor. Mao ise, bu çizgiyi daha da derinleştirip Avrupa'nın bayağı bulduğu köylülerle devrim yapma "hatasını" işliyor ve Marksizmi "köylüleştiriyor". Oysa onlar, "erken doğumu" zorlayacaklarına, Menşevikler ve Troçkistler gibi kÜnarda devrimin lekelerini görüntülemeli ve devrimin kusurlarını saptamalıydılar. Sosyalizmi Lenin ve Mao berbat etti vesselâm!

Üretici güçler teorisi, bugün oklarını daha çok Stalin'e yöneltiyor ama bu "erken doğum" teorisi, esas düşmanın devrim olduğunu kendi diliyle açıklıyor.

ancak bütün bu kazançları emekçilerden geri almak için yapılabilirdi. Peki, ama emekçiler için mücadele eden bir Türkiye sosyalistinin bu karalamaya katılmasında ne anlam var?

Her sosyalist çaba, sonuç olarak insanları mağaralardan, bulundukları inlerden, deliklerden çıkartıp toplumsal faaliyete katmaya yönelmek durumundadır. Kültür Devrimi de bundan ibaretti. Yoksa Kültür Devrimi, kapitalistlerin ve revizyonistlerin karikatürleştirmek istedikleri gibi -"Son İmparator" filminde de vardı- yumruklarını sıkın adamlar değildir. Bazı adamlar diğerlerini pencerelerden atıyorlar, hapsilere tıkıyorlar falan, bunlar da değildir. Halil arkadaşın yazılarında bu karikatürleştirme var.

Halil Berktaş'ı yöntemiyle bütün devrimleri yerin dibine batırmak, lanetlemek mümkündür. Bunlar yapılır da. Getirin İngiliz devrimini, Büyük Fransız devrimini, Atatürk'ün önderlik ettiği Cumhuriyet devrimini, yerden yere vuralım. Kurtuluş Savaşı'nda Kuvayı Milliye çetelerinin, örneğin Çerkez Ethemlerin nasıl asarak keserek asker topladıklarını, vergi topladıklarını vb. ballandıra ballandıra anlatabım ve tarihimizin en büyük devrimci eylemini karalayalım. Bunlar üstelik yapılıyor. Atatürk için de yapılıyor, Cromwell için de, Robespierre, Lenin ve Mao için de.

Kültür Devrimi, aslında bütün bir toplumun haksızlıklara, eşitsizliklere yabancılaşmalarına, kendisine yukarıdan gelen baskılara itiraz edebilmesi, eleştiriyi yapması olayıdır.

Devrimleri beğenmemek, 19. yüzyıl "Marksizmde" kalanların tipik tavrıdır. Bu tavır, Polonya'daki işçi hareketini ve Doğu Avrupa'daki halk hareketlerini de beğenmedi. Devrimlere ve devrimci potansiyel taşıyan halk hareketlerine, "teorinin" gözlüğüyle baktı, yoksa teoriyi varolan devrimci olgulara göre kurmadı. Halk hareketini kafasındaki teoriye göre ölçtü ve biçti. Oysa Marx, Paris Komününe öyle mi bakmıştı? Paris Komünü Marksist bir partinin önderliğinde veya Marksist teorinin kılavuzluğunda gerçekleşmedi ama bal gibi bir işçi devrimiydi. "Devrimler bizim kafamızdaki teorinin önderliğinde ise devrimdir, yoksa devrim değildir." Bu mantık tarihsel materyalizme değil, idealizme aittir.

İsyancı "Geri" Sömürücü "İleri"

Aslında devrimciliğin ve devrimlerin sorgulanması yeni değil. O devrimler yapılırken de suçlamalar vardı. Çünkü devrime insan bulaşıyor. Kitleler yapıyor devrimleri. En sonunda devrimlere o ülkenin insan malzemesi damgasını vuruyor. O insan malzemesini, ekâbirlere beğendirmek kolay değil.

Devrimler, ayak takımının enerji birikimini ortaya çıkarıyor, bütün yıkıcı ve yapıcı yönleriyle. Ve o enerji ayak takımının kültürel kazanımlarının belirlediği davranış biçimlerine bürünerek harekete dönüşüyor. Bu yönden devrim, toplumun geriliğe mahkum edilen geniş kesimlerinin tarih sahnesine çıkmasıdır. Üretim araçlarından ve maddi üretimin nimetlerinden yoksun bırakılanlar, kültürel ve sanatsal gelişme yolları kapatılanlar, siyasal hayatın dışına sürülenler, devrimle birlikte bütün bu alanlarda boy verirler. Ve bütün gerilikleriyle, bütün yoksunlukları ve yoksulluklarıyla çıkarlar sahneye. Bir bakıma devrim, geri bıraktıran büyük çoğunlukların, aşırı ilerlemiş küçük azınlıkları yıkmasıdır.

Küçük azınlıklar, büyük çoğunlukları yoksun bırakarak gelişirler. Küçük azınlıkların en geliştikleri an, büyük çoğunlukların toplumsal nimetlerden en yoksun bırakıldıkları andır. Hakim sınıflar için gelişmenin doruğu, aynı zamanda eskimenin de başlangıç noktasıdır.

Köylüler, işçiler, ezilen milletler gibi "geri" çoğunluklar; aristokrasi, burjuvazi ve emperyalistler gibi "ileri" azınlıklara karşı devrim yaparlar. Devrimler, toplumun daha geniş kesimlerinin ilerlemenin kanallarını bulma, ilerlemenin olanaklarını ele geçirme hareketleridir.

Bu nedenle toplumun kültürel yönden "gelişmiş" seçkinleri, devrimleri her zaman "baldirıçıplakların vahşetinin deşildiği" olaylar olarak görmüşlerdir. Bir bakıma haklıdır. Çünkü gerçekten de devrimlerde,

ayak takımının yıkıcılığı ve kültürel geriliği bütün belirimleriyle ortaya çıkar. Paris'te Bastille'i basanların, Moskova'da Kışlık Sarayı ele geçirenlerin, Yenan'da kızıl iktidar kuranların o güne dek gözlerden ırak kalan ve hakim sınıfların manzarasını pek bozmayan kültürel gerilikleri, artık herkesi ilgilendiren bir eyleme dönüşmüştür. Toplumun sürgündeki geriliği, artık sarayların duvarlarını zorlamak-tadır. Gerilik, olanca gücüyle ayağa kalkmış, "ilerilerin" varolan bütün kibarlıklarının, zerafetlerinin, güzelliğinin üzerine yürümektedir. Olay, her zaman böyledir. Zerafet sahipleri artık "geri" çoğunluktan yalnız iğrenmez, korkarlar da.

Zerafet sahiplerinin "geri" çoğunluğa karşı tavrı, sosyalizm adına üretilen bazı seçkin teorilere de yansımıştır. "Erken doğum" teorisi de bu türdendir. Bu teori, aslında Avrupalı "ileri" kapitalizmin Asyalı emekçileri ve milletleri aşağı görmelerinin bir ifadesidir.

Asya'nın henüz kapitalizmden nasibini almamış yarı-köylü proleterleri ve kaba saba köylüleri devrim yapmaya kalkmaktadırlar! Bu Asyalı yarı-köylü işçiler ve köylüler, Avrupa'lı teorilere karşı saygısızlıkta bulunarak bütün geriliklerini, bütün vahşetlerini ortaya döktüler. Ekim devrimi, Çin devrimi, Büyük Proleter Kültür Devrimi, hepsi öyle! Oysa zerafet sahibi sınıfların kendilerini sömürmesine ve ezmesine tahammül etmeli, ülkelerinde kapitalizmin ve sanayinin gelişmesini beklemeli, kendileri de ilerledikten sonra "teori"ye göre zamanı gelince devrim yapmalıydılar. O zaman devrimlerini, sosyalist kibarlar da beğenecekti.

Örneğin şu "dünya devrimi" teorisini alalım: Tek ülkede sosyalizm kurmaya kalkarsanız işte böyle olur. Oysa "dünya devrimi" gibisi var mı? Dünya devrimi pırıl pırıl olur. O zaman göreceksin sosyalizmin ne olduğunu! Geri ülkelerin emekçileri ve halkları, dünya devrimini beklemeyecek ayağa kalktılar ve sosyalizmi de kirlettiler!

Sivil Toplumcu teorileri ele alalım: Sosyalist jakobenler, şu "Ecinni tayfası" aşağıdan kendiliğinden hareketi beklemek yerine, zavallı globaldırıçiplak takımının önüne düşüp tarihe müdahale ederek, tarihin kusursuz evrilmesine engel oldular. Jakobenlerin yaptığı devrimlerin sonuçlarını görüyorsunuz. Bizi sosyalist olduğumuzdan utanır hale düşürdüler!

Örneğin piyasaya yeni çıkan Halil Berktaş'ın "İki Türkiye teorisi"ni alınız. Kapitalizm ve sanayi "İleri Türkiye" oluyor. Köylüler ve Kürtler ise "geri Türkiye"! İşçiler "ileri Türkiye"nin içine konarak köylüden ve Kürt'ten koparılıyor ve büyük burjuvazinin kucağına yapıştırılıyor.¹³

13 Halil Berktaş, "Türkiye'ye Uygun Parti ve Mücadele Teorisinde buluşmak", *Gelecek*, sayı 1, Haziran 1989, s. 30 vd.

"Geri Türkiye", geri talihine karşı ayağa kalkarsa, beyefendilerin huzuru bozulacak! Onun için kaderine boyun eğmeli, emperyalistlerin ve büyük sanayicilerin de yer aldığı "İleri Türkiye"nin kendisini uygarlaştırmasını beklemelidir! Kapitalist Avrupa, 20. yüzyılın devrimci Asya'sından kaçıt üzerinde intikam alıyor.

Bu teorilerin hepsi aynı yerde buluşuyor. "Geri" çoğunluğun kaderini eline alma girişimine, yani devrime karşı çıkmak.

Geri olanlar devrimi yapamaz! Yarı köylü işçiler, költürsüz köylüler, uygarlıktan nasibini almamış ezilen milletler, bunlar devrim yapamaz.

Kimler devrim yapar? İleri olanlar devrim yapar. Peki o zaman: İleri olanlar niçin devrim yapsın? Devrim gelişmek için yapılır, yoksunluklara karşı yapılır, geri bırakılan sınıflar ve milletler devrimle, yoksun bırakıldıkları nimetlere ulaşmak için atılım yaparlar.

Avrupa işçisi, kendisine sömürüden belli bir pay verildiği için "ilerledi" ve bugün için devrimci bir sınıf olmaktan çıktı.

Ekonomik yönden ilerleyenler, politik yönden "geri"liyor. Ekonomik yönden "geri" kalanlar ise, poliükada ilerinin başını çekiyorlar. Lenin, bu nedenle Avrupa'nın ileri - geri tanımlarına meydan okudu ve "İLERİ ASYA, GERİ AVRUPA" dedi.

"Geri olanlar devrim yapmasın" demek, aslında devrim hiçbir zaman olmasın anlamına geliyor. Ama toplumların gelişmesi, o zerafet sahibi vicdansızları dinlemiyor. Vicdansız! Çünkü "üretici güçler teorisi", sömürü ve baskı karşısında kayış gibidir. İnsanlara bir tarih malzemesi gibi bakar. "Geri" olan büyük çoğunluğu adam yerine koymaz. Onların da canları olduğunu, onurları olduğunu düşünmez. Onların da iyi yaşamaya, özgürlüğe ihtiyaçları olduğunu duymaz. Kuru bir pozitivizm, kuru bir ekonomizm, insanca olan her şeyi kurutmuştur içlerinde.

Kuru bir pozitivizm ama bilimden yoksunluk! Çünkü hiç onların dediği gibi olmuyor. Üretici güçler teorisini savunanların istedikleri gibi yürümüyor hayat. Onların "geri" bulduğu, adam yerine koymadığı sınıflar ve halklar, "erken" falan dinlemeyip, dünya devrimlerini beklemeyip ayağa kalkıyorlar ve tarihin gelişme mecrasına on nüyonlar, yüz milyonlar halinde dalyorlar. Kendi devrimci eylemleriyle kendilerini de değiştirecek gelişmelerin kilitlerini açıyorlar.

Devrim, üretici güçlerin ve toplumun gelişmesi için zorunludur. Kapitalizmin esas gelişmesi, burjuva devrimlerinden sonra oldu. Sanayi devrimi, burjuva devrimlerinden önce değil, sonra gerçekleşti. Burjuva-

zi, feodal toplumda sonuna kadar gelişmedi ve gelişemezdi. Devrim burjuvaziye gelişmesi için gerekliydi. Yalnız ekonomik değil, siyasal ve ideolojik gelişmesi için de, burjuvazinin devrime ihtiyacı vardı.

Emekçi devrimleri açısından baktığımız zaman da durum farklı değildir. İşçi sınıfı Rusya'da esas gelişmesini devrimden önce değil, sonra gerçekleştirdi. 1917'den bu yana yaşanan emekçi devrimleri, üretici güçler teorisini çürüttü. "Önce sanayi gelişecek, işçiler sayıca ve nitelikçe güçlenecek, ondan sonra devrim olacak" tezini, hayat geçersiz kıldı. Aslında üretici güçler teorisi, devrim değil evrim teorisiydi. Yalnız Rusya'da değil, Çin'de ve diğer emekçi devrimlerinde, sanayileşme ve işçi sınıfının gelişmesi, esas olarak devrimden sonradır. Devrim, bu ülkelerde hem sanayileşmenin hem de işçi sınıfının maddî - manevî gelişmesinin önündeki engelleri yıktı.

Böylece üretici güçlerin gelişmesini devrimin önüne koyanlar haksız çıktı. Üretici güçlerin gelişme yollarını devrimler açtı. Aksi halde ezilen sınıfların iktidara yönelmesinin ve devrim yapmasının bir anlamı da olmayacaktı.

Devrim, aşırı ilerlemiş olanın yıkılmasıdır.

Devrimi, gelişme yolları zorbalıkla kapatılmış olanlar, yani "geri" olan çoğunluklar yapar.

İster aristokrat veya burjuva olsun, isterse sosyalist zerafet sahipleri ve ekâbirler, geriliğin mağaralardan çıkıp kendisini dönüştürme olanaklarına kavuşmasından korkarlar, devrimi sevmez ve anlamazlar.

Gorbaçov'un Avrupalılaşma Programı

Bugün Avrupa-bencili "Marksizmin" devamı artık sosyal demokrasi değil, Gorbaçovculuktur. Zaten Gorbaçov da, komünist hareket ile sosyal demokrat hareket arasındaki ayrılığa artık bir anlam vermiyor. Gorbaçov'un anladığı içerikteki bir "Komünizm" için doğrudur bu saptama.

Sadun Aren ve Çağatay Anadolu'nun da açıkça savundukları "Üretici güçler" teorisi, Avrupa sosyal demokrasisi ile Gorbaçovculuğu birleştiriyor. Bu birleşme, özellikle Avrupa kapitalizminin izinde gerçekleşiyor. Hem felsefe olarak izinde, hem de ekonomik program olarak. Kaçınılmaz sonuç ise, emperyalizmin ezilen kutbuna Avrupa kapitalizminin penceresinden bakılmasıdır.

Gorbaçov'un babası Kruşçev'di. Sovyetler Birliği, o zaman millî kurtuluş savaşlarını ve halkların devrim mücadelesini "savaş kundakçılığı"

yapmakla suçladı, insanlığın bu büyük kesimine özgürce yaşamak için savaşıma hakkını çok gördü. Ezilen dünyadan, Rus süper devletinin "barış içinde birarada yaşama" politikasına tabi olarak emperyalist köleliğe razı olmasını istedi.

Brejnev döneminde, Sovyetler Birliği'nin kendisi emperyalist faaliyetlere girişti, özellikle 1975'ten sonra dünya hegemonyası için bir atak yaptı. Emperyalist saldırganlığın merkezinin Avrupa'da olduğu dönemin dünya bakışı, Moskova'ya taşınmıştı.

Bugün Avrupa, Doğu'ya doğru yeni bir fetih harekâtına başladı. Macaristan, ekonomik ve felsefî açıdan fethedilmiş bulunuyor. Yugoslavya da öyle. Gorbaçov'un kültürel ve siyasal programı da, Avrupalılaştırma. Perestroyka, kapitalizmin üretim, tüketim ve sanayileşme modelini, sınıfsal ilişkilerini kabul ediyor. Refah ve mutluluk ölçüleri, felsefe bütünüyle Avrupalıdır. Glasnost ise, bir emekçi demokrasisinin değil, çok sayıda sermayenin rekabeti biçiminde varolan kapitalizmin çoğulculuğu temelinde yeşeren liberalizminin programıdır.

Bu girişimi daha önce Kruşçev yaptı. O zaman rüzgâr Asya'dan esiyordu. Bu Asya rüzgârı Avrupa'lı aydınları bile Asyalılaştırmıştı.

Doğu rüzgârı dinince, Avrupa'nın entellektüel dünyası kendi kıtasal-milliyetçi mevzilerine döndü. Gorbaçov programı, Avrupa bencilliğinin kahardığı bir dönemde, kapitalizme yapılan Rusya'yı sistem olarak fethetmesi çağrısıdır. Avrupa'nın önce beyinleri fethetmiş olduğu ortada. Örneğin Batı'lı kapitalist teorisyenlerin "karşılıklı bağımlılık" teorisinin Gorbaçovlar tarafından baş tacı edilmesi, beyinlerin teslim olmasının bir ifadesi. Karşılıklı bağımlılık teorisi, dünyada ezen-ezilen ilişkisini bir Avrupalı hüneriyle karşılıklı işbirliği ve çıkara dönüştürebiliyor. Sovyet resmî ideologları, artık emperyalist sömürü gibi kavramların "eskimiş klişeler" olduğunu söylüyorlar.

Türkiye'de Üretici Güçler Teorisi: Avrupa'dan Demokrasi İthal!

Türkiye'deki Gorbaçovcular da, kapitalizmin getirdiği "uygarlığı", ideolojik fethedilmişlikleri sayesinde herkesten iyi görüyorlar.

Brejnev zamanında Türkiye'ye devrimi Sovyetler Birliği getirecekti! Onlara göre bir hesap hatası yapıldı sadece. Kapitalizmin erken yıkılacağını sanarak, bu işi fetihlerle yapabileceklerini sanmışlardı. Artık SB devrim ihracından vaz geçiyor; ama üretici güçler teorisi, Üçüncü Dünya ülkelerinde devrimi genç bir ithal malı olarak görmeye devam ediyor.

Yalnız malın üretildiği ülke değişmektedir. Bu kez demokrasiyi Avrupa'dan ithal edeceğiz. TBKP'yi yasallaştırma mücadelesinin esas olarak Avrupa'nın kuvvetleriyle yürütülmesi, temel felsefede bir değişiklik olmadığını gösteriyor. SB, ihracat olanaklarını yitirdikçe, yerini Avrupa almaktadır ve ilerde daha çok alacaktır.

Gorbaçov Rusyasının Batılılaşma programıyla birlikte, Türkiye'deki Gorbaçovçular da Avrupalılaşma sürecine girdiler. Üstelik Türkiye aydınları arasında Avrupalılaşmanın Tanzimatlara dayanan bir geleneği de var. Batılılaşma, ülkemizdeki feodal hakim sınıflarda Tanzimatçılık, millî burjuvazide Kemalizm, sosyalizm saflarında ise "üretici güçler teorisi"yle kendisine yol açtı.

Avrupa Topluluğu'na girmek, solun bazı kesimlerinde demokratlaşmanın başlıca itici gücü kabul ediliyor. Bunu TBKP'liler yanında, Salih Urğl ve Oral Çalışlar gibi eski Aydınlıkçılar da 1986'dan beri savunuyorlar. Üretici güçler teorisi, kapitalizmi geliştirici gördüğü için kapitalist Avrupa'ya katılmayı da geliştirici ve demokratlaştırıcı sayıyor. Devrime de gerek kalmıyor.

Avrupa, özellikle 1970'li yıllarda iki süper devlet arasında sıkışmıştı. Her iki dünya devletinin denetim baskı ve tehdidi altındaydı. Bu nedenle zaman zaman Üçüncü Dünya ülkeleriyle Filistin vb. olaylarda görüldüğü gibi ortak konumlara girdi. Şu an, iki süper devlet karşısında Avrupa'nın durumu güçleniyor. Kapitalist Avrupa, bu nedenle gelecekte bugünkü konumundan daha geri, daha emperyalist, daha baskıcı ve daha demokrasi düşmanı mevzilerde olacaktır.

Bu nedenle Avrupa-bencili bir "Marksizm", yalnız SB ve Doğu Avrupa'yı fethettiği için değil, aynı zamanda Avrupa'nın yükselişi nedeniyle daha büyük bir uyanıklığı gerektiriyor.

İhtiyar Avrupa'nın Dölüyle Ölü Doğum

Avrupa kapitalizmi ve onun uzantısı olan "üretici güçler teorisi-yenleri" devrimci Marksistleri "muhafazakâr" olmakla suçluyorlar. Brejnev kalıntısı bir muhafazakârlık kuşkusuz var. Ama Brejnevciler Gorbaçovcuların yoldaşları değil midir? Dünün Brejnevcisi çok kolay bir şekilde bugün Gorbaçovcu olmadı mı? Gene Sovyetler Birliği'ni bir gece rüyalarında "sosyalist" olarak görüp hidayete erenler, Brejnev dönemini de sosyalizmin içine alarak, Brejnev'in yoldaşları mertebesine yükselmediler mi? Eğer Brejnevciliği karteriz alan bir muhafazakârlık varsa, Gorbaçov ve Deng o kampın uzağında değiller.

"Muhafazakârlık" dedikleri, Ekim devriminin ve Çin devriminin insanlığa kazandırdıklarını savunmaktır. Üretici güçler teorisi, sosyalizmi "erken doğduğu" için devrimin yapıldığı günden başlayarak suçluyor. Kurtuluş ise, kapitalist dünya ile bütünleşmenin başladığı Gorbaçov'da bulunuyor.

Gorbaçov ve Deng'in programında kapitalizme alternatif olan ne vardır, kapitalizmi aşan ne vardır, insanlığın özlemlerine cevap veren ne vardır, emekçiler için ne vardır, gösterebilirler mi? Gorbaçov ve Deng programları, kapitalizmin kulvarındadır. Bu çizgi emekçi vicdanından kopmuştur.

Türkiye'deki taraftarlarına bakınız, sosyalizm adına, yenilik adına tek bir fikir getirebilmişler midir? Getiremezler, çünkü nihaî amacı yitirdiler, kafalarını Gorbaçov'u haklı çıkarmak için çalıştırıyorlar, eleştirel bakıştan yoksunlar, böylece kapitalizme seçenek olabilecek bir sosyalizm perspektifini terkettiler. Üretici güçler teorisi, kendiliğindenci ve evrimci olduğu için yaratıcılığı karşısına almıştır.

Üretici güçler teorisini savunanlar, dünyanın her yerinde, en koyu muhafazakârlardır. Asırlık bir muhafazakârlıktır bu. İkinci Enternasyonal zamanında doğdular. Kruşçev'le yeniden ortaya çıktılar. Gorbaçov ve Deng ile bir kez daha zuhur etmelerine ise, "geç doğum" vakası olarak bakılabilir.

Geç doğum. Üstelik ölü doğum. Çünkü ihtiyarlamış Avrupa'nın böyle genç ve geleceğini arayan bir Asya'da ancak ölü doğum yapılır.

Bireysel Kâr Sisteminin Kutsanması

Üretici güçler teorisi, bugün bireysel kâr sisteminin emrindeki teknolojik gelişmenin rolünü tahlil ederken de muhafazakâr tavrını koruyor. Elbette burada muhafaza edilen kapitalizmdir.

Gorbaçovcular, kapitalizmin bilimsel ve teknolojik devrim yaparak gelişmeye öncülük ettiğini öne sürüyorlar. Onlara göre, artık sosyalizm kapitalizmin yıkıntıları üzerine kurulmayacaktır; sosyalizm ve kapitalizm birbirine yakınlaşıyor ve buluşuyor.

Bugün kapitalist sistemde teknolojik gelişmenin keskinleştirdiği çelişmeler, kapitalizmin ömrünü uzatmıyor, fakat yıkımını hazırlıyor. Şu nedenlerle:

1. Kapitalizmin üretim ve tüketim humması, sanayileşme modeli, bürakalım üretici güçleri geliştirmeyi, en büyük üretici güç olan insanı ve

insanın yaşaması için zorunlu ortamı yıkıma uğrattıyor. Bireysel kâr ve çıkar sisteminin emrindeki teknolojinin "gelişmesi", insan kirlenmesini artırıyor ve doğa krizini derinleştiriyor. Stres, sinir bozukluğu, bunalım, ruhsal hastalıklar kapitalist toplumlarda milyonları sarmıştır. Öte yandan kapitalist çıkarların belirlediği teknoloji, atmosferdeki ozon tabakasını, dünyanın damını delmekte, büyük felâketleri hazırlamakta. Bireysel çıkar sisteminin belirlediği teknolojik gelişme ile insanlığın çıkarları arasındaki çelişme, kapitalizmle hesaplaşmayı zorunlu kılan boyutlara varıyor. Emperyalist çıkarların yol açtığı savaş tehlikesi ve ezilen dünyadaki açlık da, sistemin sorgulanması yönündeki birikimi güçlendiriyor.

Kapitalizm, tarihinin hiçbir döneminde insanlığın büyük çoğunluğu için bu kadar tehlikeli bir yıkım faktörü olmamıştı. Emperyalizmin çürütmesi, bugün Lenin zamanına göre çok daha vahimdir.

2. Tekniğin gelişmesi, bir yönüyle sınıfsız toplumun koşullarını da hazırlıyor. İnsanlığın ulaştığı teknik düzey, malların kıtlığından kaynaklanan paylaşım kavgalarının zeminini oymakta, sınıfsız bir dünyanın koşulu olan bolluk toplumunun olanaklarını hazırlamaktadır. Bu gelişmenin önünü kesen, bireysel kâr ve çıkar sistemidir. Bugün insanlık dünyayı yerin altından ısıtacak bilgiye ve teknik olanaklara kavuşmuştur. Bütün sanayiye yerin altına indirmek ve doğayı kirlenmeden kurtarmak mümkündür. Hiç bitmeyen ampül, hiç eskimeyen elbise üretme olanakları vardır. Ama bütün bunları yapmak, varolan sanayi, üretim ve tüketim modelinin toptan değiştirilmesini, özel mülkiyet ve kâr sisteminin tarihe terk edilmesini gerektiriyor. Hızla tecrit olan büyük kapitalist çıkarlar, insanlığın önünü kesmiştir. Öte yandan sanayide robotun kullanılması olanakları, sınıflara bölünmeyi anlamsız kılan süreçleri işletecek.

Özetle: İnsanlık bir yandan özel mülkiyetin güdümündeki teknolojik büyüme nedeniyle büyük yıkımlara yol açan sorunların içine girmiştir. Öte yandan bu sorunları altedebilecek teknik birikimi de yaratmıştır. İnsanlık, kapitalizmin üretim ve tüketim modelini tasfiye ederek, hayat sorunlarını kolektif mülkiyetle ve büyük kamusal projelerle çözmek zorunda bulunduğu bir dönemin eşiğine gelmiştir.

Gorbaçov ve Deng programları, piyasa ve özel çıkar sisteminin sorgulanacağı bir dönemin arifesinde kapitalizme seçenek oluşturan perspektifi tümüyle yitirmiş bulunuyorlar.

Teknolojinin gelişmesine bütün sorunları çözen bir rol yükleyen üretici güçler teorisini, Türkiye'de en iyi Çetin Altan savunuyor. Altan'ın dünya köylülüğüne, ezilen milletlere bakışı, insanlığın gelişmesini kapi-

talist sömürünün yayılması ve derinleşmesine bırakması, hep bu teoriyle uyum halindedir. ANAP'ı desteklemesi de, gene üretici güçler teorisinin tutarlı bir sonucu. Üretici güçler teorisinin Gorbacov kanadında yer alanların bilinçlerine çıkarmaya başladıkları tavır budur.

5. BİR İKTİDARSIZLIK DOKTRİNİ : Troçkizm

Ni-en [Stalin] ülkede yaşıyordu... To-çi [Troçki] ise denizin ötesinde, çok uzaktaydı. ... Ni-en ülkede olup bitenlerin tümünü savunurken, To-çi herşeyi yeriyordu. Ni-en ülkede yapılanları kendisinin yaptığını söylerken, To-çi yapılanların yapılmamasını öğütlediğini ileri sürüyordu. Gerçekte ise To-çi'nin istediği, Ni-en'in ise istemediği pek çok şey olmaktaydı."

*Brecht **

Bütün solcu görüntüsüne rağmen, üretici güçler teorisinin en tutarlı temsilcisi, denebilir ki Troçkizm'dir. Bu akım, "geri kalmış" sınıfların ve halkların isyanına karşı bir tavır alır ve böylece "ilerlemiş" sömürücülerin düzenlerini sürdürmelerine kayıtsız kalır. Troçkizm, dünyanın yoksul ve ezilen çoğunluğunun sesinin duyulmadığı dünya ötesi bir yerdedir. Aslında ideolojik bakımdan Avrupa'da olmak da aynı kapıya çıkar. Avrupa-bencilliğinin kulakları yoksulların sesine sağırdır. Troçkizm, "Avrupa'lı" damgasını en fazla taşıyan "Marksizm"dir, "Marksizm" in dünyalı olamamış, geri kalmış türüdür. Nitekim bugün Avrupa'nın bu bencilliğinin doruğa çıktığı bir dönemde Troçkizm de besleniyor. Dünya kapitalizminin Stalin düşmanı kampanyayı ideolojik mücadelenin odağı haline getirmesi, Troçkizme ayrıca destek oluyor. Bu nedenlerle Troçkizmin genel çizgilerini ortaya koymak, Avrupa-bencilliğiyle ve üretici güçler teorisile mücadelenin bir parçasıdır.

Devrim Yapmış Gelenekten Bilinçli Kopuş

Troçkizm hiçbir zaman iktidar olamamış, hiçbir zaman iktidar olamayacak ve dünyayı değiştirme pratiğine giremeyecek bir teoridir. Kısacası karşımızda geçmiş ve geleceğiyle bir iktidarsızlık doktrini var. Bütün troçkist yazarlar, "materyalist" teorilerinin emekçi kitlelerin geriliğiyle lekelenmesinden, sınıf mücadelesi pratiğinin kirlerine bulaşmasından korkuyorlar. Bununla bağlantılı olarak, iktidar haline gelmemek, resmiyete zinhar bulaşmamak, kısacası devlet olmamak ve dünyayı değiştirm-

* Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 101.

memek konusunda çok duyarlılar. En büyük küfürleri, "resmî sosyalizm", yani *iktidar olabilmiş* sosyalizmdir. Bu terimle kastedilen aslında sosyalizm deneylerindeki yozlaşma ve geri dönüşler değildir. Hedef, doğrudan doğruya gelenektir. Hangi gelenek? 20. yüzyılda kitleleri seferber edebilmiş ve iktidar olarak sosyalizm denemelerine girişebilmiş olan "gelenek."

Katıksız kalma iddiaları, troçkistleri kaçınılmaz olarak parçalıyor ve tek tek bireylere bölüyor. Bu yüzden ne kadar troçkist varsa, o kadar Troçkizm ortaya çıkıyor. Ama aralarındaki farklara rağmen, ortak bir özü sürekli sergiliyorlar. Bütün önerileri, dile getirilişindeki olanca kamuflaja ve entelektüel önlemlere rağmen, devrim yapmış, devlet haline gelmiş olan "gelenekten bilinçli bir şekilde kopma" formülünde özetleniyor. Troçkistlerin "resmî sosyalizmlerden kurtulma" önerisi, geri dönüş tehlikesine ve geri dönüşlere karşı mücadele teorisi değil, doğrudan doğruya sosyalist devrimlerin yapılmasını ve sürdürülmesini olanaksız kılma teorisidir. Troçkizm, iktidar olabilmiş, dünyayı değiştirme pratiğine girmiş bir gelenekten, dolayısıyla gerçekle bağlantı kurabilmiş bir teorik birimden kendini ayırıyor. Denebilir ki, 'hiçbir zaman iktidar olamamıştır ama ilerde belki olabilir.' Bu görüşe katılmak mümkün değil. Troçkizm hiçbir zaman iktidar olamaz, olamayacaktır. Teorisi, iktidarı ele geçirmeye yönelik kitle eylemiyle birleşmeye elverişli değildir. Nedenleri açık ve basit. Troçkizm, bir çırpıda, aşamasız, saf ve doğrudan proleter devrimini savunur. Böyle bir devrim, hayatta hiçbir zaman olamayacağı için de en sonunda devrimin olanaksızlığına varır. Troçkizm, hiçbir zaman yaşanan süreçlerle, bu arada devrimci süreçlerle bir ilişki ve uyum kuramaz. Teorinin saflığı, hayattan ve pratikten kopukluğu anlamına gelir. Bu nedenle yalnız ve yalnız süreçlerin en olgun, en son noktalarını vurgular. Oysa doruklara yamaçlardan çıkılır. Troçkizmde, saf işçiler, saf sınıf mücadelesi ve saf devrimler vardır. Oysa hayatta hiçbir şey saf değildir, içinde çelişmeleri barındırır. Troçki'nin "saf" devrimci tavrını en iyi sergileyen yazılarından biri, sanıyoruz Lenin'i Robespierre'e benzeterek "Maximilien Lenin" adını verdiği "Jakobenizm ve Sosyal Demokrasi" başlıklı olanıdır.¹⁴ Bu yazıdaki anlayış tipiktir ve Troçkist dergilerde kendini gösteriyor. Troçki'nin *Lenin'in "Jakobenizmi"* ile arasına kesin bir sınır çekerek temizliğini nasıl duyarlıkla koruduğunu, merak eden herkesin okuyabilmesi için bu yazının Türkçe bir çevirisinin yayınlanması çok iyi olur.

14 Bkz. Leo Troçki, *Schriften zur revolutionären Organisation*, Rowohlt, Hamburg, Eylül 1970, s. 113 vd.

Troçkizm neden devrimci süreçlerle birleşemez? Bu soruya birkaç başlık altında cevap verebiliriz.

Ezilen Dünyanın Devrimci Potansiyelini Reddetmek

Troçkizm, emperyalizm çağı öncesi Marksizminde kalmıştır. Yani Avrupalıdır, dünyalı değildir. Ülke içindeki sınıf mücadelesini her şey haline getirecek kadar vurgulayarak dünya ölçeğindeki sınıf mücadelesini gözardı eder. Troçkizmin "dünya devrimi"nden herkesten çok söz etmesi bu gerçeği değiştirmiyor. Çünkü emperyalizmle ezilen millet arasındaki çelişmeleri göremez ve ezilen dünyanın devrimci potansiyelini değerlendiremez. Troçki, millî devleti artık günü geçmiş bir varlık saymaktaydı.¹⁵ 'Ya proleter devrimi olur, ya da hiç bir devrim olmaz' anlayışı nedeniyle gözü hep Avrupa'daydı ve Asya'ya sırtını dönmüştü. Dünya kapitalist sistemini ve uluslararası durumu yanlış tahlil ederek bir Avrupa devrimi beklentisine herkesten fazla kapıldı ve Asya'da kopan devrimci fırtınaların rolünü hiçbir zaman anlayamadı. Isaac Deutscher, Troçki'nin Çin sorununa İngiltere veya Polonya'daki komünist politikalarından daha az önem verdiğini belirtir.¹⁶

20. yüzyıl, Troçkizmin konumunu döne döne çürütmüştür. Millî devlet, Asya, Afrika ve Latin Amerika için üzerinden atlanamayacak bir aşama, bir gerçeklikti ve hâlâ da öyledir. Yaşadığımız yüzyıl, dünya devriminin fırtına merkezlerinin gelişmiş kapitalist ülkeler değil, ezilen dünya olduğunu kanıtladı. Dünya devrimini en çok vurgulayan, ultra-enternasyonalist bir tavır sergileyen Troçkizm, dünya devrimine ve enternasyonalizme sırtını dönmüştür.

Troçki'nin 1937 yılında Çin devrimine öğütleri bir âlemdir. Troçki, Japon işgali üzerine Japonlara karşı bir millî kurtuluş cephesi öneren Çinli izleyicilerini haşlıyor. "Böylesi bir tavır son derece tehlikeli" bulmaktadır. O'na göre, işgal altındaki Çin'de "en önemli görev sendika hareketinde"dir. Bu nedenle, "tüm enerjiyi grev hareketi içinde yoğunlaştırma" zorunluluğundan söz ediyor.¹⁷ Çinli troçkistler ne de olsa Çin toprağında yaşadıkları için, Troçki kadar troçkist olmamışlardır. Ama teorik ayak bağları, onları 20. yüzyılın en kapsamlı ve en derin altüst oluşunun, en yığınsal ve soluklu devrimci pratiğinin kenarında, kimi zaman da karşısında bir konuma çekmiştir. Gene de onlar, bu konumdan, yücelerin yücesi

15 "Savaş ve Enternasyonal"den aktaran Isaac Deutscher, *Troçki*, I, Ağaoglu Yayınevi, İstanbul 1969, s.259.

16 Isaac Deutscher, *age*, c. II, İstanbul 1970, s. 338.

17 *Tartışma Defterleri*, sayı 3, Haziran 1986, s. 43. Londra'da yayımlanıyor.

bir kibiri elden bırakmayarak, Troçkizmi geçersiz kılmış olan devrimlere, büyük yığın pratiğine kusurlar buluyor, bu devrimlerin yetersizlikleri, hatta devrim bile olmadıkları, çünkü yurtseverliğe, köylülüğe ve iktidara bulaştıkları yolunda söylevler veriyorlar. Gerçekleşmemiş ve kanıtlanmamış teorilerin devrimciliği elbette tartışılır. Ama devrim yapanların ve devrimlerin devrimciliği tartışılabilir mi? Devrim yapanlar da devrimci değilse kim devrimcidir? Katıksız teorilerini pratikle kirletmeyenler mi? Troçkizme göre devrim, hayatın içinde gerçekleşen bir altüst oluş değil, hayata bulaşmamış fikirlerdir.

Kuşkusuz millî demokratik devrimler olsun, sosyalist devrimler olsun, ülke sınırları içinde kalmayan uluslararası olaylardır ve dünya devriminin parçalarıdır; dünya çapındaki bir mevzilenişin bir ülkedeki ürünüdürler (Troçkizmin emperyalizm çağını kavramadığı için anlayamadığı bir nokta) ve dünya ölçeğinde sonuçlar doğururlar. Ama bütün bunlar, her devrimin gene de dünya kapitalist sisteminin bir *halkasında*, belli bir ülkede cereyan ettiği gerçeğini değiştirmez. Devrim, ihraç olunamaz ve öncelikle ülke emekçilerinin eseridir. Bu nedenle devrimci bir işçi partisinin ayakları kendi ülkesinin toprağına basacaktır. Bunun enternasyonalizme aykırı olduğu düşüncesi enternasyonalizmle bir ülkenin emekçileri arasına kama sokuyor.

Troçkizmin ezilen dünyaya karşı tavrı Kemalist devrim konusunda da kendini gösteriyor. Troçki'den başlayarak Kemalist devrim'i anlayamamışlardır. Troçki, Türkiye'ye gönderilirken SBKP MK'ya yolladığı mesajda, Mustafa Kemal Paşa'nın "millî faşist polisi"nden söz ediyordu.¹⁸ Bu tavır, Lenin ve Mao geleneğinin karşısındadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında millî kurtuluş devrimleri ve Üçüncü Dünya ülkelerinin genç millî burjuvazilerinin emperyalizmle çelişen tavırları çok öğreticidir. Dünya pratiği, ezilen dünyadaki devrimci potansiyeli esas olarak işçi sınıfıyla, grev ve sendika hareketiyle sınırlı görenlerin ancak devrimlerin kenarlarında kalabileceklerini göstermiştir.

Troçkizmin emperyalistleri blok olarak görme eğilimi ile ezilen dünyanın devrimci potansiyelini değerlendirememesi arasında da sıkı bağlar var. Troçki, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Hitler'in dünya kapitalizminin desteğini arkasına alarak Sovyetler Birliği'ne karşı bir "haçlı seferi" yürütebileceğini ve her bakımdan kat kat üstün olan emperyalizmin Sovyetler Birliği'ni yenebileceğini düşünüyordu.¹⁹ Gerçekten de emperya-

18 Isaac Deutscher, age, c. III, İstanbul 1974, s. 13.

19 Aynı eser, s. 191 ve 378.

listlerarası çelişmeleri değerlendiremeyen bir politika başka sonuca varamazdı.

Troçki, faşizm değerlendirmesinde Komintern'den daha radikal bir tavır benimsemişti. IV. Enternasyonal'in kuruluşu için 1938 yılında hazırladığı "Geçiş Programı"nda şunları yazabiliyordu: "Proleter devriminin ekonomik koşulları, uzun süreden beri kapitalizmde ulaşabileceği en yüksek noktasına varmıştır. İnsanlığın üretici güçleri durgunlaşıyor. (...) Proleter devriminin nesnel koşulları yalnız çoktan beri olgunlaşmış olmanın da ötesinde hatta çürümeye bile başlamıştır." Faşizm, Troçki'ye göre, kapitalizmin "son kaçışı"ydı. Burjuvazi, "son oyununda faşizm kartını açmak" zorunda kalmıştı.²⁰

Komintern, faşizme karşı sosyal demokrasiyle halk cephesi gerçekleştirmeye çizgisini benimsediği 1934 yılındaki VII. Dünya Kongresi'ne kadar, 1928 programı uyarınca faşizm ile sosyal demokrasiyi, batıya giden kapitalizmin son kurtuluş çabaları sayıyor ve ikisini neredeyse aynı kefeye koyuyordu. Troçki, bu tutumun da solunda bir tavır benimsemişti: "Halk cephesi bir yanda, faşizm diğer yanda, bunlar, emperyalizmin proleter devrimine karşı mücadelede son siyasal yedekleri" idi.²¹ Troçki, "Geçiş Programı"nda, "bütün insanlığın kültürünü bir felaketin tehdit ettiğini" belirtiyor. Bunu yakın dönemin sosyalist devriminin önleyeceğini söylüyor. "Her şey proletaryaya, birinci derecede de öncüsüne bağlıydı." Sosyal demokratlar ve Stalinciler, hepsi birden işçi sınıfına ihanet içindeydiler. "Proletaryayı yönetenlerin krizi insanlık kültürünün krizi haline gelmişti" ve bu kriz "IV. Enternasyonal, tarafından çözülebilirdi."²² IV. Enternasyonal kitleler içinde bir yankı uyandıramamıştı ve aslında Troçki'den oluşan bir kuruluşu ve öyle kaldı. Açıkçası, gerçeklikte insanlığın kaderi Troçki'nin kendisine bağlanmış bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen, bu derece kaba görüşler içeren IV. Enternasyonal programının, bütün dünya troçkistleri tarafından hâlâ geçerli ideolojik temel olarak kabul edilmesi, Troçkizm'in kendini yenileme konusunda hiçbir umut vermeyen karakterinin ifadesidir.

Köylülüğün Devrimci Potansiyelini Reddetmek

Troçkizmin dünya devriminin yaşadığımız dönemdeki fırtına merkezleri olan geri ülkelerde hiçbir yankı uyandıramamış olması boşuna

20 Trotski, *Übergangsprogramm der 4. Internationale*, Verlag Ergebnisse und Perspektiven, Essen, s. 5, 45.

21 Aynı eser, s. 7.

22 Aynı eser, s. 5 ve 7.

değildir. Ezilen milletlerin devrimci potansiyelini inkâr, aslında dünya ölçeğinde köylü milletlerin ve ulusal ölçeklerde de köylülerin devrimci potansiyelini reddetmek demektir.

Troçkizmin köylülüğün devrimci rolünü anlayamadığı görüşü, bazen "Stalinci bir iftira" olarak değerlendirilebilmektedir. Bir "iftira" varsa, bu Stalin'e değil, Lenin'e aittir: "Troçki'nin orijinal teorisi Bolşeviklerden... siyasal iktidarı fethetme çağrısını; Menşeviklerden ise köylülüğün rolünün 'inkârını' alır. Köylülük tabakalara parçalanmış, farklılaşmış; devrimci rol olanağı gittikçe azalıyormuş, Rusya'da 'millî' bir devrim olanaksızmış: 'Emperyalizm çağında yaşıyoruz', fakat emperyalizm 'burjuva milleti eski rejimle karşı karşıya getirmiyor, aksine proletaryayı burjuva milletle karşı karşıya getiriyor.'" ²³

1915 yılında yazılan bu satırlar, aslında Troçkizm'e yöneltilen çok öz-lü ve kapsamlı bir eleştiridir. Köylülüğün rolünün inkârı ile "millî" bir devrimin olanaksızlığı, aşamaların reddi arasındaki bağlantılar kurul-maktadır. Ayrıca, bu açıklama Troçkizmin tek ülkede sosyalizmi inşa ça-basına yönelme yeteneğinden niçin yoksun olduğunu, ipuçları halinde de olsa içeriyor. Lenin'in 1917 Nisan'ında yayınlanan "Taktik Üzerine Mek-tuplar" başlıklı yazısı bu eleştiriye temel olan anlayışları açar. ²⁴ Troçki Şubat devrimi'nden bir ay önce, Ocak 1917'de "bir zümre olarak devrimci köylülük, 1905 yılına göre bugün daha az hesaba katılabilir" demek-teydi. ²⁵

Troçkizm, ezilen milletlerin ve köylülerin dünyasına seslenme ve ön-derlik yeteneğinden yoksun olmaktan son derece hoşnuttur. Mao'ya yö-nelttikleri eleştiri, özet olarak izlediği "gelenek" sayesinde köylülükle birleşebilmesi ve en sonunda bir "köylü devrimi" başarmasıdır. "Mater-yalist" teoriyi temiz tutanlar, köylülüğe önderlik ederek devrimi köylü-leştirmemeli ve lekelememeli, bunun yerine devrimi seyretmeli ve dev-rimden sonra o devrimin ne kadar bayağı olduğunun teorisini yapma-lıdır. Troçkizmin "saf işçi devrimi" tavrı, işçiyi de çıkmazlara ve köleli-ğe mahkûm ediyor. "Dünya devrimi" ise, köylülerden arındırıldığı za-man, dillerde bir hikâye olarak kalmak zorundadır. Çin, Vietnam, Kore, Küba vb. devrimlerinden, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanma-larından arınmış bir dünya devrimi!

Köylülük, bir dünya gerçeğidir. Geri ülkelerde yüz milyonlarca köy-lüyü var eden, o ülkenin devrimcileri değillerdir ki! O devrimciler, o top-

23 Lenin, *Werke*, c. 21, s. 426.

24 V.I.L., *Werke*, c. 24, s. 24 vd.

25 Aktaran M. Baumanov, *Das Wesen des Trotzkismus von Heute*, deutsche Übersetzung, Verlag Progress, Moskau 1975, s. 27.

rakların insanları olarak, kendi ülkelerinin gerçeklerine göre bir çizgi izlemiş ve başarı kazanmışlardır. Teori ve programlar, verili zeminlerde üretilir. Geri ülkelerdeki köylülük de, bu verili zeminin sayıca en büyük toplumsal unsurudur. Troçkizme göre, bu verili zeminde sınıf mücadelesi yürütmek ve devrim yapmak kusur oluyor. Oysa o devrim, bulutların üzerinde "saf bir işçi devrimi" olarak gerçekleştirilseydi, Ortaçağ'ın tüm lekelerinden arınmış olacak ve ezilen dünyanın devrimcileri de troçkistlerin gözüne girebileceklerdi.

Bir Çinli troçkistin hatıralarından alınan şu cümle çok çarpıcıdır: "Bir dejenere [yozlaşmış] parti olmasına rağmen, bu parti [ÇKP], bir devrime önderlik etme yeteneğine sahiptir, çünkü yığınlar içinde hareket etmekteydi."²⁶

Bir partinin, Troçkizme göre "dejenere" olmaması için, köylünün yığın hareketine bulaşmayıp, kentlerde sendika ve grev hareketi içinde katıksız işçilik yapması gerekiyor. "Devrime önderlik etme yeteneği" bile, bir partiyi "dejenere" olmaktan kurtaramıyor. Çünkü o parti "troçkist" bir parti değil. Çinli bir troçkist, köylere gidip silahlı mücadeleye katılmadıkları için kendilerini eleştiriyor. Ama Londra'da yayınlanan bir troçkist dergi, Çinli fikir arkadaşının bu özeleştirisini "ciddi yanılğı" olarak değerlendirmektedir. Çünkü "köylülerin ağırlıkla yer aldığı devrimlerden haddinden fazla şey bekleyen" bir tavrımuş bu. Köylü devrimi olacağına, Çin komşusu Hindistan gibi kalsaydı, troçkistlerin "dünya devrimi" daha kazançlı çıkacaktı herhalde.²⁷

Bu tavrın kökleri, Troçki'ye kadar uzanıyor. O, Çin devriminin itici gücünün işçi sınıfı olacağını düşünüyordu. Stalin ve Buharin ise, Çin devriminin esas gücünün köylüler olduğunu gerçekliğe bakarak saptamışlardı. Ama Çin devriminin kendine özgü gelişme yollarını asıl bulan, o ülke pratiğinin teorisini yapan Mao idi. Troçki, Isaac Deutscher'in deyişiyle Mao Zedung'un "köylü ordularına güvensizlikle bakıyor, Çin tarihindeki birçok ordular gibi bu ordunun da bir gerilik aracı haline geleceğini ve işçilerle çatışacağını sanıyordu... Batıda olduğu gibi doğuda da devrimin ya gerçek anlamda proleter olması ya da hiçbir zaman devrim olmaması gerekirdi."²⁸ Bu özetleme, yazarın kendisinin de içinde yer aldığı Troçkizmin barm teline dokunuyor. 20. yüzyılın Asya'sında "gerçek anlamda" saf bir proleter devrimi olamayacağına göre, ortada Troçkizmin sunduğu seçenek kalıyor: "... ya da hiçbir zaman devrim olmaması

26 *Tartışma Defterleri*, sayı 3, s. 38.

27 Aynı yerde.

28 Isaac Deutscher, *age*, III, s. 501. Ayrıca bkz. c. II, s. 343.

gerekirdi." Ama oldu. Çünkü hayat, saf teorileri dinlemiyor. O saf teorilerin hayat üzerinde tek bir etkisi oluyor. Taraftarlarını devrim pratiğinin kenarında bırakmak.

Troçkizmin saf proleter devrimi teorisi, bütün devrimlerin gerçekleştikleri koşullara göre, lekelenmek zorunda olduklarını kavrayamaz. Devrimin de bir diyalektiği var. Günümüz devrimleri sınıflı toplumda yapılıyor ve iktidarın kullanılmasını gündeme getiriyor. Toplumsal gelişmenin geriliği koşullarında kullanılan siyasal iktidar hangi sınıfın elinde olursa olsun, *insanlığın geleceği açısından* bir lekedir, bir gün ortadan kalkacak zorunlu bir kötülüktür. Politik aracın lekesi, köylülüğün lekesi, yerelliğin lekesi, ulusallığın lekesi, yarı-köylü bir işçi sınıfının lekesi, halktan ayrı bir öncünün zorunluluğunun lekesi, aygıtın lekesi, şiddetin lekesi, dünyada varolan tüm geri ilişkilerin lekesi, toplam olarak insanlığın arkada bırakmaya çalıştığı, fakat bugün hâlâ kurtulamadığı bütün ilişki ve kurumların lekeleri, devrimleri "kusurlu" kılar. Bu nedenle nihai amaca bir çırpıda sıçrayamayan devrimleri herhangi bir troçkiste beğendirmek mümkün olamıyor. Çinli troçkist, yaşadığı "atmosferin etkisi altında" biraz beğenebilse dahi, Londra atmosferini soluyan Türk troçkisti, hayattan uzak olmayı daha iyi becerebiliyor.²⁹

Herkes biliyor ki köylülük eski toplumun birçok izini taşır. Ama köylülük bir olgudur ve bizim ülkemizde de nüfusun yarısıdır. Bu durumda bir bakıma, Türkiye toplumunun değişmesi köylülüğün değişmesidir. Devrim, emekçi sınıfların kendisinin değişmesi için de zorunludur. Köylülük, ezici çoğunluğuyla hayatını emeğiyle kazanan bir toplumsal güç olarak, hele geri ülkelerde devrimin olmazsa olmaz bir unsurudur. Onları kucaklamayan bir devrim dalgası, verili güçler dengesinde ne iktidar değişikliğine yol açar, ne de bizzat köylü yığınlarını ve toplumu değiştirebilir. Ortada bir beğenme beğenmeme sorunu yoktur. Sorun, bizim irademiz dışında varolan gerçeklik zemininde siyasal eylem yaparak dünyayı değiştirmektir. Troçkizm ise, toplumlar gerçekleşebilir hedeflere yönelip önlerine çıkan sorunları birer birer çözerlerken, dilekler zemininden olaya itirazlar yöneltir ve dünyanın değişmesini yalnızca seyreyler.

"Saf Proleter Devrimi"nden Sosyalizmin Olanaksızlığına

Troçkizm, sosyalizmin çelişmeli ve uzun bir süreç olduğunu kavramaz. Süreci reddederek, sosyalizmi aslında son amaçla karıştırdığı için

29 *Tartışma Defterleri*, "köylülerin ağırlıkla yer aldığı devrimlerin limitlerini gözard eden, onlardan haddinden fazla şey bekleyen atmosferin etkisi altında" kaldığı için Çinli troçkisti eleştiriyor (sayı 3, s. 38).

bir "geçiş aşaması" ve "geçiş toplumu" (Mandel) kavramına yaslanmak zorundadır. Troçki, sosyalizmi inşa sürecinin uzunluğunu ve bu sürecin bütün aşamalarında varolan çelişmelerin ciddiyetini aslında hiç hesap edememiştir. Burada, Sovyetler Birliği'nde 1936 Anayasasıyla sınıf mücadelesinin son bulduğu saptamasının yapıldığı söylenebilir. Şüphesiz ciddi bir yanılıdır bu. Ama o saptama, sosyalizmi inşa sürecinin sona erdiği anlamında değildir. Troçki, bu tavrın ötesinde sosyalizmin birkaç yıl veya birkaç on yıl süreceğini sanıyordu. Ayrıca sosyalizmin bolluk ekonomisi gerektirdiğini düşünerek, onu son amaçla karıştırıyor ve geri ülkelerde sosyalizmi inşa girişimini başından olanaksız kabul etmiş oluyordu.³⁰ Ezilen milletlerin ve köylülüğün devrimci potansiyelini görememek, onu kaçınılmaz olarak geri ülkelerdeki sosyalizmi inşa girişimlerini boşuna saymak konumuna yerleştirdi.

Troçki'nin tek ülkede sosyalizmin kuruluşunu olanaksız gören tezleri, aslında devrimi olanaksız görüyordu. Bu konuyu yukarda II/2. bölümde ele aldık. Troçki, bu görüşü nedeniyle SB'de "sosyalizme gidecek en doğru yolun uluslararası devrimi kışkırtmak" olduğunu savundu.³¹ Oysa böyle bir olasılık yoktu. Troçki, dünya devriminin birikimini yaratacak tek tek ülkelerdeki devrimi olanaksız görmekle dünya devrimine de sırtını döndü. Aşırı Avrupa'lılık, Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı dünya haritasından siliyordu. Oysa devrim odağı bu alanlara kaymıştı.

Troçki'nin saf devrimciliğinin, sosyalist bir ülkede ağır sanayiye aşırı vurgu yapması, ayrıcalıkları savunması ve sonuç olarak "bürokrat babası" bir konuma girmesi kaçınılmaz ve tutarlıdır. Yukarda II/6. bölümde bu konu açılmıştı.

Bugünün dünyasına baktığımız zaman, Troçkizmin katıksız, aşamasız ve ittifaksız sosyalizm teorisi, daha da geçersiz hale gelmiştir. Çünkü sosyalizm deneyleri, uzun süreli, adım adım ve dengeli kuruluş perspektifini haklı çıkardı.

Taktiğin Teoriye İndirgenmesi

Troçkizm, teori ile taktik arasındaki farkı kaldırmakta, her şeyi bu arada taktiği de teoriye indirgemektedir. Troçkizmin "pratiğine" bakıldığında, gerçekler zemininde yapılan bir politika görülemiyor. Program ve siyaset diye iki ayrı düzlem yok onlar için. Daha doğrusu siyaset (taktik) diye bir düzlem yok. Tahlilleri son derece kabadır ve teoriler yüzünden

30 Isaac Deutscher de bu görüşlere yer yer hak veriyor. Bkz. age, II, s. 202, 212 vd.; III, s. 358 vd.

31 Isaac Deutscher, aynı eser, II, s. 305.

bu tahlillerin incelme şansı da yoktur. En sonunda çelişmeler tek bir çelişmeye indirgenmiştir: Bir yanda pür işçi sınıfı, öte yanda bütün toplumsal güçler. Böylece toplumsal kuvvet ilişkileri zemininde siyaset yapma külfetinden kendilerini arındırmışlardır. Çelişmeleri, çeşitli çelişme yu-maklarını ve düzlemlerini, bunlar arasındaki kademeleri, en geniş güçlerle birleşmeyi, hedefi daraltmayı, karşı güçlerde tereddüt ve çatlaklar yaratmayı, kitleler açısından haklı zeminde mücadeleyi, güç toplamak için eylem ilkesini, fırsat kollamayı, geri çekilme ve savunmayı, taktikte esneklik ve durum değişikliğine göre çabukluğu incelikle gözütecek teorik temellerden yoksun olan Troçkizm, taktik planda kaba ve düz kalmaya mahkûmdur. Kısacası kitlelerden olabildiğince kopmak, büyük kuvvetler oluşturmaktan elden geldiğince kaçınmak için gerekli olan "taktik" hangisi ise, o taktik bulunup ciddi olarak ortaya sürülebiliyor. Temiz kalabilmek için taktiğin kendisi temizleniyor.

Troçkizmin dünya pratiğinde hep bölücü bir rol oynaması, çok dikkat çeken bir özelliğidir. Bu bölücülük, hem mütteliklerle birleşmeyi, hem de sosyalistlerin birleşmesini önleme yönündedir. Birliği geliştirmek ve pekiştirmek yerine, daima ayrılıkları vurgulamak, onulmaz bir hastalık gibi bünyelerine sinmiştir. Bir süredir Türkiye'de görülen budur. Örneğin bakıyorsunuz, Troçkizmi savunan bir yazar, kopmayı önerdikleri, "gele-neğin" Kemalizm konusundaki tahlillerini ve gene o "geleleneğin" son dönemde "sivil toplumculuğa" yönelttikleri eleştirileri, hiçbir gönderme yapmadan alt alta yazarak yeni tezler gibi sunma becerisini gösterebiliyor.³² Troçkizmden devrimci geleneğe doğru olan bir ayrılma, kuşkusuz olumlu. Ama bu tavrı alanlar, benimsedikleri tezleri ve tahlilleri bugüne kadar geliştirmiş olanlarla, ortak konumlara girdiklerini kabul etmekten ve belirtmekten niçin o kadar korkuyorlar? Demek ki, "benim tezlerim" diye ilan edilen tezler ve "sivil toplumculuk" eleştirileri, onların kanında yeterince dolaşmıyor. Troçkizm, alyuvarları yer gibi o tezleri sürekli yok ediyor. Birleşmekten ve dünyayı değiştirmekten ısrarla kaçınan köken-deki karakter, anlaşılan ağır basıyor. Bir emek harcamadan tezler inşa etmiş bir teorisyen görüntüsü vermeyi, Türkiye'nin teorik birikiminden yararlanma ve birlik noktalarını sergilemeye tercih etmek, bölücülükle ka-riyerizmin kesiştiği noktadır.

Dogmatizm ve İdealizm

Troçkist dergiler ve yazarlarda, "gelecek"ten yararlanmadıkları süre-

³² Sungur Savran'ın "11. Tez" dergisinde yayımlanan Sivil Toplumculuk ve Kemalizm konusundaki yazıları hemen göze çarpan birer apartma (plagiat) örneğidir.

ce, somut tahlile ve yaratıcı tavra rastlanmıyor. Katıksız fikirler ve teorik aktarmalar, gerçekliğin ve hayatın ihtiyaçlarının yerini almıştır. Henüz aktarmacılık, nakilcilik düzeyindedirler. 1980'lerin Türkiye'sindeki örgütsel çözümü dahi 19. yüzyılın dünyasından buluyorlar. Dogmatizm, Mandel'de bile en kaba biçimlerde gözüküyor. Yeni olgular ve gelişmeler karşısında cesaretsizdirler. Gerçeği olgularda aramıyorlar. Tersine olguları kitapta yerini buldukları ölçüde, kitaba göre deforme ederek teorileştiriyorlar. Başka deyişle olguyu teorileştirmek yerine, eskiyen teoriye sarılıyor ve kitaplardaki fikirleri gerçeğin yerine geçiriyorlar. Troçki, elli yıl önceki Sovyetler Birliği için, "geçici" olduğunu belirterek bir "yozlaşmış işçi devleti" tahlili yapmıştı. Zamana rağmen, bu tahlil dondurulmuştur. Sovyetler Birliği, hâlâ "bürokratik yozlaşmaya uğramış işçi devleti"dir. Bürokrasinin yozlaşma süreci, elli yıldır ilerlemiyor, yeni bir hakim sınıf yaratmıyor.

Canlı düşüncelere değil, kitaba öncelik tanımak, toplumsal pratikten kopmanın felsefî temelidir. Troçkizm, hayatın teoriye uymasını istediği için, aydın çevrelerinde sıkışıp kalmış, dünyanın hiçbir yerinde emekçi kitlelerin pratiği ile birleşememiştir. Troçkistler, yalnız kendi saf teorilerini uygulayan pratiklerde vardılar. İşçiler ise, teoriden değil, üretim ilişkileri içindeki yerlerinden hareketle toplumsal mücadeleye katılırlar. Uyanan bir işçi, sömürü ve baskıya karşı mücadele eden bir kümelenmeye katılır. Çinli troçkist, on milyonları harekete geçiren bir toplumsal mücadeleyi, "dejenere" bir partinin önderliğinde yargısıyla dışardan seyrederken bir bilim ve vicdan sorunu ile karşılaşmıyor. Ama aynı ülkenin emekçileri böyle bir fantazi içinde olamazlardı ve olmamışlardır. Onlar için, sorun basittir: "O ki, emekçi kitleler bu bayrak altında mücadele ediyor, benim yerim o toplumsal pratiğin içindedir." Teorik açıdan doğru olan, kuşkusuz işçinin tavrıdır. Çünkü, milyonları harekete geçirmek, görelili de olsa, bir gerçeğin yakalandığını ifade ediyor. "Saf teori" ise, gerçeği yakalayamadığı için kitlelerde bir yankı uyandıramamış, toplumu harekete geçirememiştir.

Troçkizm, hayata uygun olmaya, uygulanabilirliğe, dünyayı değiştirmek pratiğine karşı muhalefeti ifade ediyor. Onun, dünyanın hiçbir yerinde kitleleri seferber edememiş, büyük sınıfsal pratiklere hiçbir zaman yol göstermemiş ve hiçbir zaman iktidar haline gelmemiş olmasının nedeni budur. Sosyalizmin devlete ve iktidara bulaştığı zaman kirlenmesine duyulan tepki, Troçkizmi zaman zaman anarşizmle de birleştirmiştir. Ama bu ultra "solcu" konum, aslında Troçkizmin statükoya derin açmayan içeriğini örtmektedir. Türkiyeli troçkistlerin ne yapıp yapıp kendilerini

sınıf mücadelesi pratiğinin dışında bırakan, tertemiz teoriler üretmeleri, insana ister istemez Lenin'in ünlü sözünü hatırlatıyor: "Troçki sol gösterip sağ vurur."

"Bir Muhalif Olarak Değerli..."

Bütün bu eleştirilerim, Troçki'nin bir "hain", bir "halk ve devrim düşmanı" olduğu yolundaki sekte tutumu haklı çıkarmaz. 1920'lerin sonunda ve 1930'larda halk içindeki çelişmeler ile düşmanla olan çelişmeler berrak olarak ayrılmamış, somut uygulamada halk içinde düşünülmesi gereken çelişmeler düşmanca yöntemlerle ele alınabilmiştir. İç savaşların, emperyalist kuşatmaların acımasız koşullarında zora, çelişmeleri çözen bir tılsım rolü tanınmıştır. Şiddete olağanüstü önemde bir yer veren Rus tarihi ve kültürü, kuşkusuz etkili olmuştur. Bir demokrasi, açık siyasal mücadele ve parlamento geleneğinin bulunmadığı bir toplumda zor, çok daha kolay gündeme gelebilmekte ve toplum tarafından daha kolay onaylanabilmektedir. Bütün bunlar, esaslı bir teorik sınırlılık ve yanlışın hangi ortamda daha kolay boy verebildiğini açıklamak içindir.

Troçki'nin *esasta yanlış* temsil etmesine rağmen, işçi sınıfı içinde sayılması gereken bir sosyalist olduğu düşüncesindeyim. 1970'lerin başında olaya böyle bakmıyordum.

Kanımca Troçki, değerli bir *muhalif* olarak kabul edilmeliydi. Muhalif, bilindiği gibi iktidarın karşıtıdır. İktidar olamamak ve olmamak, muhalifin özelliğidir. Gerçi Troçki'nin "solcu" ekonomik inşa çizgisi ve tüm olarak teorisi, bir emekçi demokrasisinin değil, fakat koyu bir bürokratik diktatörlüğün yolunu açardı. Ama o iktidara gelemediği için, bu özelliğinin pratikte ortaya çıkması mümkün olmadı ve olmayacaktır. Ayrıca onun, kendi programıyla tutarlı olmaksızın öne sürdüğü bürokrasi eleştirileri ve gerçeklik zemininde değil, fakat olması gerekenler zemininde açıkladığı çeşitli düşünceleri, O'nu bir "muhalif" olarak yararlı kılmıştı. Sovyet devrimini yapanlar, aralarındaki çelişmeleri doğru yöntemlerle çözemediler. Bu kaçınılmaz mıydı, ayrı bir sorun. Ama bugün o tavrın, bir sosyalizmi inşa çabasına örnek olamayacağı ve çoktan aşıldığı açıktır. Bir öncü parti içinde iki çizginin bulunması kaçınılmazdır. Farklı eğilimlerin varlığını içe sindirmek ve iyi karşılamak, bir gönül ferahlığı ortamı içinde özgürce ideolojik mücadele geleneği yaratmak ve yaşatmak önemlidir. Bunu bir teorik ve pratik kazanım olarak geliştirmeye emek verilmelidir.

6. STALİN'İ TÜRKİYE'DE AŞMAK

"Mi-en-leh [Lenin]'in yerine geçen Ni-en [Stalin] hemen bir inparator gibi davranmaya başladı. Bu ülkesinin Mi-en-leh'in hep sözünü ettiği geriliği, kendini bu noktada belli etmiş oldu. Büyük mekanizma burjuva sınıfınca bir halk iktidarının yönetiminde değil, ama işçiler tarafından bir imparatorun yönetiminde kuruldu. Kin-yeh şöyle sordu: Peki nasıl açıklayabilirsiniz bunu? Me-ti şöyle karşılık verdi: İşçiler, köylülerle savaşmaktaydılar. Başlangıçta hiç olmazsa kendi aralarında demokrasi vardı, ama savaşlar şiddetlendikçe devlet aygıtı işçilerden soyulayla ve gerici bir biçime dönüştü. Ni-en işçiler için henüz bir sekreterken, köylüler için bir inparator oldu. Daha sonra işçiler arasında sınıf kavgaları başgösterdiğinde, onlar için de imparator oldu. Kin-yeh sordu: Bu noktada Ni-en'in bir yanlışı gösterilebilir mi? Me-ti karşılık verdi: Ni-en'in planlama çalışmasının örgütlenmesini politik bir sorun yerine ekonomik bir sorun olarak ortaya koyması, yanlısı bir davranıştı."

Brecht *

Türkiye sosyalistlerinin geniş kesimleri, 1980 öncesinde sosyalizmin kuruluşu sorunlarına ve Stalin'e eleştirel bir yaklaşımdan uzaktılar. 1980 sonrasında ise her yeri Batı Avrupa'dan ithal edilen bir Stalin düşmanlığı kampanyası kapladı. Stalin'e yöneltilen suçlamaların hiçbirisi yeni değildi. Ama sosyalist sol, Stalin konusunda birden hidayete erdi. Bunun kuşkusuz araştırma ve ikna dışında nedenleri var. Bugün ABD liderlerinden Glasnostçulara kadar Stalin konusunda enternasyonal bir görüş birliği oluştu. İdeolojiler arasındaki ayrılıklar, Stalin'e gelince bitiyor. Daha dün Stalin'i eleştirmekten korkanlar, bu konuda yüzer gezer bir Stalin hayranlığının dışına çıkmamaya özen gösterenler, birden bire Stalin düşmanı kesildiler. Bir oturmamışlık, bir kişilik eksikliği kendini göstermiştir.

Türkiye'de hem teoride hem pratikte Stalin'in esaslı ve tutarlı bir eleştirisini daha 1980 öncesinde Aydınlikçılar yaptılar. Aydınlikçılık, ideolojik planda Stalin'in aşılmasıdır. Ülkemizde az sayıda da olsa, Troçkistler vardır. Bu arkadaşlar ideolojik platformlara bir saplantı halinde Stalin eleştirisiyle çıkarlar. Fakat ilgı nçtir, Stalin'in fiili bir eleştirisini, Stalin'in aşılmasını, Troçkistler değil, Aydınlikçılar gerçekleştirdiler. 1980 yılında bir profesör arkadaşım, "Sizlerin Türkiye'de sosyalizme en önemli katkınız, Stalin'i korkusuzca ve rahatça eleştirebilmenizdir" demişti. Gerçekten de TİKP, Stalin sorununu ciddiye almış, bu konuyla araştırma komisyonları kurmuştu. Çalışma sonuçları *Türkiye Gerçeği ve Ufukları*

* Brecht, *Me-ti'nin*, s. 114.

dergileri ile günlük *Aydınlık* gazetesinde yayımlandı. TİKP, bu eleştirel tavrı daha 1980 öncesinde benimsedi.

Aydınlıkçılar, 20 yıllık bir teorik ve pratik faaliyet içinde Stalin'i hangi noktalarda aştılar?

Zengin Köylü Meselesi

Türkiye sosyalist hareketi içinde ilk kez Aydınlıkçılar, demokratik devrimin toprak programını yaparken, zengin köylülerin mülklerine dokunulmayacağını kabul ettiler. 1973 yılında TİKP Davası Savunmasında,³³ zengin köylünün topraklarını ve mülklerini kamulaştırıp yoksul köylüye dağıtmayı öngörüydük. Ancak daha sonra bu konuyu birkaç yıl tartıştık. Hatta 1975-76 yıllarındaki program çalışmalarında, bir numaralı tartışma konusu olarak zengin köylüye karşı tutum saptandı. Bunu çok belirleyici bir sorun olarak gündeme getirmiştik. Uluslararası alanda birçok sosyalist partinin görüşlerini araştırdık ve liderleriyle de tartıştık.

1930'larda Sovyetler Birliği'nde zengin ve orta köylü tasfiye edilmişti. Bu uygulama zamanın koşulları ile açıklanmıştı. Çin'deki toprak devriminde zengin köylü gene ortadan kaldırıldı. Çünkü Çin'de 1949 yılında tek bir traktör bile yoktu ve zengin köylüler yavaşmalarına feodal ve yarı-feodal sömürü biçimleri uyguluyorlardı. Ortaçağı tasfiye programı, ister istemez bu sömürü biçimlerini de hedef aldı.

Türkiye'de ise, zengin köylü daha çok kapitalist karakterdeydi. Modern tarım aletlerine ve sermayeye sahipti, ayrıca çoğunlukla ücretli işçi sömürüyordu. Demokratik devrimin toprak programı, toprak ağalığını, aşiret reisliğini vb. tasfiye etmeli, zengin köylüyü hedef almamalıydı, yalnızca tarım işçilerinin zengin köylülere karşı sosyal haklarını güvenceye bağlamalıydı. Sonuç olarak program, köylerde köy emekçilerinin taleplerini esas aldı. Köylü meselesini, iktidarın pekiştirilmesi sorununun bir parçası olarak düzenledi. Zorlamayı reddetti ve gönüllü bir dönüşümün yolunu aradı. Dünyadaki sosyalizm deneyimleri, tarımda aceleci dönüşümlerin yarattığı büyük sorunlarla karşılaşmıştı. En önemlisi, Türkiye koşullarına uyan bir çözüm aranmalıydı.

Aydınlıkçılar, iki yıllık tartışma sürecinde, bu konuda Sovyet ve Çin deneyimlerinden farklı bir çözümü, bilerek benimsediler. Bu programla, Stalin'in 1930'lardaki kolektifleştirme çizgisinden de ayrılıyorlardı.

33 *TİKP Davası Savunma*, Üçüncü baskı, Aydınlık Yayınları, İstanbul, Aralık 1979.

Sovyetler'de uygulanan kolektifleştirme programının zorunluluğu başka bir konudur ve bir tarih sorunu olarak tartışılabilir. Ama Aydınlikçılar, 1930 öncesinde Stalin ve Buharin'in gönüllü bir gelişme çizgisini sürdürme gayretlerinde bir anlam bulmuşlardı.³⁴

Stalin'in işlediği bütün hataların kuşkusuz bir ekonomik temeli var. Aydınlikçıların toprak programı bu ekonomik temelden bir kopuşu ifade ediyordu. Türkiye İşçi Köylü Partisi de bu programı benimsedi.

Troçkistler, Stalin'i çok eleştirdiler, onu bürokrat olmakla suçladılar. Ama bir çırpıda sosyalist devrimden yana oldukları için, aslında Stalin eleştirileri, ekonomik bir temelden yoksundur ve yüzeyseldir. Daha doğrusu, Türkiye zemininde Stalin'i aşan bir cevher taşıyorlar.

Eski SDP Genel Başkanı Cenani Bıçakçı arkadaş da, Stalin'in acımasız eleştirmenlerindendir. Ancak bir toplantıda, Sosyalist Parti'nin demokratik devrimde zengin köylüyü tasfiye etmemesini "kapitalistlik" olarak suçladı. Stalin'in ötesine geçen bir ekonomik perspektife ihtiyacımız olduğu üzerinde düşünmek gerekir.

Sol İçinde Şiddet ve Halka Karşı Şiddet Sorunu

Türkiye'de 1960'ların sonlarına doğru sosyalistler arasındaki ideolojik çelişmeleri şiddetle çözen pratikler başladı. Polisin de burada bir hayli etkili olduğunu biliyoruz. Solcuların birbirine şiddet uygulamasını en çok kıskırtan Erdal Gökyüzü, Muzaffer Köklügiller gibi "militanların" daha sonra resmî polis oldukları ortaya çıktı.

Sol içinde şiddetin teorisi de yapıldı. Belgelerini İlhan Kırıt arkadaşın yazısında bulabiliriz.³⁵ Sol içinde şiddet özetle şöyle meşrulaştırıldı: "TİP'liler oportünisttir, oportünizm karşı-devrimciliktir, öyleyse ona şiddet uygulanır. Aydınlikçılar TİP'lilere şiddet uygulanmasına karşı çıkıyorlar. Öyleyse onlara da şiddet uygulamak caizdir."

Stalin'i bugün solun büyük kesimi, insanların alnına "hain" vb. damgası yapııştırıp cezalandırdığı için eleştiriyor. Gerçekten de Stalin döneminde halkın içindeki çelişmelerle düşmanca çelişmeler birbirine karıştırıldı. Peki Türkiye solunun pratiği neydi? 12 Eylül öncesinde sol içi şid-

34 Bu konuda 19 Nisan 1984 günü *Saçak* dergisine hapisaneden yolladığım mektupta şöyle deniyor: "Her program kendi ülkesinin zemininde ve belli tarihi şartlarla doğru veya yanlıştır. Buharin'in programının 1929 Sovyetler Birliği'ndeki değerlendirilmesine girmiyorum. Ama 1970'lerin Türkiye'sinde önerilen program, [TİKP Programı kastediliyor] hızlı sanayileşme programından çok, Buharin'in programına benzemektedir. Birçok arkadaş bunun farkında dahi değildir." (*Saçak*, sayı 55, Ağustos 1988, s. 16).

35 İlhan Kırıt, "Sol İçinde Şiddetin Geçmişi", *Saçak*, sayı 47, Aralık 1987, s. 3 vd.

det uygulamalarında kaç devrimci öldü? Gene solun zaman zaman sıradan halkı hedef aldığı eylemlerde kaç insanımız öldü?

Bu konuda Stalin eleştirisini fiilî olarak Aydınlik'çılar yaptı. Aralık 1969'da Aydınlik'in başyazısında "Oportünizmi Açığa Çıkartalım ve İdeolojik Mücadeleyle Yıkalım" başlığı altında, sol içinde sorunların yalnız ideolojik araçlarla çözülmesinin teorik açıklamasını yapmaya çalıştım.³⁶ TİP'in 1970 yılında yapılan İstanbul İl Kongresindeki ve aynı yıl Çankaya kongresindeki konuşmamın neredeyse tümünü bu konuya ayırdım. Aydınlik'çılar, çeşitli sol gruplardan gelen şiddete yıllarca misilleme yapmaksızın göğüs gerdiler.

1970'lerin ortalarında sol içi kavgalar ölümlerle sonuçlanmaya başladı. Bunun üzerine Aydınlik'çılar, *Halkın Sesi* dergisi aracılığıyla bütün sol örgüt ve gruplara, sol içinde şiddeti reddeden tek cümlelik bir protokolü imzalamayı önerdiler. Bu öneriye verilen yanıt, oportünizme şiddet uygulamasından vazgeçilemeyeceği yönündeydi. Bu tavır, esin kaynağını dünya ölçeğinde Stalin'in pratiğinde buluyordu. Stalin'in Moskova davaları sol içi şiddeti "meşrulaştırma" araçları haline dönüşmüştü.

1970'lerin sonlarına doğru durum daha da vahimleşti. Kuşkusuz o kargaşalıkta polis ve kışkırtıcı ajanlar için de elverişli bir ortam doğmuştu. Sol içi şiddet uygulamalarında, kim akılsız devrimci, kim kışkırtıcı ajan, birbirine karıştı. Bu konuda radikal bir tavır almak zorunluydu ve devrimci bir görev haline gelmişti. *Aydınlik* gazetesi bu koşullarda, sol içinde şiddete ve halkı hedef alan teröre karşı kararlı bir tavır alacağını açıkladı. Solculuk adına solcu öldürenler veya solculuk adına silahını sıradan emekçilere yöneltenler teşhir edilmeliydi ve birkaç ömekle de teşhir edildiler. *Aydınlik* gazetesi tutumunu açıklarken, hatalı eylem ile solu ve halkı hedef alan eylemi birbirinden ayırdı. Hakim sınıfları hedef alan hatalı eylemler, ancak eleştirilebilirdi. Ama Demirdöküm fabrikası işçi önderi Adem Toygan, Elazığ'da Beş Parçacıların lideri Ali Rıza Koşar, Siverek'te Denge Kawa'nın lideri Ferit Uzun, Gaziantep'te TİKP İl Başkanı Zeki Ön katledildikleri zaman, bu eylemler hatalı eylem değil, fakat doğrudan doğruya sosyalistleri, devrimcileri hedef alan eylemlerdi.³⁷

36 *Aydınlik*, sayı 14, Aralık 1969. s. 81 vd.

37 Bu görüşleri Avrupa'daki konferanslarımda da işledim ve çeşitli sol gruplar tarafından öldürülenlerden hatırımda kalanların isimlerini saydım. Hannover'de bir arkadaş söz alarak, Sol içinde şiddeti mahkûm etme konusunda benimle aynı görüşü paylaştığını ve böyle hataların yapıldığını belirtti. Ancak öldürülenler arasında PKK'lilerin de olduğunu ekledi ve niçin onlardan birinin ismini de saymadığımı sordu. O arkadaş da belirttiğim gibi, burada sorun ilkenin saptanmasıdır. İsimler, akılda kalan önder devrimcilerdir. PKK'lilerin de hedef alınmasını aynı ölçüler içinde mahkûm ediyorum.

Gene örneğin 1 Mayıs mahallesinde beş işçi "MHP sempatizanıdır" diye Taş Ocaklarına götürülüp kurşuna dizildiği zaman, bu eylem de hatalı eylem türünden değil, halkı hedef alan eylem türündendi.

Savaşlarda, çatışmalarda çeşitli güçler karşı karşıya gelir, çoğu zaman da her iki safta sıradan askerler ölürlür. Bu, bir olgudur. Ama kahve- de masada oturan beş işçiyi "MHP sempatizanı" hükmüyle götürüp kurşuna dizebilir kimsenin hakkı yoktur. Örneği özellikle sivri seçiyoruz. Sosyalistlerin meşruiyet anlayışını bu sivri örnekle anlatabilmek için. Sosyalistlerin meşruiyeti insanlara burjuvazinin meşruiyetinden daha çok güven vermelidir. Türkiye'de MHP'nin birkaç milyon sempatizanı vardı o zaman. Bunların çoğu halktan insanlardı. MHP ile mücadele onun sempatizanlarını kurşuna dizerek olmaz. Saldırlara karşı haklı savunma uygulamak başkadır, insanları faşist bir partiye sempati duydukları için öldürmek başkadır.

Bir halk iktidarı, MHP'ye geçmişte sempati duymuş işçilere de, diğer işçilerle eşit haklar sağlayacaktır. Gene halk iktidarı, isterse geçmişte MHP sempatizanı olsun, topraksız köylüye eşit olarak toprak dağıtacaktır. Suçlar ve cezalar sosyalist bir toplumda da yasalarla belirlenir. Kimseye keyfi olarak ceza verilmemesi, burjuva demokratik süreçlerin getirdiği bir kazanımdır. Sosyalistler, eğer iktidar olmak istiyorlarsa, bu kazanımların gerisine düşemezler. Sosyalist bir iktidar yasalarla tanımlanmış bir suçu işlemeyi, herkese güven ve huzur içinde yaşama hakkını garanti eder. Bu garanti somut olarak bugünkü pratikte kendini gösterir. Geniş halk yığınları güven, huzur ve barış istiyorlar. Halk, bu özlemlerine cevap vermeyen, hatta bu konuda burjuvazinin bile gerisine düşen siyasal örgütleri desteklemeyecektir. Görüldüğü gibi, sorun sosyalist solun geniş halk yığınlarıyla birleşmesi sorunudur, devrim sorunudur.

Devrimcileri ve halkı hedef alan cinayetlerin üzerine gitme cesaretini *Aydınlık* gösterdi. Üstelik, "ihbarcı" türünden *alçakça* suçlamaları da göze alarak ve göğüsleyerek. Devrimciyi öldürmek, sıradan insanları öldürmek ayıp olmuyor da, bu cinayetlere karşı kesin tavır almak mı ayıp oluyor? Bunlar hangi sınıfların değer yargılarıdır?

Aydınlıkçıların 1980 öncesi pratiği gösterdi ki, Türkiye'de bir "Stalin" çıkar da keyfi suçlamalarla, insanları fikirleri yüzünden cezalandırmaya kalkarsa, buna karşı çıkabilecek bir birikim vardır. Moskova durumları gibi uygulamalarla insanların cezalandırılmasına boyun eğmeyecek bir kültür yaratılıyor demektir.

Eğer Türkiye sosyalisti Stalin'in hatalarını tekrarlamayacaksa, bunu kendi pratiğinde gösterecektir. Aydınlıkçılar, burada sınıf tutumu aldılar, kitle çizgisi izlediler. Soldaki feodal önyargılara boyun eğmediler. Aslında Aydınlıkçılar, bu konuda bir bakıma kendilerini ortaya attılar, ama sorun önemli ölçüde çözülmüştür. Geçmişte bu tür hatalar yapan bazı sosyalist örgütlerin, çok cesur tavırlarla hatayı saptadıklarını Avrupa'daki konferanslarımda da sevinerek öğrendim. Kitle önünde söz alan bazı örgüt sözcüleri, sol içinde şiddet uyguladıkları için kendi örgütlerinin geçmiş yıllarda açık özeleştiride bulunduklarını belirttiler. Aynı bilgiyi bu örgütlerin önderlerinin ağzından dinleme olanağı da buldum.

Biz Aydınlıkçılar da bu konuda ciddi hatalar yaptık. İki nedenle: Birincisi Sovyetler Birliği'ni savunan örgütleri "beşinci kol" olarak niteledik ve onlarla aramızdaki çelişmeyi düşmanca gördük. İkincisi bize şiddet yönelten veya zaman zaman halka yönelik şiddet eylemlerine giren kimi solcu örgütleri ve PKK'yi "sahte sol" veya "Doğu'daki MHP" diye adlandırdık. Oysa bu örgütlerle ve üyeleriyle demokratik mücadelelerde ve işçi hareketlerinde aynı safı paylaşıyorduk. Buradan çıkaracağımız sonuç, herhangi bir örgütün safını belirlerken, bize karşı tutumunu değil, sınıfa ve halka karşı tutumunu esas almaktır. Sınıfın ve halkın safındaki örgütler, bize karşı zaman zaman düşmanca tavırlar gösterebilir de, esas yönlerini dikkate almak gerekir.

Aydınlıkçılar, Türkiye solu içinde iknayı, bilinç etkenini, kitle çizgisini vurgulayan bir harekettir. Bu tavır, devrim öncesi Rusya'ya göre çok çok ileri bir ülke olan Türkiye'ye uygundur ve aynı zamanda Stalin'in eleştirisini de içerir.

Yekpare Partinin Reddedilmesi

Aydınlık dergisi, 1960'larda bir grup TİP üyesi sosyalist aydının kendi aralarında yaptıkları teorik tartışma toplantılarının bir ürünü olarak doğdu. TİP saflarındaki faaliyetler, FKF (Dev-Genç) önderliğindeki devrimci gençlik mücadelesi, bu teorik faaliyetin pratikteki beslenme kaynaklarıydı. Farklı düşünceler ve önerileri tartışmak, Aydınlar hareketinin geleneğinde vardı. O zaman Millî Demokratik Devrim aşamasında bulunduğumuzu savunan Mihri Belli arkadaşın çevresi de örgütlü olmakla ve bu yüzden kural ve kurumlarını yaratmamakla birlikte, şekilsiz bir yapı içinde de olsa, sorunları demokratik usullerle çözerdi. Bu nedenle Aydınlar örgütlenme, başından itibaren farklı görüşleri olağan karşılayan bir pratik içinde yeşerdi ve böyle bir gelenek yarattı.

Proleter Devrimci Aydınlik, böyle bir platformu yaşatabilmek için başka çare kalmadığı zaman doğdu. 1970 yılı Ocak ayında *Aydınlik*'in 15. sayısı basılırken, bir grup gelerek şiddet tehdidiyle Korkut Boratav'ın "Tarımda Üretim İlişkileri" yazısının dergiden çıkarılmasını istediler. Aydınlik Yazı Kurulunun ezici çoğunluğunun karşısına Münir Aktolga'nın Emniyet Genel Müdürlüğü'nden getirdiği sahiplik belgesiyle çıktılar ve sosyalistlerin kendi aralarındaki meşruiyeti kaldırdılar. Korkut Boratav'ın yazısının yayımlanmaması gerekçesi ise, içinde onların beğenmediği görüşler olmasıydı. Bunun üzerine *Aydınlik*, *Proleter Devrimci Aydınlik* adı altında kendi çoğulcu geleneğini sürdürmek zorunda kaldı.

Aydınlik dergisinde Hikmet Kıvılcımlı arkadaşın Fakir Baykurt arkadaşına kadar çeşitli görüşlere yer verilirdi. 1970'te İran ve Boğaziçi Üniversitesi üzerinden Çarü Mazumdarçılık geldiği dönemde, arkasından 12 Mart döneminde *Savunma*'da formüle edilen teori ve program hazırlıklarında, 1974'ten sonra muhasebe ve program çalışmalarında, yasal parti kurma tartışmalarında Aydınlikçılar arasında her zaman farklı düşünce ve eğilimler oldu. Bazı Aydınlikçi arkadaşların Dev-Genç ve Töb-Der davasındaki savunmaları ile 1973 TİİKP Davası Savunması karşılaştırılınca bu görüş farklarının çok derin boyutlar içerdiği de görülür. Ne var ki, Aydınlikçılar, bu farklı eğilimleri dile getirip çözüme bağlayacakları meşruiyet platformunu ve disiplini yaratmışlardı.

Örneğin 1974 yılında yasal bir parti kurmak gerektiğini savundum, fakat tek başıma kaldım. Arkadaşlarımı ancak birkaç yılda ikna edebildim. 1978 yılında yasal Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) kurulduğu zaman, uzun bir ideolojik inşaa döneminde oldukça geniş bir görüşbirliği oluşturulmuştu. Bu en geniş ideolojik birlik döneminde bile, parti içinde sürekli tartışmalar oldu. Parti dışındaki solcu arkadaşlarla da parti toplantılarında hoşgörölü tartışmalar yapıldı. Bu dönemde, TİKP'nin çeşitli sol örgütlere karşı savunduğu başlıca tezler arasında, parti içinde iki çizginin ve kanatların bulunacağı ilkesi de vardı. Ayrıca bu ilke, bir Stalin eleştirisi temeline de oturtuldu. *Saçak* dergisinin 44. sayısında "Mao'nun Katkısı" başlığıyla yayımlanan 1980 yılındaki konferansında farklı çizgiler barındıran bir partinin niçin zorunlu olduğu açıklanır.³⁸

Komintern Eleştirisi ve Dünya Ölçeğinde İdeolojik Merkezin Reddi

Aydınlikçılar, Stalin'in Komintern uygulamasını da 1976'dan itibaren

38 Doğu Perinçek, "Mao'nun Katkısı", *Saçak*, sayı 44, Eylül 1987.

ren açıkça eleştirmeye başladılar. Komintern yayınlarının tümünü tarayarak hazırladığım "Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye" dizisinin sunuş yazısında aynen şöyle deniyordu: "Komintern hatalar da yaptı. Bir ülke devriminin meselelerini, en doğru bir şekilde ancak o ülkenin proletarya hareketi çözebilir. Bu nedenle çeşitli ülkelerin program, strateji ve taktiğini ilgilendiren meselelerin, Komintern kongrelerinde veya organlarında karara bağlanmasını doğru bulmuyoruz."³⁹

Aydınlıkçıların kopyacı eğilimlerden adım adım kurtularak bağımsız bir ideolojik çizgi geliştirmelerinde ve "omuzlarımızın üzerinde kendi kafamızı taşıyalım" tavrına ulaşmalarında, kuşkusuz Komintern eleştirilerinin önemli payı vardı. Sonuç olarak bu sayede 1980 Ocak ayında yapılan TİKP Kongresi Çin'deki yeni çizgiden farklı bir sosyalizmi inşa anlayışını oybirliğiyle kabul etti.

"İyi Adamın Sorguya Çekilmesi"

Türkiye sosyalistleri içinde dün Sovyetler Birliği'nin eleştirilmesine "anti-sovyetizm" damgasını vuranlar, bugün Stalin'in adını bir küfür olarak kullanıyorlar. Asıl anti-sovyetizm bu değil midir? Çünkü Stalin, herhangi bir insanın ismi değil, Sovyetler Birliği'nin 30 yıllık kuruluş dönemidir. Değişme ve ilerleme yıllarının üzerine bir çarpı çekilince, SB tarihinde sosyalizm adına ne kalmaktadır? Kruşçev ve Brejnev Rusyasını?

Stalin'e "halk düşmanı" veya "karşı-devrimci" diyenler, aslında Stalin'in hatalarından hiçbir ders almamışlardır. Çünkü Stalin eleştirisini böyle uzlaşmaz bir düşmanlığa kadar götürenler, sosyalizm içi çelişmeleri düşmanca ele almaya kadar giderler. Böylece Stalin'in en önemli hatasına kendilerini mahkûm etmiş olurlar.

Troçki'nin halk içinde olduğunu kabul etme eğilimi geliyor. Böyle geniş ufuklu bir tutum yayılırken, Stalin'i halkın dışına sürme gayreti, dünyadaki kapitalist-liberal cereyandan çok fazla yüz bulmanın belirimidir.

Bugün Sovyetler Birliği'nin çıkmazını, Stalin'e fatura etmek çok ucuz bir çözüm oluyor. Bir "günah keçisi" bulmakla sorun çözülmüyor ki! Stalin, aynı zamanda aşamalı devrim teorisidir, ezilen milletlerin potansiyelini tanıma teorisidir, gerçekçi zeminlerde devrimcilik yapmak ve en geniş ittifak politikaları uygulamaktır.

39 *Boğazlar Meselesi Lozan ve Montro*, Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi-1, Aydınlık Yayınları, Mart 1977, s. 8.

Stalin konusundaki teorik bir çözümleme, Lenin ile Stalin, Stalin ile Mao arasındaki bağlantıları tutarlı olarak açıklamak durumundadır.

1980 sonrasında yaşadıklarımız çok öğreticidir. Stalin düşmanlığını merkez alan çıkışlar birkaç yıl içinde Marksizmden dönme ile sonuçlandı. Stalin, kağıt üzerinden uygulamaya geçmiş sosyalizmin simgesi olarak, bütün dünya kapitalizminin bir nolu hedefidir. İlk ve en lekeli deney olması nedeniyle saldırının odak noktasıdır.

Brecht, aşağıdaki dizeleri, sanki 1980'leri görerek yazmış:

"İyi adamın sorguya çekilmesi:

...

Dinle şimdi: biliyoruz

Düşmanımız olduğunu. Onun için

Bir duvar önüne götüreceğiz şimdi seni.

Ama hizmetlerini

Ve iyi yanlarını da göz önünde tutarak

İyi bir duvar seçeceğiz sana, ve

Seni iyi tüfeklerden çıkacak iyi kurşunlarla vurup

İyi bir kürekle iyi toprak atacağız üstüne."⁴⁰

Dün Stalin'in eleştirilmesi önemliydi. Bugün ise, Stalin'i tarihteki yerine oturtmak önemlidir. Seçenekleriyle karşılaştırıldığında, Stalin iktidarı ele geçiren öncünün programda ısrarını temsil ediyordu ve bir çözümdü. Bunu saptamak bir tavidir, Stalin'in pratiğini bugün tekrar etmeğe kalkışmak ise bambaşka bir tavidir. Tarihin yazılmasıyla bugün tarihin yapılmasını birbirine karıştırmamak gerekir. Cengiz Han, 13. yüzyılda meta üretiminin gelişmesine hizmet eden ilerici bir rol oynadı. Ama bunu saptamak, bugün Cengiz Han'ı tekrar etmek anlamına gelmez. Daha yakın bir örnek alalım. Kemalist devrim, tarihimizin büyük bir atılımıdır. Ama bugün 1920'lerin, 30'ların uygulamasını tekrar etmenin devrimci bir anlamı yoktur.

Tarihin kılıcı rolünü oynayanlar, daha sonraki istikrar veya geri dönüş dönemlerinde hakim ideoloji tarafından lanetlenmişlerdir. Ama hayat en sonunda her hareketi ve her insanı tarihteki yerine oturtmuştur. Örneğin 1640 İngiliz devriminin lideri Cromwell birkaç yüzyıl İngiliz burjuvazisi tarafından bir cani olarak tanıtıldı. Ama Cromwell Cromwell'dir ve İngiliz tarihindeki yerini zamanla bulmuştur. Paris sokaklarına gelmiş geçmiş bütün önemli Fransızların isimleri verilmiştir. Oysa, Robespierre'in adını vermek için kenarda köşede bir sokak bile bulunmamıştır. Fransız

40 Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 49.

burjuvazisi, kendi gelişmesinin önünü açan en radikal ve terörcü liderini hatırlamak bile istemiyor. Ama Robespierre, bütün dünyada Robespierre'dir. Lenin, Stalin ve Mao da emekçi sınıfların "jakobenleri" idiler. 21. yüzyılın insanlığı, herhalde hiçbirisine yanlış bir yer bulmayacaktır.

7. SOSYALİZMİN KURULUŞU VE AYDINLAR

"Kafa işçilerinin sattıkları mallar, düşünceler ve bilgilerdir; erişmek istedikleri özgürlük ise, düşünce ve bilgi satarken rekâbet yapabilme özgürlüğüdür."

*Brecht **

Aydın kesim veya Rusya'daki adıyla intelligentsia, bugün Gorbaçov reformlarının dayandığı toplumsal güçlerden biridir. Çin'deki Deng Siapong çizgisi de, aydınları Mao'dan farklı olarak "işçi sınıfının bir parçası" statüsüne yerleştirdi. Bütün sosyalizmi kurma deneyimlerinde aydınların ve uzmanların rolü tartışılmıştır. Öte yandan yalnız sosyalizmi kuran ülkelerin aydınları değil, kapitalist ve geri ülkelerin aydınları da, sosyalizm deneylerine benzer tavırlar aldılar. Bu nedenle aydınların sosyalizme karşı tavırları evrensel çizgiler taşır.

Marx, maddî üretim güçlerini elinde bulunduran sınıfın aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da denetimi altında tuttuğunu tahlil etmişti. Böylece zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşünceleri genellikle hakim sınıfa bağımlıdır. Hakim sınıfı hakim sınıf yapan ilişkiler, o sınıfın ideolojisini de biçimlendirir. Hakim sınıf, yalnız devlet biçiminde örgütlenerek ve baskı araçlarıyla değil, ideolojik hegemonyası aracılığıyla da kendisini hakim sınıf yapan ilişkileri korur.

Hakim sınıfın düşünürleri ve aydınları, "bu sınıfın kendisi hakkındaki hayâllerini geliştirip, yetkinleştirmeyi başlıca geçim kaynağı yaparlar." Sınıfın diğer kesimlerinin "düşünce ve hayâle zamanları pek yoktur." Onlar aydınların geliştirdiği bu düşünceleri benimserler. Hakim sınıfın bu iki kesimi arasındaki bölünme, bazen bir düşmanlığa kadar varabilir. Ancak "sınıfın kendisini tehlikeye düşüren pratik bir çatışma halinde bu bölünme sınıfın kendi isteğiyle ortadan kalkar."

Hakim sınıf düşünürlerinin en büyük işlevi, hakim sınıfın çıkarlarını toplumun bütününün çıkarları gibi göstermektir. Bunu Marx, hakim sınıfın kendi düşüncelerine "evrensel bir biçim vermesi" diye belirtiyor. Devrim yapan sınıflar da, Marx'ın açıkladığı gibi kendisini "bir sınıf olarak değil, fakat bütün toplumun temsilcisi olarak gösterir."⁴¹

* Brecht, *Me-tü'nün...*, s. 79.

41 Marx, *Alman İdeolojisi - Feuerbach*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1968, s. 83 vd.

Aydınlar, bu işlevleri nedeniyle toplumda hakim sınıfın herhangi bir üyesinden farklı bir görüntü yaratmak zorundadırlar. Hakim sınıf aydınları, hiçbir zaman hakim sınıfın bir üyesi konumunda çıkmazlar toplumun karşısına. Tersine onlar, soyut aklın ve düşüncenin temsilcisi olarak görünemezlerse, işlevlerini de yerine getiremezler. Hakim sınıf aydınları, artı değerden aldıkları payın bedelini, düşünce ve bilgileriyle düzeni pekiştirerek öderler. O nedenle onları üretim sürecinde sermaye sahipleri gibi işçilerin karşısında göremezsiniz. Böyle görünen bir aydın işini iyi yapamıyor demektir. Bu nedenlerle aydınların sınıfsal konumlarını saptamak, burjuvazinin ve işçilerin sınıflarını saptamak kadar kolay değildir.

İnsanların sınıflarını belirleyen, üretim sürecindeki yerleridir. Aydınlar için durum değişiktir. Onların sosyal pratikteki safını, ideolojik konumları belirler. Çağdaş toplumun temel sınıfları açısından bakacak olursak, muhafazakâr ve liberal aydın, burjuvazinin düşünsel güçleri içinde yer alır. Bilimsel Sosyalizmi benimseyen aydın ise, işçi ile özdeş değildir ama işçi sınıfının safında yer alır.

Çağımızın aydını, iki büyük olgu karşısında kendisini ideolojik yönden tarif etmek durumunda kaldı. Birincisi, kapitalist sömürü sistemidir. İkincisi ise, emekçilerin iktidarı ele geçirdiği ve sosyalizmi kurma çabasına giriştiği bir ülkede, devlet ve parti içinden çıkan yeni bir sınıfın iktidarı gaspederek kurduğu sömürü sistemidir. Her iki sistemde de, çelişmenin bir yanında proletarya vardır. Kapitalist sistemdeki burjuvazinin yerini, Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği sömürü sisteminde devlet burjuvazisi alır. İşçi için bir karışıklık söz konusu değildir. Çünkü her iki sistemde de sömürülen kutuptadır. Üretim sürecindeki yeri, onun safını belirler.

İşçi sınıfı, herhangi bir ülkede henüz "kendisi için sınıf" haline gelmemiş olsa bile, üretim ilişkilerindeki konumu gereği nesnel olarak "kendiliğinden sınıf"tır. İşçinin, işçi olmak için, bir ideolojiye ihtiyacı yoktur. İdeoloji: işçiyi, hâkim sınıfın ideolojik hegemonyasından kurtarır, "kendisi için" hale getirir, yani bilinçli işçi düzeyine yükseltir.

Aydın için durum değişiktir. Çünkü aydının konumunu, yukarda belirttiğimiz gibi, nesnel olarak üretim süreci içindeki yeri belirlemiyor. O, ne bir üretim aracı sahibi olarak işgücünü kiralamaktadır, ne de işgücünü satmaktadır. Onun toplumsal safını ideolojisi belirleyecektir. Aydınlar, bir bakıma sınıflarını kendileri seçmektedirler. Bu durumda, aydın her iki sistem karşısında yerini, yalnız soyut bir ideolojik tavırla değil, aynı zamanda somut siyasal pratikle belirler.

Kapitalizmde işçi ile burjuva karşı karşıyadır. Biri, üretim aracının sahibidir. Diğeri ise ona işgücünü kiralar. Gerçi kapitalizmin tekelci aşamaya ulaşması ve tekelci devlet kapitalizmi karakterinin gelişmesi nedeniyle bu durum biraz bulanmıştır: Kapitalistler hisse senetlerinin sahipleri olarak işçiyle yüzyüze gelmezler. İşçiler, karşılarında şirketlerin yöneticilerini görürler veya işletmenin sahibi olarak bazen de devletle karşı karşıyadırlar ve bu ilişkinin sınıfsal içeriği konusunda yeterince berrak olmayabilirler. Fakat bütün bunlara rağmen sınıfların karşılıklı konumlanışı, çağdaş kapitalizmde de derinlemesine bir tahlilin yardımına gerek olmaksızın gözlemlenip saptanabilir. Bu nedenle kapitalizmde, bir aydının toplumsal yerini sömürü sisteminin karşısında belirlemesi daha kolaydır. Burada zorluk, zihinsel olmaktan çok, kapitalist sınıfın siyasal tahakkümünden ve satınalma gücünden kaynaklanır. Kapitalizm, kendisine teslim olmayan aydını kenarlara sürer, aşağılara bastırır, her fırsatta cezalandırır ve söz yerindeyse süründürür. Pes ederse fiyatını verir. Çağdaş kapitalist ülkeler hakkında hiçbir hayâl beslemeyelim. İşçi sınıfının mevzilerinde saf tutan aydın, Almanya'da da, ABD'de de, Fransa'da da aynı maddî ve manevî baskılarla karşı karşıyadır.

Sosyalizmin kuruluşu veya geri dönüş sürecinde aydının durumu kapitalizme göre çok daha karmaşıktır. Öncelikle sosyalist bir ülkede, aydınları "işçi sınıfının parçası" olarak ilan etmenin ciddi bir yanlış olduğu saptanmalıdır. Düşünce ve bilgi, sosyalist aydınlar için de üretimden pay almanın bir aracıdır; işçiler içinse, bütün insanlıkla birlikte sömürüden kurtulmanın bir aracıdır. Bu nedenle sosyalist aydın, ancak işçi sınıfıyla birleşerek siyasal pratiğe girdiği ölçüde sosyalist aydın olarak kalabilir. Yoksa soyut "sosyalizm" savunusu, bir aydını sosyalist yapmaya yetmez. Özellikle sosyalizmden geri dönüş sürecinin yaşandığı ülkelerde, hakim sömürücü sınıfın da "sosyalizm" bayrağını sallaması, aydının durumunu daha da bulanıklaştırır. Yeni sınıfın ideolojik hegemonyasını kuran aydınlar, emekçi sınıfları ezen bir sınıfın düşüncelerini "sosyalizm" olarak sunma işlevini yerine getirmek durumundadırlar. Aydınların önemli bir kesimi, geri dönüşün yaşandığı ülkelerde on yıllardır böyle bir rol oynuyorlar. Yeni hakim sınıfın bir parçası haline dönüşen intelligentsia'nın, bugün piyasa ve rekâbet programının önemli bir gücünü oluşturmaları anlamlıdır.

Gorbaçov'un reformcu intelligentsia'sı, "sosyalist" söylemine rağmen, işgücünün fiyatının düşürülmesini ve sınıfsal farkların derinleştirilmesini haklı gösteren bir düşünce üretimine girişti. Sovyet hakim sınıfının "kendisi hakkındaki hayâllerini geliştirmek ve yetkinleştirmek", bu

intelligentsia'nın "başlıca geçim kaynağı" dır.

Brecht, Lenin'in kişiliğinde sosyalist aydının maddi tüketime bakışını şöyle özetler: "Küçük bir oda, bir masa, bir sandalye, bir leğen ve bir yataktan başka bir şeye gereksinim duymazdı. Patates yer, açık çay içerdi. Ama buna karşılık dünyanın tüm evlerinin, güçlerinin ve özgürlüklerinin çalışanların olmasını isterdi, başka deyişle dünyanın kökten değişmesini isterdi."⁴² Sosyalist aydın, öncelikle kendisi için değil, emekçi halk için refah ister ve ancak emekçi halkın artan refahını paylaşır. Bu nedenle emekçi hareketinin yanındadır. SB'de intelligentsia'nın işçi hareketi karşısındaki tutumu, sınıfsal konumunu da sergiledi. Sibirya ve Ukrayna'daki madenci grevleri, ayrıcalıklarının gelişmesini isteyen hakim sınıf aydınları ile gerçek sosyalist aydınları ayrıştıran bir rol oynadı.

Bilgi ve düşünceleriyle geçinen aydınlar yanında, işçi sınıfının kendi içinden yetişmiş aydınlar da vardır. Aslında onlara "aydın" demektense, aydınlanmış işçiler demek daha doğrudur. Çünkü üretim sürecinde zaten işçi olarak yer alırlar. Sınıfsal karakterleri buradan kaynaklanır. Aydın olmaları, onlara sonradan eklenmiş bir özelliktir ve belirleyici değildir. Başka deyişle, onların toplumsal safını, ideolojilerinden önce üretim sürecindeki yerleri belirlemiştir.

Dünya aydınları, her iki sömürü sistemine karşı aldıkları tavırla yerlerini belirlediler. Biri, kapitalist sömürü sistemi karşısındaki tavidir. Daha karmaşık ve zor olanı ise, sosyalizmin kuruluşu konusundaki ideolojik tavidir. Kuşkusuz iki tavır arasında sıkı bir bağ vardır. Sosyalizmi, emekçilerin düzeni değil de, yeni bir devletçi azınlığın hakimiyet sistemi olarak anlayan aydınlar, uluslararası alanda sosyalist ülkelerdeki devlet burjuvazileri ile dayanışma içine girdiler.

Yeni Sovyet hakim sınıfı içinde intelligentsia'nın önemli bir güç oluşturmaları, dünya aydınlarında SB'nin iktidar ve ekonomi modeline duyulan özlemleri kışkırttı. Ülkemizde de son kırk yıl içindeki statü kayıplarına uğrayan aydınlar bir iktidar susuzluğu içindeydi. Aydınlarla Kemalizmden miras kalan devletçiliğin de, emekçilerin denetiminde olmayan bir "toplumsal" mülkiyet sistemiyle örtüşen yanları vardı. Türkiye'de bir zamanlar geniş bir aydın kesimi kapıkulu olarak beslemiş olan bu devletçiliğe bağlanmanın tarihsel nedenleri de vardı.

SB'nin bütün olanaklarıyla devletçi modeli yayması, çeşitli ülkelerin aydınları içinde yankı yarattı ve çıkar zümreleri oluşturdu. Kendi emekçi sınıflarıyla kader birliği yapmayan ve her iki sömürü sistemi karşısında

42 Brecht, *Me-ti'nin...*, s. 139.

net bir ideolojik tavır belirlemeyen aydınlar, bu süper devletle işbirliğinde bir iktidar şansı görebildiler. 1975 sonrasında SB'nin askerî güçlerine dayanarak yayılması, böyle bir iktidar umudunu kamçılarken, 1980'lerde inişe geçmesi, bu kez de SB'den uzaklaşma eğilimi yarattı. Üste çıkmak ve ayrıcalıklı bir hayata sahip olmak isteyen aydınlar, bu kez Batı kapitalizmine karşı ideolojik tavrı da terkettiler ve "liberal" ideolojiye kapağı atarak gerçek yerlerini buldular. Her iki konumlarını birleştiren eksen ise, onların emekçi halkın kaderini paylaşmayan ve ayrıcalık peşinde koşan karakterleridir.

SB, dünya çapındaki kültür ve sanat kurumlarındaki etkisiyle, istediği aydınları meşhur ederek, kitaplarını SB'de yayınlıyarak, onlara ödül dağıtarak ve çeşitli olanaklar sağlayarak da aydınların bir kesimini etkiledi. Dahası SB, tıpkı kapitalizm gibi, kendisine boyun eğmeyen aydınları kenarlara sürerek, aşağılara bastırarak, cezalandırarak ve süründürerek yıldırabildi. Yalnız SB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde değil, kapitalist ve geri ülkelerde de sosyalist aydınlar, SB'deki sömürü sistemine tavır aldıkları için Sovyet propaganda aygıtının hedefi oldular.

SB taraftarı aydınlar, sosyalizmin sorunlarının özgürce tartışılmasını da engellemeye çalıştılar. Bunlar, sosyalist saflarda SB ve Doğu Avrupa hakim sınıflarıyla dayanışma duygusunu yaydılar. Bu ülkelerdeki olumsuz gelişmeleri "kol kırılır yen içinde" anlayışıyla emekçilerden gizlemeye çalıştılar. Aslında bu tavır, emekçi inisiyatifine dayanmayan, tepeden inme bir "sosyalizm" modelinin işaretiydi. Gerçekleri bilme hakkını emekçilere çok görenler, sosyalizm adına bir tahakküm rejimine yönelmişlerdi.

Kendisini "sosyalist" olarak tanımlayan aydınların önemli bir kesimi dünyada ve Türkiye'de "sosyalizm" etiketini kullanan sömürü ve baskı rejimleri karşısında olumsuz bir sınav verdiler. Bugün SB'nin inişe geçmesi üzerine bu aydınlar arasında Batı liberalizmine, yani kapitalizmin kapıkulluğuna yöneliş başladı. Bu iki tavrın ortak bir temeli var kuşkusuz. Bu aydınlar, ideolojik olarak da siyasal pratikte de yerlerini net olarak belirleyememişlerdi. İdeolojik planda sosyalizm döneminde geri dönüş sorununu kavramak ve sınıf mücadelesinde emekçilerin yanında yer almak, sosyalist aydını sosyalist yapan somut tavrılardır. Sömürüye, baskıya, sınıflaşmaya, emekçilerin dertlerine kayıtsız kalan bir aydın, teorik gevezelikte ne kadar "Marksist" geçinirse geçinsin, son kertede burjuvazinin entelektüel güçleri arasından çıkamaz.

8. TEORİK ATILIMIN KAYNAĞI : Pratik Enerji

"Teorik çelişmelerin çözümünü yalnızca pratik araçlarla, yalnızca insanın pratik enerjisi aracılığıyla mümkündür."

Marx *

Dünya Çapında Sağa Kayış

1980 öncesinde Türkiye solunda ağır basan eğilim, sosyalist toplumda geri dönüş tehlikesini en azından küçümsemek, bu tür sorunlar üzerinde düşünmeyi ve tartışmayı hafife almaktı. İktidar bir kez ele geçirildi mi, sosyalizmin kuruluşu ve kafa emeği ile kol emeği, sanayi ile tarım, kent ile köy arasındaki farkların kalkması, kaçınılmaz ve kendiliğinden gelişecek bir süreç olarak görülüyordu. Bu nedenle o zaman ideolojik mücadelenin sorunu, özellikle sosyalizm denemelerindeki başarısızlıklara dikkat çekmek, insanlığın bugünkü gelişme düzeyinde sosyalizmin kuruluşunun uzun ve çelişmeli bir dönem olduğunu kavratmaktı.

1980 sonrasında ise, sosyalistlerin kuruluş dönemine ilişkin bilinçlerinin teryüz olduğunu gördük. Artık gözler sosyalizmin başarısızlıklarından başka bir şeyi görmez olmuştu. Bütün sosyalizmi kurma denemeleri başladıkları noktaya dönmüştü, "model" geçersizdi. Teori temelden sorgulanmalı ve mahkum edilmeliydi, çünkü bütün olumsuzlukların kaynağı, toplumun sıçramalarla geliştiği kanısından ve öncü parti teorisinden gelen yukardan zorlamalardı. Böyle bir teorik rehberlik, bürokratik diktatörlüklerden başka bir yere götüremezdi. Bir kısım sosyalistler ise, daha dün "12'ye beş var" havasına girmişken, sosyalizmin bir hayâl olduğunu, gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, zaten kapitalizmin sosyalizme üstünlüğünün kanıtlandığını savunur oldular.

Bir liberal rüzgârın esmeye başladığı, aslında daha 1980'lerin eşiğinde görülüyordu. 1980'e doğru kapitalizm, bir sistem olarak ve elbette aynı zamanda ideolojik alanda yeni bir inisiyatif kazandı ve taaruza geçti. Bu olayı, *Saçak*'ın ilk sayılarındaki bazı idealist yazılarda yapıldığı gibi, ideolojik boyölçüşme düzleminde açıklamak yanıltır. Esas etken, kuşkusuz dünya çapında devrim dalgasının çekilmesi idi. Sovyetler Birliği'nin inisiyatifi kırılmış, fakat buna karşılık kuvvet ilişkilerinde ABD lehine ve dünya devrimci güçleri aleyhine gelişmeler başgöstermişti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra esas olarak sürekli bir seyir izleyen devrimci yükseliş, ilk kez önemli bir inişe geçiyordu. Bu olgu, elbette ideolojik

* Karl Marx, 1844 *El Yazmaları*, çev. Murat Belge, Payel yayımları, İstanbul 1969, s. 111.

düzleme de yansıdı ve liberalizmin ideolojik seferberliği ile kendini duyurdu. Burjuva felsefesi, 40 yıllık bir gerileme ve inisiyatif kaybından sonra, bir kendine güven duygusuna ilk kez kavuşuyordu.

1960'lar hatırdadır. O zaman Türkiye'de liberal olmak, kapitalizmi savunmak ayıptı. Kapitalizmin düşünürleri bile "kapitalizm, sosyalizmden üstündür" diye yazamıyorlardı. Genellikle havaları şuydu: "Biz ne kapitalistiz, ne de sosyalistiz, orta yolcuyuz". Yani liberalizm, kendisini orta yolcu görünümüler altında sunuyordu. Çünkü o zamanların dünyası, sömürgelerde kurtuluş savaşlarının estiği bir dünyaydı. Büyük Proleter Kültür Devrimi rüzgârı yeryüzünü dolaşıyordu. Dünyanın bütün kara parçalarında, Avrupa dahil kitle pratikleri yükseliyordu. Türkiye toplumu da tarihinin en hareketli dönemini, sınıf mücadelelerini yaşıyordu.

Demek ki, sosyalizmin bunalımı 1980'lere has bir saptamadır. 60'ların dünyasının tam tersi bir durumda ortaya çıktı. O zamanlar hücumda olan sosyalizmken, bugün kapitalizmdir.

Bugün toplumumuza bakıyoruz, 1960'larda kovuklara kaçan kavramlar itibar kazanmış durumda. Meta, piyasa ekonomisi, vb... O zamanlar bu tür kavramlar kendilerinden utanıyorlar ve saklanıyorlardı. Şimdiyse sosyalizmi bile canlandıracak değerlerin meta olduğu, piyasa olduğu, rekâbet olduğu söyleniyor.

Emekçilerin siyasal süreçleri fiilen denetlemediği toplumlarda, mülkiyet emekçilerin mülkiyeti olmaktan çıkar ve devlet sınıfının mülkiyetine dönüşür. Bu durumda piyasanın ve rekâbetin daha rasyonel olduğunun kabul edilmesi de kaçınılmazdır. Macaristan'ın başını çektiği ve SB'nin de onu izlediği süreç budur. SB ve Doğu Avrupa ülkeleri dünya halkları için bir özlem olmaktan çıktılar. Ama onlarla birlikte kolektif mülkiyet, emekçi demokrasisi vb de itibar kaybetti. Kapitalizmin dünya ölçeğinde etkili iletişim araçları, faturayı kolektif mülkiyete ve sosyalizme çıkarmayı başardılar. Bir azınlık sınıfın elindeki devlet mülkiyetinin çözümsüzlüğü, sosyalizmin çıkmazı olarak gösterildi.

Kapitalizmin ve liberalizmin uluslararası atılımı, Türkiye'de kendisini askerî rejim koşullarında bir kat daha güçlü duyurdu. Şiddetin, uzun süreli tepkileri ve bizzat şiddeti uygulayan açısından olumsuz meyvaları bir yana, gene de bir mantığı vardır. Zor, aynı zamanda bilinçleri yeni kalıplara döküp presliyen bir rol da oynar. Nitekim yakın geçmişte de böyle oldu.

Kuşkusuz Türkiye, kapitalist dünya sistemiyle alabildiğine bütünleşmeye, bir ideolojik boyölçüşme sonucu girmiş değildir. Dünya çapındaki

ve ulusal düzlemdeki kuvvet ilişkilerinin olumsuz seyri, bu seçişte çıkarı olan hakim sınıf kesimlerinin ağır basmasına yol açtı. Kuvvet ilişkileri planındaki bu çözüm, Friedmancı iktisat teorilerinin "alternatifsiz" olarak ülke politikasının dizginlerini ele geçirmesini doğal olarak getirdi. Siyasal hegemonya, çoğu zaman ideolojik hegemonyanın da kaynağıdır.

Türkiye'nin dünya ölçüsünde rekâbete daha çok açılmasının ideolojik ifadesi, liberalizm değil, fakat otoriter bir rejimi meşrulaştıran yarı-or-taçaglı bir ideolojik yapı olabilirdi. Nitekim olağanüstü rejim de, geniş yığınları statüko içinde tutmanın aracı olarak İslama yaslanma gereği duydu. Dinî ideoloji, arkamızda kalan dönemde birleştirici ve dalgakıran olarak kabul edildi. Böylece liberalizm de, "majestenin muhalefeti"ne, yani sosyal demokratlara ve artık kapitalizmin üstünlüğüne iman etmiş olan bazı eski sosyalistlere kaldı.

"Teorik Yenileşme" nin Döneme Özgü İçeriği

Sağ rüzgâr, sosyalizmin güçlerini çevrelerden merkezlere doğru dalga dalga etkiledi. Önce mahçup kapitalizm savunmaları boy gösterdi. TBKP'nin tezleriyle bu tavır kesin çizgilere kavuştu. Artık program, kapitalizmi çağdaşlaştırmaktı. Böylece "yeni" denen teori, varacağı yere vardı, Gorbaçov'un "Yeni Düşünce"siyle birleşti. Sivil Toplumculuğun açtığı yoldan TBKP geldi. Halil Berktaş'ın Gorbaçov'un piyasa sosyalizmini benimsedikten sonra, Murat Belge'nin Sivil Toplumculuğunu haklı ilan ederek özeleştirisi yapması bu tarihsel buluşmayı cisimleştiriyor.

Devrim sorunu, aşağıdan-yukardan tartışmaları, jakobenlerin rolü, sanki tarih tarafından çözülmemişti ve sosyal gerçekliğin dışında arzularımıza göre yeniden çözülecekti. Murat Belge, sosyalizmin bunalımında faturayı devrime çıkardı. Aybar da, doğrudan doğruya öncülerle yapılan devrimleri suçladı, Lenin ve Mao'yu gömdü ve üzerlerine de bir kürek toprak atarak, "toprakları bol olsun" dedi.⁴³ Teori de değil, doğrudan doğruya elle tutulan, gerçek olmuş devrimler de reddedilince, elde kalan bir hiç oluyor.

Mehmet Gündüz, devrimlerin reddine daha dolambaçlı bir yoldan ulaştı. Araştıra araştıra "yenilik" diye kitapların arasından Kautsky ve Martov'un çözümünü buldu. 1981 yılında İlkay Demir'le birlikte hazırladıkları metinde önce şu soruyu ortaya attı: Acaba Kautsky ve Martov'un öne sürdükleri gibi, üretici güçlerin olgunlaşmadığı ülkelerde ele geçen iktidar burjuvaziye geri mi verilmeliydi? 1982 yılında bu soruya "evet"

43 Mehmet Ali Aybar, *Nokta* dergisi, 31 Aralık 1989, s.87.

yanıtını vererek, 'gelişmemiş ülkelerde iktidarı burjuvaziye geri vermek gerekir' diyordu.⁴⁴ Böylece çıkış yolu, kapitalizmin üretici güçleri geliş-tirmesinde bulunuyordu.

TBKP, bu görüşü Kautsky ve Martov'dan değil, Gorbaçov'dan aldı. Formülasyon daha yeni ve daha açıktı. Devrimler çağı arkada kalmıştı. Hiç kimse iktidarı geri vermek için ele geçirmeyeceğine göre, TBKP'nin tezi Mehmet Gündüz'den daha tutarlıydı.

İktidarı geri vermek için ele geçirmeye çalışmak garip bir iş! Böyle bir programın peşinden gidecek tek bir kişi var mıdır? Mehmet Gündüz bu program için ikinci bir insan bulamadı.

Bir program, geniş emekçi kitleleri iktidar mücadelesine seferber edebildiği oranda doğrudur. İşte 1980'lerin liberalizmi, bu temel ölçütü unutturmak istedi, teoriyi sınıf mücadelesi pratiğinden kopardı, kütüphane raflarına taşıdı.

Liberal Solcular, başka bir yoldan giderek de teoriyi hayattan kopardılar. Onlara göre, sosyalizm deneyleri iflas etmişti ama teorinin kendisi iflas etmemişti. Teori bütün saflığıyla 19. yüzyılın göklerinde sallanan bir avize gibi parlamaya devam ediyordu. "Reel sosyalizm" kavramını icat etmek, sosyalizmi kurtarmaya yetiyordu! Sosyalizmde geri dönüş olgusunu kabul etmeyenler ve SB'yi sosyalist olarak ilan edenler, gerçekler ortaya çıkınca, SB'deki sosyalizmin başına "reel" sözcüğünü getirerek sorunu hallettiler. Halil Berktaş ve Mehmet Gündüz gibiler, 20 yıl SB'nin sosyalist olmadığını savunduktan sonra, SB'nin emekçi düşmanı karak-

- 44 Mehmet Gündüz, 1981 yılından sonra teoriyle oyuncak oynar gibi oynadı. Çocukken hayaller kurarak oynamak güzeldir. Ama teorinin malzemesi gerçeklerdir, hayaller değil. Programlar, ancak gerçekleşebilir öneriler getirir. Hiçbir sınıf, Mehmet Gündüz öyle yazdı diye iktidarı karşı sınıfa geri vermez. Bu tür çözümler, ancak kurşun askerlerle yapılan savaşlarda geçerli olabilir, sınıf mücadelesinde değil. Örneğin Lenin veya Mao, devrimden sonra emekçilere dönüp "Biz sosyalizmi kuramıyoruz, iktidarı eski hakim sınıflara geri verelim" deselerdi, onları kim dinlerdi? Sovyet ve Çin devrimlerinde iktidarı geri vemenin bedeli, devrimci sınıfın yüzbinlerce öncüsünün yok edilmesi, emekçi kitlelerin terörle ezilmesi idi. Mehmet Gündüz, daha sonra bu görüşlerinin özelleştirisini yaparken, daha büyük çamlar devirdi ve aynı görüşlerini koruduğunu gösterdi. İktidarı geri verme tezini "emekçilere yabancılaşmamak ve bürokratik diktalardan kaçınmak" isteğiyle ortaya attığı özürünü getirdi. Oysa, iktidarı geri verme tezi kadar emekçilere yabancılaşan ikinci bir program olamazdı. Bürokratik diktalardan kaçınmak için burjuvaziye iktidarı vermek ise, olağanüstü bir buluş. Mehmet Gündüz, iktidarın kirli olduğu yönündeki teslimiyetçi ve anarşist görüşlerden yakasını kurtaramadığı için "iktidarsızlık teorisine", Troçkizme kapağı attı. SB'nin emekçiler üzerindeki diktatörlüğünün tam açığa çıktığı anda, 1989 yılında bu devleti "sosyalist" ilan etti.

terinin apaçık ortaya çıktığı noktada, bu devleti sosyalist ilan edenlerin kampına kapagı atılır. Herkes, SB'deki sosyalizmin savunulacak bir yanını bulamaz ve "reel sosyalist" kavramına sarılırken, onlar sürecin esaslı bir tahlilini veren geri dönüş teorisinden vazgeçtiler.

"Reel sosyalizm" teorileri, tam anlamıyla metafiziktir. Çünkü dünyada "reel" olmayan, yani gerçek olmayan bir şey teorinin malzemesi olamaz. Reel olmayan bir sosyalizm, ancak hayâl olabilir veya din olabilir. Bütün deneyleri iflas etmiş bir teorinin hâlâ geçerli olduğu inancı, dinsel akidelerden ayrılmıyor. Pratiğe geçemeyen, pratikte geçersiz kalan bir teori, aslında insanlara "ütopya"dan başka bir şey vaat etmiyor. Oysa insanlar yaşanabilen, reel olabilen programlar istiyorlardı. Cennet vaadine kör bir inatla bağlanmanın bir dayanma süresi vardır. Reel sosyalizm teorileri, bu nedenle Marksizmden dönmeyen eşğini yaptı, bir dönemlik akımına yol açtı ve başka bir şeye de yol açamazdı.

Aslında bilimsel bir kanunun yerini kör bir inanın ve giderek dönekliğin almasının ideolojik nedeni, 1960'larda evrensel teoriye getirilen katkılarını kavranmamış olmasıdır. 20. yüzyıl, sosyalizmi kurma deneylerine sahne oldu. Bu deneyler, özellikle Sovyet ve Çin devrimleri, insanlığa yalnız ulusal düzlemlerde değil, özellikle evrensel düzlemde büyük kazançlar sağladılar. Sosyalizm pratikte büyük bir ilerlemenin bayrağı oldu. Bu atılımların yerini daha sonra geri dönüş süreçleri aldı. Sosyalizmin ilk atılımı, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecini çözmeye yetmedi ama ikinci, üçüncü atılımlar için bir birikim yarattı.

Sosyalist toplumlarda ve dünyada çelişmeleri kabul eden teorik kavrayış, geri dönüşlerde, zigzaklarda şaşırmadı. Tersine insanlığın bu gelişme düzeyinde, eğer sosyalizm bir tek atılımda kapitalizmi altıyorsa, o zaman şaşırarak girecekti. İşte o zaman ütopyacılar haklı çıkarlardı.

Sosyalizm deneylerinin iflas ettiği ve insanlığa hiçbir şey bırakmadığı tezi, 19. yüzyılın "saf teorisine dönüş" eğilimiyle elele yürüdü. Klasiklere dönüş, bir anlamda ütopyaya, henüz gerçeklik alanına çıkmamış bazı varsayımlara dönüştür. 20. yüzyılın deneyleri sosyalizmi kehanetten gerçeklik düzeyine yükseltti, teorinin de ayaklarını yere bastırdı ve çok önemli katkılar getirdi. Bu deneyleri ve katkıları reddederek "saf teori" çağrısında bulunanların söyledikleri şöyle özetlenebilir: "Yaşanan deneyler benim teorimin deneyleri değildir. Zaten benim teorim hiçbir yerde uygulanmadı, bak eskisi gibi bulutların üzerinde ne güzel duruyor. İçimden bir ses, bir gün o pembe dünyaya ulaşacağımızı söylüyor."

Açıktır ki, 19. yüzyılın "saf teorisine dönüş" eğilimi, aslında teoriyi

hayattan koparma eğiliminden başka bir şey değildir.

1980'lerin emperyalist-kapitalist inisiyatifi ve kitle hareketinin durgunluğu ile birlikte "teoriyi yenileştirme" iddialarının da ortaya atılması dikkat çekici olmuştur. Aslında "yenileşmeyi", sosyal pratik ve teorik atılım değil, doğrudan doğruya sağ rüzgâr dayattı. Sağ cereyana, liberalizmden ideolojik unsurlar ithal edilerek göğüs gerilebileceği düşünülüyordu. Nitekim "teoriyi yenileştirme" adı altında ileri sürülen bütün tezler, yüz yıldır söylene söylene sakız olmuş, geçersizliği toplumsal pratikte döne döne kanıtlanmış teorilerden besleniyordu. Ortada bir yenilik ve katkı yoktu.

Teoriyi geliştirmenin şartı, temel gerçekleri korumaktır. Temel gidiyorsa, geliştirilecek bir şey de kalmıyor demektir. "Teoriyi yenileştirme" iddiası, aslında masum bir teorik atılım isteğinin ötesinde teorinin temellerinin sarsılmasından kaynaklanıyordu. Gerçekte bir teorik atılım rüzgârı değil, doğrudan doğruya bir gideolojik saf değiştirme rüzgârı esiyordu. Dönem, insanların iradesinin dışında, nesnel olarak liberal reformcu cereyanın göğüslenmesi dönemi idi.

Teorik canlanma ve yenileşmeler, tarihte hiçbir zaman belli bir grup insanın kararıyla olmamıştır, olamaz da. Teorik gelişmenin kaynağı olan sosyal pratiğin durgunlaştığı ve teorinin cepheden dünya çapında bir saldırıyla karşılaştığı koşullarda, temel mevzileri savunmak yerine, teorinin en temel unsurlarının üzerine soru işaretleri koymak, bir teorik atılım çabasını değil, karşı-akıntıya kapılmayı ifade ediyordu. Çünkü soru işaretlerini koyan, doğrudan doğruya kapitalist ideolojik taaruzdu. Bu koşullarda "teorik atılım" iddiasının yelkenini, sağdan esen rüzgâr doldurdu.

Bu ortamda, herkes "dogmatizm" in kararlı bir düşmanı kesildi. Fakat hedef alınan dogmatizm değil, doğrudan doğruya dünyanın temel gerçekleriydi.

Türkiye sosyalistleri arasında, 1980 öncesinin esas hastalığı dogmatizm idi. 1980 sonrasında ise liberalizm esas tehlike halini aldı. Liberal fikirler, çoğu zaman "dogmatizm eleştirisinin" arkasına saklanarak geldi. Dogmatizm eleştirisi kuşkusuz gerekliydi, ama bu eleştiri devrimci mevzilerden yapılırsa gerçeği kucaklayabilirdi. Oysa tarihsel tecrübelerin insanlığa kazandırdığı en önemli gerçeklere bile "dogma" yaftası yapıştırıldı. Sınıflar, sınıf mücadelesi, devletin karakteri, bütün gerçekler dogma ilân edildi. Açıkça görüldü ki, liberaller, "dogmatizm tehlikesine" karşı mücadeleyi herkes Bilimsel Sosyalizmi inkâr edene kadar sürdürecektler. Herkes kapitalizmi baştacı edene kadar "Stalinci despotizm"le

çarşışacaklar. Kapitalizme arkalarını dönerken bu kadar kararlıdır.

Yeni liberallerin önemli bir kısmının eskinin dogmatikleri olması ayrıca dikkat çekicidir. Maceracılık sağcılığa, terörizm ekonomizme dönüştü. Fakat felsefî temel aynıydı: Kendiliğindencilik! Esas tehlike yer değiştirmiş, dogmatizmin yerini liberalizm almıştı. Teoriye bir iman olarak sarılmanın yerine, teoriden vazgeçmek geçmişti. Bunun sonucu, teori toptan tartışma gündemine getiriliyordu. Yüzyıllık sosyal pratiğin kanıtlandığı teorik esaslar bir şüphe bombardımanına tutuldu. 19. yüzyılın ve 20. yüzyıl başlarındaki tartışmalar diriltiliyordu. O zaman son yüzyıl niçin yaşanmıştı?

Eskiden herkes süper kolektifçiydi, 80'den sonra süper bireyci oldu. Türkiye sosyalistleri arasında bireyi yok sayan güçlü bir akım vardı. Bu kez de kolektifle alay eden, bireyciliği yücelten, bireyi her şey haline getiren bir akım geldi, bastırdı.

1980 öncesinde Türkiye Solu çok iradeciydi. 'Biz istedik mi devrim olur' havası vardı. 1971'lerdeki öncü savaş teorileri, 'Bir foko grubu çıkar, oligarşinin başına darbeler indirir, toplum da oligarşinin yıkılabileceğini görür ve bizi izler' gibi tezlerle gençleri arkasına takabildi. Eskiden irade abartıldı, nesnel olan atlandı. 1980 sonrasında ise irade küpeşteden aşağı atıldı, hep nesnel koşullar vurgulandı.

Devrimle evrim arasındaki ilişkide, devrim sorgulanır ve karalanır, evrim kutsanır oldu.

Öncü ile sıradan arasındaki ilişkide, 1980 öncesinde "öncü" kutsallaştırılırken (iradecilikle bağlantılı olarak), 1980'lerde öncü parti teorisinin üzerinde tepinildi. Sıradan insandan farklı davranma, toplumun öncüleri olma tavrına karşı sürekli ideolojik kampanya yürütüldü. Sosyalistler hızla sıradanlaştı.

Disiplinle demokrasi arasındaki ilişkide, Türkiye solu 1980 öncesinde demokrasi yokluğunun sıkıntısını çekiyordu. 1980 sonrasında ise sol boğazına kadar burjuva – liberal ideolojiye battı. Disiplin, merkeziyetçilik, örgütçülük tahrir edildi. Disiplinle demokrasi arasında denge bozuldu. Örgütlü mücadele geleneği Türkiye solunda zaten zayıftı. Çeşitli gruplarda dar ve katı örgütlenme vardı. Bu kez de tam tersi oluşmaya başladı, disiplinsizlik ve dağınıklık hâkim oldu.

Merkeziyetçilikle ademi–merkeziyetçilik arasında, 1980 öncesinde merkeziyetçilik aşındı. Bu kez ademi merkeziyetçilik aşırı bir hal aldı.

Bir kısım sosyalist aydınlar, yeni bir teori yaratma iddiasıyla "tartış-

mayı tüketme" faaliyetine girdiler. Gene kapitalizmin tüketim humması! Bu kez tüketicilerin eline verilen oyuncak: Tartışma! Kuruçeşme'de yapılan "birlik toplantıları" bu tüketiciliğin en tipik örneği. Üstelik içlerinde 'teorik' bir kan dolaşımını önleyecek bütün tedbirleri de almışlar. Türkiye'de gerçek anlamda teori üretme şansına sahip örgütlü mücadele pratikleri içinde olan Sosyalist Parti ve Kürt devrimci hareketiyle bağları koparak tartışıyorlar.

Yer yer "devrimci" söylemlerle yürütülen "tartışma tüketimi", liberal sosyalizmin ana damarı haline geldi. Bu akımı, 12 Eylül koşulları güçlendirdi. Bir kısım aydınlar sınıf mücadelesine sırtlarını bütünüyle dönerek, tartışma sığınaklarına çekildiler. Böylece teoriyi geliştirme olanaklarını da bütünüyle yitirdiler. Çünkü teori, ancak sınıf mücadelesi pratiği içinde geliştirilebilir. Sınıf mücadelesine girmek için ise, başlangıç olarak bir teorik birikim olmalıdır. Bu teorik birikim, pratik için gereklidir, gerçeklerle temasa gelinerek pratikte sınanır, doğrulanır ve olgunlaştırılır. "Tartışma tüketiminin" temas halinde olduğu biricik gerçek, aydın bencilligidir, emekçi halkın sorunlarına karşı nasırlaşmadır. Tartışanlar, birbirlerine hep bu kendi gerçeklerini aktarıyorlar ve kısır döngülerini yaratıyorlar.

Tartışma tüketenler, sınıf mücadelesi alanın kenarına çıkmak dışındadır, teori ve programa sıfırdan başladıkları için de, yeni bir teori üretmeyeceklerdir. İki tavır zaten birbirine sınımsız bağlı. Sınıf mücadelesine girmeyenlerin, geçmiş teorik birikime ihtiyaçları yok ki. Onların biricik ihtiyacı, birbirlerine tartışma sığınaklarına çekilmenin haklılığını kanıtlamak.

Üstelik bu tavır hangi koşullarda alınıyor? Türkiye işçi sınıfı, 1989 baharında tarihinin en büyük eylemlerini gerçekleştirdi. 1990'ın milyonların mücadele ve hattâ ayağa kalkma yılı olacağını dost düşman herkes görüyor. Bu koşullarda, "Teorik yenileşme"ye karşı en büyük ihanet, sınıf mücadelesinin kenarına çıkmak ve krizi örgütsüz olarak karşılamaktır.

Amaç sosyalistlerin birleşmesi değil, sosyalistlerin *emekçi sınıfların mücadelesi temeli üzerinde* birleşmesidir. Amaç, şu an 1990'ların mücadele dalgasını emekçi iktidarı hedefine yöneltmek için birleştirmektir.

Sınıfın ihtiyaçları, "sosyalistlerin" ihtiyacının önünde gelir. Sosyalistler sınıf için vardırlar. Revizyonistler ise, kendileri için vardırlar. Ama revizyonizm, hiçbir zaman "kendisi için varolduğunu" kabul etmez. Kendi azınlık çıkarını "sosyalizm" in kavramlarıyla piyasaya sürer. Bugün

partileşme ve teoriyi geliştirme ihtiyacına, sınıfın mücadele mevzilerinden ve sınıf mücadelesi için bakmak yerine, "sosyalistlerin birleştirilmesi" mevziinden bakanlar, açıkçası emekçilerden kopuk aydın bencilliğini savunuyorlar. Çünkü bugün örgütlenme, kendisini o kadar acil dayatmaktadır ki, bu örgütlenmeyi "sosyalistlerin birleşmesinin" arkasına erileyenler, emekçilerin çıkarlarına bütünüyle yabancılaşmış oluyorlar.

Koşullar, birleşebilenlerin derhal örgütlü olarak birleşmelerini gerektiriyor. Birleşmeye bugün katılmayanların ileride kazanılması olanağı da korunur. Derhal örgütlenme gereğini yerine getirmemek, gelip dayanan büyük mücadele dalgasının dışında kalmayı peşinen benimsemek anlamına geliyor. Bu tavırda diretenler, "teorinin yenilenmesi"ne de dışardan bakma eğilimindedir. Onlar sınıf mücadelesi pratiğinde gerçekleştirilen teorik atılımları tartışacaklar. Kuruçesme toplantıları, yalnız sınıf mücadelesini değil, teoriyi de kurutuyor.

Emekçi halktan kopuk aydınlar, önlerine bütün teoriyi yığmışlar. Tek tek inceleyerek doğruları ayıklayacaklar, doğrulardan kurtulacaklar. Çünkü doğruları bulabilecekleri bir zemin üzerinde değiller. Mücadele zemini üzerinde değiller.

"Teori"nin ve fikirlerin belirleyiciliğine yapılan aşırı vurgu, gelecek yüzyılların sorunlarını çözene kadar, herhangi bir sınıf pratiğine girmekte ısrarlı. Oysa Marx, teorik inşaa açısından basit bir gerçeği yalın sözlerle belirtmişti: "İnsanlık, kendi önüne ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar." Entelektüeller ile "insanlığın" teoriye bakışı arasındaki fark işte buradadır. Marx'ın bu sözünün iki anlamı vardır. Birincisi, materyalist teori, sosyal pratiğin dayattığı sorunları çözebilir. İkincisi, kitleler ütopyalar peşinde koşmaz, gerçekleştirebilir programların mücadelesini verir.

Teorik inşaa, sınırsızdır. Yumağın düğümleri, toplumsal pratiğin dayattığı sorunlardan başlayarak çözülecektir.

Ve elbette o toplumsal pratiğin içinde.

Sosyalizmin teorik sorunlarını çözmek, bu sorunlara kağıt üzerinde "çözümler" bulmak anlamına gelmez. Bu tür çözümler tarihsel materyalizm açısından çözüm değildir, hayat açısından çözüm değildir. Sosyalist teorinin birikmiş sorunlarını çözmek, bu sorunlara toplumsal gerçeklik alanında bir çözüm getirmek anlamına gelir. Sovyetler Birliği'nde böyle olsaydı, Çin'de şöyle olsaydı demek, teorik inşaa değildir. En güzel teoriler ve programlar, pratik tarafından onaylanana kadar, henüz "çözüm" değildirler, teori de değildirler, ancak güzel düşünceler manzumesi

değerindedirler. Teorinin iddiası, hayata geçmektir. Teorinin kendini biricik kanıtlama yolu, kitleleri harekete geçirebilmede ve gerçeğe dönüşmede gösterdiği başarıdır. Halk, bir düşünçenin doğruluğunu deneyimlerle görüp kabul edecektir. Bilim de bu konuda halktan daha hoşgörülü değildir. Bu nedenle herhangi bir ülkede teori yapmak, dünyada ve o ülkede, pratikle doğrulanabilecek düşünce sistemleri üretmektir. Öyleyse, teori toplumların kendi önlerine koydukları sorunları çöze çöze ilerleme şansına sahiptir.

Türkiye'de teori, dünya ve Türkiye pratiğinin getirip dayattığı sorunları çözerek gelişecektir. Toplumsal pratikte doğrudan denenebilecek çözümler, teorik gelişmenin sürükleyicisi olacaktır.

Türkiye sosyalistleri, teoriye, öncelikle kendi toplumlarının önlerine koydukları sorunları çözerek katkıda bulunabilecekler. Bu nedenle, ülkemizde, teorinin yolu, sosyalizmin kuruluşu sorunlarına kapanıp kalarak değil, bir Üçüncü Dünya ülkesinde emekçi devriminin sorunları üzerinde yoğunlaşarak açılacaktır.

Türkiye gibi bir ülkede, sosyalizmin kuruluşuna ilişkin teorik çabaların, henüz bir çözüm olabilme koşulları yoktur. Teorinin o ülke zemininde yaşanmayan bir deneyle sınanması mümkün değildir. Ama Türkiye'nin teorisyenleri, görelî gelişmiş bir Üçüncü Dünya ülkesinde demokratik devrim sürecine ilişkin teorik katkılarda bulunabilirler. Türkiye, böyle bir katkı için bir süredir çok zengin bir deneyimin beşiğidir. Ama sosyalizmin inşası konusunda, teorisyenlerimiz daha alçakgönüllü olmak durumundalar. Çünkü teorik katkılar, yalnız bireysel yeteneklerin ve çabaların ürünü değildir; doğrudan deney ve gözleme dayanan kolektif birikimi gerektirirler.

Kaldı ki, sosyalizmin sorunları insanlığı daha yüzyıllar boyu uğraştıracaktır. Sosyal pratiğin geriliğini, bu sorunların çözülmemiş olmasına bağlamak, teori ile pratik arasındaki ilişkiyi başsağı çevirdiği gibi aslında yükselecek sosyal pratiğin kenarında kalmayı da ifade ediyor.

Teori olmadan eylem olmaz özdeyişi, aslında insanlığın geçmiş eylem birikiminin sistemli ve yoğun bir özetlemesinden vazgeçilerek doğru eylem yapılamayacağı anlamına gelir. Her yeni deneyim ise, teorinin gelişme ve zenginleşme kaynağıdır. Sosyalizmin teorik sorunlarının bir kısmı, dalga dalga gelecek olan çok sayıda sosyalist inşa deneylerinden sonra, ancak uzun vâdede çözülecektir. Ama her deneyin başlangıcında, yetersizliklerine ve yanlışlarına rağmen, eyleme ışık tutacak bir teorik kılavuz da vardır.

Ülkemizde sınıf mücadelesinden kopuk entelektüel faaliyet bir şizofreniye yakalanmış bulunuyor. Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve Çin deneyimleri Türkiye'de de tekrarlanacakmış gibi bir saplantı ortaya çıkmıştır. Aslında bu saplantı, bir emekçi devrimini istemeyen "sosyalist" çevrelerde yaygındır. Öte yandan gerçekler zemini kaybedildiği için de böyle bir hastalık kendini gösterdi. Teorisyenlerimiz, sürekli olarak, başka ülkelerin tarihlerinden hayâller ve evhamlar devşiriyorlar.

Böylece etkiledikleri insanları yaşadıkları toplumsal süreçlerden koparıyorlar. Bu öznelcilik, kimi zaman temelsiz bir devrimci coşkunluğa ve maceracılığa, kimi zaman da karamsarlığa neden oluyor. Teorisyenler, kendilerini Küba dağlarında veya Çin'in "kuru odun yığınlarıyla döşeli" köylük alanlarında gördükleri zaman, birinci türden bir hastalık ortaya çıkıyor. Geçmiş sosyalizm deneyimlerinin çıkmazları Türkiye'ye taşındığı zaman da, ikinci türden bir hastalık ortaya çıkıyor. Şimdi moda bu ikinci tür.

Teoriyi, hapisanesinden kurtarmak gerekiyor. Türkiye'de sosyalizm deneylerinin *tarihi*, teorinin hapisanesi haline geldi. Tarihsiz teori olmaz, çünkü herhangi bir maddenin hareketini, tarihinden kopararak açıklayamazsınız. Ama hareket, yalnız tarihte değil ki, bugün de devam ediyor ve geleceğe uzanan dinamikler içeriyor. Türkiye'de teorik faaliyet, bu nedenle artık günümüz dünyası ve Türkiyesi gerçeklerine yönelmek zorundadır.

Sosyalizm deneylerinin teorisi, bugünün gerçeklerini açıklamak ve yarının ipuçlarını çıkarmak için gereklidir, yoksa teoriyi geçmişte boğmak için değil. Devrimci iradelerini kaybeden bazı aydınlar, Halil Berktaş gibi, Murat Belge gibi, teoriyi "Stalinci" geçmişte boğup hepimizi kurtarmak istiyorlar.

Teoriyi, yaşadığımız dünya ve Türkiye zemininde inşa etmek, zamana ve mekâna özgü olanı yakalamak, Türkiye sosyalistlerini şizofreniden kurtaracaktır.

Bugün hem dünya, hem Türkiye, geçmiş sosyalizm deneylerinin dünyasından ve Türkiyesinden farklıdır. Türkiye'de geçmiş deneylerin tekrar edilmeyeceği çok açıktır. Ülkemiz, 20. yüzyılın başındaki feodal-emperyalist Rusya çarlığı değildir. 1930'lu ya da 40'lı yılların yarı-sömürge yarı-feodal Çin'i de değildir.

Dünyadaki çok önemli değişiklikler bir yana ülkemizde kentlerin nüfusu yüzde elliye geçiyor. Millî gelirin yarıdan fazlası artık sanayide üretiliyor. 1985 rakamlarıyla traktör sayısı 600 bini, Harman makinası 120

bini, biçer-döver 15 bini, motorpomp 265 bini buldu. Çin'de devrim yapıldığı zaman (1949), tek bir traktör yoktu! Türkiye'de sayıca epeyi gelişmiş, belli merkezlerde ve önemli bir kısmı büyük işyerlerinde toplanmış bir işçi sınıfı var. Ortaçağ kalıntısı ilişkilerdeki çözülme, demokratik toplum inşası için oldukça elverişli koşullar yaratmıştır. Ülkemizin yüzyıllık bir parlamento ve seçim geleneği var. Askerî müdahaleler, çok partili hayatı ancak geçici olarak askıya alabilmekte ve kalıcı olamamaktadır. Hal-kımız, özellikle 1960 sonrasında siyaset sahnesile gittikçe daha aktif bir biçimde çıkararak önemli deneyimler kazanmış, belli demokratik kurum ve özgürlüklerin tadını almıştır. İşçi mücadelesi, kendi tarihinin doruğundadır. Bir işçi aydınları kuşağı yetişmiştir ve bu kuşak Türkiye toplu-muna önderlik edecek yeteneklere sahip. Kürt halk kitleleri uyanmış ve değişikliği zorlayan büyük bir mücadeleye girişmiştir.

Daha da uzatılabilecek bu özellikler, geçmişte sosyalizm deneyine gi-rişmiş ülkelerin ilk adımı attıkları durumlara göre, yurdumuzda daha ge-lişmiş bir temelin bulunduğunu gösteriyor. Dünya koşulları ve evrensel teorik birikim de karşılaştırılmayacak kadar ileri düzeydedir.

Bütün bunlar, Türkiye özgüllüğündeki bir sosyalizm denemesinin, geçmiş deneylere benzemeyeceğine, çok daha olgun bir düzeyde gerçek-leşeceğine ve daha ileri sorunları çözmek zorunda kalacağına işaret edi-yor.

Teoride Bunalımın ve Çözümün Kaynağı

Bugün sosyalizmin bunalımından söz ediliyor. Kuşkusuz böyle bir bunalım vardır. Ancak bu bunalımın esas kaynağı, sosyalist akımın "bi-rikmiş teorik sorunları çözmede gösterdiği yetersizlik" değildir.

Teorideki bunalımın bugün bir belirleyici kaynağı vardır. Bir de o belirleyici kaynaktan büyük ölçüde etkilenen ikinci etken vardır. Belirle-yici kaynak maddî zemindedir, toplumsal pratiktedir. Diğeri ise, teorik zemindedir, etkin değil, edilgendir.

Sosyalizmin bunalımının maddî zemindeki kaynağı, dünya devrim dalgasındaki durgunluk ve sosyalizmi kurma deneylerindeki geri dönüş-lerdir. Teorideki durgunlaşma, sosyal pratikteki duraganlaşmanın bir tü-revidir, öte yandan bu teorik durgunluk, sosyal pratiği de olumsuz etkile-mektedir.

Burası çok önemli: Teorideki bunalım, teorideki bunalımla açıklana-maz. Bir şeyi kendisiyle açıklamak, hiç açıklamamak anlamına geliyor.

Bir düşünce bunalımını gene düşüncenin yetersizliğiyle açıkladığımız zaman, yaptığımız iş "totoloji"den başka bir şey değildir. Sonuç ve nede- nin özdeş olması, aslında herhangi bir nedensellik saptanamadığını gös- teriyor. Ayrıca bu kavrayış, bilginin ve bilgisizliğin kaynağı konusunda idealizme kapılmıştır. Teorinin anası pratiktir. Daha basit bir ifadeyle bü- tün bilgiler, hayattan kaynaklanır. Toplumla ilgili bilginin kaynağı ise, esas olarak toplumsal pratiktir. Bilimsel araştırma ve teorik çabalar, en sonunda toplumsal pratikten, sınıf mücadelesinden beslenirler.

Teoride bunalımın derinleştiği 1980'lerin dünyasına bakıyoruz: 1960'lardan, 1945 sonrasında veya 1917'den başka bir dünya! 1980'ler- de sosyalizm deneylerindeki geri dönüşler artık bütün belirtileriyle ve bir iflas halinde ortaya çıktı. Sosyalizmi kurnna pratikleri, 1920'lerde, 30'lar- da, 50'lerde ve 70'lerde çeşitli tıkanmalar içine girmişti. 1950'lerdeki tı- kanmayı aşamayan Sovyet deneyi, yenilgiye uğradı ve geri dönüş süreci- ne girdi. Çin'de de 1970'lerin sonlarını izleyen on yılda sınıfsız toplum amacından uzaklaşan bir süreç yaşandı. 1980'lerin dünyası, geri dönüşle- rin çıkmazını sergiledi. Artık bunalım, Sovyetler Birliği ve Doğu Avru- pa'da sosyalizmde tıkanmanın değil, geri dönüşün bunalımıydı. Ne var ki, teori pratiğin arkasında kaldı. Pratikte geri dönüşün çıkmazı yaşanır- ken, teoride sosyalizmin bunalımı yaşanıyor.

Emekçi sınıfların ve ezilen halkların mücadelesine baktığımız za- man, en son 1975'te Vietnam, Laos ve Kamboçya halklarının zaferini gö- rüyoruz. Arkasından Nikaragua devrimi geldi. Bugün de Latin Ameri- ka'da, Filipinler'de, özetle Güney yarımküresinde bir canlanma var. Ama genelde 1975 sonrasında devrim dalgasının durulduğunu görüyoruz.

Bu ne demektir? Yeni bir dünyayı yaratacak olan Tanrı oturmuş, çu- buğunu yakmış dinleniyor.

İşçinin köylünün devrim yapacağını teorik düzlemde açıklamak yet- miyor. Emekçilerin dünyanın çehresini değiştirdiğine hayatın kendisi ta- nık olmalı. Geniş kitleler teorilerin pratiğe geçmesinden etkileniyor ve esin alıyorlar. Varolan konjonktür, bu tür örnekler göstermiyorsa, teori de ister istemez bundan etkileniyor ve konjonktürün içine sıkışıyor. Dev- rimler çağının geçtiği gibi tezler, böyle bir sıkışmanın belirtisi. Gene pro- letaryanın devrimciliğine "elvedâ" türünden tezler, devrim dalgasının geri çekildiği dönemlerde fıskıyor.

Yığın pratiklerinin duraladığı, tıkanıldığı, çıkmazlara girdiği zaman- larda, büyük teorisyenlerin dillerinin sanki bağlandığını, ne söyleyecek- lerini şaşırtdıklarını ve teorinin belli bir tıkanma içine girdiğini görürüz.

Çünkü teori, Tanrı tarafından yukarıdan dikte edilmiyor, vahiy yoluyla gelmiyor.

Bu, madde ile düşünce arasındaki bağlantının bir ifadesidir. Eğer bizim teorimiz, hareketliliği değil de durgunluğu temel alsaydı, o durgunluk dönemlerinde sesimizi yükseltecektik, 'Gördünüz mü, insanlık gelişmiyor, duruyor, her şey eskisi gibi, insan doğası değişmez, toplumlar devrimlerle değişmez' falan diyecektik. Nitekim 1980'ler devrimleri sevmeyenlerin yıllarıydı. Sivil Toplumcular, reformcular, her türden revizyonist, bu dönemde durgunluktan fazlasıyla yüz buldular. Durgunluğun ve evrimin teorisini yaptılar.

Kitle hareketinin dibe vurması, kitlelerin yaratıcılığını temel alan devrimci teorileri değil, değişmezliği ve sükuneti vurgulayan teorileri doğrular. Elbette bu doğrulama, geçicidir, konjonktürel olduğu için iflasa mahkûmdur ve yanlıştır. Ama o anı yaşayanlar için, bir tarih kavrayışı olmayanlar için her şeydir de.

Tarihteki bütün büyük teorik atılımlar, büyük sosyal pratiklere, devrimci yükselişlere denk düşerler. 1830, 1848, 1871, 1917, 1949, 1960'lar gibi tarihler, büyük devrimler yanında, büyük teorik çabaların başlangıç noktalarını da belirler. Çünkü teori insan zihninde doğmaz, fakat büyük sosyal pratiklerin teorisyenler tarafından sistemleştirilmesi ile oluşur. Özellikle devrimci teoriler, büyük devrimci pratiklerin yansımasıdır ve böyle bir pratik içinde gelişirler. Buna karşılık, toplumsal hareketteki tıkanıklıklar, güç ilişkilerindeki geçici açmazlar, düşünsel bunalımlara yol açarlar. Toplumsal pratik yürümeyince, düşünsel bunalım da kendini gösterir. 1871 Paris Komününden sonra Avrupa'da 40 yıldan fazla süren göreceli durgunluk dönemi, aynı zamanda devrimci teori açısından bir bunalım dönemi idi. Devrimci akım, bu dönemde gerilemiş, ilerde Sosyal-demokrasi adını tek başına taşıyacak olan akım yükselmiştir.

Ne var ki, durgunluk dönemleri geçicidir. Aslolan, hayatın gelişmesi ve toplumsal inisiyatifdir. O tarihsel aşamada tarihi yaratan sınıflar harekete geçti mi, siyaset düzlemine bütün enerjisiyle yöneldi mi, hızlanan kan dolaşımı teoriyi de canlandırır. Durgunluğun değil, fakat hareketin teorisi, başka deyişle gerçeğin teorisi kitle eylemiyle doğrulanır ve gelişir. Yalnız büyük devrimci teorileri değil, doğal olarak büyük devrimci teorisyenleri de sosyal pratik yaratmıştır. İnsanlık tarihinin büyük değişiklik yüzyılları, aynı zamanda büyük teorisyenlerin harman olduğu dönemlerdir. İnsanlığın sosyal mücadele ve bilgi birikimine dayanan sosyalist teorinin ve teorisyenlerin hayatında da bu olguyu görürüz.

Marx, haklı olarak belirtmişti: "Belli bir çağda devrimci düşüncenin varlığı, devrimci bir sınıfın varolmasına, bağlıdır."⁴⁵ Teorideki bunalım, *devrimci* bir sınıfla aşılar. Teoriyi geliştirecek ve devrimcileştirecek olan, *esas olarak* teorik çabalar değil, fakat *emekçi kitlelerin devrimci enerjisidir*. Felsefeyi de, düşünceyi de ilerletecek olan, o sıradan, zavallı insanların pratikleridir. Kitlelerin pratiğidir ki, teorinin yolunu açar, teoride ifadesini bulur, devrimci düşüncenin atılımı için gerekli olan maddî gerçekliği yaratır.

Gramsci'ye Türkiye'de sınıf mücadelesine sırt çevirenler ve idealist aydınlar sarıldılar. Ama Gramsci, hiç de onların tanıttıkları Gramsci değildi. Kitle hareketi ile teori arasındaki bağlantıyı derinliğine kavramış ve açıklamıştı: "... aydınlar tabakasının yeni bir "genişlemeye" ve karmaşıklığa doğru her atılımı, basit insanlar yığınının... hareketlenmesine bağlıdır." O basit insanlar yığını, "kendisini daha üst kültür düzeyine yükseltirken aynı zamanda etkisini uzmanlaşmış aydınlar çevresine doğru genişletir."⁴⁶ Basit insan yığınının mücadelesi, o sıradan insan yığınınına güvenen ve varlığını onların mücadelesine bağlamış devrimci teorideki atımlara enerji verir. Marx'ın belirttiği gibi, teorik çelişmeler, ancak pratik araçlarla çözülebiliyor, yoksa salt entelektüel faaliyetle değil. İnsanın pratik enerjisi, son tahlilde teorik anlaşmazlıkların biricik hakemidir. Teorik çatışmalar, tartışmayla değil, sınıf mücadelesiyle kesin çözüme kavuşur. Entelektüel gelişmede, basit insanların eylemi, belirleyici bir rol oynar. Baldırıçıplakların mücadelesi, entelektüel sıçramaların trampleni-
nidir.

Dünya tarihine baktığımız zaman, emekçiler adına devrimci felsefe yapanların kafalarının, o emekçi pratikleri sırasında birden saat gibi çalışmaya başladığını görürüz. O zaman toplumsal analizin ufku da aydınlanır ve teori istim alır.

Teorik Atılımın İki Sıçrama Tahtası

Önümüzdeki dönemde Bilimsel Sosyalizmde teorik yenileşmenin iki alanda gerçekleşebileceği söylenebilir. Günümüz dünyasının kriz bölgeleri haritası, aynı zamanda yoğun toplumsal pratiklerin ve teorik atımların da haritasını veriyor. Birinci alan, sosyalizmde geri dönüş çıkmasına girmiş toplumlarda emekçi kitlelerin çözüm arayışlarıdır. İkincisi de, Ge-

45 Marx, *Alman İdeolojisi – Feuerbach*, s.84–85.

46 Bkz. Gramsci, *Hapishane Defterleri*, çev. Adnan Cemgil, İkinci Baskı, Belge Yayınları, Kasım 1986, s. 31. Lütfen s.22'den başlayarak okuyunuz.

lişmiş kapitalist ülkelerin baskı ve sümürüsü altındaki görelî ileri ülkelerdeki devrimci pratiklerdir.

Sosyalizmde geri dönüşün krizini yaşayan toplumlar bugün zorunlu olarak değişmenin eşiğine geldiler. Bu toplumların önlerine çıkan seçeneklerden biri, tekelci revizyonist burjuvazinin piyasa çözümüdür. Bu çözüm, aslında geri dönüş sürecinin yatağı içindeki bir çözümdür. Süreç, doğal sonucuna varmış olacaktır. Emekçi çözümü ise, yeniden sosyalizmi kurma pratiğine girilmesini, dolayısıyla teoride atılımı ifade ediyor.

Geri dönüşlerin başını çeken devlet burjuvazisi, piyasa reformlarını dünya kapitalizminin desteğiyle pratiğe soktu ve sokuyor. Bir yandan da emekçilerin tıkanan tekelci bürokratik sisteme tepkisini arkasına almaya çalışıyor. Gorbaçov reformcuları, Doğu Avrupa ülkelerinin piyasa sürecinin önünde gitmesinden hoşnutlar. Hattâ bunu teşvik ediyorlar. Böylece bu ülkeler hem bir laboratuvar işlevi görüyor hem de SB'deki piyasa sürecinin hızlanmasına hizmet eden ağırlıklar oluşturuyorlar. ABD ise süreci daha da hızlandıracak politikalar izliyor.

İki süper devletin dünyadaki sınıf hakimiyet düzenini pekiştirmek için bir işbirliği dönemine girdikleri, 1989 Aralığındaki Malta doğrudan sonra iyice berraklaştı.

Bu işbirliği ideolojik alanda da kendini gösteriyor. Batı burjuvazisi ve revizyonist burjuvazi, eski bürokratik sistemin sorumluluğunu sosyalist devrimlere, Lenin, Stalin ve Mao'nun üzerine yıkmak konusunda da ittifak halindeler. Oysa Lenin, Stalin ve Mao zamanında toplumsal gelişme tıkanmamıştı. O zaman sosyalizmin dünya çapında bir saygınlığı vardı. Demek ki, sistem gelişmenin önünü kesmiyordu. Lokomotif yürüyordu. Bugün ise, lokomotif bir hurda yığını halindedir. Dış görünüş olarak eski lokomotifdir, ama öz olarak artık bir lokomotif değil, hurda demirdir. Bu nedenle Leninist-Stalinist sistemi sorumlu ilan edenler, teorik bir hokkabazlık yapıyorlar. Onlar sosyalist sistemin bir zamanlar bütün dünyanın kabul ettiği gibi olağanüstü bir ilerlemenin motoru olmasını açıklayamıyorlar.

Hiçbir ileri sistem, sonsuza kadar ileri değildir. Dün ileri olan sistem, olduğu yerde kalmamış, dahası içerik değişmiştir. Emekçilerin siyasal güç sahibi olduğu bir toplumdaki kolektif mülkiyetin yalnız kabuğu kalmış, emekçi içeriği boşalmıştır. Dolayısıyla lokomotifin motoru parçalanmıştır. Kaldı ki, bir geri dönüş yaşanmasa bile sistemin toplumsal gelişmeye göre kendini yenilemesi gerekiyordu. Emekçilerin iktidarı döne döne yaygınlığına ve derinliğine fethetmeleri süreci, üretim ilişkilerinin

ve bütün toplumsal sistemin yenilenmesi sürecinin de itici gücü olacaktı. Oysa bugün durum, Stalin döneminden daha ileri olacağı yerde daha geridir. Sınıfsal farklılaşmalar aşılamamış, tersine derinleşmiş ve taşlaşmıştır.

Bu taşlaşan yapının sahiplerinin kullandıkları simgeler, Lenin'di, Stalin'di, Orak-Çekiç'ti, Kızıl Yıldız'dı, Komünizm'di, Sosyalizm'di vb. Batı burjuvazisi ve reformcu devlet burjuvazisi, emekçilerin bürokratik sisteme duydukları tepkiyi sosyalizmin simgelerine yöneltmeye çalışıyorlar ve kendi piyasalarının yolunu ideolojik alanda böyle açıyorlar. Bütün öfke, toplumsal mülkiyete, paylaşmacılığa, elbirliğine, dayanışmaya, emekçi değerlerine karşı kışkırtılıyor. Polonya'da, Macaristan'da Lenin heykelleri kaldırılıyor, bayraklarda delikler açılıyor, Cumhuriyetlerin isminden "Sosyalizm" partilerin isminden "Komünizm" atılıyor, Kızıl yıldızlar, orak-çekiçler kırılıyor.

Doğu Avrupa emekçileri, yirmi yıldır Lenin'in resimlerini bürokrat masalarının arkasında gördü. 1917'de Sovyet emekçilerinin tanıdığı gerçek Lenin ile yirmi yıldır devlet burjuvazisinin korkuluğu olarak kullanıla kullanıla içeriği boşalan Lenin farklıdır. Doğu Avrupa'da bu gerçeği halklara anlatmak çok zor. Revizyonizm işte bunun için olağanüstü zararlı bir rol oynadı. Emekçilerin bir sömürü sistemine isyanını başka bir sömürü sistemine akıtmanın kanallarını açtı. Dün bürokratik sistemin sahipleri olan revizyonistler, bugün piyasa sisteminin sahipleri olarak emekçilerin kendilerine duyduğu tepkiyi gene kendileri için kullanmak istiyorlar. Öte yandan piyasa reformu da yavaş yavaş gerçek yüzüyle kendisini gösteriyor. Sosyalizmin kazançları olarak bugüne kalan her şey saldırı altındadır.

Piyasa reformlarını savunan uluslararası revizyonizmin dağarcığında yalnız ve yalnız kapitalizmin malları vardır, kapitalizme alternatif olan tek bir program kııntısı kalmamıştır. Bütün sorunları kapitalizmle aşmayı düşünüyorlar. Bu durumda ideolojik planda getirdikleri her şey, beş-altı yüzyıllık liberalizmin eskimiş olan fikirleridir. Bu nedenle "teoride yenileşme" olanağının bütünüyle dışında kaldılar.

Piyasa, Doğu Avrupa'ya bir kurtarıcı olarak giriyor. Doğu Avrupa emekçileri ise, dünya kapitalist sisteminin içine bir patlayıcı madde olarak giriyorlar. Bu ülkelerin endüstri işletmeleri, Batı ülkelerinin işletmeleriyle piyasada rekâbet edecek durumda değildir. Öte yandan belli bir refah üretiyorlar.

Doğu Avrupa ekonomileri, tek tek, işletmelerin kârlılığı ölçütüne gö-

re değil, toplam üretim ve istihdama katkı ölçütüne göre kuruldu. Dünya pazaryla bütünleşme, bu ölçütün değişmesi anlamına geliyor. Doğu Avrupa'nın ekonomik işletmelerinin önemli bölümü piyasaya açıldıkları zaman iflas tehdidiyle karşı karşıydırlar. Bu işletmelerin teknolojisinin Batı burjuvazisi tarafından yenilenmesi ise zaman alacaktır. Bu aradaki dönem, üretim, istihdamın ve refahın düşmesinden başka bir şey getiremez.

Öte yandan piyasa, Doğu Avrupa'daki bölüşüm ilişkilerini daha da bozacak, sınıfsal farklılaşma ve çelişmeleri keskinleştirecektir. Işletmelerin kârlılığı esas alındığı için, bütün devlet desteklerinin kaldırılması gündemdedir. Konut, sağlık, eğitim, ulaşım, ısınma gibi parasız veya ucuz hizmetler, yeniden zenginlerin ayrıcalıkları haline geliyor. Doğu Avrupa emekçilerinin ücretlerinde gözükmeyen bu refah payının kalkması, büyük sorunlar yaratacaktır. Öte yandan kapitalizm, bu refah payına el atmak zorunda. Çünkü devlet destekleri durduğu sürece, işletmeleri piyasaya ve rekâbete açamazlar. Refahı dne kadar parasız veya maliyetinden ucuza satan işletmeler, artık kr ederek satmak durumundalar.

Batı kapitalizmi, Doğu Avrupa emekçilerine Batı malı daha kaliteli buzdolabı, otomobil vaat ediyor ama işsizlik, evsizlik, enflasyon, düşük ücret ve gelir dağılımında uçurum açılması tehdidi ortaya çıkıyor. Evsiz ve işsiz bir yurttaş daha modern bir buzdolabını neyle alacak ve nereye koyacak? Aslında Batı kapitalizmi, Doğu Avrupa *hakim sınıflarını* daha da zenginleştirerek kendi modern malları için yeni bir talep yaratacak ama bunu geniş emekçi kitlelerin refahtan aldıkları payı aşağılara bastırarak gerçekleştirecektir.

Işte yeni piyasa süreci, kapitalizme özgü çelişmeleri daha çıplak biçimde getiriyor ve bu berraklaşma kuşkusuz emekçilerin bilincinde de yankılanacak, yankılanmaya başladı bile. Bu olay, emekçilerin Batı burjuvazisinin ve reformcu burjuvazinin yedeğinden kurtulmaları ve bağımsız bir güce dönüşmeleri sürecinin işlediğini de ifade ediyor. Toplumsal pratik, teoride yenileşmeyi de zorluyor ve önümüzdeki dönemde daha çok zorlayacaktır.

Piyasa, Doğu Avrupa'da revizyonizmin güçlendirdiği milliyetçiliğe yeni bir aşı yapıyor. Dincilik kabanyor. Yeni Nazi akımları çıkıyor ve güçleniyor. Piyasa, bu ülkeleri bir yandan dünya kapitalizmi ile bütünleştirirken bir yandan da millî anlaşmazlıkları derinleştiriyor ve millî boğazlaşmalarının zeminini yaratıyor. Hem Balkanlar hem Kafkaslar, piyasa sayesinde Balkanlaşmaktadır. Kapitalizm, ister istemez din ve mezhep ay-

rılıklarını kışkırtıyor. Gorbaçov reformculuğu, şovenizmi ve dinciliği güçlendiren yönleriyle de geleceği değil, geçmişi temsil eden bir akımdır ve herhangi bir teorik yenileşme getirecek sınıfsal ve düşünsel kaynaklardan yoksundur.

Gorbaçov reformculuğu, Doğu Avrupa'da ve dünyada "teorik yenileşme" sloganının şampiyonluğunu yapıyor ama gerçek teorik yenileşme, onların iktidarlarına ve programlarına karşı mücadele içinde gerçekleşecek. İşçi sınıf hareketi ve enternasyonalizm, Gorbaçov reformculuğuna karşı mücadele içinde kendine gelişme kanalları açacak.

Doğu Avrupa'nın dünkü sınıf hakimiyet sisteminin sahipleri olan Brejnevçiler yıkıldılar. Jivkovların, Husakların, Honeckerlerin, Kadarların yerini Gorbaçovçiler aldılar. Batı'nın "tutucu" adını verdiği hakim sınıf kanadı, artık Doğu Avrupa ülkelerinde ne bir seçenektir, ne de rejimin dayandığı önemli bir kuvvettir. "Tutucular" da kendi hakimiyet sistemlerini sürdürmenin yolunu piyasa sürecinde buldular ve bu sürece uyum gösteriyorlar. Bu durumda revizyonizmin dünya ölçeğindeki ekseki, artık Gorbaçov'un piyasacılığıdır.

1960'lardan 1980'lerin ortalarına kadar Devrimci Marksizm, kapitalizme ve merkezinde Brejnevlerin bulunduğu Modern Revizyonizme karşı mücadele içinde gelişti. 1980'lerin ortalarından beri durum değişti. Uluslararası kapitalizm ve Revizyonizm, ideolojik söylemdeki farklarını ortadan kaldırdılar ve programlarını piyasa temelinde birleştirdiler. Bu olay, uzun süredir yaşanan bir karmaşaya artık son veriyor. Bir yanda kapitalizmin piyasası vardır, onun karşısında da devrimci proletaryanın kolektivizmi.

Revizyonist ülkelerin hakim sınıflarının içine girdiği ideolojik "yenileşme", uluslararası alanda kendini gösteriyor. Geçen yirmi yılda Türkiye'de Berjnev revizyonizmini savunan eksen, bugün Brejnev tutuculuğunun düşmanıdır ve Gorbaçov'un piyasacılığını savunuyor. Uluslararası kapitalizm de onları açıkça desteklemekte ve "sosyalist" seçenek olarak sunmaktadır. Buna karşılık onlar, kapitalizmin eleştirisinden bütünüyle vazgeçmiş bulunuyorlar. Cephelerini sosyalizmin geçmişinden kalan devrimci mirasa çevirmiş bulunuyorlar.

Artık bütün dünyada, Batı emperyalizmine ve kapitalizme karşı mücadele kaçınılmaz olarak Gorbaçov reformculuğuna karşı mücadeleyle birleşiyor.

Doğu Avrupa ülkelerinde emekçi hareketleri önümüzdeki dönem, yeni reformcu iktidarları hedef alacaklar. Bu ülkelerde halk hareketleri

devlet burjuvazisinin "tutucu" kanadını yıktı, ancak bir emekçi rejimi kuracak ve sosyalizme yönelecek bilinçten ve güçten yoksundu. Uluslararası koşullar da buna olanak tanımıyordu. Ne var ki, içine girilen piyasa süreci, Doğu Avrupa emekçilerini yeniden iktidar amacıyla ve kolektif mülkiyet programıyla buluşturacaktır.

Doğu Avrupa'da emekçi inisiyatifinin tarihten gelen bazı zayıflıkları var. Bu ülkelerin çoğunda, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidarın ele geçirilmesinde Sovyet Kızıl Ordusu belirleyici bir rol oynadı. Bu olgu, sosyalizmin kuruluşu için zorunlu olan aktif emekçi katılımına da zarar verdi. Bugün durum farklıdır. Doğu Avrupa emekçileri tarih sahnesine çıkıyorlar ve önümüzdeki dönem daha aktif roller üstlenecek bir potansiyele sahipler. Böylece Doğu Avrupa'da sosyalizmi kurabilecek insan malzemesi yeniden oluşuyor. Sosyalizmin tanrısı yerinden doğruluyor.

Yeni bir dünya, revizyonist diktaları da tanıyan önemli bir deney birikimi ve ayağa kalkan emekçiler, yeni sosyalizm deneyleri umuduna da kuvvet veriyor.

SB proletaryası ve Çin emekçileri, özellikle bu yeni umutların kaynağıdır. Bu ülkelerde sosyalizm deneyimleri yalnızca iç dinamiklerle uygulandı. Sosyalizm, ulusal değerlerin ve kültürün parçası haline geldi. Olumsuz gelişmeler, bu kazanımları bütünüyle süpürüp götürmedi. Piyasa reformlarının karşısında emekçi kolektivizmi, bu nedenle SB'de ve Çin'de çok daha güçlü bir temel ve birikim bulacaktır.

SB, olağanüstü derin bir krize girmiştir ve bu kriz devrimci bir işçi seçeneğini de kaçınılmaz olarak gündeme getiriyor. 20. yüzyılın başındaki pratiğiyle teoride olağanüstü bir atılıma yol açan SB proletaryası, bugün gene böyle bir katkının dinamiklerini barındırıyor. SB'de Gorbaçov'ların ve Yeltsinlerin piyasa programlarının karşısına emekçi programlarıyla dikilen örgütlenmeler ortaya çıkıyor.

Kurulmakta olan *Yeni Sosyalist Parti*, piyasaya karşıdır, çözümü kolektif mülkiyette ve emekçi inisiyatifinde görüyor. Grevlerde örgütleniyor. Nomenklaturanın sınıfsal diktatörlüğüne karşı emekçileri seferber etmeyi esas alıyor, sınıf mücadelesine yöneliyor. Yeni Sosyalist Parti'nin inşasına girişenler de, artık "Tutucu" denen Brejnev kalıntılarının bir seçenek olmadığını saptıyor ve bunların Gorbaçov'un Perestroyka programıyla kendilerine yeni bir gelecek yaratma peşinde olduklarını açıklıyorlar.⁴⁷

47 Kagaritski ile yapılan söyleşi için bkz. *Birikim*, sayı 8, Aralık 1989, s.49 vd.

SB'de Yeni Sosyalist Parti dışında emekçi muhalefet odakları da var. Reform programına karşı muhalefetin başını çeken "Emekçilerin Birleşik Cephesi" bu odaklardan biri. Emekçi Cephesi'nin sözcüsü Vladimir Yakuşev, "Komünizmden vazgeçmek isteyenler" in krizden sorumlu olduğunu saptıyor ve şu tahlili yapıyor: "Yaşamakta olduğumuz bunalım, kapitalizmle sosyalizmi, planlamayla piyasa ekonomisini kombine etme çabalarının bir ürünüdür. İlk adımları Kruşçev zamanında atılan bu sapma bizi bugünlere getirdi. Yapılması gereken şey 1950'lerin planlı ekonomi anlayışına geri dönmektir." ⁴⁸

Bugün SB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde derinleşen kriz ortamında, halk hareketi rengârenktir. Dünyanın başlıca siyasal ve ideolojik odakları bu ülkelerdeki halk hareketini etkilemeye çalışıyor. Kilise de Batı emperyalizminin idolojik güçlerinden biri olarak olaylara karışmaktadır. Ancak halk hareketinin ideolojik yönünü, gene halk hareketinin dinamiği belirleyecektir. Kissinger, Çin'deki Tien Anmen olaylarından sonra Batı burjuvazisini uyarmıştı. Halk ayaklanmalarında gelişmenin nereye varacağını başlangıçta atılan nutukların belirlemeyeceğini söylemişti.

Gerçekten de ayaklanmaların varacağı yeri, nutuklardan çok pratik belirler. Ayaklanmanın dinamizmini, ayaklanan kitlelerin gerçek özlemlerini ön plana çıkarır. Hareketin küllenmesi ise, emekçi kitlelere yabancı güç odaklarının etkisini gündeme getirir. Hareket geliştikçe, emekçilerin inisiyatifinden hoşnut olmayan sınıfların ve emperyalistlerin denetimleri de zayıflar ve kırılır.

Marx'ın Paris Komünü sırasındaki tutumu çok öğreticidir. Büyük devrimci, Komünü desteklerken, kendi teorisinin ve örgütünün etkisine bakmadı. Marksizm, Paris Komünü'nde yol gösterici bir role sahip değildi. Ama Marx, emekçilerin ayaklanmasına güvendi ve "Paris Komünü proletarya diktatörlüğünün kendisidir" dedi. Bugün durum çok karmaşık. Ama emekçi sınıfların kabuğu kırması ve bir inisiyatif kazanması çok önemlidir. Bu inisiyatifin derinleşmesi, teoride ve programda arınmaları da birlikte getirecektir. Teori sorununu insanlık tarihinde bir kez daha emekçilerin pratik enerjisi çözecektir. Dinamizmin gelişmesi devrimci teorilere, dinamizmin sönmesi Batı kapitalizmine ve reformculuğa güç verecektir. Bu nedenle, işçi sınıfının bu ülkelerde hareketlenmesinden korkmak, teorik planda da geri ve muhafazakâr bir tavidir. Bugün kitlelerin inisiyatifini gömmeye çalışan Batı kapitalizmi ve reformculuk gerici bir konumdadır. Siyasal süreçlere emekçilerin elkoyması yö-

48 *Financial Times*, 20 Kasım 1989 ve *International Herald Tribune*, 16 Kasım 1989'dan aktaran Osman Ulagay, *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1989.

nündeki hareketler, onların hegemonyalarını ve planlarını dağıtabilecek biricik çıkış yoludur. Bu nedenle çözüm, Polonya işçisinin mücadelesini kötülemekte ve küçümsemekte değil, bu inisiyatifin alabildiğine gelişmesinde, kendi öz sınıfsal hedeflerini bulana kadar gelişmesinde, Polonya'yı emekçiler için değiştirene kadar geliştirmesindedir. Kanımızca Yalçın Küçük arkadaşın görmediği budur.

Parlamentar çoğulculuk, Batı kapitalizminin ve reformculuğun siyasal çözümüdür. Emekçi çoğulculuğu ise, işçi sınıfının çözümüdür. Sosyalizm, işte bu emekçi çoğulculuğu ile kendisini yenileyebilecek ve dünyayı değiştirebilecektir.

Batı kapitalizmi ayağa kalkan Doğu Avrupa halklarının özlemlerine cevap veremez. Emekçi kitleler kapitalizme sığdırılamaz. Doğu Avrupa'daki bu çalkantı, bu değişiklikler uyusuklaşan Batı Avrupa toplumlarına da bir dinamizm getirecektir. İsyen ruhu, hiçbir zaman ulusal sınırlar içine hapsedilemez, dünyayı dolaşır. Bunu bir kez daha göreceğiz. Halkların ayaklandığı bir dünyada Marksizmin öldüğünden söz edenler boş yere seviniyorlar. Eğer halklar sömürü ve zulme karşı ayaklanmasalardı, Marksizm işte o zaman ölmüş olurdu. Emekçilerin siyaset alanına girdiği yerde, Marksizm de yerinden doğruluyor demektir.

Sosyalizmin pratik ve teorik atılımının ikinci alanı, bugün Üçüncü Dünya ülkeleridir.

Dünyada sınıfsal çelişmeler, bugün her zamankinden fazla uluslararası alandadır. Dünyamız deyim yerindeyse burjuva ve proleter milletlere bölündü. Bu bölünme, Lenin'in yaşadığı yıllara göre çok daha belirgin çizgiler taşıyor ve çok daha şiddetli çelişmeler içeriyor. SB'nin Üçüncü Dünyaya karşı ABD ile anlaşması da, emperyalizmin ezilen ülkeler üzerindeki baskısını ağırlaştırdı. Öte yandan gelişmiş kapitalist ülkeler, Üçüncü Dünya'nın sömürsünden elde ettikleri artı değerle işçi sınıfına belli ödümler vererek metropollerdeki sınıf mücadelesini yatıştırabildiler. Gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfları, bugün için, ideolojik yönden burjuva milletlerin parçaları haline geldiler. Devrimci bir sınıfın olmadığı yerde devrimci ideoloji de varlığını sürdüremedi. Bugün dünyadaki değişiklik isteği, Üçüncü Dünya ülkelerindeki devrimci pratiklerde kendini gösteriyor. 1960'larda Mao, dünya devrimci odağının ezilen ülkeler olduğunu saptamıştı. Şimdi bu gerçek daha da belirginleşmiştir.

Arkada kalan dönemde Üçüncü Dünya'nın bazı ülkeleri ekonomik, kültürel ve siyasal yönden görece daha fazla geliştiler. Bu ülkelerde, kapitalizme özgü sınıfsal bölünmeler ve çelişmeler, diğerlerine göre daha çok

gelişti. Böylece toplumu değiştirecek dinamikler de ortaya çıktı. İçteki sınıfsal çelişmeler ile emperyalizmle millet arasındaki çelişme üst üste bindi. Bu arada Türkiye gibi bazı Üçüncü Dünya ülkelerinde değişmeyi zorlayan siyasal birikim, ekonomik birikimin önüne geçti.

Bugün Üçüncü Dünya'nın öncü ülkeleri diyebileceğimiz alanlarda devrimci pratikler yükselmeye başladı. Bu ülkelerde olağanüstü ağır dış borçları ödemeyi reddetmek ve bağımsızlığa sahip çıkmak gibi eğilimler de gelişiyor.

ABD'nin arka bahçesi sayılan Latin Amerika'da dikkate değer bir devrimci yükseliş görölüyor. San Salvador'da halk hareketi zafere ilerliyor. Brezilya'da Halk Cephesi Cumhurbaşkanlığı seçiminde yüzde 48 oy alabildi. Peru'da, Paraguay'da, Bolivya'da, Guatemala'da, ve diğer Güney Amerika ülkelerinde, Küba ve Nikaragua ile dayanışma halinde halk hareketleri gelişiyor. Filistin'de "İntifada" devam ediyor. Türkiye'de halk devriminin işçi ve Kürt dinamikleri canlı. Kamboçya'da Kızıl Kınarlar'ın önderlik ettiği gerilla savaşı önemli başarılar kazanıyor. Güney Kore'de kitle hareketi söndürülemedi.

Üçüncü Dünya'daki toplumsal pratikler, sosyalizmin teorik atılımı için yeni malzemeler sunuyor. Bir Alman atasözü "İradenin olduğu yerde, çıkış yolu da vardır" der. Üçüncü Dünya halkları kapitalizmin üzerlerine yıktığı krizden bir çıkış yolu arıyorlar ve bu amaçla devrimci pratiklere giriyorlar. Biz, Almanların iradeyi vurgulayan sözüne, nesnel koşulların da elverişli olduğunu ekleyelim.

Üçüncü Dünya'nın görelili gelişmiş kesimi, artık emperyalizmin kendisine dayattığı ilişkilerin içine sığmıyor. Çok kutuplu bir dünya yönündeki gelişme, ABD – SB işbirliğine rağmen manevra alanları yaratıyor.

Daha önemlisi: Kapitalizm ve onun kuyruğuna takılan devlet kapitalizmi, bugün insanlığın karşı karşıya bulunduğu sorunları çözme yeteneğine sahip değiller. Doğa krizinin, insan kirlenmesinin, keskinleşen Kuzey–Güney çelişmesinin kapitalist sistem içinde bir çözümü yoktur. İnsanla doğa ve insanla insan arasındaki ilişkilerde felâketlere yol açan, doğrudan doğruya özel mülkiyet ve bireysel kâr sistemidir. Bu sistem, tarihinin en gerici ve en yıkıcı dönemini yaşıyor. İnsanlık önüne çıkan ağır sorunları, ancak kolektif mülkiyetle ve büyük kamusal projelerle aşmak durumundadır. Yeni bir sosyalizm dalgası kaçınılmazdır ve 2000'lerin ufkundadır. Ama kapitalizmi kopya eden ekonomist bir sosyalizm dalgası değil, kapitalizme alternatif olan, kapitalizmden her alanda köklü bir

kopuşu temsil eden, sınıfsız, sömürsüz ve devletsiz bir dünyanın yollarını açan gerçek bir sosyalizm dalgası!

1917'den bu yana sosyalist devrimler boşa gitmedi. Fichte'nin dediği gibi, bir devrim ne kadar az başan sağlarsa sağlasın, yine bir tohum bırakır. Ve bu tohum gitgide canlanır. Devrimler, dünya emekçileri için belli kazanımlar getirdi, 20. yüzyılın büyük değişimlerinin yolunu açtı. Ama belki de daha önemlisi, Victor Hügo'nun Büyük Fransız Devrimi için belirttiği gibi, "ütopyalar yarattı". İnsan pratiğinin önüne programlar koydu.

Bu kitap burada bitmiyor. Devamını emekçi halkların pratiği yazacaktır. Ve "yasaklı adam başkente yüzelli mil uzaktır."

Ocak 1990

ZAMANDIZIN

- Mart 1898 : Rusya'da oluşan "Mücadele Birlikleri", "Bund" ile birlikte Minsk'te toplanarak Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP)'ni kurdular.
- 17 Temmuz 1903 : RSDİP'nin 2. Kongresi Belçika'da toplandı, sonra Londra'da devam etti. Parti içinde Bolşevik (çoğunluk) ve Menşevik (azınlık) hiziple-
rin belirmesi.
- Haziran-Aralık 1905 : 1905 devrimi.
- Şubat 1917 : Şubat devrimi.
- 24-27 Ekim 1917 : Ekim devrimi.
- 6 Ocak 1918 : Sovyet kararlarına karşı çıkan Kurucu Meclis dağıtıldı.
- 1918 - 1920 : Yabancı askerî müdahale ve İç Savaş.
- Mart 1919 : III. Enternasyonal'in kurulması.
- 8 Mart 1921 : SBKP 10. Kongresi ve NEP (Yeni Ekonomik Politika)'in kabulü.
- Mart 1923 : Lenin, aktif siyasetten çekiliyor.
- 21 Ocak 1924 : Lenin öldü.
- 24 Mayıs 1924 : 16 Ocak'ta toplanıp ara veren 13. Parti kongresi toplanıyor. Stalin'in hakimiyeti.
- Ekim 1927 : 15. Parti Kongresi toplandı. Kongreden önce bütün parti örgütünde yapılan Genel Parti tartışmasında, 724 bin parti üyesinden yalnız 4000'i, yani yüzde 1'den azı Troçki-Zinovyev muhalefet bloku için oy kullandı. Yüzde 99 Stalin'i destekledi.
- 14 Kasım 1927 : Troçki ve Zinovyev Partiden çıkarıldılar.
- 7 Mart 1929 : SB'den sürülen Troçki İstanbul'a geldi.
- 1929 sonları : Zengin köylünün sınıf olarak kaldırılması ve tarımın kolektifleştirilmesi politikasına geçiş.
- Ağustos 1935 : Temmuz'da toplanan Komintern VII. Dünya Kongresi, SSCB'de sosyalizmin artık ger-
çekleştiğini ilan etti.

- 11 Haziran 1936 : Yeni SSCB Anayasası. Sovyet toplumunun işçi ve köylüler olmak üzere iki dost sınıftan oluştuğu kabul edildi. Bu karara göre, sömürücü sınıflar ve sömürü kalkmış, yalnız kalıntılar kalmıştı.
- Ağustos 1936 : Zinovyev ve Kamaney, Stalin'e karşı "terörist komplo" yapmak gerekçesiyle idam edildiler.
- Ocak 1937 : Muhalefet Moskova duruşmalarında yargılandı.
- Mart 1938 : Buharin idam edildi.
- 23 Ağustos 1939 : SSCB ile Nazi Almanyası Saldırmazlık Paktı imzaladılar.
- Haziran 1941 : Nazi Almanyası SSCB'ye saldırdı.
- 15 Mayıs 1943 : Komintern feshedildi.
- 4-11 Şubat 1945 : Yalta Konferansı.
- 2 Ağustos 1947 : Potsdam Konferansı.
- 5 Ekim 1947 : Kominform kuruldu.
- 1 Ekim 1949 : Çin devrimi zafere ulaştı.
- 5 Mart 1953 : Stalin öldü. Malenkov Başbakan, Kruşçev Parti Birinci Sekreteri.
- 23 Aralık 1953 : İçişleri Bakanı Beria'nın idamı.
- 14-25 Şubat 1956 : SBKP 20. Kongresi. Stalin'e karşı gizli rapor.
- 28 Haziran 1956 : Polonya'da Poznan ayaklanması.
- 23 Ekim-4 Kasım 1956 : Macaristan'da ayaklanma. SSCB'nin askeri işgali.
- Aralık 1956 : Kruşçev reformları.
- 17-31 Ekim 1961 : SBKP 22. Kongresi. Stalin açıkça eleştirildi. Çin KP ve Arnavutluk Emek Partisi'ne açık saldırı.
- 14 Haziran 1963 : Mao'nun başında bulunduğu ÇKP, SBKP'ye 25 maddelik eleştiri mektubu yolladı.
- 15-22 Nisan 1964 : Romanya KP, ÇKP'nin mektubunu yayımlıyor.
- 15 Ekim 1964 : Kruşçev görevlerinden "affedildi". Brejnev Parti Birinci Sekreteri. Kosigin Başbakan.

- 25 Şubat 1968 : Dubçek Çekoslavakya'da "güleryüzlü sosyalizm" programını açıkladı.
- 21 Ağustos 1968 : SSCB, diğer Varşova paktı ülkeleriyle birlikte Çekoslavakya'yı işgal etti.
- 25 Aralık 1979 : SSCB, Afganistan'ı işgal etti.
- 10 Kasım 1982 : Brejnev öldü. Andropov Genel Sekreter. Sana-yi ve tarım işletmelerinde merkeziyetçilikten uzaklaşma hareketinin başlatılması. Gorbaçov Andropov 'u destekliyor.
- 9 Şubat 1984 : Andropov öldü. Çernenko Genel Sekreter.
- 10 Mart 1985 : Çernenko öldü, ertesi gün Gorbaçov oyçokluğuyla Genel Sekreter.
- 14 Şubat 1986 : SBKP 27. Kongresi. Reformlara devam kararı.

KAYNAKÇA

- ABALKİN, L.İ. : *Geçmişin Derslerine Dayanarak*, çev. Celal Mert, Barış Basın Yayın Sanayi, İstanbul, Ağustos 1988.
- AFANASYEV, Jurij N.: "Die UdSSR vor dem Spiegel", *Sozialismus*, Nr. 9, 1988, s.61 vd.
- AGANBEGYAN, Abel: "Dies sind die Jahre des Handelns", *Die Zeit*, 18.8.1987.
- AGANBEGYAN, Abel: "Sovyet Ekonomisinde Yeni Yönelimler", *Saçak*, sayı 57, s.54 vd.
- ALAN Yayıncılık, *Uluslararasılaşma Avrupa Solu ve Sovyetler Dosyası*, İstanbul, Ocak 1987.
- ALAN Yayıncılık, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası*, İstanbul, Ağustos 1989.
- ALTHUSSER ve diğerleri, *İktidar ve Muhalefet*, çev. Ayhan Özkan, Metis Yayınları, İstanbul, Şubat 1984.
- AMALRİK, Andrej: *Kann die Sowjetunion das Jahr 1984 erleben?*, Zürich 1970.
- AMALRİK, Andrej: *UdSSR-1984 und kein Ende*, Ullstein Verlag, Frankfurt aM-Berlin-Wien 1981.
- AMİN, Samir: "Marksismus in Asien und Afrika", *Kommune*, Nr. 4/1983, Türkçesi: *Saçak*, sayı 55, Ağustos 1988.
- AMİN, Samir: "Sosyalizme Geçiş Çöküş ya da Devrim", *21. Yüzyıl Eşiğinde Sosyalizm içinde*, Belge yayınları, İstanbul, Nisan 1989.
- AYDINLIK Yayınları: *Kruşçev - Brejnev Dönem Kliginin Karşı-Devrimci Hükümet Darbesi*, İstanbul, Ekim 1976.
- BAHRO, Rudolf: *Die Alternative*, Rowohlt Verlag, Hamburg 1980.
- BARNETT, Anthony: *Sovyetlerde Özgürlük*, çev. Dilek Hattaloğlu ve Erol Özbek, İletişim yayınları, İstanbul 1988.
- BASMANOW, M: *Das Wesen des Trotzkismus von Heute*, Verlag Progress, Moskau 1975.
- BERGMANN, Theodor: "Nikolai I. Bucharin", *Sozialismus*, Nr. 9/1988, s.47 vd.
- BERKTAY, Halil: "Polonya ve Teori", *Ufuklar*, sayı 1-2/1980, veya: *Saçak*, sayı 55, Ağustos 1988, s.49 vd.

- BERNER, Wolfgang ve diğlerleri: *Sowjetunion 1973*, Carl Hanser Verlag, München 1974.
- BETTELHEIM, Charles ve diğlerleri: *Zur Kritik der Sowjetökonomie*, Wagenbach, Berlin 1969.
- BETTELHEIM, Charles: *Ökonomischer Kalkül und Eigentumsformen*, Wagenbach, Berlin 1970.
- BIERMANN, Wolf ve diğlerleri: *Glasnost*, Hamburg, 1987.
- BORATAV, Korkut: *Sosyalist Plânlamada Gelişmeler*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1973.
- BRAUNTHAL, Julius: *Geschichte der Internationale, I,II,III*, Verlag J.H.W. Dietz Nachf. GmbH, Berlin-Bonn, 3.Auflage, 1978.
- BRECHT, Bertolt: *Me-ti'nin Özdeyişler Kitabı*, çev. Ahmet Cemal, Alan yayıncılık, İstanbul, Aralık 1981.
- BRECHT, Bertolt: *Turandot ve Aklayıcılar Kongresi*, çev. Sezer Duru, Kaynak yayınları, İstanbul, Kasım 1986.
- BRESCHNEW, L.I.: *Die KPdSU im Kampf für die Einheit aller revolutionären und friedliebenden Kräfte*, Dietz Verlag, Berlin 1973.
- BRUSS, Włodzimierz: *Funktionsprobleme der sozialistischen Wirtschaft*, Edition Suhrkamp, Frankfurt aM 1970.
- BRZEZINSKI, Friedrich: "Sovyet İmparatorluğundaki Çatlaklar," *Independent*, 4 Şubat 1988, Tükçesi: 2000'e Doğru, 6-12 Mart 1988.
- BUCHARIN, Nikolaj: *Ökonomik der Transformationsperiode*, Rowohlt, Hamburg, Oktober 1970.
- BUCHARIN, N.: *Theorie des Historischen Materialismus*, Verlag Neue Kritik, Frankfurt aM 1970.
- BUCHARIN, Nikolai: "Das politische Vermaechtnis Lenins", *Sozialismus*, Nr. 9/1988, s.47 vd.
- BURNHAM, James: *Managerial Revolution*, Newyork 1941.
- BUTENKO ve diğlerleri: *Das Phaenomen Stalin*, APN-Verlag, Moskau 1988.
- CARLO, Antonio: *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Karakteri*, çev. Emre Adıgüzel (Doğu Perinçek), Kaynak yayınları, İstanbul, Şubat 1985.

CARMICHAEL, Joel: *Saeuberung*, Ullstein, Frankfurt-Berlin-Wien 1981.

CU Enlay: *Çekoslavakya Halkı Sosyal-Emperyalisleri Altedecektir*, Aydınlik yayınları, Ağustos 1975.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ: *Leninizm mi Sosyal-Emperyalizm mi*, Kıvılcım Yayınları, Ankara, Ağustos 1970.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ 9. *Kongre Raporu*, Aydınlik yayınları, 1970.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ 10. *Millî Kongresi Belgeleri*, Aydınlik yayınları, İstanbul 1974.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ 11. *Millî Kongre Belgeleri*, Aydınlik yayınları, İstanbul, Ekim 1977.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ: *Dokumente des XII. Partietags der Kommunistischen Partei Chinas (1987)*, Verlag für Fremdsprachigen Literatur, Beijing 1987.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ: *Uluslararası Komünist Hareketin Genel Çizgisi Hakkında Polemik (1963)*, çev. İsmail Yarkın, İnter yayınları, İstanbul, Temmuz 1988.

DANG ZIHI ve ZIANG WUZHUAN : “‘Neues Denken’ Gorbatches und Regulierung der Sowjetischen Aussenpolitik”, *Beijing Rundschau*, Nr. 33, 16.8.1988.

DENCAUSSE, Hélène Carrère : *Risse im roten Imperium*, Moewig Verlag, Wien – München – Zürich – Innsbruck 1979. Türkçesi : *Parçalanar İmparatorluk*, çev. Nezih Uzel, Doyuran matbaası, İstanbul 1984.

DEUTSCHER, Isaac : *Bitmemiş Devrim*, Habora Kitabevi, İstanbul 1969.

DEUTSCHER, Isaac: *Stalin*, çev. Selahattin Hilav, Ağaoğlu yayınevi, İstanbul, Şubat 1969.

DEUTSCHER, Isaac : *Troçki, I,II,III*, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu yayınevi, İstanbul, Nisan 1969, Mayıs 1970, Ekim 1974.

DICKHUT, Willi : *Sovyetler Birliğinde Kapitalizmin Restorasyonu*, I,II,III, Komün yayınları, çev. A. Sever, Mayıs 1976, Eylül 1976, Şubat 1977.

DJILAS, Milovan : *Yeni Sınıf*, çev. Sedat Umran, İstanbul kitabevi, İstanbul 1982.

DJILAS, Milovan : *Die unvollkommene Gesellschaft*, Ullstein Verlag, Frankfurt aM – Berlin – Wien, Juni 1980.

ENVER HOCA : *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye Marksizm Leninizm Zafere Götürür*, Aydınlık yayınları, Şubat 1975.

FAMINSKI, Igor : “Zwei Jahre Joint Ventures”, *Moskau News*, Nr. 9/1989, s.9.

FEJTÖ, François : *Die Geschichte der Volksdemokratien*, I, Verlag Styria, Graz 1972.

FRANKE, Peter ve diğerleri (Redaksiyon) : *Die Militarisierung des Pazifik*, Hannover 1986.

GORBATSCHOW, Michail : *Durch Demokratisierung–zum neuen Antlitz des Sozialismus*, APN–Verlag, Moskau 1988.

GORBATSCHOW, Michail : *Antworten auf Fragen der Zeitung Washington Post und der Zeitschrift Newsweek*, APN–Verlag, Moskau 1988.

GORBAÇOV, Mihail : *Gençler Devrimci Yenilenmenin Yaratıcı Gücüdür*, Barış Basın Yayın Sanayi Tic. Ltd Şti., İstanbul, Mart 1988.

GORBAÇOV, Mihail : *Glasnost*, çev. Tuğba Tarcan Çandar – Ahmet Cemal, Dönemli yayıncılık, İstanbul, Aralık 1987.

GORBAÇOV, Mihail : *Güvenli Bir Dünyanın Gerçekçiliği ve Garantileri*, Barış Basın Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, Nisan 1988.

GORBATSCHOW, Mihail : *Das Leben der Werktätigen reicher und sinnvoller machen*, APN–Verlag, Moskau 1987.

GORBAÇOV, Mihail : *Murmansk Konuşması*, Barış Basın San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, Mart 1988.

GORBATSCHOW, Michail : *Oktober und Umgestaltung : Die Revolution geht weiter*, APN–Verlag, Moskau 1987.

GORBAÇOV, Mihail : *Perestroika*, çev. Kasım Yargıcı, Güneş yayınları, ikinci baskı, İstanbul, Aralık 1988.

GORBATSCHOW, Michail : *Rede und Schlusswort auf dem Plenum ZK der KPdSU*, Dietz Verlag, Berlin 1987.

GORBATSCHOW, Michail : *Ein Starker Faktor der Weltpolitik*, APN–Verlag, Moskau 1988.

- GORBATSCHOW, Michail : *Für die Unsterblichkeit der menschlichen Zivilisation*, 2. Auflage, Verlag Junge Kirche GmbH, Bremen, Mai 1987.
- GORZ, André : *Elveda Proletarya*, çev. Hülya Tufan, Afa yayınları, İstanbul, Mart 1986.
- GORZ, André : *Der schwierige Sozialismus*, 2. Auflage, Europaeische Verlagsanstalt, Frankfurt aM, 1969.
- GRAMSCI, *Hapishane Defterleri*, çev. Adnan Cemgil, İkinci Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, Kasım 1986.
- GSZTONY, Peter : *Die Rote Armee*, Wilhelm Goldmann Verlag, München 1983.
- GUMPEL, Werner: *Sozialistische Wirtschaftssysteme*, Günter Olzog Verlag, München 1983.
- HARASZTI, Miklos: *Macaristan'da İşçi Olmak*, çev. İbrahim Altınsay, Kaynak yayınları, İstanbul, Mayıs 1984.
- HAVEMANN, Robert: *Berliner Schriften*, Verlag europaeische Ideen, Berlin 1977.
- HAVEMANN, Robert: *Dialektik ohne Dogma*, Rowohlt, 6. Auflage Hamburg, Dezember 1976.
- HAVEMANN, Robert: *Ein deutscher Kommunist*, Rowohlt, Hamburg, Oktober 1978.
- HAVEMANN, Robert: *Morgen*, Fischer Verlag, Frankfurt aM 1982.
- HELLER, Agnes ve diğerleri: *Der sowjetische Weg*, VSA Verlag, Hamburg 1983.
- HELLER, Agnes – FEHÉR, Frenc: *Ungarn '56*: VSA–Verlag, Hamburg 1982.
- HİKMET, Nazım: *Ivan İvanoviç Var mıydı Yok muydu*, Kaynak yayınları, İstanbul, Ekim 1985.
- HOFMANN, Werner: *Stalinismus und Antikommunismus zur Soziologie des Ost–West–Konflikts*, 4. Auflage, Suhrkamp Verlag, Frankfurt aM 1967.
- HOMBERG, Nils: *Friedliche Konterrevolution, I/II*: Übersetzung: Lea Avuvinnen und Christian Boness, Oberbaum–Verlag, Berlin 1976.

- INTERNATIONALE Beratung der kommunistischen und Arbeiterparteien in Moskau*–1969, 10.Auflage, Dietz Verlag, Berlin 1975.
- JDANOV, A.A.: *Edebiyat Müzik ve Felsefe Üzerine*, çev. Fatmagül Berktaş, Bora yayınları, İstanbul, Şubat 1977.
- KAGARLITSKI: "Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor" ve "Söyleşi" *Birikim*, sayı 8, Aralık 1989, s.36 vd, 46 vd.
- KLIYAMKİN, Igor: "Die Machtverhältnisse in Kremlin", *Moskau News*, Nr. 8, August 1989. Özet çevirisi: 2000'e Doğru, sayı 39, 4 Eylül 1989, s.36 vd.
- KNÖTZSCH, Dieter: *Innerkommunistische Opposition – Das Beispiel Havemann*, C.W. Leske Verlag, Opladen 1968.
- KOLENDİÇ, Anton: *Machtkampf im Kreml*, Gustav Lübbe Verlag, Bergisch Gladbach 1983.
- KOLMAN, Arnoşt: *Die verirrte Generation*, Fischer Verlag, Frankfurt aM 1982.
- KOMÜNİST ENTERNASYONAL Programı, Aydınlık Yayınları, İstanbul, Mayıs 1977.
- KONSULTATIV Treffen der Vertreter von kommunistischen und Arbeiterparteien in Moskau 1965, Dietz Verlag, Berlin 1965.
- KOPÁCSI, Sándor: *Die ungarische Tragödie*, Ullstein Verlag, Stuttgart 1981.
- KORYAGİNA, Tatyana: "Ücretsiz Sosyal Hizmetler Tehlikeli Bir Ütop-yadır", *Moskau News*, August 1989, Türkçesi: Saçak, sayı 68, Ekim 1989, s.9 vd.
- KOSYGIN, A.N.: *Über den Entwurf der direktiven zum Fünfjahr – plan 1966 bis 1970*, Dietz Verlag, Berlin 1966.
- KRASİN, Juri: "Demokratik Alternatif Arayışı ve İşçi Hareketi", *Yeni Açılım*, Ocak 1989, veya Saçak, sayı 60, Şubat 1989, s.62.
- KRASSULIN, Soris: *Abrüstung als Ideal des Sozialismus*, Verlag der Presseagentur Nowosti, APN-Verlag, Moskau 1986.
- KURON, Jacek –MODZELEWSKI, Karol: *Tekelci-Bürokratik Sosyalizm*, çev. Doğu Perinçek, Kaynak yayınları, İstanbul, Şubat 1986.
- KURON, Jacek ile M. Salih Çeviker'in görüşmesi, 2000'e Doğru, sayı 36, 28 Ağustos 1988, s.36 vd.

KÜÇÜK, Yalçın: Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu, Haziran yayınları, İstanbul.

LENIN, V.I.: Bemerkungen zu Bucharins, VTK, Frankfurt / Gelsenkirchen 1981.

LENIN Über Trotzki, Verlag Marxistische Blaetter, 2.Auflage, Frankfurt aM 1970.

LENIN, V.I.: Werke 1-40, Dietz Verlag, Berlin 1972.

LEONHARD, Wolfgang: Sowjetideologie Heute II, Fischer Verlag, Frankfurt-Hamburg 1961, Türkçesi: Bugünkü Sovyet İdeolojisi, II, çev. Cemil Ziya Şanbey, Kültür Bakanlığı yayınları, İstanbul 1980.

LEONHARD, Wolfgang: Völker hört die Signale, Wilhelm Goldmann Verlag, München 1981.

MANDEL, Ernest: Beyond Perestroika, Translated by Gus Fagan, Verso, London-Newyork 1989.

MANDEL, Ernest: Trotzki's Faschismustheorie, Europaeische Verlag-sanstalt.

MAO Zedung: Seçme Eserler, I,II,III,IV,V, Aydınlık yayınları, İstanbul, Ekim 1976, Şubat 1975, Mart 1976, Temmuz 1977, Kasım 1978. (Kaynak yayınları yeniden yayımlamaya başladı)

MAO Zedung: Sovyet İktisadının Eleştirisi, Birikim yayınları, İstanbul, Mart 1980.

MAO Tse-Tung: Teorik ve Siyasal Düşünceler, çev. Yüksel Demirekler, Bilim ve Sosyalizm yayınları, Ankara, Ağustos-1977.

MARX, Karl: Werke, Dietz Verlag.

MARX, Karl – ENGELS, Friedrich: Alman İdeolojisi – Feuerbach, çev. Selahattin Hilav, Sosyal yayımlar, İstanbul 1968.

MARX, Karl: Die Geschichte der Geheimediplomatie des 18. Jahrhunderts, Verlag Olle und Wolter, Berlin 1977.

MARX'ın Toplum Kuramı, çev. Özer Ozankaya, Doğan yayınları, Ankara, Nisan 1971.

MARX ve diğerleri, Proletarya Diktatörlüğünün Teorisi ve Uygulaması, Bora yayınları, İstanbul, Aralık 1975.

MARX, Karl: *1844 El Yazmaları*, çev. Murat Belge, Payel yayınları, İstanbul 1969.

MEDVEDEV, Roy A.: *Nikolai Bukharin The Last Years*, Translated by A.D.P. Briggs, W.W. Norton and Company, Newyork-London 1980.

MEDWEDJEW, Roy: *Sowjetbürger in Opposition*, Übersetzung: Wilhelm Thaler, Claasen Verlag, Hamburg und Düsseldorf, 1973.

MEISSNER, Boris: *Sowjetische Kurskorrekturen*, Edition Interfrom, Zürich 1984.

MEISSNER, Boris: "Die Wandlungen der Sowjetgesellschaft", *60 Jahre Sowjet-Russland* içinde, Hannover 1977.

MICHNIK, Adam: *Polnischer Frieden*, Rotbuch Verlag, Berlin 1985.

MLYNAR, Zdenek: "Das einsame Rennen gegen die Uhr", *Die Zeit*, 13.3.1987.

MOSKOVA YENİ SOSYALİSTLER KOMİTESİ AÇIKLAMASI, *Birikim*, sayı 8, Aralık 1989, s.52.

MURPHY, J.T.: *Stalin*, çev. Celâl Üster, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, Ocak 1976.

NICK, Harry: *Technische Revolution und Ökonomie der Produktionsfonds*, Dietz Verlag, Berlin 1967.

OBST, Werner: "Moskaus Abstieg zur Mittelmacht", *Süddeutsche Zeitung*, 10.12.1986.

OSADCZUK, B.A. ve diğerleri (hazırlayanlar): *Der Sowjet – kommunismus Dokumente, I,II*, Verlag Kippenheuer und Witsch, Köln-Berlin 1976.

PELİKAN, Jiri: *Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet*, çev. Halim Spatar, Kaynak yayınları, İstanbul, Nisan 1984.

PELİKAN, Jiri: *Ein Frühling der nie zu Ende geht*, S. Fischer Verlag, Frankfurt aM 1976.

PELİKAN, Jiri: *Panzer überrollen den Parteitag*, Europa Verlag, Wien 1969.

PERİNÇEK, Doğu: "Bir İktidarsızlık Doktrini: Troçkizm", *Saçak*, Aralık 1986, sayı 35, s.27 vd.

PERİNÇEK, Doğu: "Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru", *Saçak*, sayı 39, Nisan 1987, s.3 vd.

PERİNÇEK, Doğu: "Dünyayı Değiştirme Mesajını 2000'lere Taşımak", *Saçak*, sayı 56, Eylül 1988, s.14 vd.

PERİNÇEK, Doğu: "Havemann'da Ekolojik Kriz ve Ütopya", *İktisat dergisi*, sayı 253, Aralık 1985, s.8 vd.

PERİNÇEK, Doğu: "Gayri-resmî Gorbaçov: Ota Şik", *Saçak*, sayı 59, Ocak 1989, s.39 vd.

PERİNÇEK, Doğu: *Sosyal-Emperyalizme ve Revizyonizme Karşı 1970'te Açılan Mücadele*, Aydınlık yayınları, İstanbul, Temmuz 1976.

PERİNÇEK, Doğu: "Teknokrasi Meselesine Genel Bir Bakış", *AÜHF dergisi*, c. XXII, 1967, s.122 vd.

PERİNÇEK, Doğu: *Toplum ve Devlet*, Kaynak yayınları, İstanbul, Temmuz 1986.

PONAMAREV B.N. ve diğerleri: *Geschichte der Sowjetischen Aussenpolitik 1945-1970*, Verlag Marxistische Blaetter, Frankfurt aM 1971.

PREOBRAZENSKIJ, E.: *Die neue Ekonomik*, Verlag Neuer Kurs, Berlin 1971.

PURDY, David: *Sovyetler Birliği Devlet Kapitalisti mi Sosyalist mi?*, çev. Erol Balkan, Havass yayınları, İstanbul, Şubat 1978.

RGW Bilanz und Perspektiven, Staatsverlag der DDR, Berlin 1975

RUBEL, Maximilien (Hrsg.): *Karl Marx und Friedrich Engels zur russischen Revolution*, Ullstein, Berlin-Wien, Februar 1984.

RYSHKOW, Nikolai: *Über die Hauptrichtungen der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung der UdSSR von 1986 bis 1990 und...*, APN-Verlag, Moskau 1986.

SABINE, George: *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 3, çev. Özer Ozankaya, Türk Siyasi İlimler Derneği yayını, Ankara 1969.

SACHAROV, Andrej D.: *Mein Land und die Welt*, Wien- München-Zürich 1975.

SCHALAJEW, Stepan: *Sowjetische Gewerkschaften*, Verlag der Presse Agentur Nowosti, Moskau 1987.

SCHMIEDEL, Karl – SCHNITTER, Helmut: *Bürgerkrieg und Intervention 1918 bis 1922*, Deutscher Militaerverlag, Berlin 1970.

SHANIN, T.: "Aganbegyan'ı Sunarken", *Saçak*, sayı 57, Ekim/Kasım 1988, s.50.

SOLSCHENIZYN, Alexander: *Ein Tag im Leben des Iwan Denisso-witsch*, DTV, 11. Auflage, München 1974.

SOSYALİST PARTİ Kuruluş Bildirgesi Program Tüzük, Sosyalist Parti yayınlar, İstanbul 1988.

SOVYETLER BİRLİĞİ ANAYASASI, çev. H.Aksoy, Ser yayınevi, Ankara, Ekim 1977.

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ (BOLŞEVİK) TARİHİ, Aydınlık yayınları, İstanbul, Eylül 1975.

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ: XXIV. Parteitag der KPDSU, APN-Verlag, Moskau 1971.

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ, Entwurf der ZK der KPdSU zum XXV. Parteitag, Verlag der Presseagentur Nowosti, Moskau 1976.

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ, 19. Parti Konferansı-na Rapor, 1. baskı, Onur yayınları, Ankara 1988.

SOVYETLER BİRLİĞİ MARKSİST-LENİNİSTLERİ: *Revolutionae-rer Aufruf der Marxisten-Leninisten der Sowjetunion*, Rotfront Verlag, Kiel.

STALİN, J.W.: *Werke, 1-17*, Dietz Verlag, Berlin 1950.

STALİN, J.: *Leninizmin Sorunları*, çev. Muzaffer Ardos, Sol yayınları, Ankara, Şubat 1977.

STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE: *Rüstungs-jahrbuch '80-81'*, Rowohlt, Hamburg, September 1970.

STOJANOVIÇ, Svetozar: *Geschichte und Parteibewusstsein*, Carl Hanser Verlag, München-Wien 1978.

STOJANOVIÇ, Svetozar: *Kritik und Zukunft des Sozialismus*, Fischer Verlag, Frankfurt aM 1972.

SUSLOW, M.A.: *Der Marxismus-Leninismus die internationale Lehre der Arbeiterklasse*, Dietz Verlag, Berlin 1974.

SWEEZY Paul ile Görüşme, 11. Tez, sayı 4, Ekim 1988.

SWEEZY, Paul ve diğerleri: "Sovyet Toplumunun Niteliği Üzerine", Saçak, sayı 58, Aralık 1988, s.50 vd.

ŞİK, Ota: *Bürokratisierung oder Humanisierung?*, Edition Dritter Weg, Achberg 1973.

ŞİK, Ota: *Das kommunistische Machtsystem*, Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1976, geniş bir özeti için bkz. Saçak, sayı 59, Ocak 1989, s.39 vd.

TAHRAN Yalta ve Potsdam Konferansları Gizli Belgeler, çev. Fahri Yazıcı, Sinan yayınları, İstanbul 1972.

THOMSON, George: *Kapitalizm ve Sonrası*, çev. Fatmagül Berktaş, Aydınlık yayınları, İstanbul, Temmuz 1978.

THOMSON, George: *Marx'tan Mao Zedung'a Devrimci Diyalektik Üzerine*, çev. Coşkun Irmak, Koral yayınları, İstanbul, Kasım 1976.

TROTZKI, Leo: *Ergebnisse und Perspektiven Die permanente Revolution*, Europaeische Verlagsanstalt, 2. Auflage, Frankfurt aM, 1975.

TROTZKI, Leo: *Der neue Kurs*, Verlag neuer Kurs, Berlin 1972.

TROTZKI, Leo: *Schriften zur revolutionären Organisation*, Rowohlt, Hamburg, September 1970.

TROTZKI, L.: *Der Todeskampf des Kapitalismus und die Aufgaben der 4. Internationale*, Verlag Ergebnisse und Perspektiven, Westberlin.

TÜRKİYE İHTİLALCI İŞÇİ KÖYLÜ PARTİSİ DAVASI SAVUNMA, 3. baskı, Aydınlık yayınları, İstanbul, Aralık 1979.

TÜRKİYE İŞÇİ KÖYLÜ PARTİSİNİN SİYASİ ÇİZGİSİ, TİKP Yayınları, Mart 1980.

ULBRİCHT Walter: *Die gesellschaftliche Entwicklung in der Deutschen Demokratischen Republik bis zur Vollendung des Sozialismus*, Dietz Verlag, Berlin 1967.

VOSLENSKI, Michael S.: *Nomenklatura*, Moewig Verlag, Gütersloh 1982.

WITTFOGEL, K.A.: *Die Orientalische Despotie*, Köln-Berlin 1962.

WOLTER, Ulf: "Marks ve Rus Despotluğunun Asyatik Kökeni", çev. Doğu Perinçek, *Saçak*, sayı 57, Ekim/Kasım 1988, s. 42 vd.

WOLTER, Ulf: *Grundlagen des Stalinismus*, Rotbuch Verlag, Berlin 1975.

XING Shugang ve diğerleri, "Veraenderung des Verhaeltnisses zwischen der Sowjetunion und den USA", *China und die Welt* içinde, Beijing Rundschau yayını, Beijing 1983.

ZAGAJEWSKI, Adam: *Polen –Staat im Schatten der Sowjetunion*, Spiegel-Buch, 2. Auflage, Hamburg, Mai 1981.

DOĞU PERİNÇEK **Stalin'den Gorbaçov'a**

Gorbaçov nereye gidiyor?
Sovyet imparatorluğu parçalanıyor mu?
Sovyetler Birliği'nin önündeki seçenekler:
Piyasa mı kazanacak, yoksa işçi devrimi mi geliyor?
Ekim devriminin ülkesi,
hangi süreçlerden geçerek bugünlere geldi?
Bu açıdan 1930'ların, 50'lerin ve 80'lerin
kritik olduğu görülüyor.
Perinçek, bu kitabında Sovyetler Birliği'nin dününü
ve yarınını anlayabilmek için, saflaşmaları,
bu saflaşmaların tarih içindeki bağlantılarını,
süreklilik ve kopuşları tahlil ediyor ve şöyle diyor:
"Bu kitapta yer alan her satırı yazarken
bana baktığını hissettiğim insan,
işte bu kitabın kapağında size de bakan,
o 'yasaklı adam'dır.
Bilimsel Sosyalizmin birikimini aşmak isteyenler de,
Bilimsel Sosyalizmi yıkmak isteyenler de,
işe Stalin eleştirisiyle başlamak zorundalar."